

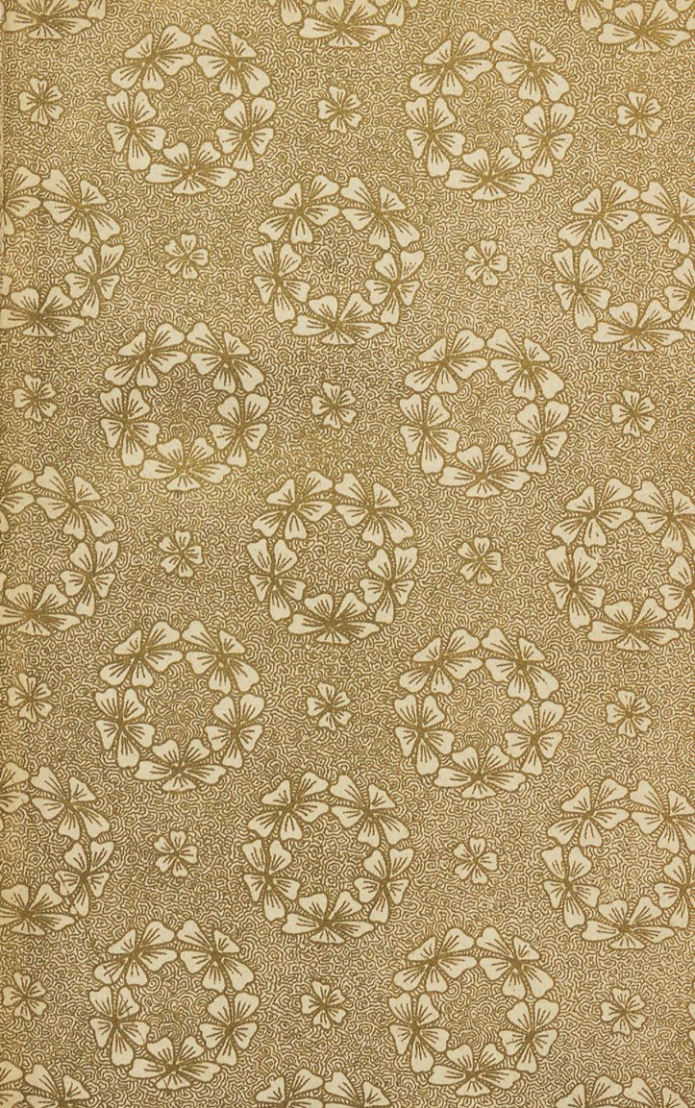

Leposlovna Knjižnica

III.

KATOLIŠKA BUKVARNA
V LJUBLJANI

Izhaja četrletno

1906. — III. zvezek.

LEPOSLOVNA ☞ KNJIŽNICA ☞

III. ZVEZEK

STRAŽA

☞☞ POVEST ☞☞

☞☞☞☞☞☞☞ ZALOŽILA ☞☞☞☞☞☞☞
KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI.

☞☞☞☞ TISKALA TISKARNA ☞☞☞☞
KATOL. TISK. DRUŠTVA V POSTOJNI.

BOLESŁAV PRŮS.

Stuhelj

STRAŽA

POVEST

POLJSKI SPISAL
BOLESLAV PRUS
(ALEKS. GŁOWACKI)

Z DOVOLJENJEM PISATELJEVIM
PO ČETRTEI IZDAJI IZ POLJSKEGA PREVEL
FRAN VIRANT

ZALOŽILA
KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI.

TISKALA TISKARNA
KATOL. TISK. DRUŠTVA V POSTOJNI.

55831

FZC

Boleslava Prusa življenje in delovanje.

Prednje straže Nemcev od vseh strani silijo v osrčje zemlje — tudi pri nas. Od vseh strani prodirajo po gotovem načrtu: na Koroškem so nas že potisnili nižje dol; na Gorenjskem si osvajajo z industrialnimi podjetji dolino Save-dolinjske; na Štajerskem kupuje »Südmarka« slovenska posestva. V teh časih bi morala biti **vsaka kmetška hiša — straža!** Straža, ki ne pusti sovražnika v deželo; straža, ki ne odstopi niti pedi zemlje pohlep-nemu tujcu. Tacih straž potrebujemo zlasti **ob mejah** slovenske zemlje. Navdušenje za tako narodno stražo, ljubezen do rodne zemlje vzbujati ima namen pričujoča povest »Straža« slavnega poljskega pisatelja Boleslava Prusa. Poljakom na Poznanjskem se godi prav takó, kakor Slovencem: ugrabiti jim hočejo kos za kosom zemlje. Poljaki se krepko upirajo; naj bi se tudi mi!

V povesti vidimo poljskega kmeta Polža, kakó v potu svojega obraza obdeluje zemljo ter se bori zoper razne sovražnike: kamenje, plevel, povodnji, požrešne vrabce, a najhujši sovražniki so nemški priseljenci, ki hočejo dobiti njegov svet, da si postavijo na njegovem griču — mlin na sapo. Dolgo se upira tej nemški nameri; dolgo upa, da si sam

kaj opomore in izboljša svoj bedni stan, toda vse zastonj! Nesreča za nesrečo ga zadeva, odkar so Nemci njegovi najbližji sosede. Čisto potrto se že hoče udati, da bi prodal svoj svet in se kam preselil; tu povzdigne njegova žena, za smrt bolna vsled premnogeč trpljenja, svoj glas ter ga svari, naj nikar ne proda rodne zemlje. V X. poglavju, str. 293. nsl., je višek naše povesti, v grožnji umirajoče kmetice: »Stoj tu, Judež! Ti misliš še prodati zemljo? Poslušaj . . . Če le prodaš, prekolne Bog tebe in fanta Ta led se vdere pod teboj, če se ne odrečeš hudičevim mislim . . . Če prodaš zemljo, ne povžiješ najsvetejšega zakramenta, ker ti zavežem grlo, ali pa se ti razlije s krvjo . . .« Ta strašna grožnja pomaga: kmet se ne uda, Nemci ne morejo nikamor naprej in — odidejo, odkoder so prišli.

V povesti se srečno družijo realizem z idealizmom; realizem, ki nam z zemljepisno natančnostjo opisuje okolico reke Belice in Polževega svetá, potem pa vse delo na polju, domá, vse preudarjanje kmetovo, zidanje nove železnice, nastajanje nemške naselbine — idealizem pa se pokaže šele ob koncu povesti: iz idealne ljubezni namreč do očetne zemlje se kmet ne udá.

V naši povesti ene reči ni — erotike. Kakor ni v njej zaljubljenec, takó pa tudi nobenega pesnika, slikarja, učenjaka, ampak ljudje, ki nastopajo, so sami kmetje, rokodelci, obrtniki, trgovci, inženirji . . . To kaže dovolj, da smo v resnih časih. In poljsko slovstvo je v resnici l. 1880, ko je B. Prus začel pisati to povest, nastopilo popolnoma novo pot. Zakaj?

Od l. 1822, ko je Mickiewicz objavil svoje balade, pa do l. 1863., je vladala pri Poljakihi — kakor pri nas, Hrvatih in Čehih — romantika, ki je predvsem gojila čustvo: v pesmih in povestih so bili glavni junaki mladi zaljubljeni, razni umetniki, pesniki in slikarji, kmetje pa in drugi trezno misleči ljudje so nastopali v slovstvu le za parado »zastran lepšega«. To sanjarsko čustvovanje je zavladalo tudi v poljski politiki ter l. 1863 poljske rodoljube takó preslepilo, da so uprizorili politično vstajo, misleč, da se oprosté ruskega jarma. Toda pokazalo se je, da je bila vsa romantika — zidanje zlatih gradov v oblake: Rusi so z nekaterimi sladkimi obljubami in svoboščinami pridobili poljskega kmeta záse, ker se domača intelgencija prej ni zmenila zanj, poljsko inteligencijo pa so neusmiljeno — iztreznili. V nobenem svetovnem slovstvu ne najdemo takega razočaranja, kakor pri Poljakihi po l. 1863. Nekaj let so bili omamljeni, kakor človek, ki je dobil silovit udarec v glavo. O romantiki noče nihče več slišati, sovražijo jo, češ, da je ona kriva vse nesreče. Do l. 1880 se slovstvo kar ne more vzdigniti iz splošne omame. V tem letu se šele prične nova doba, ki je po romantiki čisto nasprotna: ne sanjarsko čustvo, ampak hladni **razum** je zdaj glavni činitelj; ne idealne umetnosti, ampak koristne vede: kemija, prirodoslovje, zemljepis, matematika, zgodovina, te se zdaj gojé, predvsem pa socialno vprašanje, doslej zanemarjeno. Pozitivizem se zove ta nova slovstvena struja, katere najvažnejši zastopniki so: **Adam Asnyk** (1836–1896), **magnus parens** nove poljske poezije, **Marija Konopnicka** (* 1846),

ki je prva uvedla socialno vprašanje v slovstvo, **Orzeszkowa** (* 1842), **Henrik Sienkiewicz** (* 1847) in **Aleksander Głowacki**.

Aleksander Głowacki (s pesniškim imenom Boleslav Prus) še živi; rojen je bil dne 8. avgusta l. 1847 v vasi Pulawy pod Ljubljino kot sin poljskega šlahčiča. Obiskoval je mestno realko ljubljinsko, kjer se je odlikoval že v prvih razredih, zlasti pa je začel vzbujati pozornost v šesti šoli, ko so že vsi součenci priznavali v njem najboljšega matematika in prirodoslovca. Pa tudi v drugih predmetih ga ni nihče prekosil, in naloge iz poljščine so bile najboljše njegove. Obenem si je znal pridobiti ljubezen vseh součencev. Vesel in družaben že po naravi, pri tem pa tudi marljiv in podjeten, je zbral okrog sebe krog šesto- in sedmošolcev, in njegov živi duh, poln intuicije, je začel organizirati in vnemati mlade sile k skupnemu delu. Vsled njegove iniciative so sklenili šesto- in sedmošolci, da bodo nekatere šolske predmete skupno študirali in ponavljali; sklep se je izvršil, in Głowacki je predaval pri teh sestankih kozmografijo. Głowacki je dovršil licej v Ljubljini l. 1866, po letih še mlad, a po duhu že učenjak; jeseni istega leta se je vpisal na vseučilišču v Varšavi kot slušatelj matematike in fizike, obenem je pa tudi pridno poslušal predavanja iz logike in psihologije. Dovršivši svoje študije je nekaj časa prakticiral v elektrotehničnih zavodih. Do l. 1872. se ni pečal nič s slovstvom; s tem letom nastopi najprej kot časnikar in sociolog, humorist in satirik, slednjič tudi kot leposlovec. V raznih časopisih je objavljjal svoje feljtone. »Estetični užitki tvorijo le majhen del

človeških in družabnih potreb in kdor kruha strada, nima zmisla za estetiko: denar, kapital, to je tista njiva, iz ktere raste umetnost, moralnost, veda in drugi plemeniti cvetovi človeštva« — takó je začel razkladati svoje svetovno naziranje. »Bolj nas mora zanimati,« piše na drugem mestu, »to, s čim se hrani naš kmet ali delavec, nego pa, v kakšni toaleti je nastopila igravka X. v tej ali oni operi.« V dolgi dobi svojega časnikarskega delovanja je sprožil Głowacki celo vrsto praktičnih predlogov: da bi se osnovale ljudske kuhinje, prenočišča za siromake, zavetišča za varstvo deklet, gasilna društva, obrtni muzeji, mesarske zadruge i. dr. Ko je leta 1881 (19. majnika) dobil honorar za spis »W imieniu klas pracujących« (v imenu delavskih vrst), kjer je predlagal ustanovitev posojilnic za delavce in obrtnike, ga je daroval kot prvi donesek za novo podjetje. V židovskem vprašanju zagovarja sicer tolerancijo nasproti židom kot plemenu, a krepko pozivlje krščansko meščanstvo, naj se loti trgovine in je ne prepušča izključno le židom. Prus je skoinsko demokrat; večkrat so ga očrnili, češ da ščuva proti šlahti, dasiravno le graja lahkomišljeno življenje šlahčičev. Pri vzgoji mladine priporoča gimnastiko, telovadbo. Predvsem je navdušen za vedo. »Groš, ki si ga dal beraču, često zarodi novega berača; groš, ki si ga dal za vednostne namene, pa postane večkrat ono gorščično zrno, ki vzraste v drevo, na čegar vejah sedajo ptice izpod neba.«

Kot časnikar je najpreje urejeval humoristično »Muho«, obenem pa pisal v znani »Kuryer Warszawski«, pozneje v »Kuryer Codzienny«, l. 1879 je

prevzel uredništvo »Nowin«, katere pa je urejeval le 11 mesecev; za pretežno večino čitateljev je bil namreč prevelik doktrinarec.

Kot leposlovec je napisal lepo vrsto manjših novel, daljše njegove povesti pa so: *Omyłka* (pomota) l. 1880; *Lalka* (pestunja) v 3 zv., l. 1890 (2. izd. 1896); *Emancypantki*, 4 zv. (1894); *Faraon*, 3 zv. (1897), ki jo morda tudi še prinese v prevodu naša »Leposlovna knjižnica«, — pa »*Placówka*« (= straža), ki jo je pisal od l. 1880 do 1884 ter objavil prvič l. 1886.

V svoji veliki zgodovini najnovejšega poljskega slovstva »**Piśmiennictwo polskie 1880–1904**« Lwów, 1905, Księgarnia H. Altenberga, v štirih debelih zvezkih, piše W. Feldman (I 235) o Boleslavu Prusu med drugim tudi tole:

»Talent Prusov je večji nego Sienkiewiczzev gledé na žar srca in duha, nima pa tistega zmisla za harmonijo, ki je združen s hladno, duševno organizacijo, katera se zna omejiti ... Prus je popolnoma možki pisatelj (jest męskim pisarzem), brez sentimentalizma in vedno zatopljen v daljno, časih kozmično vizijo; vsled dejstva, da pri nas (Poljakih) ženske odločujejo o literaturi, mu zadnja posebnost več škoduje z ozirom na popularnost, nego prva.

Ni pa dvoma, da so vélike povesti Prusove »vélike« v pravem pomenu besede in ko morda drugih že davno ne bodo več pomnili, bodo te ohranile za globokejšé duhove neminljiv čar.«

Končno, še en dokaz za Prusovo demokratično mišljenje. Ko mu je naš prevajavec pisal v Varšavo pismo, v katerem ga je prosil dovoljenja za prevod,

a ga pomotoma nazval »Jašnie wielmožny« (t. j. ekscelencija), je sicer drage volje in brezpogojno dal dovoljenje (za kar mu na tem mestu izražamo najtoplejšo zahvalo), obenem pa protestiral, da bi bil ekscelencija, pišoč: »Ja nie jestem jašnie wielmożnym.«

Ob sklepu, ko pošljamo v svet to knjižico, želimo: Kakor imamo že izza turških časov po Slovenskem vse polnih krajev, kjer so stale straže in se še zdaj imenujejo »Straža« ali »Stražišče«, takó bodi pa odslej vsaka slovenska hiša straža proti prodirajočemu tujstvu!

Uredništvo
»Leposlovne knjižnice«.

I.

Izpod hribčka, ne večjega od koč, izvira reka Belica^{*)}). V rahlih tleh je izkopala kotlino, kjer voda šumi in kipi kakor roj čebel, ki hočejo ravno odleteti. Najnemirnejši deli vodne mase se trgajo od njene površine; podnevi nevidne, se ponoči zgoščavajo in tvorijo meglen oblak nad izviro.

Oblak se plazi nad poljem in išče najpripravnejšega mesta, kjer bi se odtekala voda. Kjerkoli zagledaš meglo, ki se razpršuje v zraku, tam ali dremlje voda v kotlinah, ali se skriva negloboko pod zemljo, ali pa teče, izkopavši si strugo, v potoku.

V tej obliki voda ni več mrtva stvar, ampak je živo bitje, ki nekam hrepeni in nečesa z vnemo išče. Če ji zastopi pot kamen, ga obliva, napada od vseh strani, obsiplje s peskom, sili v razpoke, da ga končno odrine ali pa razruši. Če zadene ob hribček – ga obkroži. Če pride na vzvišen svet – izpremeni svojo smer, razdeli se na potočke, včasih se zdi, da teče nazaj.

Toda nekaj časa poplavlja in vara zemljo, dokler končno ne najde primerne steze, da teče

^{*)} Poljsko Bialka; desni dotok reke Wjeprza, ki se na desnem bregu izliva v Vislo.

dalje, kjer je hotela. Niti prepad je ne oplašil. Brez obotavljanja se zliva tja s celo svojo težo in iz same sebe dela most, po katerem hiti vsak naslednji val, neutrudno, nezadržno v tistem teku.

Zdi se, da je med vodo in nebom neka skrivnostna zveza. Nebo se z veseljem ogleduje v površini reke, solnčni žarki ji srebré in zlaté gube, kopljejo se v njej in ji razsvetlujejo dno. Morda ji hočejo pomagati, da bi lažje uravnala pesek in kamenčke, ki ji zavirajo tek. Tedaj pa, ko razprši vzhodni veter najveselejše prebivavce neba — oblake, in dolgo časa, v suši, ni videti družega kakor od vročine zevajočo, lazurno pustinja, takrat oslabi reka in včasih usahne od tesnobe. Toda ko se oblaki zopet povrnejo na svoj svet, takoj hite njihove legije na pomoč onemogli prijateljici. Nebesni potoki napojé posušeni zemeljski potok, spenjena voda stopa iz svoje struge in naznanja svoje prebujenje na zemlji s povodnijo.

Vendar se kmalu upokoji. Oblaki zopet začno večno potovanje, a umirjena reka beži zopet naprej, med lokami, hribčki in gozdovi, teče po ostrih kamnih, po prsti ali sredi spavajočih kotlinic; kakor bi podila divje konje, ali bi hotela uteči od krivenčastih vrb, ki so se naježile in otožno gledajo v vodo s trhlenimi očmi.

Miljo daleč teče Belica po ravnini. Gozdovi, vasi, drevje na polju, križi ob potih, vse se ti vidi od blizu, kakor na kupu, čim bolj pa se oddaljuješ, tem manjši se ti vse vidi. Okolica je kakor okrogla miza, sredi katere stoji človek kakor muha, pokrita z nebeškim svodom.

Toda miljo daleč proti jugu dobimo drug kraj. Nizki bregovi Belice se vzdigujejo in se razmikajo od sebe, gladko polje se menjava s hribčki, steza gre sedaj navzgor, sedaj pada navzdol, zopet gre navzgor in se zopet znižuje vedno močnejše in pogostejše.

Ravnina je izginila, v soteski si, in namestu obsežnega obzorja uzreš na desno in na levo, pred seboj in za seboj višine, visoke par nadstropij, položne ali strme, gole ali zarasle z grmičevjem. Iz te soteske prideš v drugo sotesko, še bolj divjo in tesnejšo, potem v tretjo, četrto deseto Obdaja te hlad in mokrota; povzpneš se na hrib in vidiš, da je to ogromna mreža odvijajočih se in zapletenih sotesk. Vse skupaj je podobno mestu, zasutemu z zemljo in rastlinjem. Tukaj je trg; na mestu, kjer je bil nekdanj vodomet, raste divja roža: ta prostrana višina je morda grob gledališča in ona, strma, morda skriva v sebi razvaline cerkve. Tu se vleče glavna ulica: dve vrsti poslopij, tuptatam pretrganih od pritličnih hišic; tu so sledovi mostu, ki je nekdanj vodil čez reko. Tam labirint tesnih ulic, po katerih bi lahko blodil cel dan, gotovo staro mesto; tam ostanki obzidja in dalje — mestna vrata, od katerih sta ostala samo dva kupa razvalin.

Še par sto korakov v smeri reke in zopet se izpremeni slika. Zasuto mesto in fantastične ulice so izginile; hribčki so vedno nižji in stoje posamežno, podobni velikim mravljiščem. Bliščoba poldnevne solnca ti bije ravno v oči; iz kraja sotesk si dospel v obširno dolino Belice.

Ako je zemlja miza, na kateri je Previdnost pripravila za stvari gostijo, tedaj je dolina Belice ogromna skleda, zelo podolgaste oblike, z močno okrušenimi robovi. Samo pozimi je skleda bela; v vsaki drugi dobi je podobna majoliki, okrašeni z množino barv in surovih nepravilnih, toda lepih oblik.

Na dnu posode je božji lončar namestil travnik in ga v celi dolgosti od severa proti jugu presekala s trakom Bolice, ki se na njenih safirnatih tleh blišče zjutraj in zvečer rdeči valovi, podnevu zlati in srebrni v jasnih nočeh.

Ko je tako naredil dno, je začel lepiti robove, vestno pazeč, da bi vsak imel popolnoma drugačno zunanost.

Tako kaže zahodni rob divjo zunanost. Travniki je tu zagrajen s stenami strmih višin, raztrganih od sotesk in zasutih z apnenim peskom. Tupatam raste glogov grm, pritlikava breza ali češnja tako bolna, da ne rodi več sadov. Često se vidijo kosi zemlje, kakor bi ji bila koža odrta. Najvstrajnejša rastlina beži od tod in kjer bi moralo rasti zelenje, se razprostira glina, sive plasti peska ali skalovje, ki kaže na travnik mrtvaške zobe.

Vzhodnji rob je popolnoma drugačen; tvori namreč nekaj amfiteater s tremi nadstropji, ki se položno vzdigujejo drugo nad drugo. Prvo nadstropje, takoj nad travnikom, je sezidano iz prsti, na enem kraju se vidi na njem dolga, kriva vrsta bajt, obdanih od dreves; to je vas. Drugo nadstropje obstoji iz glinaste zemlje; tu stoji graščina ravno nad vasjo, s katero jo veže star lipov dre-

vored; na pravo in na levo, kakor daleč sega oko, se rasprostirajo grajska polja, v obliki velikih pravokotnikov, rumenih pod pšenico, peščenih pod ržjo, zelenih pod grahom, ali sivih in prepreženih z njivami pod ledino. Zadnje, tretje nadstropje tvori peščena tla, posejana z ovsem ali ržjo, in še višje -- se temni smrekov gozd, podpirajoč nebo.

Na južnem koncu doline, kjer se divji zahodni rob ravno stika z vzhodnim amfiteatrom, se vidijo nekaj hribčkov, stoječih posamezno kakor kopice. Trije od teh (med temi je eden najvišji v okolici, s smreko na vrhu) so last Jožefa Polža.

Posestvo stoji čisto na samem; do vasi je od njega daleč, še dalje pa do graščine.

Obsega deset oralov zemlje, na vzhodu sega do reke Belice, na zahodu do ceste, ki seče s tega mesta dolino počez in vodi v vas.

Ob oni poti leže poslopja Polževa. Tam je bajta, ki nje vrata ena drže na cesto, druga na dvorišče, hlev za konje in krave, svinjak, vse pod eno streho, skedenj in nazadnje lopa (šupa) za vozove. Vse je postavljeno ob straneh kvadratnega dvorišča.

Dolinski kmetje so se norčevali iz Polža, da stanuje v pregnanstvu kakor Sibirec. Res je, da ima v cerkev -- so govorili -- bližje nego mi; zato pa tudi ne more z nikomur izpregovoriti besedice.

Vendar pa ta samota ni bila tako čisto brez ljudi. Jeseni, v toplih dneh, si lahko videl na višini belo postavo kmeta, kako je s parom konj oral zemljo; videl si ženo Polževo in deklo, obe v rdečih krilih, kako sta kopali krompir.

Med hribčki je trinajstletni Andrejček Polž navadno pasel krave in pri tem svoje telo na čudne načine zvijal. Ko bi bolj natanko pogledal okoli, našel bi še osemletnega Stanka z lasmi, belimi kakor lan, ki se je pötepal po soteskah, ali sedeč na hribu pod smreko zamiljšen gledal v dolino.

To zaselje, kaplja v oceanu človeških bivališč, je bilo vendar poseben svet, ki je doživel razne dobe in imel svojo zgodovino.

Bil je n. pr. čas, ko je Jožef Polž imel komaj sedem oralov zemlje in v bajti samo ženo. V kratkem sta se pa dogodili dve nepričakovani reči: žena je rodila sina Andrejčka in gospodarstvo se je, po ureditvi tlake, povečalo za tri orale zemlje.

Ta dva dogodka sta zelo izpremenila življenje kmetovo: dokupil je namreč kravo in prašiča in začel najemati vaške kočarje za delo na svoji zemlji.

Nekaj let pozneje je prišel na svet drugi sin. Takrat si je najela Polževka staro dninarico Sobjesko na poskušnjo, za pol leta, da bi ji pomagala. Poskušnja se je raztegnila na tri četrt leta; potem pa je Sobjeska zahrepenela po krčmi in utekla ponoči na vas, na njeno mesto je pa prišla „neumna Zofka“, zopet za pol leta. Polževki se je zdelo, da bo po končanem najnujnejšem delu lahko izhajala brez posla.

„Neumna Zofka“ je ostala pri njih okoli šest let, toda četudi je potem odšla v službo v graščino, vendar ni v bajti zmanjkalo dela. Tako je najela gospodinja petnajstletno siroto Lenko, ki je kljub temu, da je imela svojo kravo, nekaj njiv in pol bajte, vendar raje šla med ljudi, kakor da bi ostala v domači bajti. Rekla je, da jo stric preveč

tepe, daljni sorodniki so jo pa samo opominjali k pokorščini, češ da bo za njo tem bolje, čim več palic stric polomi.

Polž je pa še vedno sam delal na polju in le redkokedaj najel delavcev. Kljub temu je imel še toliko časa, da je hodil s konji v graščino ali pa židom, stanujočim v selu, vozil blago iz mesta. V graščini so ga pa vedno češče najemali, tako da Polžu niso več zadoščali dninarji, ampak je začel misliti na stalnega pomočnika.

Neke jeseni, ko ga je žena najbolj naganjala zaradi hlapca, se je zgodilo, da se je vračal iz bolnice Matija Ovčar, kateremu je bil voz zlomil nogo. Pot ga je vodila mimo Polževe bajte; ker je bil pa zdelan in zmučen, se je vsedel na kamen pri vratih in začel proseč gledati v vežo bajte. Notri je gospodinja ravno štokala krompir, kuhan za živino, takó dober, da je zadišalo noter na cesto. Ovčarja je že v dolini prevzelo od tega vonja, da se kar ni mogel vzdigniti s kamena.

„Vi ste, Ovčar?“ se je oglasila Polževka, ki je komaj spoznala reveža v cunjah.

„Dá, jaz sem,“ je odgovoril ubožec.

„V vasi so govorili, da vas je ubilo.“

„Huje se mi je naredilo,“ je vzdihnil Matija, „kajti dali so me v bolnišnico. Zakaj nisem ostal na mestu pod vozom? Sedaj bi že imel zagotovljeno prenočišče in gladu ne bi trpel . . .“

Gospodinja se je zamislila.

Revež se je vzdignil s kamena, prišel k bajti in vlekel za seboj nogo.

„Kaj naj umrem?“ je zaklical. „Zobe imam vendar zdrave in delam lahko za dva, če bi le imel kaj vgrizniti. Dajte mi baršča*) s kruhom, in ko pojem, nacepim vam, če Bog da, voz drv. Vzemite me en teden na poskušnjo in izorjem vam vse te hribe. Služil vam bom za staro obleko in zakrpane čevlje, da se bom le imel pozimi kje pogreti . .“

Tu je Ovčar umolknil, začuden, da je toliko govoril, ker je bil od narave redkobeseden. Polževka ga je ogledala od vseh strani, dala mu je jesti in ko je videla, da je pojedel skledo baršča in še eno skledo krompirja, mu je ukazala, naj se v reki umije. Ko se je pa zvečer Polž vrnil domov, mu je predstavila Matijo kot hlapca, ki je že nacepil drva in nakrmil živino.

Polž je molčé poslušal, kaj se je zgodilo. Ker je bil pa zelo usmiljenega srca je rekel po kratkem premisleku:

„Pa ostani pri nas. Če se bo nam dobro godilo, godilo se bo tudi tebi dobro; če se bo pa nam slabo, se bo tudi tebi. Ako nam pa kedaj, česar Bog ne daj, zmanjka kruha v bajti, tedaj boš pa ravno na tem, na čemer bi bil sedaj. Izpočitega pa tudi vsak raje vzame v delo.“

Na ta način je prišel k hiši nov stanovavec. Tih kakor mravlja, zvest kakor pes, in četudi šepast, delaven za dva konja.

Od tega časa se ni, razen žoltega psa Burka, več množilo Polževo gospodarstvo, ne pri otrocih, ne pri poslih, ne pri živini. Življenje v hiši je prišlo do popolnega ravnotežja. Vse delo, nemiri

*) Kisla poljska juha iz pese.

in nadeje, vse človeške misli so se sukale le okoli cilja — ohraniti življenje. Radi tega cilja je nosila dekla drva na ognjišče ali je hitela, pevaje in poskakovaje, po krompir v klet. Radi tega cilja je gospodinja še pred dnem pogledala k svojim kravama, ali pa se je sukala okrog ognjišča, pristavlja je in odstavljaje velike lonce. Raditega se je, sključen nad plugom, potil Ovčar ali pa vlačil hromo nogo za brano. In končno prav radi tega cilja — je Polž, šepetaje jutranjo molitev, hodil ob svitu na grajski skedenj, ali pa je vozil prodano žito židom v mesto.

Iz istega vzroka so tožili, pozimi počivaje po delu, da leži malo snega na žitu, ali pa so skrbeli, kje se bo vzela klaja za živino. Iz istega vzroka so v maju prosili Boga dežja, koncem junija za dobro letino. Zato so se razgovarjali po žetvi, koliko četrtnik da kopa in kakšne bodo cene. Kakor čebele okoli panja so rojile njih misli okoli važne zadeve vsakdanjega kruha. Težko jim je bilo kreniti v drugo smer, nemogoče, popolnoma jo zapustiti. Govorili so celo s ponosom, da, kakor je graščak zato, da se zabava in ukazuje, tako je kmet za to, da živi, druge in sebe.

II.

Bilo je v mesecu maju. Po obedu se je začela Polževa družina razhajati vsak po svojih opravkih. Gospodinja je močneje zavezala rdečo ruto na glavi, zadela perilnik perila in hitela k reki. Za njo je šel Stanko in ogledoval oblake, ki so se mu danes zdeli drugačni kakor včeraj. Dekla Lenka je

začela pomivati posodo po jedi in pela vedno glasneje: oj! da! da!... čimbolj se je gospodinja oddaljevala. Nazadnje je Andrejček sunil Lenko, zgrabil psa za rep in presunljivo tenkó žvižgaje stekel z motiko v vrt, kopat grede.

Polž je sedel pri ognjišču. Bil je mož srednje rasti, širokih prs in krepkih ram. Imel je ravno-dušen obraz, brke kratko pristrižene, na čelu čop lâs, in zadaj dolge lase, padajoče na vrat. V prteni srajci se je rdečil pod vratom steklen gumb, vdelan v medenino. Komolec leve roke je oprl na desno pest in pušil pipo; ko so se mu pa oči zaklopile in mu je še glava klonila naprej, se je popravil na klopi, oprl komolec desne roke na levo pest in zopet pušil pipo.

Izpuščal je siv dim iz pipe ter dremal in pljunil včasih na sredo izbe, ali pa je prekladal roke po ognjišču. Ko mu je pa pipa začela čvrčati kakor mlad vrabec, je potolkel parkrat s pipo ob klop, da je iztresel pepel, pa s prstom povrtal po nji. Končno se je vzdignil in zevaje položil pipo na polico pri ognjišču.

Pogledal je izpod oči na Lenko in skomizgal z rameni. Živahnost dekleta, ki poskakuje pri pomivanju posode, je vzbudila v njem pomilovanje. On že ne bi tako poskočil, kajti on ve, kako so težke roke, noge in glava, kadar se človek dobro utruji pri delu.

Obul je nerodne čevlje s podkvami, oblekel suknjo, se prepasal s trdim jermenom, na glavo dal visoko kapo iz ovčevine ter začutil, da so mu roke, noge in ves život še težji. Prišlo mu je na

misel, da bi bilo po velikanski skledi kaše in skledi sirnatih cmokov boljše, leči na slamo, kakor pa iti na delo. Toda premagal se je in počasi odšel na dvorišče. V rjavi suknji in črni kapi je bil podoben nizkemu smrekovemu štoru, ki je na vrhu okajén.

Vrata na skedenj so bila odprta in kakor nalašč je gledalo iz njih par snopov slame, vabečih Polža k počitku. Toda kmet je okrenil glavo in pogledal na enega svojih hribčkov, kjer je bil ravno to jutro vsejal oves. Zdelo se mu je, da vidi na njivah rumena zrna, hudó prestrašena in zaman skušajoča se skriti pod zemljo pred jato vrabcev, ki so zobali oves.

„Vi bi mi vse do zadnjega snedli,“ je godrnjal Polž. S težkimi koraki se je približal lopi in izvlekel iz nje dve brani, ki sta bili kakor mreža za okno, nasajeni s hrastovimi klini. Potem je pripeljal iz hleva svoja konja kostanjevca. Eden je zeval, drugi je vihal nozdrvi in gledal na Polža z zaklopljenimi očmi, govoreč v duhu:

„Ali ne bi raje sam zadremal in nas ne vlečil po gorah? Kaj se nismo včeraj zadosti nagonili?“

Polž je na tak svèt pokimal z glavo. Vpregel je kostanjevca v eno brano, pripel k njej drugo in — počasi so odšli. Šli so mimo zelenega travnička za hlevom, se pomikali počasi po pepelnatem pobočju hriba in nazadnje dosegli vrh.

Če si gledal na-nje čez streho hleva, se ti je zdelo, da se čokat kmet in par kostanjevcev s povešenimi glavami plazi po nebeški gladini, sto korakov naprej in sto korakov nazaj. Kolikorkrat so

prišli na konec posejanega polja se je jezno razpršila pred njimi čivkajoča jata vrabcev in letela kakor oblak na nasprotni konec.

Včasih je sedela na strani, vedno kričeč in čudeč se, da zasiplje Polž v zemljo toliko lepega zrna.

„Neumni kmet! neumni kmet! . . . kako je neumen ta kmet! . . .“ so kričali vrabci.

„Aha!“ je godrnjal Polž in vihtel bič. „Ko bi vas poslušal, požrešneži, bi kmalu tudi vi poginili za plotom. Zdaj bodo pa še noreli tukaj, ti lenuhi! . . .“

Niti veselja ni imel Polž pri svojem delu niti priznanja. Ne samo, da so vrabci z vreščanjem kritizirali njegovo delo, da sta mu konja-kostanjevca zaničljivo mahala z repi pod nosom, še brani nista hoteli iti naprej in sta se mu upirali z vsemi silami in vsak kamenček, vsaka pest zemlje mu je na svoj način delala zapreke. Vsakih par korakov sta obstala konja, vsa zdelana, in kadar je Polž zakričal: tihot, otroka! — sta se konja res premaknila, toda brani sta ju zopet zadrževali in vlekli nazaj. Ko odnehate brani, premagani od navora, tedaj pa nagaja zopet kamenje konjema pod kopiti, ali se zapičijo brana zobje, in često se jima tudi kateri odlomi. Takó se mu torej celó zemlja upira, ne-hvaležnica.

„Slabši si od svinje!“ se je razjezil kmet. „Ko bi svinjo tako česal s ščetjo kakor tebe z brano, se ne bi samo mirneje obnašala, ampak bi še krulila v zahvalo. Ti pa se neprestano upiraš, kakor bi ti delal krivico! . . .“

Za grajano zemljo se je zavzelo solnce in vrglo velikanski snop svetlobe na pepelasto polje, na katerem so se tuintam videle temne ali rumenkaste lise.

„Poglej,“ je reklo solnce. „Ali vidiš ta črni kos zemlje? Tako črn je bil ves hrib, ko je tvoj oče na njem sejal pšenico. Sedaj pa poglej ta rumeni kos: tu že gleda glina izpod prsti in kmalu ti zavzame celo zemljo.“

„Kaj sem jaz temu kriv?“ je odvrnil Polž.

„Ti nisi kriv?“ je šepetala zemlja okoli. „Sam ješ trikrat na dan, in mene – kolikokrat me krmiš? . . . Komaj vsakih osem let. Pa koliko mi daješ? Pes bi poginil pri taki hrani. In česa ti je žal za-me siroto? . . . Glej – sram me je povedati – z živinskim gnojem skopariš . . .“

Kmet je skrušen povedal glavo.

„Sam spiš, če te žena ne spodi, tudi dvakrat na dan; koliko pa daš meni počitka? Vsakih deset let, pa še takrat me živina tepta. In jaz naj bom s tvojim vlačanjem zadovoljna? Poskusi enkrat in ne daj sena in ne nastelji kravam v hlevu, počesi jih samo s ščetjo, in videl boš, koliko boš imel mleka! Poginilo ti bo živinče, občina bo poslala živinozdravnika, da ti pobije ostalo živino in niti žid ne bo kupil kože.“

„Oj, za Boga, za Boga! . . .“ je vzdihoval kmet, spoznavši, da ima zemlja prav. Toda kljub pobitosti se ni nikomur smilil v tem trpljenju. Nasprotno, včasih je potegnil zahodni veter in zapleten med vela rastlinska stebila na meji, mu je šepetal na uho:

„Ne boj se, jaz ti dam, dam! . . . Napravim ti tak dež, tako ploho, da ti bo še ostalo prst splavila na cesto ali na grajski travnik. Ko bi tudi s svojimi zobmi vlačil, boš vendar imel od leta do leta vedno manj tolažbe. Vse ti naredim nerodovitno.“

Zaman je veter grozil. Ko je živel še rajni oče, stari Polž, se je pridelalo na tej zemlji po deset korcev pšenice na en oral, in danes pa morajo ljudje že za sedem korcev rži biti hvaležni Bogu; kaj bo pa čez dve, tri leta? . . .

„To je usoda kmetova!“ je godrnjal Polž. „Delaj, delaj, pa vedno iz ene bede zlezeš v drugo. Drugače bi jaz gospodaril, ko bi le še dobil eno kravico in četudi takle travniček! . . .

Pokazal je z bičem na travnik pri Belici.

„Neumni kmet. Kako je neumen ta kmet!“ so čivkali vrabci.

„Glej, kako ti glina izpodriva prst,“ ga je opominjalo solnce.

„Pustiš me stradati, ne daš mi počitka,“ je stokala zemlja.

„Norec, ti norec,“ sta z gnevom mrmrali zobati, plazeči se brani.

„Hi! hi! . . .“ se je smejal veter med velimi stebli.

„To je usoda!“ je šepetal Polž. „Ko bi me graščak, ko bi me nesrečneža, grajski oskrbnik tako zaničeval, ne bi bil žalosten. Toda niti neme stvari že ne privoščijo človeku dobre besede . . .“

Zagrebel je prste v lase, da se mu je kapa pomaknila na levo uho, in ostavil je konja, da bi

se malo razgledal in bi se mu otožne misli izgubile kje na polju.

Med bajto in cesto je Andrejček kopal zemljo z motiko in od časa do časa metal kamenje na ptiče, ali pa pel hripavo:

Juh! . . . Če jaz zaplešem
Krakovjak z nožico,
Mora slama s čevljev,
S tâl vse križem trske.

Ali pa je trkal na okno bajte in vreščal, kakor Lenki navkljub:

Bog ve, da gotovo,
Nisem te poznala,
Ker bi jaz ti, Stanko,
Okence odprla!

Ona mu je pa iz izbe odpela:

Sicer jaz uboge
Matere sem hčerka,
Ne bom pa po kotih
Dajala poljubov.

Polž se je obrnil na travnik in zagledal svojo ženo, ki je sklonjena pod mostom, v srajci in lahkem krilu, prala cunje na perilniku, da je odmevalo po dolini. Na travniku je bil tudi Stanko, toda že je pustil mater in šel ob reki navzgor, do tolmunov. Včasih je pokleknil na bregu in oprt na roke dolgo časa gledal in gledal v vodo.

„Radoveden sem, kaj dečko tam ogleduje?“ je rekel smehljaje kmet sam pri sebi. Stanko je bil njegov ljubljeneec in pri tem še poseben otrok, ki je dostikrat videl reči, nedostopne navadnemu očesu.

Polž je švrknil z bičem in konja sta potegnili. Zopet sta zaškripali brani, vrabci so mu zopet

prhnili nad glavo, veter je zopet šepetal med stebli, toda kmetu so se začele že druge misli snovati v duši.

„Koliko imam zemlje?“ je premišljeval. „Deset oralov, a med temi ni pedi travnika. Ko bi vsako leto obsejal le šest ali sedem oralov, ostalo pa pustil neobdelano, s čim bi krmil svojo živino? In hlapec — on toliko pojé, kolikor jaz in četudi je šepast, vendar dobi petnajst rubljev plače. Lenka pojé manj, pa tudi manj naredi. Sreča še, da me vsaj kličejo v graščino, ali da mi kak žid da kaj zaslužiti z vožnjo, ali da proda žena masla in jajec ali zredi prašiča. In kaj imam od vsega tega? Še Bog, če spraviš v skrinjo za celo leto petdeset rubljev. Pa vendar, ko sva se vzela, mi še za stotak ni bilo dosti . . .

Pognoji tu zemljo, ko imaš komaj kruha za svoja usta, seno in oves moraš pa kupovati v graščini. Naj jim pride v graščini na misel, da ti ne prodajo klaje ali da te ne pokličejo k delu, kaj potem? Pogini od lakote, živino pa seženi na polje . . .

„Saj jaz nimam,“ je mislil Polž, „toliko zemlje kakor Hrib ali Lukovec ali Jelenec. To so gospodje. Eden se vozi s svojo ženo ob nedeljah v cerkev, drugi se nôsi kakor kakšen knez, tretji bi pa rad vsako tretje leto župana odstavil in se sam vsedel na županski stolec. Ti, človek, pa trpi bedo na desetih oralih in se še klanjaj oskrbniku do zemlje, da se spomni na te.

„Naj gre, kakor je dosedaj šlo!“ je sklenil kmet. „Saj vse vkup nič ne pomaga. Ko bi jaz imel več živine in travnik, ne bi prosil v graščini milosti in bi vsaj deteljo vsejal . . .“

Na cesti za reko se je dvignil oblak prahu. Polž ga je opazil in spoznal, da jezdi nekdo, najbrže iz graščine, proti mostu. Bila je čudna ježa. Oblak prahu se je pomikal naprej, a včasih se je umaknil tudi v stran, kar za nekaj korakov. Včasih se je tako polegel, da je kmet lahko uzrl konja in jezdeca; včasih se je tako povečal in vrtil na cesti, kakor bi se podil vihar.

Polž je ustavil konja, zaslonil oči in ugibal: „Čudno, kako jezdi in kdo je to? Ni graščak, ne voznik, niti katoliški človek, pa tudi ne žid?.. Žida res ravno tako premetava na kljusetu, kakor onega; toda žid ne bi zopet tako smelo podil konja. Najbrže ni domačin, ampak kak tujec . . .“

Medtem se je jezdec za toliko približal mostu, da si ga je mogel Polž natančneje ogledati. Bil je gosposki človek drobne postave, svetlo oblečen in je imel na glavi baržunasto čepico. Na nosu je imel očala, v ustih smodko in pod pazduho šibo. Vajeti je držal v obeh pesteh, ki sta mu neprestano skakali med konjskim vratom in njegovo brado. S skrivljenimi nogami je tako močno objemal sedlo, da so se mu hlače podvihale do kolen in se je videlo nad kamašnjami brez golenic belo platno.

Tudi človek, ki ni prav nič več jahalne umetnosti, bi bil lahko uganil, da jezdec prvič sedi na konju, konj pa prvič nosi takega jezdeca. Včasih sta oba v lepi složnosti dirjala: naenkrat je pa jezdec, poskakujoč na sedlu, izgubil ravnotežje, potegnil vajeti, konj pa, ki je pazil na vsako jezdečevo kretnjo, se je obrnil v stran, ali se je ustavil na mestu. Takrat je začel jezdec mencati in s koleni

gnjesti sedlo in ko je videl, da to ne zadostuje, je izkušal izpod pazduhe dobiti šibo. Medtem je konj, domislivši se, za kaj se gre, začel zopet dirjati ter je s tem spravil v nenadno gibanje roke, noge, glavo in celo telo jezdečevu, ki je bil podoben punčiki, sešiti iz več slabo zvezanih kosov.

Parkrat je obupani, četudi pohlevni konj začel skokoma dirjati. Tedaj je jezdec kakor čudežno zadobil ravnotežje v sedlu in omamljen od dirjanja začel sanjariti. Mislil je, da je poveljnik konjenišтва in da jezdi na čelu švadrona v boj. Toda hipoma so roke, ki še niso bile navajene častniške službe, naredile neko nepotrebno kretnjo in — konj se je nenkrat ustavil in gospodar mu je butnil ob vrat z nosom in smodko.

Toda vse to ga ni spravilo iz dobre volje, kajti že od mladih nog je hrepenel po konju, a šele danes je imel priliko, najezditi se ga do sita.

Včasih se je konj, če mu je popustil vajeti, obrnil proti vasi, namestu da bi šel naprej. Tedaj je jezdec zagledal množico psov in otrôk, ki so se podili za njim z izrazi zadovoljnosti in njegovo demokratično srce je napolnila dobrohotna radost. Kajti razven nagnenja do viteških vaj je strastno ljubil narod, katerega je poznal v isti meri, kakor umetnost, obdržati noge v stremenih. Čez nekaj časa se je pa njegova ljubezen do naroda umaknila, zopet se je vzbudil v njem viteški ponos in po raznovrstnih naporih je obrnil konja ter se vrnil proti mostu. Najbrže je imel namen, prejahati dolino povprek.

„Ejej! to je pa gotovo svak našega graščaka, tisti, ki je imel priti iz Varšave,“ je zaklical sam pri sebi Polž ves razveseljen. „Ženico si je izbral naš gospod lepo in je niti ni dolgo iskal; toda da je našel takega svaka je pa moral gotovo dosti sveta obresti . . . V naših krajih bi dobil poprej medveda nego človeka, ki sedi tako na konju. Ta človek je bolj zabit kakor pastir, pa naj je tudi graščakov svak . . . Ampak graščakov svak pa le! . . .“

Medtem ko je Polž na ta način ocenjeval prijatelja naroda, je jezdec dospel na most. Plozkanje perilnika je zbudilo njegovo pozornost; obrnil je namreč konja proti ograji in z visokega sedla sklonil glavo nad vodo. Tenko telo in dolga streha čepice ga je delala podobnega žerjavu.

„Kaj neki hočem tam?“ je pomislil kmet.

Gospodič je, kakor se je videlo, nekaj vprašal žensko, kajti vzravnala se je in dvignila glavo.

„Kaj neki za vraga hoče od moje babe?“ se je vpraševal Polž. „Sedi ti na konja kakor trepetlika in se boji nagovoriti žensko. No, naša mati, bi bila pa tudi lahko, kar je res, malo bolj prijazna. Saj je vendar graščakov svak.“

Graščakov svak je jahal z mosta, z nemalim trudom spravil konja proti vodi in se ustavil poleg Polževke. Kmet že ni več godrnjal, ampak le vedno bolj napeto pazil.

V tem se je zgodilo nekaj čudnega. Gospodič je iztegnil roko, kakor bi hotel moliti, na vrat, Polževke, ta je pa mahnila s perilnikom tako krepko, da je splašeni konj skočil iz vode na cesto, jezdec ga je pa s koleni objel za vrat.

„Kaj pa delaš, Neža!“ je vrisnil Polž. „Saj je vendar graščakov svak, ti neumnica . . .“

Toda njegov krik ni dosegel Neže, gospodič pa nikakor ni bil razžaljen vsled manevra s perilnikom. Poslal je z roko poljubček Polževki in, ko se je popravil v stremenih, je izpodbodel konja. Modra žival je spoznala njegovo namero. Dvignila je glavo in brzo oddirjala proti Polževi bajti. Toda zopet gospodič ni imel sreče: noga mu je ušla iz stremena, z obema rokama je zgrabil dirkavca za grivo in začel kričati na vse grlo: „Hu! . . . stoj, vrag! . . .“

Andrejček je slišal krik in skočil k vratom; uzrši pa čudno oblečenega gospodiča se je glasno zakrohotal. Tu je konj skočil na levo in tako za-
vihtel jezdeca, da mu je odletela baržunasta čepica.

„Poberi čepico, dečko! . . .“ je zaklical gospodič Andrejčku in jahal dalje.

„Sami jo poberite, če ste jo izgubili . . . Ha! ha!“ se je smejal Andrejček in zaploskal, da bi bolj splašil bežečega konja.

Vse to je videl in slišal njegov oče. V prvem trenutku je kar ostrmel ob fantovi predrznosti, toda kmalu se je zavedel ter srdito zakričal:

„Ti peklenski Andrejec! . . . – Hitro poberi čepico gospodu, če ti ukaže!“ Andrejček je prijel z dvema prstoma čepico in držeč jo daleč od sebe, jo je podal jezdecu, ki je bil že ustavil konja.

„Hvala, lepa hvala . . .“ je rekel gospodič, ves v smehu kakor Andrejček.

„Andrejček! vražji fant, zakaj pa se ne odkriješ pred gospodom? . . .“ je kričal od zgoraj Polž. „Tako! se odkrij!“

„Kaj se bom vsakemu odkrival?“ je odvrnil predrzni fant.

„Dobro! . . . zelo dobro! . . .“ se je zadovoljno smejal gospodič. „Čakaj, zato ti dam goldinar. Svobodni državljani se ni dolžan nikomur pokoriti.“

Polž pa ni bil tako demokratičnih nazorov kakor gospodič. Vrgel je vajete na konja – kostanjevca in s kapo v eni, z bičem v drugi roki, tekel proti Andrejčku.

„Državljan!“ je klical gospodič Polžu. „Državljan, prosim te, ne delaj mu krivice . . . Ne zatiraj neupogljivega duha . . . Ne . . .“

Hotel je še govoriti, toda utrujeni konj ga je odnesel proti mostu. Na poti je srečal jezdec Polževko, ki se je vračala domov, in snevši zaprašeno čepico, začel mahati z njo in vpiti:

„Gospa, ne pustite fanta tepsti! . . .“

Andrejček je že izginil med bajtami. Gospodič je jahal nazaj čez most, toda Polž je še stal na mestu z bičem v eni in čepico v drugi roki, začuden nad tem, kar se je zgodilo. Čuden človek! Hotel je uščipniti njegovo ženo in hvalil predrznost Andrejčkovo; njega pa, poštenega kmeta, je zmerjal z „državljanom“, in ženo z „gospo“ . . .

„Farmazon!“ je zagodrnjal, se pokrtil in se jezen vrnil h konjema.

„Tihot, otroka! . . . Kakšen postaja svet! Kmetiški sin se noče klanjati gospodu in gospod ga zato še pohvali. Fant in gospod sta torej enaka. Res, da je graščakov vsak, toda nekaj ni prav v njegovi glavi, gotovo ne! Tihot, otroka! Kmalu ne bo več gospôde, in ti, kmet, prava reč, če tudi ti

pogineš. Ha, morda si bo pa Andrejček, ko odraste, drugače pomagal, kajti on ne bo kmet, kar je res, je pa res. Tihot, otroka! . . .“

Zdelo se mu je, da vidi Andrejčka v čevljih brez golenic in v baržunasti čepici.

„Fuj!“ je pljunil. „Dokler jaz ne zatisnem oči, se že ne boš oblačil tako. Tihot, otroka! Vendar ga bo treba danes enkrat za vselej dobro premlatiti, kajti drugače se bo tako razvadil, da se še celo graščaku ne bo odkril, jaz pa izgubim zaslužek. Potem bi pa imel! Pa vsega je baba kriva, ki vedno daje potuho fantu. Nič ne pomaga, treba mu je prešteti kosti! . . .“

Sedaj je Polž zopet zapazil prah na cesti, toda od ravnine sèm, in ugledal kakor dve senci: eno visoko in drugo podolgasto. Podolgasta je šla za visoko in kimala z glavo.

„Nekdo pelje kravo,“ je pomislil kmet, „pa vendar ne na trg? . . . Treba je pretepsti fanta, ne pomaga nobena reč . . . Kakšna krava je to? . . . Tihot, otroka! Oj, ko bi jaz imel še eno tako-le kravico in vsaj tak-le kos travnika! . . .“

Šel je z vrha hriba in začel z branami vlačiti po pobočju, obrnjenem proti Belici. Nad reko je ugledal Stanka, toda zato je izgubil izpred oči svoj vrt in skrivnostnega kmeta s kravo. Roke so mu omahovale, noge je komaj vlekel za seboj od zmučenosti, toda najbolj ga je mučila negotovost, ki jo je imel v duši, da se nikdar dobro ne odpočije. Konča svoje delo, pa mora iti v mestece, kajti s čim bi drugače živel?

„Ko bi se človek mogel vsaj kdaj dobro naležati!“ je mislil sam pri sebi. „Ba! ko bi imel več zemlje, ali vsaj še eno kravico in ta travnik, pa bi ležal . . .“

Že je kake pol ure hodil za branama, godrnjajoč na konja, ali sanjajoč, kako bi se naležal, ko zasliši naenkrat:

„Jože! Jože! . . .“

Na hribu je zagledal svojo ženo.

„No, kaj pa je?“ je vprašal kmet.

„Ali veš, kaj se je zgodilo? . . .“ je dejala brez sape gospodinja.

„Kako naj vem?“ je odvrnil kmet, nekoliko vznemirjen. „Morda novi davki?“ mu je šinilo v glavo.

„Prišel je k nam Lenkin stric, veš Grahovčev, Vojteh . . .“

„Morda hoče vzeti dekleta seboj? pa naj jo vzame.“

„Kaj je njemu za dekleta! Prišel je s kravo in jo hoče prodati Hribu za petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv. Prekrasna krava, povem ti.“

„Naj jo proda, kaj je meni mar?“

„Toliko ti je mar, da jo mi kupimo,“ je rekla Polževka z odločnim glasom.

Kmet je spustil bič na tla in, klonivši z glavo, pogledal na ženo.

Čeravno je že izdavna zdihoval po tretji kravi, vendar se mu je zdel izdatek toliko rubljev in takó nagla izpremema v gospodarstvu, malo prehuda reč.

„Kaj te je vrag obsedel, ali kaj?“ je vprašal. Žena se je uprla z rokami ob boke.

„Čemu naj bi me bil vrag obsedel?“ je govorila s povzdignjenim glasom. „Kaj, jaz ne bom prišla do krave? Hrib je kupil svoji ženi kočijo, tebi se pa zame zdi škoda živinčeta? . . . Saj sta vendar dve kravi v hlevu, pa te morda boli radi njih glava? . . . Pa bi morda imel célo srajco, ko ne bi bilo teh živali?“

„O za Boga!“ je zastokal kmet, ki so se mu od hitre govorice ženine začele mešati misli. „S čim jo boš pa nakrmila? V graščini mi ne prodajo več klaje. No, s čim? . . .“ je vprašal.

„Vzemi v najem od graščaka onile travnik, pa boš imel klaje,“ je odgovorila in pokazala na kos travnika med Polževim posestvom in Belico.

Najsmelejše sanje so bile blizu vresničenja; to je osupnilo kmeta.

„Boj se Boga, Neža, kaj govoriš? Kako naj vzamem v najem travnik?“ je vprašal.

„Pojdi v graščino, prosi gospoda, plačaj najemščino za eno leto, pa je mir besedi.“

„Znorela je baba, kakor gotovo je Bog v nebesih! Saj se že danes naša živina pase na tem travniku zastonj; če pa plačam najemščino, kaj pa potem? . . . Potem ne bo več zastonj.“

„Ko plačaš najemščino, boš imel tretjo kravo.“

„Vražje malo mi je zanjo, ker moram zanjo in za travnik plačati. Ne grem k graščaku . . .“

Žena je stopila bližje in mu pogledala v oči.

„Ne greš?“ je vprašala.

„Ne grem.“

„No, če je pa tako, bom pa jaz pospravila vso klajo, kar jo je doma, in ko ti bo zmanjkalo za konja, pojdeš k samemu vragu, ne samo k graščaku. Te krave pa ne pustim iz bajte, ampak jo bom kupila . . .“

„Pa jo kupi.“

„Saj jo bom, ampak ti zglihaj, ker jaz nimam časa prigovarjati Grahovcu in ne bom z njim pila vodke.“

„Pij! prigovarjaj! ko se ti je zahotelo krave!“ je vpil Polž.

Jezična žena je iztegnila roko in grozeč z njo govorila:

„Jože, nikar se mi ne upiraj, ko se še sam nisi dobro premislil. Poslušaj me. Vsak dan se jeziš, da nimaš zadosti gnoja. Klepečeš, da ti je treba živinčeta, ko pa pride čas, ga pa nočeš kupiti. Saj te kravi, ki jih že imamo, nič ne staneta in še dobimo denarja za mleko; tudi ta ti bo prinašala denar, samo poslušaj me. Rečem ti, poslušaj me! . . . Pusti delo, pridi v izbo in zglihaj za kravo, kajti drugače te ne pogledam več . . .“

Ko je to izrekla, je odšla, kmet se je pa prijel za glavo.

„Hudo je s to babo,“ je tožil. „Kako naj jaz nesrečnež vzamem travnik v najem? . . . Saj graščak o tem z menoj niti govoriti noče . . . Travo smo pa tudi do sedaj imeli zastonj, kolikor jo je živina popasla; kaj pa sedaj? . . . Baba si je v glavo vbila, da mora imeti kravo, sklenila je, ti pa z glavo butaj v steno. Vse zastonj . . . Čemu sem se jaz nesrečnež

rodil, čemu sem prišel na ta svet, da bi imel povspod muke! . . . Tihot, otroka! . . .“

Mahnil je z bičem, nategnil vajeti in vlačil dalje. Zdelo se mu je, da kamenje in grude zemlje zopet kriče: norec, ti norec! . . . — veter se pa smeje med stebli in šepeče:

„Plačáš petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv. Kar si prihranil dan za dnevom, teden za tednom skozi devet mesecev, to boš sedaj izdal naenkrat, kakor da bi oreh razklal. Grahovec bo napolnil z novimi penezi mošnjo, tvoj mošnjiček se bo pa posušil. Živinčetu moraš še narediti korito in jasli, z negotovostjo in s strahom priklanjati se do tal graščaku, plačati za travnik in cele ure čakati oskrbnika, da ti naredi pobotnico za najemščino . . .“

„O jaz nesrečnež, o jaz nesrečnež!“ je mrmral kmet. „Tihot, otroka! . . . Koliko grošev moraš zbrati za rubelj, koliko časa mine, predno dobiš nov bankovec? Tihot, otroka! Potem pa še najbrže graščak ne bo hotel v najem dati travnika . . .“

„Ne govori, ne govori, saj veš, da ti ga da,“ so čivkali vrabci.

„Ti že da,“ je odvrnil Polž razjarjen, „toda ukaže ti plačati najemščino. Pa se je vendar živina že dostikrat napasla tudi brez tega po sosedski, pa me ni stalo niti groša. Usmiljeni Bog, kaj imam za trpljenje današnjega dne, koliko gotovine izdam? . . . Raje bi pretrpel najhujše bolečine, kakor pa toliko denarja izmetati za neumnosti.“

Solnce se je že nagibalo k zatonu, ko je Polž vlačil z branama že na zadnje brazde, tik pri cesti.

Tedaj je krava, ki jo je imel kupiti, zamukala; njen glas je bil kmetu všeč in ga je celó malo pobožal po srcu.

„Tri krave je že nekaj, to nista dve,“ je pomislil. „Po tolikem premoženju bi tudi ljudje drugače častili človeka. Samo tako hudo je z denarjem in travnikom. Ha, sam sem kriv...“

Prišlo mu je na misel, kolikokrat se je vlegel na klop in namestu da bi zaspal, je izmišljeval razne načrte in pripovedoval o njih ženi. Kolikokrat je govoril, kako mora obdelovati šest njiv in sejati deteljo? In kolikrat se je hvalil, da mu ljudje svetujejo, naj pozimi dela vozove in gospodarsko orodje, do česar je imel toliko spretnosti!... Sicer pa – kaj, ni on sam zdihoval po tretji kravi, saj ni hotel vzeti v najem travnika?..

Žena ga je poslušala potrpežljivo, poslušala eno leto, dve, tri leta, in nazadnje, danes – mu je ukazala kupiti žival in najeti travnik takoj, pri tej priči. Ježeš, kako je trda ta ženska! Ona ga bo še kedaj nagnala, da bo sejal deteljo ali delal vozove...

Čuden kmet je bil Polž. Na vse se je razumel, celo žeti je znal; vse je naredil, napravil je celo mlatilnico v graščini; vse si je uredil v glavi, celó menjavo različnih plodov na svojem svetu, toda – nišesar se ni osmelil sam izpeljati, dokler ga ni kdo s silo nagnal. Njegovemu srcu je manjkalo tenke nitke, ki veže načrt z izvršitvijo, za to pa je imel precej močen živec pokorščine. Graščak, župnik, župan, žena – vsi ti so bili poslani od Boga zato, da so Polžu dajali dispozicijo, ki si je

ni znal sam dati. Bil je razsoden in celo premišljen, toda, da bi sam delal, tega se je bal bolj nego steklega psa. Imel je celo prislovico, da: »kmetova naloga je — delati, in gospodova zabavati se in drugim ukazovati.«

Solnce se je dotaknilo vrhov gorâ, obdajajočih dolino, Polž je prišel z branama že do ceste in premišljeval o tem, kako bo glihal z Grahovcem, kar je hipoma zaslišal za seboj surov glas:

»Hej! hej!«

Na cesti je stalo dvoje ljudi. Eden siv, obrit, v modri suknji s kratkim stanom in v nemški čepici z zavihanimi kraji, — drugi mlajši, visoke postave, s svetlo brado v plašču in kapi. Za njima je nekoliko oddaljen stal dvovprežen voz, v katerem je sedel človek, s kapo in v modri suknji.

»Ali je ta njiva tvoja?« je vprašal Polža bradač z ostrim glasom.

»Počakaj no, Fric,« mu je segel v besedo sivec.

»Zakaj naj čakam?« se je razjezil bradač.

»Počakaj! Ali je to vaš svet, gospodar?« je vprašal starec s precej bolj prijaznim glasom.

»Seveda je moj, čegav, naj pa bo?« je odvrnil kmet.

V tem hipu je pritekel s travnika Stanko in gledal tujce z nezaupnostjo in začudenjem.

»In ta travnik je tvoj?« je vprašal bradač.

»Počakaj, Fric. Ali je vaš ta travnik, gospodar?« je popravljajal starec.

»Ni moj, grajski.«

»Čegav je pa ta hrib s smreko? . . .«

»Počakaj, Fric, . . .«

„Ah, oče tako rad dolgo govori . . .“

„Počakaj, Fric,“ je rekel starec. Ta hrib s smreko je vaš? . . .“

„Seveda je moj, nikogar drugzega.“

„No vidiš Fric,“ je rekel starec po nemško, „tu šele bi bilo mogoče postaviti mlin na sapo za Viljema . . .“

In je pokazal z roko na hrib.

„Viljem ni raditega še zidal mlina na sapo, ker so hribje prenizki, ampak zato, ker je postopač,“ je odvrnil jezno Fric.

„Prosim te, Fric, potrpi! Kaj pa te njive za cesto in onile jarki, niso več vaši?“ je zopet vprašal starec kmeta.

„Kako naj bodo moji, ki so grajski.“

„No, torej,“ mu je segel nestrpno bradač v besedo, „vsi vedo, da sedi sredi grajskega sveta, kakor luknja v mostu. Vse skupaj ni nič vredno.“

„Počakaj, Fric,“ ga je pomirjeval starec. „Vas, gospodar, obdaja od vseh strani grajski svet?“

„Seveda.“

„No, dosti tega!“ je zagodrnjal bradač in potegnil očeta proti vozu.

„Bog vam plačaj, gospodar,“ je rekel starec in se dotaknil z roko čepice.

„Oh, oče tako dolgo govori,“ ga je prekinil bradač in ga s silo vlekel do voza. „Z Viljemom ne bo nič, če bi mu kupili tudi deset takih hribov.“

„Kaj pa hočejo, ata?“ se je hipoma oglasil Stanko.

„Saj res,“ se je domislil kmet in zaklical: „Gospodje! hej . . .“

Starec je okrenil glavo.

„Čemu izprašujete vse to?“

„Ker nam je tako prav,“ je odvrnil bradač, s silo posadivši očeta na voz.

„Zbogom, do svidenja!“ je zaklical starec Polžu.

Bradač je skomizgal z rameni in ukazal pognati.

Voz je zdrdral proti mostu.

„Koliko ljudi je danes prišlo po cesti,“ je rekel Polž sam pri sebi. „Cel semenj, ali proščenje . . .“

„Kdo pa sta ta dva, ata?“ je vprašal Stanko.

„Ta, ki sta se odpeljala? Najbrže Nemca iz Voljke, tri milje odtod.“

„Čemu sta pa tako povpraševala za polje?“

„To se ravno vpraša, moje dete,“ je odvrnil kmet. „Ta kraj se jima je tako dopadel, da sta lezla celo na hrib pod smreko. Potem sta šla nazaj in toliko sem ju videl.“

Polž je končal delo in obrnil konja proti domu. Na Nemce je že pozabil, vse njegove misli so se sukale okoli krave in travnika. In ko bi sedaj res kravo kupil in travnik dobil v najem? . . . Mraz ga je preletel pri misli, da se morda vresniči to, o čemer je že, toliko let sanjal.

Še ena krava in dva orala travnika, to da trideset rubljev dobička na leto. Lažje bi zemlje navozil, prodal bi več žita in čez zimo bi vzel starega moža na dom, ki bi učil fanta brati . . . Kaj bi pa rekli drugi gospodarji k takemu povečanju premoženja? Gotovo bi mu odstopili več mesta v cerkvi in krčmi nego dosedaj. In kako bi si lahko privoščil več počitka pri takem imetju! . . .

Ah, počitka! Polž ni poznal gladu, niti mraza, doma mu je šlo vse dobro, bil je priljubljen pri ljudeh in imel nekaj gotovine in bi bil popolnoma srečen, ko ga ne bi tako bolele kosti od dela, ko bi se mogel naležati in nasedeti, kolikor bi se mu hotelo.

III.

Vrnivši se na dvorišče, je Polž oddal brani hlapcu, sam pa je začel ogledovati kravo, privezano k plotu. Kljub temu, da se je že mračilo, je spoznal, da je živinče lepo; na koži ima črne lise, ne dolgo glavo, kratke roge in veliko vime. Ogledal si jo je dobro in priznal v srcu, da se nobena njegovih krav ne more meriti s to.

Pomislil je, da ne bi bilo napačno, ko bi jo prepeljal po dvorišču, toda čutil je, da mu je zmanjkalo moči. Zdelo se mu je, da bi se mu roke izpehnile in da bi mu noge same odpadle, ko bi se premaknil z mesta. Človek more delati do solnčnega zahoda, toda po zahodu — mora počiti, je vse zastonj. Zato živinčeta ni prepeljeval, ampak ga je samo pogladil. Ko je pa to, kakor bi slutilo novega gospodarja, obrnilo k njemu glavo in se mu z mokrim gobcem doteknilo roke, je Polža prevzelo tako ganjenje, da malo da ni objel vratu in poljubil krave kakor človeka.

„Moram jo kupiti,“ je zamrmral, pozabivši svojo utrujenost.

Med vrati se je pokazala gospodinja s čebrom pomij za živino.

„Matija!“ je poklicala hlapca, „ko se krava napije, jo pelji v hlev. Stric bodo pri nas prenočili, tako vendar ne moremo pustiti živinčeta na dvorišču.“

„No, in kaj potem?“ je vprašal Polž ženo.

„Kaj naj pa bo,“ je odvrnila. „Hoče petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv.“

„Ampak kar je res, je res,“ je rekla čez nekaj časa, „krava je toliko vredna. Pomolzla sem jo pred večerom in povem ti, četudi je prišla s pota, dala je več mleka nego liska...“

Kmet je zopet začutil bolečine v rokah in nogah. Bože moj, koliko se je to treba nahoditi, premočiti, ne naspati, predno spravi človek skupaj petintrideset rubljev v bankovcih in še srebrn rubelj! Ko bi Grahovec vsaj nekaj odjenjal...

„Ali ga nisi vprašala,“ je dejal Polž, „če kaj popusti?“

„Ali — prazne besede!... Še dobro, če bi jo hotel prodati. Pravi, da je Hribu že davno dal besedo.“

Polž si je začel puliti lase.

„Pa zakaj ga je nesreča danes prinesla,“ je rekel, „pa kaj sem storil, da me Bog tako hudo kaznuje!... Ne vem, ali mi graščak da travnik v najem, potem moram pa še toliko plačati za kravo...“

„Jože, ne bodi neumen, imej razum,“ mu je prigovarjala žena. „Saj so ti vendar zaradi travnika v graščini ne enkrat sami rekli, poskusi samo pogoditi se za kravo. Če kaj odneha — ali ne odneha, kar daj za likof pa pij z njim vodko in ga

prijazno sprejmi; morda mu usmiljeni Jezus dá pamet. Samo nikar se ne razgovarjaj pa name večkrat poglej, pa boš videl, da bo dobro.“

Medtem je prišepal hlapec in začel odvezovati kravo od plotu.

„Kaj, Matija,“ je rekla gospodinja, „ali ni res lepa žival?“

„Oho! ho! . . .“ je odvrnil šepec in mahal z roko.

„Draga pa je, kaj?“ je vprašal gospodar.

„Vsako uro je toliko vredna, ni res Matija?“ se je hitro vtaknila vmes Polževka.

„Oho! ho! . . .“

Ko je toliko povedal, je Polž peljal v hlev kravo, ki se je ogledovala in tako pristrčno na obe strani mahala z repom, da Polž ni mogel zakriti ganjenja.

„Božja volja,“ je šepetal. „Poskusim jo kupiti . . .“

In šel je proti vratom bajte.

„Jože,“ ga je zadržala žena, „samo nikar se ne razgovarjaj in ne povprašuj po novicah. Misli na to, da kar največ utrgaš, če se ti pa jezik pri tem ne razveže, pa kar name poglej. Kajti to je trd kmet, sam ne boš pri njem nič opravil.“

Polž je na pragu snel kapo, se prekrizal in stopil v vežo. Toda srce mu je utripalo od žalosti za denarjem in od negotovosti, če bo zglihal vsaj za en rubelj.

Gost je sedel pri svetlobi ognja na ognjišču v prvi izbi na klopi in z očetovskimi besedami opominjal Lenko, naj bo poštena, delavna in naj posluša svoje gospodarje.

„Če ti ukažejo iti po vodo,“ je govoril, „pojdi po vodo; če ti ukažejo skočiti v ogenj, skoči v ogenj. Če te pa gospodinja udari ali celo dobro natepe, potem ji še poljubi roko in se ji zahvali, kajti povem ti: sveta je roka, ki tepe . . .“

Ko je Grahovec tako govoril, pri rdečem blesku ognja, z vzdignjeno roko in s svečanim obrazom, je bil podoben propovedniku v cerkvi! Lenki se je zdelo, da njegovim besedam pritrjujejo celò sence, migljajoče po stenah in da večerni mrak, ki gleda skozi okna v izbo, ponavlja za stricem:

„Sveta je roka, ki tepe . . .“

Plakala je glasno. Zdelo se ji je, da posluša najlepšo pridigo, potem zopet, da se ji delajo po vsaki besedi njenega varuha sinje proge na plečih. Kljub temu ni čutila ne strahu, ne žalosti; čutila je veliko bolj hvaležnost, pomešano s spomini nedavnih, pa vendar oddaljenih otročjih let.

Vrata izbe so zaškripala in v celi njihovi širokosti se je pokazal Polž.

„Hvaljen bodi . . .“ je pozdravil gosta.

„Na večne čase“ je odvrnil Grahovec. In vzdignil se je s klopi kakor je bil visok, skoro se je dotikal z glavo stropa.

„Bog vam povrni stric, da ste nas obiskali,“ je rekel Polž in mu podal roko.

„Bog vam povrni, da ste me tako prijazno sprejeli,“ je odvrnil Grahovec.

„Če bi kaj radi, kar povejte.“

„Ejej! doma se mi tako ne godi in ne samo meni, ampak celò kravi, ki jo je takoj vaša žena vzela v varstvo.“

„Hvala Bogu, da ste zadovoljni.“

„Dvakrat sem zadovoljen, ker vidim, da se tudi Lenki tu pri nas bolje godi kakor nevem kje na celem svetu?“

„Lenka!“ se je obrnil Grahovec k dekletu, „pa se vrzi k nogam gospodarja, kajti rodni oče ti ne bi bil boljši od njega. In vi, boter, ne štedite jermena, prosim vas.“

„Ne bo slabo dekle,“ je odvrnil Polž.

Dekle se je, še vedno jokaje, vrgla najprej stricu k nogam, potem gospodarju in – stekla v vežo, tam jo je jok še enkrat stisnil za prsi, toda oči so se ji že posušile. Polagoma se je umirila in, da opraviči svoj beg iz izbe, se je začela pogovarjati s svinjami z zateglim in žalostnim glasom:

„Mal . . . mal . . . mulu! mulu! . . . malčki! . .“

Toda svinje so že spale. Namestu njih se je javil iz mraka pes Burek, in pozneje pa Andrejček in Stanko. Andrejček je hotel dekleta prevrniti, toda ko jo je dobil s pestjo na oko, jo je zgrabil za roko, Stanko za drugo in leteli so vsi štirji na cesto. Bili so tako zapleteni med seboj, da bi v temi nihče ne razločil, kdo od njih je pes, in kdo otrok; tem bolj, ko so vsi začeli rjoveti in lajati z Burkom za stavo. Končno so izginili v megli, vi-seči nad travniki.

V izbi sta sedla gospodarja nasproti ognjišču in se razgovarjala.

„Kaj vas je prijelo,“ je vprašal Polž gosta, „da prodajate kravo?“

„Vidite, to je tako,“ je odvrnil Grahovec, položivši roke na kolena. „Ta krava ni moja, ampak

Lenkina, in žena mi je že davno dajala, da ne mara imeti tuje krave, ker je še za domače v hlevu pretesno. — Jaz se nisem zmenil za babje govorjenje, toda sedaj se je tako namerilo, da prodajajo zemljo po Komarju, ko se je izpil in umrl. Komarjev svet se drži Lenkinega, torej mislim jaz: treba je prodati kravo in z izkupičkom kupiti dekletu oral zemlje. Zemlja je le zemlja.“

„Oj, res je,“ je vzdihnil Polž.

„Tako je. Ko bode pa gosposka spet delila zemljo med nas, bo dobilo tudi deklet več, kakor bi sedaj dobila.“

„Kako to?“ je vprašal radovedno Polž.

„Vsak bo dobil toliko, kolikor že ima. Jaz n. pr. imam petindvajset oralov, torej jih dobim petindvajset. Koliko imate vi?“

„Deset.“

„Torej jih dobite deset. Lenka pa bo imela sedaj dva oral in pol, torej zopet dobi dva in pol.“

„Pa je gotovo, da bodo delili?“

„Kdo pa vé,“ je odvrnil Grahovec. Eni govore, da je gotovo, drugi se pa smejejo. Toda jaz pa mislim sam pri sebi: naj delé, ali ne delé, gotovo je boljše dokupiti dekletu oral zemlje, ko se nudi prilika. Tem bolj, ker moja baba noče tega.“

„Toda če bodo zemljo zastonj dajali, je pa škoda denarja, da bi kupoval,“ je opomnil Polž.

„Kar je res, je res, denar ni moj, torej me roka ne srbi radi njega. Končno pa, saj ne kupujem od graščine, ampak od kmeta. Ko bi kupoval od graščine, ne bi hitel s kupčijo, kajti pri takih rečeh je dobro čakati.“

„Treba je premisliti,“ je odvrnil Polž. „Neumni hiti, modri čaka.“

„In vse dela s premislekom.“

„In dela s premislekom,“ je pritrdil Polž.

V tem hipu se je pokazala gospodinja s šepastim Matijo. Oba sta odšla v kamrico in postavila na sredo nje mizo, pobarvano češnjevo-rdeče. K mizi je Matija postavil dva lesena stola; gospodinja je pa prižgala petrolejevo svetilko brez cilindra ter pokrila mizo s prtom.

„Pojdite sem, stric,“ se je oglasila gospodinja.

„Jože, pelji jih sem. Tu bosta lažje večerjala.“

Smehljajoči se Matija se je nerodno umaknil za ognjišče, in oba gospodarja sta šla v kamrico.

„Lepa izba,“ je rekel Grahovec, oziraje se po čumnati. „Svetnikov vidim dosti na stenah; barvana postelj, tla z deskami krita in cvetice na oknu. Gotovo je to vaše delo, botra?“

„Čegavo naj pa bo?“ je odvrnila žena zadovoljno. „On se vedno suče okoli graščine ali je v mestu, za dom se pa ne zmeni. Komaj sem ga nagnala, da je vsaj v kamrici položil deske po tleh. Sedite, boter, tu bližje peči, bodite tako dobri. Takoj prinesem večerjo.“

Obrnila se je k ognjišču in nalila dve skledi prosene kaše z ocvirki. Manjšo je podala hlapcu, večjo je postavila na pogrnjeno mizo pred gosta.

„Jejte v božjem imenu,“ je rekla Grahovcu, „če bi pa še kaj radi, pa kar povejte.“

„Kaj vi ne boste jedli?“ je vprašal sedli gost.

„Jaz jem nazadnje, z otroci. Matija,“ se je obrnila proti hlapcu, „vzemi no skledo.“

Smehljaje se je Matija vzel svoj del in se vsedel na klop nasproti čumnati, da bi videl strica in poslušal človeško govorico, po kateri je takó hrepenel. Postavil je skledo na kolena in skozi oblake pare gledal zadovoljno na črešnjevo-rdečo mizo, pri kateri sta sedela gospodarja, na beli prt in plehnate žlice, s katerimi sta jedla. Kadeča se svetilka se mu je zdela ena najlepših vrst razsvetljave in stoli z naslonjali najpripravnejše pohištvo. Pogled na strica je napolnil srce Matijevo s spoštovanjem in ponosom. Saj ga je vozil Grahovec nekdanj k naboru in stal pri vratih v pisarni sami, medtem ko so novinci stali na dežju pod oknom. Saj ga je isti stric ukazal odpeljati v bolnico in ga zagotovil, da bo zdrav, ko bo ostavil bolnico. Pa kdo pobira davke, kdo nosi pri procesiji največjo zastavo, kdo póje pri večernicah: „Začnite, ustne naše slaviti Mater božjo!“ Zopet isti Grahovec, podžupan v svoji vasi, s katerim sedi sedaj on, navaden človek, Matija Ovčar, pod eno streho.

In kako mogočno postavo ima, kako se razteguje na stolu! Iztegnil je noge, levo roko uprl v bok, desno na mizo in glavo nagnil nazaj. Kako mu mora biti dobro na takem stolu z naslanjalom!

Tudi Matija se je hotel iztegniti, toda odpehnila ga je vznevoljena stena, opominjajoč ga, da on ni župan, ampak samo reven hlapec. Tako se je kljub temu, da ga je hrbet bolel od dela, sključil še pokorneje in osramočen skril pod klop svoje noge, od katerih je bila ena hroma, a obe v strganih čevljih. Končno kakó bi smel iztegniti noge, če jih par korakov od njega izteguje podžupan in go-

spodar? Njih zadovoljnost je zadoščala Matiji; zato je začel z napol odprtimi usti jesti kašo, razgovor pa poslušal z obema ušesoma.

„Če po pravici govorim,“ je rekla gospodinja, „čemu vam je treba, podžupan, vlačiti kravo tja v vas k Hribu?“

„Ker bi jo Hrib rad kupil,“ je odvrnil Grahovec.

„Morda bi jo tudi mi kupili.“

„To bi bilo ravno prav,“ se je vtaknil Polž vmes. „Pri nas je dekle, naj bi bila torej še njena krava.“

„Ni res, Matija, da bi bilo to ravno prav?“ je ponovila za možem gospodinja, obrnivši se proti hlapcu.

„Oho! ho! . . .“ se je zasmel Matija, da mu je vroča kaša ušla iz žlice po bradi.

„Kar je prav, je prav,“ je vzdihnil Grahovec. „Celò Hribu samemu bi utegnili iti v glavo, da mora krava pred vsem iti tja, kjer je dekle.“

„Torej jo nam prodajte,“ ga je prijel Polž.

Grahovec je položil žlico na mizo in sklonil glavo na prsi. Nekoliko je pomislil, nazadnje je rekel ves pobit:

„Ha težko je! Če ne odjenjate, jo vam moram prodati, nič ne pomaga. Pri komer je dekle, pri tem mora biti tudi krava, je vse zastonj.“

„Toda malo odnehajte,“ je hitro dodala gospodinja, prilizovaje se Grahovcu.

Stric se je zopet zamislil.

„Vidite, tako je,“ je rekel. „Ko bi bilo moje živinče, bi vam popustil. Toda ker je last uboge

sirote, ki sta ji oče in mati umrla, pa ne gre. Kako bi jo mogel jaz oškodovati? . . . Potem — dajte petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv, pa — naj ostane krava pri vas!“

„Draga je,“ je vzdihnil Polž.

„Toda lepa krava,“ je odvrnil Grahovec.

„Denar leži v skrinji in ga ni treba krmiti.“

„Toda ne daje mleka.“

„Radi te krave bi moral od graščine vzeti travnik v najem.“

„Pa se vam gotovo bolje izplača, kakor če bi kupovali klajo.“

Nastal je daljši molk, po katerem se je hipoma oglasil Polž.

„No, boter, — povejte zadnjo ceno . . .“

„Rečem vam: dajte petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv, pa vam pustim kravo. Hrib bo hud náme, jaz vem; toda za vas moram to storiti. Imate dekleta, imejte še kravo.“

Gospodinja je vzela skledo z mize in nato odšla iz čumnate. Po kratkem času se je vrnila in prinesla steklenico vodke in dva kozarca, a na krožniku suho klobaso in vilice z zlomljenim zobom.

„Na vaše zdravje, boter,“ je rekel Polž, nali-vaje vodko.

„Na zdravje“.

Izpila sta in molčé začela grizti suho klobaso, položivši vilice na krožnik. Ko je Matija zagledal vodko, mu je postalo tako prijetno, da je potihó vzdihnil. Nato je vtaknil obe roki pod pazduho in nekoliko iztegnil noge izpod klopi. Potem mu je prišlo na misel, da morata župan in gospodar biti

v tem hipu zelo srečna, torej — se je tudi on čutil srečnega.

„Pa res ne vem, kaj bi storil,“ je rekel Polž, „ali bi vzel kravo ali ne? Toliko zahtevate, stric, da nimam kar nič veselja.“

Grahovec se je nemirno premaknil na stolu.

„Boter moj,“ je dejal, „moj dragi, kaj naj počnem, ko se gre za sirotino last? Jaz moram Lenki kupiti zemlje, četudi raditega, ker to ni vseh moji babi.“

„Za oral ne boste dali petintrideset rubljev, sedaj je zemlja ceneja.“

„Pa se podraži, ker bodo menda skozi našo občino delali novo cesto in Nemci pokupujejo svet.“

„Nemci?“ je ponovil Polž. „Saj so že kupili Voljko.“

„Pa jo bodo prodali zopet drugim Nemcem, sami pa se bodo približali k nam.“

„Danes sta bila pri meni na polju dva Nemca in dolgo izpraševala, toda nisem razumel, kaj hočeta,“ je rekel Polž.

„No, vidite. Hočejo se tukaj vtihotapiti. Kakor hitro se naseli eden, takoj pritegnejo za njim drugi, kakor mravlje za medom in zemlja se podraži.“

„Kaj Nemci znajo obdelovati zemljo?“

„Pa še kako! Celò več pridelajo nego kmet, ki se je tu rodil,“ je odvrnil Grahovec.

„Čudno! . . .“

„Ho, ho! Nemci so modri. Imajo dosti živine, sejejo deteljo, pozimi pa se pečajo z rokodelstvom. Kmet se z njimi ne more kosati.“

„Radoveden sem, kakšne vere so, ker govore med seboj nemški, kakor židje.“

„Njih vera je boljši od židovske,“ je odvrnil župan po prevdarku, „toda če ni katoliška, pa ni. Vem, da imajo cerkev kakor mi, s klopmi in z orgljami. Toda duhoven je pri njih oženjen in hodi v površniku, a v velikem oltarju, kjer mora biti Bog Oče, stoji pri njih samo križani Jezus, kakor pri nas v lopi.“

„Torej je njih vera slabši od naše.“

„Slabši,“ je potrdil Grahovec, „ker ne molijo niti k Materi božji.“

„Ah, Mati božja,“ je zašepetala gospodinja.

Polž in Grahovec sta pobožno vzdihnila, Matija se je pa prekrižal.

„Pa da tudi takim dá Bog svoj blagoslov,“ je opomnil Polž. „Pijte, boter.“

„Na vaše zdravje. Čemu naj jim ne bi dal svojega blagoslova, ko imajo dosti živine? To je podlaga!“

Polž se je zamislil in hipoma udaril z roko ob mizo.

„Boter, podžupan!“ je zaklical s povzdignjenim glasom, „prodajte mi kravo.“

„Prodam jo!“ je odvrnil Grahovec in tudi udaril z roko ob mizo.

„Dam vam . . . enointrideset rubljev . . . ker vas imam rad.“

Grahovec ga je objel.

„Dajte, bratec, trideset . . . trideset — no — štiriintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv.“

V izbo so previdno vstopili otroci. Gospodinja jim je nalila kaše in jih peljala v najoddaljenejši kot, zabičujoč jim mir. Res je bilo cel čas še dosti mirno, izvzemši takrat, ko je padel Stanko s klopi in ko je Andrejček dobil od matere klofuto. Zato se je pa Lenka obnašala kakor putka, Matija je pa dremal in sanjal, da sedi v čumnati na stolu z naslonjalom in pije vodko. Čutil je, da mu pijača vedno bolj stopa v glavo, da se pod njenim vplivom on, Matija, nič manj ne razteguje kakor Polž in da hoče po sili poljubiti strica! . . . Tu se je stresel in se osramočen vzbudil.

Iz kamrice se je v izbo zlival vonj vodke in smrad dogorevajoče svetilke. Polž in Grahovec sta sedela še drug poleg drugega.

„Boter . . . stric . . .“ je govoril Polž in tolkel s pestjo. „Dam ti, kolikor hočeš, torej reci zadnjo besedo. Tvoja beseda je pri meni več vredna nego denar, ker si moder . . . Ti si najmodrejši v celi občini. Pri meni ti več veljaš nego komisar sam, ker si moder . . . Najmodrejši v celi občini, pa naj se pri tej priči v zemljo vderem!“

Objela sta se in Grahovec je zajokal.

„Jože! . . . bratec! . . .“ je govoril, „ne imenuj me podžupana, ampak brata, kajti jaz sem tvoj brat, in ti si moj brat . . .“

„Vojteh . . . podžupan . . . Reci, koliko hočeš za kravo? Dam ti, ko bi si moral iz prsi iztrgati.“

„Petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv.“

„O, za Boga!“ se je oglasila gospodinja. „Saj ste ravnokar dajali kravo za triintrideset rubljev.“

Grahovec je pogledal z očmi, zalitimi s solzami, najprej njo, potem Polža.

„Res?“ je vprašal. „Jože, bratec . . . ali sem ti res dajal kravo za triintrideset rubljev? Dobro! . . . dam jo . . . vzemite . . . Naj sirota pogine, samo da imaš ti, moj bratec, čisto pošteno kravo.“

Polž je še močneje udaril s pestjo ob mizo.

„Jaz naj zaslužim pri siroti? . . . Nočem! . . . Dam petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv.“

„Kaj pa govoriš, tepec?“ ga je zadrževala žena.

„Ne bodi neumen! . . .“ jo je podpiral Grahovec. „Tako si me pogostil, tako si me sprejel, da ti dam kravo za triintrideset rubljev. Amen, to je moja beseda.“

„Nočem! . . .“ je vreščal Polž. „Jaz nisem žid, da bi jemal za gostoljubnost . . .“

„Jože! . . .“ je rekla žena.

„Boš šla, baba!“ je zakričal in se s težavo vzdignil s stola. „Jaz ti pokažem, kaj se mešaš v moje zadeve . . .“

Nakrat je padel v objem plakajočemu Grahovcu.

„Petintrideset rubljev v bankovcih in srebrn rubelj za vrv . . .“ je zaklical.

„Če se v tla vderem, nočem . . . Triintrideset . . .“ je plakaje dejal Grahovec.

„Jože,“ se je zopet oglasila žena. „Spoštuj vendar gosta . . . Saj je vendar on starši od tebe,

on je podžupan, njegova volja mora tu veljati, ne tvoja... Matija," obrnila se je k hlapcu, "pomagaj mi no, spraviti ju na skedenj."

"Sam grem..." je zakričal Polž.

"Triintrideset rubljev!..." je stokal Grahovec. "Ubij me... sesekaj me na drobne koščke, toda jaz ne vzamem groša več... Jaz pes, jaz Judež, jaz sem te hotel ociganiti in sem zato rekel, da peljem kravo k Hribu... Toda jaz sem jo pripeljal k tebi, ker si ti moj brat..."

Prijela sta se oba za roke in odšla iz kamrice; namerila sta takoj k oknu. Ko jima je pa Matija odprl vrata v vežo, sta po nekaterih manj srečnih poskusih prišla na dvorišče.

Gospodinja je prižgala laterno, vzela iz spalnice rjuho in blazino, da bi postlala Grahovcu v skednju. Ko je šla preko dvorišča, je zagledala čuden prizor. Polž je ležal na kupu gnoja in pozival Grahovca k spanju, ta je pa klečal pri njem in otiraje si solze z rokavom molil očenaš. Nad obema je pa stal hlapec, ves v zadregi.

"Gotovo ste jima dali kaj močnega," je rekel gospodinji.

"Izpila sta steklenico žganja."

"Oho! — ho!..."

"Vstani! ti pijanec," je zaklicala žena nad možem.

"Ne bom vstal," je odvrnil razjarjen, "a ti, baba, beži, dokler si še cela. Že se je končala babja vlada... Kupil sem kravo in vzamem od milostnega gospoda travnik v najem... Sedaj se začne moja vlada..."

„Jože, vzdigni se,“ je rekla gospodinja, „ker ti drugače vode vlijem na glavo.“

„Jaz ti jo bom vlil, ko bom vzel v roko bič...“ je odvrnil Polž.

Grahovec se mu je vrgel na prsi in ga začel poljubljati.

„Vstani, bratec,“ ga je prosil, „ne delaj pekla doma, da naju ne udari božje.“

Hlapec se ni mogel načuditi, ko je videl, kako vodka izpremeni ljudi. Podžupan, v celi občini znan po svojem trdem značaju, je plakal kakor otrok, Polž se pa zopet ni hotel vzdigniti z gnoja, kričal je kakor oskrbnik in še grozil ženi, da se je sedaj začela njegova vlada...

„Pojdite, podžupan, na skedenj,“ je rekla Polževka in prišla Grahovca za roko.

Velikan se je vzdignil, krotak kakor ovca. Za eno ramo ga je peljal Matija, za drugo Polževka, in šel je, kamor mu je bilo ukazano. Gospodinja mu je na največjem kupu sena pripravila lepo ležišče; toda med tem je zdelani stric padel na gumno in ostal tam, odkoder ga ni bilo na noben način mogoče vzdigniti.

„Ti, Matija, pojdi na svoje ležišče,“ je dejala hlapcu Polževka, „ta pijanec,“ je dodala, pokazavši na moža, „naj le spi na gnoju, ko se je tako razkoračil zoper mene.“

Poslušni hlapec je takoj izginil v notranjosti hleva. Ko je pa na dvorišču vse utihnilo, si je začel za kratek čas domišljevati, da je on sam pijan.

„Tu bom spal!“ je mrmral posnemaje Polža.
„Sedaj nastopi moja vlada . . .“

Potem si je domišljal, da je podžupan; pokleknil je pri svoji borni postelji in je začel govoriti z ganljivim glasom, čisto tako, kakor stric k Polžu.

„Vstani, bratec, ne delaj pekla doma, kajti oba naju prizadene božje . . .“

Da bi še bolje posnemal Grahovca, je poskusil plakati. Izpočetka mu ni šlo; ko se je pa spomnil na hromo nogo — in to, da je najbednejši stvar na svetu — in to, da mu gospodinja niti kozarca vodke ni dala, so mu prišle res solze v oči. In tako je zaspal v brlogu razjokan, kakor otrok na kolenih matere.

Okoli polnoči se je Polž zavedel. Čutil je, da mu je glava težka in da je mokro. Odprl je oči — tema; poslušal je, iztegnil roko in spoznal, da gre dež; poskusil je sesti in se prepričal, da ima noge višje nego glavo.

Polagoma se mu je začela vračati pamet. Spomnilse je podžupana, krave s črnimi lisami, prosene kaše in velike steklenice vodke. Kaj se je zgodilo z vodko? — tega se ni mogel spomniti, toda čutil je, da mu je nekam slabo in da mu je brez dvoma škodila kaša, ki je bila zelo vroča.

„Pa vedno pravim, da bi zvečer ne kuhala kaše, ker najdalje ohrani v sebi vročino,“ je godrnjal in se s trudom vzdignil.

Sedaj že ni več dvomil, da se nahaja na dvorišču, pri kupu gnoja.

„To me je vrglo! . . .“ je zastokal. „In ni čudno. Najslabši reč na svetu je, če se vodka pomeša s čim vročim. In kaša, to je čisti ogenj . . .“

Noč je bila tako temna, da je komaj uzrl stene svoje bajte. Približa se k nji zelo počasi, kakor bi se obotavljal in šele čez nekaj časa se je vsedel na prag, opiraje na dlan težko glavo. Toda dež je postajal vedno neznosnejši, zato se je odločil Polž iti noter.

Obstal je v veži in začul smrčanje Lenkino. Potem je previdno odprl vrata v izbo, ki niso samo zaškripala, ampak so se zadrle kakor krava. Istočasno ga je obdal tak zaduh in vročina, da je postal še bolj zaspan in, naj bo kar hoče, zahrepenel priti do postelje.

V prvi izbi, na klopi pod oknom, je smrčal Stanko, toda v kamrici je bilo tiho. Polž je spenal, da žena ne spi in z rokami tipaje je prišel do postelje.

„Umakni se, Neža,“ je rekel, skušaje surovo govoriti, četudi se ga je polotil strah.

Molčanje.

„No — umakni se malo . . .“

„Pojdeš, ti pijanec, dokler sem dobra . . .“

„Kam naj grem?“

„Pojdi na gnoj ali v hlev, kajti tam je tvoje mesto,“ je odvrnila razjarjena žena. „Zahotelo se ti je vlade, pa vladaj, toda od mene proč, ti pijanec . . . Grozil si mi z bičem, čakaj, ne odpustim ti tega . . .“

„O! čemu dolgo govoriti, ko se ti ni nič zgodilo,“ jo je prekinil kmet.

„Nič se mi ni zgodilo? . . . Kdo je hotel na vsak način plačati za kravo petintrideset rubljev in še rubelj za vrv, ko bi jo bil sam Grahovec dal

za trideset? . . . Komaj sem od njega izprosila, da vzame samo triintrideset . . . Torej pri tebi trije rublji nič ne pomenijo? . . .“

Polž že ni več poslušal. Četudi je bilo temno, se je zgrabil za glavo ves pobit in se umaknil v izbo, kjer je spal Stanko. Tam je padel na klop, fantu na noge.

„Ali ste vi, ata?“ je vprašal fant, ki se je zbudil . . .

„Jaz.“

„Kaj pa delate?“

„Vsedel sem se, ker me nekaj ščiplje po trebuhu.“

Fant je vstal in ga objel z rokami za vrat.

„Dobro, da ste se vsedli,“ je rekel, „ker vedno hodita pome ona Nemca.“

„Katera?“

„No ona dva, ki sta bila pri nas na polju — stari in oni z brado. Nič mi ne rečeta, kaj hočeta, samo brcata me.“

„Spi, otrok, tu ni nikakih Nemcev!“

Stanko se je še bolj privil k očetu, pa ker je tudi očeta spanec premagal, sta oba padla na klop in fant je zopet začel brbljati.

„Ali je res, ata,“ je vprašal očeta poluglasno, da voda vidi?“

„Kaj vidi?“

„Vse, vse . . . Nebo, naše gore in tudi vas je videla, ko ste hodili za branami . . .“

„Spi, otrok, ne govori o tem,“ ga je pomirjeval Polž.

„Vidi, vidi, ata, saj sem sam gledal,“ je zašepetal in zaspal.

Polžu je bilo v izbi prevroče.

Omamljen se je vlekel iz bajte in kakor ne bi bil na svojih nogah, se je zavalil v skedenj. Tu se je zadel ob Grahovca in po nekaterih poskusih je našel kup slame, kjer se je pogreznil tako globoko, da se niso videli vun niti čevlji.

„Ampak če sem kravo kupil, sem jo kupil,“ je zamrmral sebi za lahkonoč.

IV.

Drugi dan je zbudilo Polža na skednju klicanje žene:

„Ali boš še kaj dolgo ležal?“

„Kaj pa je?“ je vprašal izpod slame.

„Čas je, da greš v graščino.“

„So me mar klicali?“

„Kaj te bodo klicali! Saj moraš sam iti zaradi onega travnika.“

Kmet je zastokal, toda vzdignil se je in stopil na gumno. Obraz je imel zabuhel, gledal je osramočeno in v laseh je bilo polno slame.

„O! glejte ga, kakšen je!“ je dejala zbadljivo žena. „Suknjo ima povaljano in premočeno, čevljev celo noč ni sezul in gleda človeka kakor kak razbojnik. V konopljo pojdi stat, pa ne k graščaku. Ogrni se vsaj, predno greš.“

Po teh besedah se je obrnila proti hlevu, Polžu se je pa odvalil kamen od srca, da se je tako končalo. Mislil je, da ga bo dajala do poldneva.

Pogledal je na dvorišče. Solnce je stalo že visoko in zemlja se je po nočnem dežju že po-

sušila. Od jarkov je potegnil veter, nesoč s seboj petje ptičev in nekak svež in vesel zrak. V tej noči so polja gosteje zazelenela, z dreves so poskakovali listi, nebo je bilo osveženo in kmetu se je zdelo, da so celo stene njegove bajte belejše.

„Prekrasen dan,“ je zamrmral, čuteč v sebi nekak pogum in odšel v izbo napraviti se. Pobral je slamo iz lās, oblekel svežo srajco in nove čevlje. Ker se mu pa niso zdeli dosti črni, je vzel na prst kos masti in namazal ž njo najprej lase, potem pa čevlje, od golenic do pete. Nazadnje je stopil k ogledalu in pogledal po vrsti sedaj na noge, sedaj na svojo podobo v zrcalu se nasmehnil, zadovoljen, da se mu tako sveti glava in čevlji. Pri tem mu je pa nekaj šepetalo, da se tako namazanemu kmetu graščak sploh ne bo ustavljal in — mu bo prepustil travnik v najem.

V tem hipu je vstopila žena, ga grdo pogledala in rekla:

„Čemu si se pa napacal, da smrdi od tebe mast kakor kuga. Kaj se ne bi morda raje umil in počesal?“

Spoznavši opravičenost te opombe je vzel Polž izza ogledala gost glavnik in počesal z njim lase, da se niso nič manj svetili kakor najjasnejše steklo. Potem se je skrbno umil z milom, da so mu od mastnih prstov ostale temne proge na vratu.

„Kje je pa Grahovec?“ je vprašal veseleje ženo, kajti mrzla voda ga je spravila v dobro voljo.

„Odšel je.“

„Pa kako je z denarjem?“

„Plačala sem mu. Toda ni hotel vzeti triintri-deset rubljev, temuč samo dvaintrideset: kajti rekel

je, da ker je Kristus triintrideset let živel na svetu, se ne spodobi za kravo toliko vzeti."

"Je že res," je pritrdil Polž, ki je hotel z bogoslovsko učenostjo imponirati ženi. — Toda ona se je obrnila k ognjišču, vzela od tam lonček ječmenove kaše z mlekom in ga malomarno podala možu, rekoč:

"No, no . . . ne govori, le najej se in pojdi v graščino. Pa kupuj tako, kakor včeraj od podžupana, tedaj ti nekaj povem!..." je dodala ironično.

Ponižni mož je začel jesti, medtem je pa žena vzela iz skrinje denar.

"Na, deset rubljev," je rekla. "To daj gospodu na roko, ostalo mu pa prineseš jutri. Pa pazi, koliko ti reče za travnik in poljubi mu takoj roko, objemi mu noge in ga prosi, da naj ti vsaj tri rublje popusti. Če ti ne popusti treh rubljev, tedaj odtrgaj vsaj rubelj; tako dolgo prosi njega in milostno gospo, da ti kaj popustita. Ali si boš zapomnil?"

"Kaj si ne bi zapomnil?" je odvrnil. — In očitvidno je ponavljal v mislih navodila svoje žene, kajti hipoma je nehal jesti in začel nalahno tolči takt z žlico.

"Ne premišljuj, ampak obleci suknjo," se je zopet oglasila žena. "Pa oba fanta vzemi s seboj."

"Čemu bosta pa tam?"

"Zato, da bosta s teboj vred prosila in zato, da mi Andrejček pove, kako si kupoval. Sedaj veš, čemu?"

"Nadloga je s temi babami," je mrmral Polž, videč, da je žena vse naprej uredila. V duhu je pa dodal:

„Pasja kost, kakšen razum ima in ukazovanje! Takoj se pozna, da je bil oče podžupan.“

Z nemalim trdom je oblekel novo suknjo, pri ovratniku in žepih obšito z barvanimi trakovi in se opasel z lepim usnjatim pasom, širokim skoro dve dlani. Potem je zavezal deset rubljev v robec in ga vtaknil pod pazduho; ker sta bila fanta že davno pripravljena, so torej vsi trije zapustili dom in šli po cesti v graščino.

V trenutku po njihovem odhodu se je Polževki storilo inako; skočila je torej pred vrata, da bi še malo pogledala za svojimi ljudmi. In videla je, kako se po sredi ceste, z rokami v žepu, z glavo nagnjeno naprej, pomika mož, za njim na levi strani Stanko, na desni pa Andrejček. Potem se ji je zdelo, da je Andrejček udaril Stanka po glavi, tako da je prišel na levo stran očetu, Stanko pa na desno. Pozneje se je nekaj tako zmedlo, kakor bi Polž udaril po glavi Andrejčka, nato je Stanko zopet šel ob levi strani očetovi, Andrejček pa tudi na levi, toda že po jarku, od koder je s pestjo grozil malemu bratu.

„Vidiš ju, kakšno zabavo sta si našla,“ je šepetala, smehljaje se žena in se vrnila v izbo, pripravljat obed.

Pomirivši s pestjo nesporazumljenje med sinovoma je začel Polž sam pri sebi žvižgati, celo zapel je polglasno:

Nimaš, prav nič nimaš,
Kar imajo grajski:
Vsede se na konja,
Pa k graščini jaha.

Nekoliko je pomislil in zopet zapel, toda bolj zateglo:

Oj dejdidi, dejdidi!
Moj delež mi je beda,
Oh, beda, pa še kakšna!

Tu je prenehal in vzdihnil čuteč, da sploh ni pesmice, ki bi prekričala njegov nemir: kaj bo s travnikom? Ali mu ga graščak da ali ne da v najem?

Ravno sedaj so šli mimo njega. Polž je pogledal nanj, pa se takoj prestrašil, tako se mu je danes zdel lep in nedostopen. Prišle so mu v spomin vse kazni, ki jih je plačal za svojo živino, ki so mu jo grajski hlapci odpeljali s tega travnika, vsa svarila in grožnje graščakove. Skrivnosten glas v njem ali za njim mu je šepetal, da, ko bi ta kos zemlje ležal bolj daleč in namestu sena rodil pesek ali kolmež, tedaj bi ga morda lažje dobil v najem. Toda travnik je imel preveč ugodnosti, da ne bi vzbujal v njem pesimističnih sumenj in dvomov.

„Ili . . . kaj tam!“ je zamrmral in pljuval z veliko domišljijo, „saj so mi enkrat sami prigovarjali, naj ga vzamem. Rekli so celo, da bo zame kakor tudi zanje boljše.“

Tako je, toda kedaj je bilo to, ko so mu prigovarjali, naj ga vzame v najem? – takrat, ko ni prosil za to. Danes, ko mu je travnik potreben, lahko veliko zanj zahtevajo, ali mu ga pa sploh ne dajo.

Zakaj? . . . Kdo jih pozna? Zato, ker mora kmet gospodu, gospod pa kmetu vedno nasprotovati. Svet je že tako urejen.

Prišlo mu je na misel, kolikrat je tudi on podražil svoje delo, ali se skupno z drugimi gospodarji ni hotel pogoditi z graščino radi odprave gozdnih služnosti -- in je čutil kesanje. Moj Bog, kako lepo jim je prigovarjal graščak:

„Živimo sedaj mirno kakor sosedje, bodimo eden drugemu uslužni . . .“

Tedaj so oni odgovorili: „Kakšni sosedje pa smo. Milostni gospod je gospod, kmetje pa kmetje. Milostnega gospoda smatra drug šlahčič, nas pa drug kmet za soseda . . .“

Na to graščak: „pomnite, kmetje, da še pride koza do voza . . .“

Na to mu je Hrib v imenu vseh odvrnil:

„Pa je že prišla koza, milostni gospod, ko ste hoteli svoj gozd oprostiti od kmetskega nadzorstva!“

Šlahčič je molčal, toda brke so se mu strašno gibale, gotovo te besede ne pozabi.

„Vedno sem govoril Hribu.“ je vzdihnil Polž „da ne bi tako gobezdal. Sedaj pa gotovo jaz plačam njegovo nesramnost.“

V tem hipu je Andrejček zalučil kamen na nekega ptiča. Polž se je ozrl in otožne misli so naglo izpremenile svojo smer.

„Čemu naj bi travnika ne prepustil v najem?“ je mislil. „Saj vendar ve, da se mu vedno škoda dela in da je ne zabrani, če bi imel tudi dvakrat toliko hlapcev. On je čisto moder šlahčič, oho! še kako . . . Celo dober gospod je: raje sam izgubi, nego bi imel koga oškodovati . . . Še dosti dober gospod! . . .“

Kmalu mu je pa zopet nov val dvomov zalil dušo.

„Pa vendar,“ je mislil, „on razume, da mi bo bolje s travnikom, nego brez travnika. Nobenemu gospodu pa ni všeč, če se godi kmetu bolje, kajti na ta način, zmanjkuje graščini delavcev.“

Nova izpremembra v premišljevanju, kajti sedaj se je Polž spomnil, da za najemščino lakho plača ne v gotovini, ampak z delom.

„Dá, tako je!“ je zamrmral razveseljen. „Saj mu lahko rečem: mar kedaj pri vas ne delam, ali kedaj neham delati? . . . Drugi gospodarji ne hodijo v graščino, samo jaz, torej čemu naj bi se mu škoda zdelo travnika? Končno ali ima on malo travnikov, kakor tudi drugega sveta? . . . Jaz bom vedno kmet in najemnik, on pa gospod, če bi mi tudi daroval ta dva orala, ne samo dal v najem.“

In zopet je zapel:

Kukale so kukavice
V hruški, gori v hruški,
Pravile sosedí vse,
Da sem glupec velik.

Zadnji stih je pomrmral čisto nerazločno, da ne bi oslabil lastne veljave pri otrocih.

Hipoma se je obrnil k Stanku z vprašanjem:

„Kaj se pa ti tako vlečeš, kakor bi se učil hoditi, in nič ne govoriš?“

„Jaz?“ se je zdrznil Stanko. „Jaz premišlujem pri sebi, čemu gremo v graščino? . . .“

„Ali mar ne bi hotel iti tja?“

„Ne, kajti strah me je nečesa . . .“

„Česa naj te bo strah? Saj je v graščini lepo!“ ga je bodril Polž, toda tudi sam se je stresel, kakor bi ga mrazilo.

Vendar je obvladal nemir in začel sinu razkladati.
 „Vidiš otrok, to je tako. Včeraj smo kupili od podžupana kravo za dvaintrideset rubljev. (Hotel je tiček petintrideset in srebrn rubljev za vrv! — ko sem mu prigovarjal, je pa popustil.) Torej vidiš, sinko, za novo kravo je treba sena in iz tega vzroka moramo prositi graščaka, da bi nam pustil travnik v najem. Sedaj vse razumeš?“

Stanko je pokimal z glavo.

„To razumem,“ je odvrnil, „samo tega še ne vem: kaj si misli trava, ko jo živina muli z jezikom in grize? . . .“

„Kaj naj misli, nič ne misli.“

„Toda! . . .“ je dejal dalje Stanko, „tako ne more biti, da bi trava nič ne mislila. Ko ljudje v vseh svetih stoje na pokopališču, in če se nanje oddaleč pogleda, se vidi, da izgledajo kakor trava ali grmovje: kajti med njimi so zeleni, rdeči, rumeni in drugačni, kakor med zelišči na polju. Ko bi torej kaka strašna žival z jezikom šla po pokopališču, tedaj bi morda nič ne mislili? . . .“

„Ljudje bi kričali, trava pa vendar nič ne govori, če jo odgrizne živina,“ je odvrnil Polž.

„Kako to, da ne govori? Še če zlomim suho palico, poka — če pa krivim svežo vejo, stoka in se ne dá — če pa pulim travo, piska in se z nogami drži zemlje . . .“

„O, vedno ti te čudne reči hodijo po glavi!“ ga je prekinil Polž. „Ko bi tako človek z vsako rečjo govoril: če hoče ali noče iti pod koso? tedaj se ne bi sam najedel in živine ne bi nakrmil in vse bi poginilo.“

„Pa ti, Andrejček, morda ne greš rad v graščino?“ je vprašal drugega fanta.

„Grem mar jaz? Vi greste,“ je odvrnil Andrejček in skomizgal z rameni. „Jaz ne bi hodil.“

„Kaj bi pa ti storil? Pisma vendar ne bi pisal, ker nisi gospodu enak in ne znaš pisati.“

„Pokosil bi trave in jo zvozil na dvorišče. Naj bi on prišel k meni, ne jaz k njemu.“

„Pa kako bi smel kositi grajsko travo?“

„Kaj je grajska? Ali jo je graščak vsejal in ali je morda pri njegovi hiši? . . .“

„Vidiš, da si neumen, kajti travnik je grajski, kakor tudi vsa polja.“

Pokazal je z roko po obzorju.

„Dà, njegovo je vse,“ je odvrnil Andrejček, „dokler mu kdo vsega ne vzame. Saj vem, da je bil tudi vaš sedanjí svet grajski in bajta, danes je pa vaše. Ravno tako je s travnikom. Kaj je on kaj boljši, če ima sveta za sto kmetov, čeravno nič ne dela?“

„Ima, ker ima.“

„Zakaj pa vi nimate toliko, ali Hrib, ali drugi?“

„Ker je on gospod.“

„Dosti tega! Ko bi se vi, ata, napravili v površnik in nogavice potegnili na čevlje, tedaj bi bili tudi vi gospod. Toda sveta pa le nimate toliko, kakor on.“

„Saj ti povem, da si neumen!“ se je razvnel Polž.

„Dà, neumen sem še, ker se še nisem nič učil. Toda Hribov Janko je pa vendar moder, saj je pisal celo v kancliji. Pa kaj on pravi? Pravi, da

mora biti enakost, to pa takrat, ko vzamejo kmetje gospodom zemljo in bo vsak imel svoje.“

„Tudi Janko je neumen, kajti ko bi vsi imeli svoje, tedaj ne bi nihče hotel pri drugem delati. Janko ne popravi sveta. Naj raje gleda, da ne bo očetu kradel denarja iz skrinje in po mestu letal od krčme do krčme. Kako je moder, da razpolaga s tujim. Moje bi oddal Ovčarju, grajsko bi vzel sam, svojega pa ne bi izpustil iz pesti. Naj le bo, kakor je usmiljeni Bog naredil in nas sv. cerkev uči, pa ne kakor hoče Hrib, stari ali mladi!“

„Ali je graščaku Bog dal zemljo?“ se je oglasil Andrejček.

„Bog je svet tako uredil, da ne bi bilo enakosti. Raditega je nebo višje, zemlja nižje – smreka velika, leska pa manjši, trava pa še manjši. Raditega je tudi med ljudmi eden star, drugi mlad – eden oče, drugi sin – eden gospodar, drugi hlapec – eden gospod, drugi kmet.“

Izmučen se je oddahnil in nadaljeval.

„Le poglej, kako je celo med modrimi psi, če jih veliko hodi po dvorišču. Prinesó iz kuhinje čeber pomij in takoj pride k njim eden najprvi, ki je najmočnejši in najhujši in ta žre, drugi pa čakajo in se oblizujejo, četudi vidijo, da pojé on najboljši del. Šele ko se je ta najedel, da se je kar napihnil, pridejo drugi. Vsak vtakne glavo od svoje strani in žre, kolikor njemu pripade in se ne vjeda. Če so pa neumni, tedaj pa takoj vsi lete k čebru, se koljejo med seboj in imajo več krvavih gobcev, kakor jedi. Kajti ali prevrnejo čeber, ali se pa dobi nazadnje eden najmočnejši, ki jih od-

podí. On sam pri takem gospodarstvu nima veliko, drugi pa sploh nič.

Tako bi se godilo tudi ljudem, ko bi vsak gledal le drugemu na usta in vpil; daj sem, ker si pojedel več! . . . Najmočnejši bi odgnal druge, slabši bi pa umrli od gladu. Raditega je božja naredba, da naj vsak skrbi za svojo zemljo, druge naj pa ne jemlje.“

„Pa so vendar že enkrat kmetom razdeljevali zemljo.“

„Razdeljevali je niso enkrat, ampak dvakrat in jo morda še razdele, toda pomalem in s preudarkom, da vsak dobi to, kar mu gre, ne da bi kar vsak vzel, kar mu je vseč. Tako je uredil usmiljeni Bog, da mora biti na svetu vrsta in red.“

„Kakšen red je pa to, da je Hrib dobil takoj trideset oralov, vi pa komaj deset,“ je rekel Andrejček.

Polž je obstal na poti, ker se je hotel malo odpočiti. Popravlil je kapo, z levo roko se je prijel za bok, z desno je pokazal na hribe in rekel:

„Ali vidiš one gore, tam nad graščino? Z njih se vendar vedno vali zemlja v dolino. Morda ni res?“

„Seveda je res.“

„Res. In ta zemlja, ki se vali, na čegav svet pade najprej, he! . . .“

„Seveda na grajski.“

„Na grajski. Pa ta zemlja, ki se vali z grajskega polja, na čegav svet pade najprej; na moj, ali na Hribov?“

„Seveda na Hribov, kajti Hrib sedi na pobočju pod graščino, vi pa na drugi strani doline.“

„Torej vidiš,“ je nadaljeval Polž. „Ko bi jaz sedel tam, kjer je Hrib, bi imel več koristi z grajskega sveta; ker mi je pa usojeno sedeti za vodo, imam pa manj koristi.“

„Pa še z vaših hribov pada zemlja na grajske travnike,“ je odgovoril Andrejček.

„Volja božja!“ je rekel kmet in privzdignil kapo. „V tem sem jaz na najslabšem med našimi kmeti, da nimam veliko sveta; v tem sem pa na boljšem nego sam graščak, da leti z moje be-račije zemlja na njegove travnike in mu množi imetje.“

Fant, ki je slišal tako sklepanje, je zmajal z glavo.

„Kaj maješ z glavo?“ ga je vprašal oče.

„Ker mi ni vse všeč, kar govorite.“

„Zato ti ni všeč, ker si mlajši od mene in neumnější.“

„Tedaj ste pa tudi vi, ata, neumnější od Hriba, ker ste mlajši, on pa vendar govori čisto drugače.“

Kmeta je kar zbodlo v srce.

„Jaz ti dam po ustih,“ je zakričal, „boš pa takoj vedel, ti potepuh, kdo je modrejší!...“

Po takem krepkem dokazovanju je Andrejček obmolknil in odslej so šli molče naprej. Stanko je sanjal neznano o čem, Polž je pa sedaj ugibal: ali mu puste travnik? ali se je pa čudil, da njegov starši sin razglaša tako prevratne teorije.

„Ha!“ je zamrmral, „fantalin gleda na druge.

— Trdovraten je, nikomur ne odjenja in hvala

Bogu, da vsaj še ne krade. Ho! ho ... on že ne bo kmet."

Na tem mestu se odcepi od ceste grajska pot, ki se polagoma vzdiguje pod goro. Polž je šel vedno bolj počasi, Stanko je gledal predse vedno bolj boječe, samo Andrejček se je delal smelejšega. Polagoma so se jim izza hriba pojavljale črne veje lip, ki so stale ob poti, posute s popki, grajski dimniki in strehe poslopij.

Nakrat sta zadonela dva strela.

„Streljajo!“ je kriknil Andrejček in stekel naprej, medtem ko se je prijel Stanko očeta za rokav suknje.

„Kam letiš? pojdi nazaj!“ je zaklical Polž.

Andrejček se je namrdnil, pa vendar zadržal korake.

Prišli so na ravnino, kjer se je raztezalo že samo grajsko polje. Za njimi, nižje, je stala vas, še nižje travnik in reka; pred njimi — je stala graščina, obdana z ograjo, poslopja in dalje vrt.

„O, vidiš graščino,“ je rekel Polž k Stanku.

„Katera je?“

„Ta z mostovžem, na stebrih.“

„Kaj pa ta bajta?“

„Na levi? Saj to ni bajta, ampak delavnica, in to nizko — je kuhinja. Pa vidiš, da so v delavnici nekatere izbe spodaj, druge zgoraj ...“

„Kakor podstrešje?“

„To ni podstrešje, ampak nadstropje. Podstrešje je še višje.“

„Toda vendar lezejo gor po lestvi,“ se je vtaknil vmes Andrejček.

„Ne po lestvi, ampak po stopnicah,“ je odvrnil surovo oče. „Gospod se bo mučil po klinih, ko ljubi ugodnost! Zato mu tudi kradejo seno iznad staje.“

„Pa ona na desni, ata, kjer je toliko šip?“ je vprašal Stanko.

„Tam gotovo sede grajski in se grejejo na solncu,“ je odvrnil Andrejček.

„Ne govori, če dobro ne veš,“ ga je zavrnil Polž. „Tam je cela stena iz stekla, kajti to je cvetličnjak. Tam so vse cvetice, kar jih je svet videl, in cveto celo pozimi, ko leži na polju snega do kolen.“

„Potem so pa cvetice iz popirja, kakor v cerkvi,“ se je vtaknil vmes Andrejček.

„Ne, so čisto prave. Cveto pa, ker jim pozimi vrtnar kuri v peči.“

„Kaj pa jabolka, ali so tam pozimi?“ je vprašal Andrejček.

„Jabolka ni, ampak pomaranče.“

„Gotovo stokrat boljše od jabolk? . . . “ je vprašal Andrejček in oči so se mu zasvetile.

Kmet je zaničljivo mahnil z roko.

„Ili . . . Pokusil sem ti eno. Majhna kakor krompir, zelena, pa gnjusna — da bi jo pes vun pljunil . . . “

„In óni táko jedó?“

„Zakaj pa ne?“

„To so neumni,“ je rekel Andrejček.

„Ti si neumen, ker nič ne veš,“ je odvrnil kmet. „Vsak na tem svetu ima svoj ukus: vol ima rad travo, svinja pa plevel.“

„Poglejte no, ata!“ je vrisnil Andrejček in pokazal proti graščini; -- toda predno je končal, sta zadonela iznova dva strela. Ko se je dim polegel, so zagledali pri vratih mladega človeka v rumenih komašnah do kolen, v sivem površniku z zelenimi obšitki, s torbo na strani in dvocevko v rokah.

„To je tisti, ki je včeraj jahal na konju in mu je bila čepica zletela z glave,“ je dodal Andrejček.

Kmet je krenil glavo zdaj na eno, zdaj na drugo stran in ga ogledoval.

„Seveda je, oni kričač! . . .“ je rekel nevoljno. In dodal je šepetaje:

„Slabo znamenje! Gotovo mi travnika ne dadé v najem, ko nam je pot prekrižal ta farmazon.“

„Puško ima pa lepo!“ je rekel Andrejček. „Kaj neki strelja, ko letajo tu sami vrabci? . . . Iii! . . . morda ničesar? . . . Ko bi jaz imel tako puško, bi streljal cel dan, četudi kar v zrak, smodnika bi toliko nabasal, da bi se razlegalo po celi fari.“

„Na nas vendar ne bo streljal?“ je tiho vprašal Stanko, obotavljaje se iti dalje.

„Zakaj bi na nas streljal?“ je odvrnil oče. „Saj na ljudi streljati ni dovoljeno, zato pa imamo sodišče. Vendar . . . kdo ve, česa ni zmožen takle krivoverec! . . .“

„Oj! oj!“ je povzel Andrejček, „naj bi le poskusil!“ . . .“

„Kaj bi mu pa ti napravil?“

„Vzel bi mu puško in jo nesel županu. Pa še parkrat bi ustrelil po poti.“

Medtem se je lovec, nabijajoč svojo puško, približal našim kmetskim ljudem. Na jermenu pri njegovi torbi so viseli krvavi ostanki vrabca.

„Hvaljen bodi . . .“ je rekel Polž in se odkril.

„Dober dan, državljani!“ je odvrnil strelec, privzdignivši baržunasto čepice.

„Prekrasna puška,“ je vzdihnil Andrejček.

Gospodič je popravil nanosnik in bistro pogledal fanta.

„Ali se ti dopade?“ je vprašal. „He? . . . ali mi nisi včeraj podal čepico? . . .“

„Seveda jaz, samo včeraj ste jahali na konju in brez puške.“

„Torej sem tvoj dolžnik,“ je zaklical gospodič in izvlekel iz žepa denarnico. „Tu imaš,“ je rekel in mu dal srebrno dvajsetico. „Ta je pa tvoj oče? . . . tisti, ki te je hotel včeraj z bičem natepsti? . . .“

Kmet se je priklonil do tal.

„Državljan!“ je rekel gospodič z glasom razžaljenega človeka. „Če hočeš, da ostaneva prijatelja, ne klanjaj se mi tako globoko in pokrij se. Čas je že, da pozabimo na te ostanke tlačanstva, ki nas in vas samo ponižujejo. Pokrij se, državljani, prosim te . . .“

Začuden in zmešani Polž je hotel izpolniti ukaz, toda roka sama mu je odpovedala pokorščino.

„Saj se vendar ne spodobi, da bi vpričo vas stal pokrit,“ je šepetal.

„Daj mir z otročarijami!“ ga je oštel gospodič. Iztrgal mu je kapo iz rok in mu jo s silo posadil na glavo, nato je pa isto storil tudi prestrašenemu Stanku.

„Vrag! . . .“ je pomislil kmet, ki ni mogel pojmiti demokratičnih namenov grajskega gospodiča.

„Kaj pa, greste v graščino?“ ga je vprašal lovec, obesivši puško na ramo.

„Seveda, svetli gospod.“

„Imate kako opravilo pri mojem svaku?“

Kmet se je zopet hotel prikloniti do nog, toda gospodič ga je prestregel.

„Kakšno opravilo?“

„Hoteli smo prositi gospoda graščaka, da bi nam dal v najem tišči kos travnika, ki je med reko in mojo beračijo.“

„Čemu vam bo?“

„Včeraj sva kupila z mojo ženo kravo in bojiva se, da bo premalo klaje, zato smo prišli prosit . . .“

„Imate dosti živine?“

„Pet repov je: dva konja in tri krave pa še par svinj.“

„Imate dosti zemlje?“

„Komaj deset oralov in še to je od leta do leta slabše,“ je vzdihnil kmet.

„Ker ne znate gospodariti,“ je rekel gospodič. „Deset oralov zemlje, oj človek, to je velikansko imetje! V drugih državah na takem koščku živi zložno nekoliko rodbin, pri nas pa niti za eno ne zadostuje. Pa kaj, ko sejete samo žito . . .“

„Kaj naj sejemo, milostni gospod, če pšenica ne kaže?“

„Zelenjavo, dragi moj, to se izplača. Vrtnarji pod Varšavo plačajo po dvajset rubljev ali še več najemščine za oral in pri vsem tem se jim godi izvrstno . . .“

Polž je žalostno povetil glavo, toda srce mu je kipelo; kajti ko je poslušal izvajanje gospodiča, je prišel do prepričanja, da mu grajski ne bodo dali travnika v najem, češ da ima dovolj deset oralov, ali pa mu bodo ukazali plačati dvajset rubljev ali še več najemščine. Kajti čemu bi drugače gospodič pripovedoval take čudne stvari, ako ne v ta namen, da bi mu dokazal, da ima že preveč zemlje in da mora drago plačati najemščino?

Približali so se vratom.

„Na vrtu vidim sestro,“ je rekel gospodič, „gotovo bo tam tudi svak. Pojdem torej k njemu in ga poprosim, da bi vam šel na roko. Na svidenje.“

Kmet se je priklonil do tal, toda istočasno si je mislil:

„Vrag te vzemi! Kaj se neki tako brigaš zame? Babe se mi je včeraj lotil, fanta je naščuval, danes mi pa ukaže, naj se ne klanjam, ampak govori, da bi plačal toliko denarja za oral! Vedel sem, da mi prinese nesrečo.“

Od graščine sem so jim leteli do ušes čarobni zvoki orgelj.

„Ata, igrajo ... Kje neki igrajo? ...“ je zaklical Stanko.

„Gotovo igra graščak.“

Res je graščak igral na ameriške orglje. Kmet in sinova so pozorno poslušali nerazumljivo jim, toda lepo melodijo. Stanko je zardel v obraz in se je tresel ves prevzet, Andrejček se je držal resno, Polž je pa snel kapo in začel moliti očenaš, da bi ga usmiljeni Bog obvaroval pred sovraštvom

gospodiča, ki mu vendar on — ni naredil nič hudega.

Orglje so utihnile, istočasno se je sešel v vrtu gospodič s svojo sestro in ji začel živahno nekaj razkladati.

„Sedaj obrekuje mene!“ je zamrmral kmet.

„Vidite, ata,“ je začel Andrejček, „da je gospa podobna gôsi. — Rumena s črnimi pikami, tenka čez pas, pa debela na koncu. Toda lepa gospa je!“

„Slabši od gosi je ta lopov na rumenih nogah, četudi je tenek kakor palica!“ je odvrnil kmet.

„Kako bo slabši, ki mi je pa dal dvajsetico? Neumen je nemara res, ampak dober je pa tudi,“ je ugovarjal dečko.

„Vračunajo si dvajsetico, ne boj se.“

Medtem je gospodič povedal sestri zadevo Polževo in ji začel prigovarjati.

„Kar strmim,“ je pravil, „koliko sledov tlačanstva je še med ljudstvom. Ta bedak se ne more razgovarjati s kapo na glavi, pri tem pa je bil še tako zmešan, tako prestrašen, da se mi je smilil, ko sem ga gledal. Za ves dan me je spravil ob dobro voljo.“

„Ali kaj sem jaz temu kriva in kaj naj storim?“ je vprašala gospa.

„Približaj se jim, daj jim poguma.“

„Izvrstno!“ je odvrnila, skomizgaje z rameni. „Ko sem preteklo jesen napravila zabavo otrokom naših hlapcev, baš da bi jim vzbudila zaupanje do sebe, tedaj so mi takoj drugi dan polomili breskve. In približati se jim? . . . Tudi to sem storila. Šla sem enkrat v koč, kjer je ležalo bolno dete in v

eni uri se je moja obleka navzela takega smradu, da sem jo morala čisto novo podariti služkinji. Hvala lepa za tako apostolstvo . . .“

Tako razgovarjaje se po francosko, sta se približala ograji, za katero je stal Polž s fantoma.

„Že radi tega moraš kaj storiti,“ je dejal gospodič, „ker mi je tako ugajal.“

Gospa je pogledala skozi nanosnik.

„Ah, to je Polž,“ je zaklicala. „Limaçon . . . misli si, kako smešno ime!“

„Mož,“ se je obrnila proti kmetu, „moj brat hoče, naj kaj storim zate, no in jaz sama tudi želim. Imaš hčerko?“

„Nimam, milostna gospa,“ je odgovoril kmet in ji poljubljal skozi ograjo rob suknje.

„Škoda. Lahko bi naučila dekleta delati čipke.“

„Poprej bi jo pa umila,“ je dodala po francosko.

„Travnika niti ne omeni!“ je pomislil kmet.

„To sta tvoja fanta?“ je vprašala dalje Polža.

„Naša, milostna gospa.“

„Torej mi ju pošiljaj vsak dan, da se bosta učila brati.“

„Pa nimata časa, milostna gospa. Starejši je pri domu . . .“

„Torej pošiljaj mlajšega.“

„Ta pase pa svinje . . .“

Gospa je pogledala kvišku.

„No, pa stori kaj zanje!“ je rekla po francosko bratu.

„Kaj se neki tako strašno razgovarjata, kako bi nam škodovala,“ je premišljeval kmet, zelo vznemirjen, ko je slišal razgovor v tujem jeziku.

Od graščine sem se je prikazal graščak; zapazivši ženo in svaka je pospešil korake in čez trenutek je stal poleg njiju. Polž se je zopet začel klanjati, Stanku so od strahu solze prišle v oči, in celo Andrejček je izgubil običajno smelost v prisotnosti gospoda graščaka. Medtem je s puško oboroženi demokrat razložil svaku kmetovo prošnjo ter jo toplo priporočil.

„Naj pa dobi v najem ta košček travnika!“ je zaklical graščak. „Vsaj ne bom imel z njim sitnosti radi škode ob košnji, sicer je pa to najpoštenejši kmet v vasi.“

Ker je gospôda ves čas govorila po francosko, se je Polž že hudo bal, misleč: kaj neki namera vajo zoper mene? . . . Bil je že pripravljen vrniti se domov brez vsega, samo da bi jim preje izginil izpred oči.

Graščak je poslušal svakovo priporočanje, nato se je obrnil h kmetu.

„Torej hočeš,“ ga je vprašal, „da ti dam ta dva oral travnika nad reko v najem?“

„Če je Vaša volja, milostni gospod,“ je odvrnil kmet.

„Pa da bi nam odjenjali vsaj za tri rublje,“ je hitro dodal Andrejček.

Polžu je vsa kri izginila iz obraza, grajski so se pa spogledali.

„Kaj pomeni to?“ je vprašal gospod. „Kje naj odjenjam za tri rublje?“

Kmet je mehanično segel po jermenu, toda spametovavši se, da sedaj ne more natepsti Andrejčka, se je udal in sklenil takoj povedati vso resnico.

„A, milostni gospod!“ je zaklical, „nikar ne poslušajte tega tepca! Bilo je tako, da me je baba vedno dajala, češ da ne znam narediti nobene kupčije, pa mi je ukazala, da moram vsaj za tri rublje zglihati pri travniku. No, in sedaj mi je ta potepuh tole naredil, da me je kar sram! . . .“

„Saj so vendar mama rekli, da naj na vas pazim, pa da naj oba padeva milostnemu gospodu k nogam, da bodo kaj odjenjali,“ je razkladal Andrejček.

Nato je Polžu čisto zmanjkalo sape, grajski so pa udarili v smeh.

„Tu imaš,“ je rekel zopet po francosko graščak k svojemu svaku, „tu imaš kmeta. Tebi ne dovoli razgovarjati se s svojo ženo, boječ se, da mu jo boš zapeljal, sam pa ne more brez nje koraka storiti. Ko bi mu ponudil še tako dobro kupčijo, ne sklene je brez žene, ker sploh ne razume nič, če mu ona ne razloži.“

„Zeló dobro! Tako mora biti! . . .“ je pri-trjevala gospa, zakrivaje si obraz z batistnim robcem. „Izvrstni so ti kmetje . . . Ko bi ti mene tako poslušal, davno bi bila že prodala to dolgočasno vas in odšla v Varšavo!“

„Dragi moj, ne razglašaj kmetov za bebce,“ je protestiral svak.

„Ni treba, da bi jih razglašal, ker so že bebci. Naš kmet sestoji samo še iz želodca in mišic, kajti razumu in volji se je odpovedal na ljubo svoji ženi. Polž je eden najduhovitejših kmetov v vasi, pa vendar si sedajle slišal dokaz te zabitosti.“

„Toda . . .“

„Nobenega t o d a, moj kmetoljub. Če hočeš, te lahko še enkrat prepričam, da so sami osli.“

„Toda moj dragi . . .“

„Oprosti,“ mu je segel v besedo graščak, „takoј boš sam videl, kje ima kmet razum.“

In obrnil je k Polžu, ki z največjim nemiroм pričakoval konca veselega, njemu pa čisto nerazumljivega prepira.

„Torej, moj Jože, žena ti je ukazala, da vzameš od mene travnik v najem?“

„Seveda, milostni gospod.“

„In da bi dobro zglihāl?“

„Seveda. Kar je res, je res.“

„Ali veš, koliko mi Lukavec plača na leto za oral travnika?“

„Rekel je, da deset rubljev.“

„Torej moraš ti plačati dvajset rubljev za dva oralā!“

Kmet se je zamislil in rekel čez nekaj časa:

„Usmilite se vendar, milostni gospod . . .“

„In vsaj za tri rublje naj odjenjam? . . .“ je nadaljeval graščak.

Polž je umolknil osramočen.

„Dobro,“ je rekel graščak, „popustim ti tri rublje in plačāl boš samo sedemnajst rubljev na leto. Ali si zadovoljen?“

Kmet se je priklonil do tal, a ker ni mogel doseči graščakovih nog, je objel ograjo; toda na njegovem obrazu se je brala namestu zadovoljnosti le negotovost.

„Kaj je neki,“ je mislil Polž, „da nič ne gliha? Že vidim, da je ta svaček nekaj zvaril! . . .“

Glasno je dodal:

„Torej bodite, milostni gospod, še tako dobri in vzemite od mene aro. Moja mi je dala ravno deset rubljev, ostalo, je rekla, da bi prinesel jutri.“

Izlekel je izza suknje zavitek, vzel iz njega deset rubljev in jih izročil graščaku.

„Dovôli,“ ga je ustavil graščak, „denar vzamem pozneje, sedaj ti pa stavim predlog. Ali pomniš koliko mi je preteklo leto plačal Hrib za oral travnika?“

„Osemdeset rubljev.“

„In razven tega je plačal vknjižbo in zemljermerca, ali ni bilo tako?“

„Sveta resnica.“

„Torej poslušaj. Jaz ti ta dva orala travnika, ki ga hočeš vzeti v najem, prodam po šestdeset rubljev, torej po dvajset rubljev ceneje nego Hribu. Še več storim, kajti nič ne boš dal, niti za zemljermerca niti za vknjižbo. Ali veš pod katerim pogojem?“

Kmet je pokorno skomizgnil z ramami.

„Pod tem pogojem, da se odločiš sam, takoj, ne da bi vprašal ženo. Pomisli torej: za travnik, ki je vreden več nego sto šestdeset, plačaš stoddvajset rubljev, imaš čistega dobička štirideset rubljev, toda . . . odlóči se na mestu. Jutri ali nocoj, ko se boš posvetoval z ženo, ne prodam več pod temi pogoji.“

Polžu so se svetile oči. Zdelo se mu je, da je šele sedaj odkril pomen razgovora, naperjenega proti njemu.

„Čudna kaprica, izgubiti štirideset rubljev za nič!“ se je oglasila gospa po francosko.

„Bodi mirna,“ je odvrnil mož. „Jaz jih poznam . . .“

„No, kaj,“ se je obrnil k Polžu, „kupiš travnik, ne da bi se posvetoval z ženo?“

„Ko pa to ni lepo,“ je odgovoril kmet s hinavskim nasmehom. „Saj se celo Vi, milostni gospod, posvetujete z milostno gospo in gospodičem, kaj šele jaz.“

„No, vidiš? . . .“ je rekel graščak svaku. „Ali ni popolen idiot? . . .“

Gospodič je skozi ograjo potrepal Polža po ramenu.

„No, moj dragi, pogôdi se pri tej priči, pa si na konju.“

„Je že zadovoljen,“ je vskliknil gospodič proti graščaku.

„Kupiš, Jože? Daš roko, da sva se pobotala?“ je vprašal graščak.

„Ali sem neumen!“ je pomislil kmet, glasno je pa dodal:

„Ko pa ni lepo, milostni gospod, kupovati brez žene . . .“

„In se ne premisliš?“

„Ko pa res ni lepo,“ je ponavljal kmet, zadovoljen, da mu je gospod dal na roko tako dober izgovor.

Kmet se je delal žalostnega, toda uprl se je in ni niti mislil kupovati travnika.

„No, torej ti pa dam travnik v najem. Daj mi aro, jutri pa pridi po pobotnico.“

„Tu imaš kmeta, gospod demokrat!“ je rekel svaku, ki je medtem grizel nohte.

Polž je plačal deset rubljev, grajski so se pa poslovili od njega in odšli. Videč, da več ne gledajo, je kmet grdo pogledal za njimi in začel razburjen mrmrati sam pri sebi:

„Ejej! hoteli ste kmeta ociganiti, toda on ima svoj razum, ima! . . . Gotovo nam bodo že to leto, kakor je govoril Grahovec, razdeljevali zemljo in raditega bi radi prodali! . . . Stodvajset rubljev za tak travnik, ki je vreden svojih dvesto . . . Neumnežu naj govore, ne meni . . . Toda dobro je tudi stodvajset, ko bodo tako morali dati zastonj.“

„Kako so Vas hoteli ukaniti, da bi jih! . . .“ je opomnil Andrejček.

„Tiho bodi,“ je zagrmel nad njim oče, v duhu je pa dodal:

„Celo fantalin, še ta je spoznal, da so me hoteli ukaniti.“

Hipoma se mu je pa vrinila druga misel.

„Morda pa za enkrat še ne bodo razdeljevali zemlje, ampak je samo grajskim kar tako prišlo na misel, da bi mi jo pod ceno prodali? . . .“

Postalo mu je vroče. V tem hipu je hotel zaklicati za grajskimi, pasti jim k nogam in jih prositi, da bi mu vsaj za stotrideset rubljev dali travnik. Toda grajski so bili že na sredi vrta. V tem se je ločil od njih gospodič in zopet pritekel h kmetu.

„Kupi vendar ta travnik!“ je dejal zasopljeno. „Svak se še pobota, samo prôsi ga.“

Pri pogledu na neljubega gospodiča, se je vzbudila v Polžu prejšnja nezaupnost.

„Ko ni lepo brez žene kupovati,“ je odvrnil z nasmehom.

„Živinče!“ je zamrmral gospodič in se obrnil proti graščini.

Travnik je šel po vodi.

„Kaj pa še stojite, ata?“ je hipoma vprašal Andrejček, videč, da se je Polž naslonil na ograjo in da premišluje.

„Ker ne vem, če sem prav naredil, da nisem kupil za stodvajset rubljev onega travnika,“ je zamrmral kmet.

„Kaj ne bi prav naredili, ko imate za sedemnajst rubljev isto?“

„Pa vendar travnik ni moj.“

„Ko razdele zemljo, tedaj bo Vaš.“

Polža so potolažile te besede. „Seveda“, je mislil, „mora biti že nekaj res s to razdelitvijo, ko celo fantalin o tem govori.“

„Pojdita fanta domov!“ je rekel glasno.

Vračali so se molčé. Andrejček je pogledoval postrani očeta in imel v srcu neko zlo slutnjo. Polža je pa mučil nemir.

„Pasje vere je ta šlahta!“ je šepetal kmet, stiskaje pesti. „Človek nikdar ne ve, kdaj lažejo, kdaj pa govore resnico... Ravno taki so kakor židje.“

Na polovici pota sta stekla fanta naprej, bila sta lačna. Ko je pa Polž stopil v bajto, ga je vprašala žena:

„Kaj pa govori Andrejček, da so ti hoteli prodati travnik za stodvajset rubljev?“

„Seveda so hoteli, toda zato, ker so se bali nove razdelite zemlje,“ je odgovoril malo prestrašen.

„Jaz sem takoj rekla Andrejčku, da laže, ali pa da tiči v tem kaka goljufija. Kdo neki bi dajal za stodvajset rubljev tako stvar, ki je vredna svojih dvesto?“

Kmet se je slekel, se vsedel k obedu in pri jedi pripovedoval ženi, kaj se mu je vse zgodilo.

„Ho! ho! . . . modri so pa v graščini. Ne vem, kje so zvedeli, da bi mi radi travnik in so mi kar naprej poslali na glavo svojega svačka.“

„Onega slepca, ki se me je včeraj lotil na vodi? . . .“ mu je posegla v besedo Polževka.

„Seveda onega. Ta vrag nam je zastopil pot, Andrejčku je dal dvajsetico, meni je kapo stisnil na glavo, da bi me lažje preslepil in je takoj padel po meni:

„Čemu ti je travnik? Ali nimaš že dosti večkega posestva? Ne veš, da je deset oralov velikansko imetje? . . .“

„No, pravo imetje! . . .“ mu je zopet segla v besedo Polževka, „njegov svak ima vendar okoli tisoč oralov in še toži!“

„Tako mi je vrag metal pesek v oči. Ko je pa videl, da z menoj ni nič, me je peljal k gospé. Ona mi je zopet začela prigovarjati, da bi ji fanta pošiljal k učenju, gospod je pa medtem igral na orglje . . .“

„Kaj hoče postati organist, ko mu vzamejo zemljo?“ je vprašala gospodinja.

„Graščak vedno igra; nič ne dela, samo igra. Potem je pa,“ je pravil kmet, „prišel tudi gospod, pa so se takoj začeli razgovarjati po frajcosko, da je kmet (kakor jaz) strašno trd, da ga (kakor mene)

ni mogoče prevariti, potem – da bi mi kar najprej prodal travnik, predno se spametujem.“

„Torej si spoznal, kaj govore?“

„Kaj ne bi spoznal? Saj se jaz tudi po židovsko malo razumem.“

„Pa nisi kupil travnika? Prav si storil, ta reč ne gre čisto po pravici,“ je končala žena.

Toda kmet ni bil zadovoljen z ženino pohvalo, zopet se ga je polotil dvom, kaj so grajski pravzaprav namerjali.

„Morda so pa zares hoteli prodati travnik ceneje?“ je mislil.

Nehal je jesti in se potikal iz kota v kot po bajti. Loteval se ga je vedno večji nemir, da morda ni prav storil, ko je zamudil tako priliko, toda dajal si je pogum, mrmraje:

„Ne boste me imeli za norca, jaz se razumem na take stvari!...“

Nazadnje je razburjenost Polževa dosegla vrhunec. Vsedel se je na klop, potem vstal, se prijel za glavo in nekaj časa ni vedel, kaj naj stori v težki negotovosti. Hipoma se je ozrl v Andrejčka in – zabliskala se mu je srečna misel.

„Pojdi no sem, Andrejček,“ je rekel fantu in vzel jermen s pasu.

„Oj, ata, ne tepite me,“ je vrisnil fant, ki se mu je že nekaj ur sem zdelo, da mu udarci ne odidejo.

„Nič ne pomaga!“ je rekel Polž. „Predrzen si, včeraj si se smejal gospodiču, danes si gobezdal pred samim gospodom graščakom... Vlezi se na klop!...“

„Oj ata, nikar me!“ je prosil Andrejček. Stanko je objel očeta za noge in mu plakaje poljuboval kolena, Lenka je pa stekla k gospodinji na dvorišče.

„Rečem ti: vlezi se na klop! dokler sem dober...“ je klical Polž. „Ko dobiš danes svoje, ne boš se več, ti potepuh, menil s tem lopovom Jankom... Vlezi se takoj!...“

V tem je Polževka močno potrkala na okno.

„Hitro vun Jože,“ je rekla, „naši novi kravi nekaj ni prav. Tako se valja...“

Kmet je pustil Adrejčka in takoj hitel v hlev. Tu je pa videl, da vse krave stojé pri jaslih in mirno jedó.

„Menda jo je že minilo,“ je rekla žena, „toda tako se je valjala, povem ti, kakor ti včeraj.“

Polž je natanko ogledal kravo, jo potipal po hrbtu in zmajal z glavo. Domislil se je, da ga je morda hotela žena s to zvijačo spraviti od Andrejčka. Ker se je pa fant že izmuznil iz bajte, in je tudi očeta jeza minila, se je končalo vse dobro, kakor navadno o podobnih prilikah.

V.

Bilo je v mesecu juliju. Graščak je bil z gospo že davno odšel na potovanje v tujino; v vasi so na nju pozabili in že je začela nova volna rasti ostriženim ovcam.

Solnce je tako pripekalo, da so oblaki zbežali z neba nekam v gozde, zemlja se je pa zakrila pred vročino, s čimer je mogla; na cestah s prahom, na travnikih s travo, na poljih z gostim žitom.

Za ljudi je bil to začetek najhujšega dela. V graščini so že pokosili deteljo in grašico, okrog bajt so gospodinje in dekle zasipavale peso in krompir, stare ženske so pa nabirale slez za potenje, lipovo cvetje za vročino in Marijine lasce za bolečine. Župnik je s kapelanom cele dni iskal in pobiral čebelne roje, krčmar Šmul je pa delal jesih. V gozdu se je razlegalo vpitje otrok, nabirajočih jagode.

Medtem je dozorelo žito in Polž se je v jutru po Škapulirski Matari božji*) pripravil za rženo žetev. Kratko je bilo to delo, kake tri ali dva dni; toda kmet se je pospešil enkrat radi tega, da bi se preveč ne osulo suho zrnje, drugič pa, da bi mogel iti k žetvi v graščino.

Navadno so delali po trije: Polž, Ovčar in Andrejček, vsak je nekaj časa žel in nekaj časa vezal snope; gospodinja pa in Lenka sta jim pomagali zjutaj in po obedu.

Prvi dan, v času poldanskega dela, ko so želi v petero (takrat sta bili tudi ženski) in dosegli vrh hriba, je ugledala Lenka pod gozdom nekaj človeških senc in povedala gospodinji. Vsi so se ozrli v ono stran in začeli delati opombe.

„To so kmetje,“ je rekel Ovčar, „ker so beli.“

„Eden med njimi je v slamniku,“ je dodala Polževka, „kmetje pa ne hodijo taki.“

„Pa do kolen imajo čevlje,“ je pripomnil Polž.

„Poglejte,“ je zaklical Andrejček, „saj nosijo drogove v rokah in vlečejo neko vrvico za seboj!“

*) 16. julija.

„Najbrže so zemljemerci ... Kaj bi to bilo? ...“ se je zamislil Polž.

„Gotovo nove razdelitve! ... je odgovorila Polževka. „Vidiš kako je prav, da nisi takrat kupil travnika od graščaka.“

Začeli so zopet delati, toda ni jim šlo izpod rôk, kajti vsak je skrivaj gledal na one ljudi pod gozdom, ki so se videli vedno razločnejše. To niso bili kmetje, kajti namestu prepasanih srajc so imeli bele ali rumene kratke suknje, na klobukih pa črne trakove. Šli so od zahoda proti vzhodu in očitno merili polja.

Njih pojavljenje je v Polžu vzbudilo tako radovednost, da se je vlekel na koncu poleg Lenke, namestu da bi bil prvi pri delu. Končno je zaklical!

„Andrejček! pusti srp in skoči k onim, ki se tam po polju potikajo. Zvedi, kdo so in poglej: ali merijo za razdelitev zemlje ali za kaj drugega?“

Fant je skokoma odtekel.

„Pa hodi pazno okoli njih!“ je klicala mati, „da te kdo ne prebode ...“

Andrejček je v par minutah prišel k mercem, šel med nje in se nekaj časa razgovarjal toda — na vrnitev ni niti mislil. Nasprotno vzel je celo, drog in vrv.

„Slišite!“ se je čudila Polževka, „saj je že kar pri njih ostal. Poglej no fanta, kako vleče vrvico ... Oni so se gotovo morali učiti več ko eno zimo, pa ga nobeden ne doseže. Glej ga tička, ki revež ni videl drugega, ko to kar je v oknu pri židu, pa skače tako med njimi, kakor zajec ... To ti je fant! ... Škoda, da mu nisem rekla, da naj se

obuje, bodo še mislili, da je sirota, ne pa posestnikov sin.“

Prijela se je za bok in zadovoljno gledala na Andrejčka, ki je res z veliko smelostjo prenašal drogeve in vlekel vrv od točke do točke.

V kratkem je del inženerjev odšel v nižino in izginil izpred oči našim kmetiškim ljudem.

„Nekaj bo iz tega“ je rekel zamišljeno Polž, „ali kaj dobrega, ali pa slabega.“

„Kaj naj bo slabega, če nam dodajo zemlje?“ je opomnila Polževka. „Kaj pa ti misliš, Matija?“

Hlapec je otrl pot s čela, kakor bi ga zmešalo vprašanje, in odvrnil po premisleku:

„Kaj naj bo dobrega? Pomnim, ko sem služil pri gospodarju v Kresovi (temu bo šest let,) in so ravno takile prišli čez polje z drogovi, tedaj se je takoj na jesen župan zmotil v računih in cela občina je morala zanj skladati. Vsaka nova reč je negotova,“ je sklenil.

Solnce se je že nagibalo k zatonu, ko je prišel Andrejček zasopljn in klical mater, naj prinese mleka iz kleti, ker prideta dva gospoda, velika gospoda, ki sta mu za prenašanje vrvi dala dva goldinarja.

„Daj takoj materi!“ je zakričal Polž, „Oná sta ti plačala dva goldinarja ne za vrv, ampak za mleko, ki ga pri nas pojesta.“

„Čemu naj dam svoj denar?“ je rekel. „Saj za to, kar snesta bosta posebej plačala in še za druge reči, kar bosta vzela! ... Vprašala sta celò, če so v bajti kure in maslo ...“

„Torej sta trgovca, da vprašujeta po maslu in kurah?“ -- je vprašal Polž.

„Nis'a trgovca, ampak velika gospoda, ki hodi s šotorom in s kuharjem. on jima pa na polju pripravlja jed.“

„Cigani, ali kaj?“ je zamrmral Polž.

Gospodinja ni čakala konca razgovora, ampak stekla v bajto, istočasno sta se pa pokazala tudi gospoda. Bila sta potna, ožgana in zaprašena, toda gledala sta tako gospodovalno, da sta se pri njihovem prihodu Polž in Ovčar odkrila kakor na povelje.

Po pozdravu je starši gospod, z dolgo črno brado, vprašal:

„Kdo je gospodar?“

„Jaz,“ je rekel Polž.

„Stanuješ že davno tu?“

„Od mladih let.“

„In si videl, kako teče reka?“

„Dostikrat!“

„Pa ne pomniš, kako visoko naraste voda?“

„Včasih, gospod, teče čez travnik takó, da bi človek utonil.“

„Veš to za gotovo?“

„Vsi vedó, pa tudi one jarke, ki so na po-bočju gore, je voda izkopala.“

„Treba bo postaviti most, deset sežnjev visok,“ se je oglasil mlajši gospod.

„Gotovo,“ je odvrnil starejši. — Ogledal se je po travniku in se zopet obrnil k Polžu.

„Pa mleka dobimo pri vas?“

„Je že šla moja ponj, izvolite, gospodje.“

Gospoda sta se obrnila proti bajti, za njima pa Polž, Ovčar in celò Lenka. Da bosta jedla mleko taka gosta, to je tako važen dogodek v Polževem gospodarstvu, da se je spodobilo opustiti žetev.

Ne manjše presenečenje jih je čakalo na dvorišču. Polževka je z Andrejčkom prinesla pred bajto stole z naslanjali in češnjevo-rdečo mizo, katero je pokrila s prtom, plehnate žlice, štruco surovega masla, hlebček kruha in cel hleb sira s kimeljnom. Na pragu bajte je stala pripravljena deža kislega mleka, par korakov na strani so pa tri kure z veliko množino piščet zobale kašo, kričé in prepiraje se.

Gospoda sta se začudeno spogledala.

„No, no,“ je zašepetal mlajši, „šlahčič naju gotovo ne bi boljše sprejel.“

Vsedla sta se k mizi, pojedla pol deže mleka, pohvalila sir in maslo, končno je starši vprašal Polževko, koliko sta dolžna.

„Kaj boste za to dajali,“ je odvrnila žena.

Začudila sta se še bolj.

„Zastonj se vendar ne moreva najesti,“ je rekel starši gospod.

„Mi ne vzamemo denarja za gostoljubnost. Nazadnje je pa tudi moj fant toliko pri vas zaslužil, kakor če bi bil cel dan žel.“

„Kaj? ...“ je zašepetal mlajši gospod k staršemu. „Taki so poljski kmetje! ...“

Kakor je bilo videti, sta bila oba zelo zadovoljna, in starši gospod je rekel Polžu:

„Za tak sprejem postavimo vam tu blizu postajo.“

Polž se je priklonil.

„Ki pa ne vem, gospod, kaj je to in kaj hočete pri nas narediti?“

„Izpeljemo vam tu železnico.“

„Železno cesto,“ je ponovil mlajši gospod.

Polž je zmajal z glavo.

„Kdo bo pa pri nas vozil po taki? ... Najtrši konj bi si pokončal kopita!“

„Saj vozov ne bodo vlekli konji, ampak lokomotiva.“

Kmet se je popraskal za ušesi.

„O čem pa tako premišljuješ?“ ga je vprašal starši gospod.

„Taka cesta nam bo škodovala,“ je rekel kmet, „z vožnjo ne zasluži potem človek nič.“

Oba gospoda sta se zasmejala, starši je pa začel govoriti:

„Ne boj se, moj dragi, taka cesta je za vas sreča, posebno pa za te, ki boš stanoval najbližje postaji. Vozil boš blago, potnike, prodajal boš maslo, jajca, kure, zelje in vse, kar pridelaš. Mi pa dobro plačamo ... Za poškušnjo nam morda prodaš ta piščeta. Koliko jih je?“

„Dvaindvajset,“ se je oglasila Polževka.

„Po koliko hočete?“

„Kolikor daste.“

„Daste po dva goldinarja?“

Polževka je mimogrede pogledala moža. Dosedaj so jim plačevali največ po goldinarju za pišče.

„Kar vzemite,“ je odvrnila.

„Lopovski žid nam jih prodaja po pol rublja,“ je zamrmral mlajši.

„Pa svežega masla imate dosti?“ je vprašal starši gospod Polževko.

„Kakšna dva lonca ga bo.“

„Po čem?“

„Kolikor daste.“

„Vzamete po pet goldinarjev za četrť?“

Gospodinja se je samo priklonila. Žid ji je plačal po pol rublja.

Na ta način sta gospoda naročila še nekaj sira, dve kopi*) rakov, kopo kumar, nekaj hlebov kruha in ukazala to vse prinesiti pod gozd, kjer sta stala dva šotora. Mlajši se je kar naprej čudil, da je tako poceni, starši se je pa hvalil, da dela on vedno tako dobre kupčije. Ko je pa pri odhodu plačeval gospodinji šestnajst rubljev v popirju in pol rublja v srebru, je vpraševal:

„Kaj pa nimate škode?“

„Od take škode obogatimo!“ je odvrnila Polževka. „Ko bi vsak dan takó prodajali . . .“

„Saj boste prodajali, ko izpeljemo železnico.“

„Naj vam, gospodje, pomaga Bog in Mati božja!“ jih je blagoslavljal žena. Molčeči Ovčar se je klanjal do tãl, Polž jih je pa, s klobukom v roki, spremil tja do jarkov.

Ko se je vrnil, je začel z vso vnemo ukazovati:

„Ti, Neža, zberi maslo; ti, Magda, natrgaj najlepših kumar kopo in deset povrhu, ti, Matija, pa vzemi vrečo in teci z Andrejčkom na vodo po rake . . . Jezus, Marija! še nikoli nismo toliko skupili . . . V nedeljo si moraš kupiti svilen robec, Andrejčku pa novo kamižolo! . . .“

*) kopa = 60 komadov.

„Sreča je stopila v našo hišo,“ je rekla nič manj ginjena žena. „Svilen robec pa moram kupiti, ker drugače ne verjamejo v vasi, da smo dobili toliko denarja.“

„Samo to mi ni všeč, da bodo po novi cesti vozili brez kônj,“ je dodal Polž. „Toda to ni meni nič mar.“

Proti večeru je nesel inženjerjem kupljene stvari in dobil nova naročila; pri merjenju nove železnice je namreč delalo več gospodov, ki so izvolili Polža za glavnega dobavnika. Prodajal jim je torej kuretino, pecivo in zelenjavo, po ceni, naznačeni od inženjerjev; kupoval je sam po vaseh v okolici in prislužil tako dosti denarja. Kmet se je čudil radodarnosti novih znancev, oni pa nizki ceni vseh reči.

Čez en teden se je inženerski oddelek pomaknil dalje, Polž se je pa pri računanju z ženo prepričal, da ima okoli petindvajset rubljev denarja, za katerega ni vedel, odkod ga je dobil, ne oziraje se na zaslužek pri vožnji in plačo za izgubljene dni.

„Ali so se oni zmotili, ali pa sem jim morda jaz kaj odnesel? . . .“ je pomišljal kmet in sram ga je bilo tega denarja.

„Veš kaj, Neža,“ je rekel nekoč ženi, „ali ne bi bilo dobro, stopiti za gospodi in jim vrniti ta denar?“

„O cepec!“ je kriknila žena, „saj vendar vsak zasluži, kdor trguje. Še dobroto si jim storil, da si jim prodajal kure po dva goldinarja, ko so židom plačevali po pol rublja . . .“

„Toda jaz sem jih kupoval pri ljudeh po goldinarju.“

„Po čem pa žid kupuje?“

„Žid ni kmetovavec in slednjič on ni niti krščen.“

„Zato pa zasluži po dva goldinarja in desetico pri vsaki kuri, ti pa po goldinarju. Končno pa goldinar ni niti zaslužek, ampak darilo, ki so ti ga dali gospodje za trud.“

Izraz „za trud“ je umiril kmeta. Saj se je res trudil, gospodje mu pa morejo toliko podariti, kolikor se jim zdi.

Gospôda iz Varšave menda dobro plačuje za trud, ko je celò graščakov svak dal Andrejčku zato, ker je pobral čepico, srebrno dvajsetico.

Ker se je gospodar pečal s preskrbovanjem inženerev, je prišla vsa žetev na Matija Ovčarja.

Kar so poprej delali trije, ali pet, to je moral storiti sedaj čisto sam. Hodil je na Hrib pred dnem, vračal se je pozno pod noč in žel, vezal snope in premišljeval: kakšna neki mora biti železna cesta, ki po nji vozijo brez kônj?

Ko je videl, da se vkljub hlapčevi pridnosti vleče delo dalje nego navadno, je najel Polž staro Sobjesko, da pomaga pri delu. Baba je prišla ob šestih z malo steklenico zdravila za rano na nogi in žela do poldneva za dve osebi, pevaje s surovim glasom pesmice, katerih je bilo celo Matijo sram. Ko je pa po obedu povžila zdravilo, ki je močno dišalo po žganju, jo je zdravljenje tako zdelalo, da ji je padel srp iz roke.

„Ti, gospodar,“ je začela kričati, „ti, gospodar, nabiraj denar, ti, dninar, pa žanji! . . Ti, gospodar,

kupuj ženi svilene robce, ti, dninar, se pa plazi po vseh štirih po polju in se z nosom podpiraj . . .

Gospodar pa bogati,
Kadar se revež poti!

„Žanji, Matija! . . . Žanji, stara Sobjeska! . . . jaz bom pa medtem hodil z inženerji, obrekoval célo vas in spravljal rublje v skrinjo! . . . Videla bosta, da se bo on še imenoval gospod Polževski! . . . Srečo ima, gotovo ga je rodila garjeva psica . . . Za žive in mrtve . . . amen . . .“

To izšepetavši, je padla Sobjeska v brazdo in se ni zavedla do solnčnega zahoda. Kljub temu je bila plačana za cel dan; bolna ženska je imela namreč zbadljiv jezik in ko se je hotel nekoč Polž pričkati z njo za prespani čas, je odvrnila, poljubivši mu roko:

„Kaj se boste z menoj pričkali, gospodar? . . . Prodaste eno pišče več, pa se vam poravná, brez moje škode! . . .“

„Vedno se najbolje godi takemu, ki zna govoriti! . . .“ je premišljeval Ovčar. — Ko so se pa v nedeljo zjutraj vsi iz hiše odpravljali za v cerkev, se je vsedel on v veži in začel globoko vzdihovati.

„Pa ti, Matija, ne greš v cerkev?“ ga je vprašal Polž, zapazivši, da hlapca nekaj tišči.

„Kako naj grem v cerkev!“ je vzdihnil Ovčar. „Samo sramoto bi vam delal . . .“

„Česa ti manjka?“

„Ničesar mi ne manjka, toda čevlje imam take, da če stopim, gre noga naprej, vražji čevlji pa ostanejo na cesti.“

„Sam si kriv,“ je rekel Polž, „zakaj pa ne govoriš? Saj imaš vendar nekaj prisluženega; dam ti takoj šest rubljev.“

Čez trenutek je prinesel iz izbe denar. Ovčar ga je pa objel za noge.

„Kupi si čevlje,“ je rekel Polž, „v krčmo pa ne hodi, kajti ti imaš mehko srce in vse zapiješ.“

Kmalu so šli v cerkev: Polž z ženo, Lenka s fantoma, Ovčar pa oddaleč zadnji. Po poti je sanjal, da, ko izpeljejo železno cesto, postane Polž plemič, on pa, Ovčar, bo pri njem služil pri svoji mizi in se oženil...

Hipoma se je prekrižal, da bi odgnal hudobnega duha, ki mu je očividno zastopil pot in mu šepetal na ušesa neumne želje. Kako more tak revež, kakor on, misliti na ženo! Niti Zofka ga ne bi hotela, četudi ima že dveletnega otroka in ni pri pravi pameti.

Znamenita je bila ta nedelja za oba Polževa. Ona je kupila pri kramarju svilen robec, beračem je dala po štiri groše vbogajme, v cerkvi se je pa vsedla v klop pred oltarjem, kjer sta ji Hribovka in Lukovka takoj odstopili mesto. Njega je pa kar naprej kdo ustavljal. Krčmar mu je očital, da škoduje židom, ker prodaja vse ceneje; organist je opomnil, da bi bilo potrebno plačati péto mašo za uboge duše v vicah; občinski čuvaj sam ga je pozdravil in celo gospod župnik se je začel z njim razgovarjati in mu prigovarjati, naj goji čebele.

„O, sedaj,“ je rekel župnik, „ko imaš denar in prost čas, prideš lahko v župnišče in pogledaš, kako se streže temu mrčesu. Pozneje bi kupil

nekaj panjev, imel bi medú záse ali za prodajo, in voska za cerkev. Kajti niti pri velikem premoženju, ljubi moj, ne škoduje misliti na Boga in gojiti čebele . . .“

Po odhodu župnika se je približal Polžu Hrib. Staremu kmetu so se bleščale oči, ko je z lokavim nasmehom vprašal:

„Gotovo napravite, Polž, gostijo za celo vas, ko ste naredili tako dobro kupčijo?“

„Niste me pogostili pri svojih kupcijah, torej vas tudi jaz ne bom pri svojih,“ je odvrnil rezko Polž.

„Ni čudno, saj jaz ne prislužim niti pri kravah toliko, kakor vi pri kurah.“

„Zato pa vi pri ljudeh služite denar.“

„Res je!“ je potegnil s Polžem Višnjevski in ga začel takoj prositi, naj mu posodi sto goldinarjev do novega leta. Ko mu je pa Polž odrekel, se je skril med gospodarje, zbrane pod cerkvijo, in zabavljal čez skopost Polževo.

„Je že velik gospod, v kratkem pa ne bo hotel več govoriti s kmeti! . . .“

„V graščino ni šel žet, četudi so ga klicali,“ je pripomnil oskrbnik.

„Njegova žena se je vsedla v prvo klop pred oltarjem,“ je dodal Vojteh.

„Vselej zmeša denar ljudem glavo,“ je končal Orehovec. — Potem so stopili v cerkev.

Ovčarju ni prinesel sreče denar, ki ga je dobil za čevlje. Ko se je, ponižen kakor vedno, ustavil pod lopo, da se ne bi kazal Bogu s svojo raztrgano suknjo, so mu začeli berači na ves glas očitati, da

nikdar ne podpira ubogih. Šel je v krčmo zmenjat tri rublje, tam ga je pa zopet ustavil krčmar.

„Kako bo pa, gospod Matija, z mojim denarjem?“

„S kakšnim denarjem?“

„Ste že pozabili? . . . Saj ste mi vendar od Božiča dolžni sedem goldinarjev.“

„Ste slišali! . . .“ se je razvnel Ovčar. „Naj povedo ljudje iz cele vasi, da mi nikdar nič ne posodite, kedar pa pijem, moram plačati takoj.“

„To je res,“ je odvrnil krčmar. „Toda o Božiču, ko si se Matija, napil, si me tako stiskal in poljuboval, da sem ti moral dati na upanje vodke in piva in ruma in še prest.“

„Ali imaš priče?“ je kriknil z ostrim glasom Matija. „Kajti jaz ti povem, žid, da me hočeš ogoljufati.“

Krčmar je trenutek pomislil.

„Prič,“ je rekel, „res nimam in zato te do sedaj nisem prijel za denar. Toda če mi prisežeš tu, v obraz, pred ljudmi, da me nisi tedaj poljuboval in prosil na upanje, ti podarim svojih sedem goldinarjev. Grdo je pa,“ je dodal krčmar in pljunil, „da bi hlapec pri takem poštenem gospodarju goljufoval uboge žide! . . . Jaz vam jih, Ovčar, darujem, toda odslej ne stopite nikdar v mojo krčmo, kajti jaz se moram sramovati za vas.“

Hlapec je postal neodločen. Morda je pa on res dolžan sedem goldinarjev? . . .

„No,“ je rekel, „ko tako govorite, vam jih dam. Samo bojte se, da vas Bog ne kaznuje za mojo škodo.“

V duši je pa dvomil, če bi hotel Bog radi takega bedaka kakor je on, kaznovati tako veliko osebo kakor je krčmar.

Že je hotel užaljen oditi, ko je vstopilo v krčmo nekaj galiških kôscév. Vsedli so se k mizi in se začeli razgovarjati o tem, da se bo pri zidanju železne ceste veliko zaslužilo.

Matija je stopil bližje in videč, da so, kakor on sam, raztrgani, se je oglasil:

„Ali je res, da bi bile kje na svetu železne ceste? Saj bi vendar za tako stvar ne zadostovalo železo iz vseh prodajalen. Niti vlada ne bi imela toliko . . .“

Kôsci so se mu smejali. Toda največji izmed njih, ki se je odlikoval z vojaško čepico in zelo vzbočenim sapnikom, je rekel:

„Kaj se je treba smejati, da tak preprost človek ne ve, kaj je železna cesta? Vsedi se, bratec, k meni, jaz ti vse, kakor je treba, povem, toda plačaj mi steklenico vodke.“

Predno se je Matija odločil, je bila vodka že na mizi. Podal jo je krčmar, rekoč:

„Zakaj naj bi on ne dal za vodko?“ On bo že plačal! . . . To je dober fant . . .“

Kaj se je zgodilo pozneje, Ovčar ne pomni. Nekdo mu je pripovedoval, kako hitro vozi l u f t - m a š i n a, nekdo drugi je pa kričal, da mora kupiti čevlje, pa ne zapiti denarja. Pozneje ga je še nekdo drugi prijel za roke in noge in ga iz krčme nesel v hlev. Toda kdo? Ovčar ni vedel. Eno je bilo gotovo, da se je vrnil pozno domov, brez groša v žepu.

Gospodinja ga ni hotela pogledati, Polž je pa kimal z glavo in govoril:

„Oj, ti, ti! . . . Nikoli nič ne prislužiš, kajti vrag sedi v tebi in te vleče v slabo družčino.“

Na ta način si Ovčar ni kupil novih čevljev; namestu tega je pa nekaj tednov pozneje pridobil nekaj, o čemer se mu ni nikdar niti sanjalo.

Bilo je deževnega septembrskega večera. Čimbolj je ugašal dan, tembolj se je pokrivalo nebo z novimi vrstami oblakov, vedno nižje segajočimi, vedno bolj raztrganimi in temnejšimi. Gozdovi, hribje, vas, celo plotovi pri hiši so se stopnjema razlivali v siv, vlažen pajčolan, iz katerega je pršil dež, gost in droban, tako droban, da je vse pronicaval. Bilo ga je polno v zemlji, ki se je zmehčala kakor prekvašeno testo; polno na cesti, kjer je tekel v umazanožoltih potočkih; polno na dvorišču, kjer je tvoril temne kaluže. Napojile so se z njim strehe in stene bajt, dlaka živali, obleka, dà, celo duše ljudi.

V Polževi bajti se je pripravljala večerja; vendar ni bil nihče dobre volje. Gospodar je zeval, gospodinja je bila jezna, fanta zaspana in celò Lenka se je kretala danes bolj zaspano nego navadno. Gledali so na ognjišče, kjer se je počasi kuhal krompir, pogledali časih proti vratom, skozi katera je moral vstopiti Ovčar, včasih proti oknu, za katerim se je slišalo pljuskanje kapelj dežja, ki so padale iz oblakov, visokih, nižjih in najnižjih, z vseh poslopij, z vseh venečih listov, s strehe, s sten in s šip. Včasih so se ti med seboj vrsteči se glasovi zlili v enega samega in tedaj se je zdelo, da nekdo gré.

V tem so zaškripala vrata v vežo.

„Matija,“ je zamrmral gospodar.

Toda Matija ni vstopil. Namestu tega se je slišal šelest roke, plazeče se po steni, kakor bi nekdo ne mogel najti izbe.

„Kaj si oslepel?“ je rekla gospodinja in z nestrpnjo kretnjo odprla.

V veži je nekaj stalo, toda ne Matija; nekaj nevisokega, nerodnega, zavitega v premočeno rjuho. Gospodinja je stopila za korak nazaj, v tem je pa padel v vežo blesk ognja in v gornji odprtini rjuhe se je pokazal človeški obraz, bakrene barve, s kratkim nepravilnim nosom in škilečimi očmi, ki so se komaj opazile pod nabrekliimi trepalnicami.

„Hvaljen bodi...“ se je oglasil izpod rjuhe hripav glas.

„Si ti, Zofka?“ je vprašala začudeno gospodinja.

„Dá.“

„Stopi naprej, ker uhaja mraz v izbo.“

Čudna oseba je vstopila, toda ustavila se je molčé na pragu. Sedaj se je lahko opazilo, da ima na roki otroka, bledejšega od kosti, s posineliimi ustnicam; izpod rjuhe je molela ročica, tenka kakor šiba.

„Kaj pa delaš v tem času?“ je vprašal Polž.

„Službe iščem,“ je odvrnila.

Ozrla se je po izbi, iskaje stola, toda ko ga ni našla, se je umaknila k vratom in počepnila pri steni na prag.

„Po vasi pravijo,“ je govorila s hripavim, enakomernim glasom, „da imate sedaj veliko de-

narja. Mislila sem, da potrebujete dekle in sedaj sem tu.“

„Dekle nam ni treba,“ je rekla gospodinja. „Saj imamo Lenko, pa še ta nima veliko dela.“

„Kaj si pa naredlia, da nimaš službe?“ je vprašal Polž.

„Poleti sem žela, sedaj pa me nihče noče vzeti z otrokom. Sámó bi preje sprejeli.“

V tem trenutku je vstopil Ovčar in se začuden stresel, zapazivši Zofko.

„Odkod si se pa ti vzela? . . .“ je vprašal.

„Službe iščem. Pravijo, da je Polž sedaj bogat, torej sem vstopila, če bi me morda vzel za dekle. Toda z otrokom me tudi Polž ne mara vzeti.“

„O za Boga, za Boga! . . .“ je zašepetal hlapec, pri pogledu na bedo, večjo od njegove lastne.

„Kaj pa ti, Matija, tako nad njo tarnaš, kakor bi te vest pekla,“ se je zbadljivo oglasila gospodinja.

„Saj je vsakemu hudo, če vidi toliko nesrečo,“ je mrmral Polž.

„Najbolj pa tistemu, ki je kriv,“ je pripomnila Polževka.

„Jaz nisem kriv,“ je rekel Matija, skomizgaje z rameni. „Pa mi je vendar hudo radi nje in otroka.“

„Ga pa vzami, če ti je hudo,“ ga je zavrnila jezno gospodinja. „Ni res, Zofka, da bi dala otroka Ovčarju? . . . Kaj pa je: fant ali dekle?“

„Dekle,“ je zašepetala Zofka, zroč v Ovčarja, „dve leti je že stara.“ Potem je dodala:

„Če hočeš, jo pa vzemi . . .“

„Prav hudo mi je za revico,“ je odgovoril hlapec, „res, škoda.“

„Če hočeš, jo pa vzemi . . . Vzemi jo, vzemi kedar hočeš . . . Polž je sedaj bogat in ti si bogat..“

„Seveda je Ovčar sedaj bogat. Po šest rubljev zapije eno nedeljo,“ je hitela gospodinja.

„Če si tako bogat, da po šest rubljev zapiješ eno nedeljo, jo pa vzemi,“ je govorila Zofka z vedno močnejšim glasom.

Vzela je otroka iz rjuhe in ga položila na vlažna tla. Zdelo se je, da je v tem hipu dete še bledejšo, toda od sebe ni dalo nobenega glasu.

„Tvoje šale so neumne, Neža!“ je godrnjal Polž proti ženi.

Zofka se je stegnila in se zravnala.

„Sedaj mi je lahko, vsaj enkrat v življenju!..“ je govorila z vznesenim glasom in oči so se ji divje bleščale. „Večkrat sem si mislila, da ne vzdržim in jo vržem proč kje na cesti, ali v vodo . . . Toda če hočeš, jo pa vzemi! . . . Vzemi jo, vzemi, samo dobro jo varuj, kajti kedar se vrnem in je ne dobim, tedaj ti oči izkopljem . . .“

„Kaj pa govoriš, kaj si obsedena? . . .“ jo je miril Polž. „Prekrižaj se . . .“

„Naj se oni križa, ki gre v smrt, jaz grem pa služiti . . . Pravili so, da ste sedaj bogati . . . Mislila sem, da potrebujete dekle in sem stopila sem. Ne potrebujete je, pa ne, pa pojdem dalje . . .“

„Kaj boš z neumnico govoril! . . . Sedite k večerji,“ se je oglasila gospodinja in jezno odstavila lonček od ognja.

Vsled silovitosti, s katero je to storila, so se ogorki razsuli po celem ognjišču, eden je pa padel na tla k bosim nogam Zofke.

„Gori . . . gori . . . gori! . . .“ je zakričala Zofka, odskočivši k vratom. „Bajta zgori, skedenj zgori vse! . . . Zofka pa uteče v sami srajci in . . . bo v sami srajci hodila do smrti . . .“

Kakor pijana se je zagnala k vratom, skočila v vežo, potem na dvorišče, ponavljajoč: gori! . . . gori! . . . Njen krik se je slišal pod oknom, potem na vrtu, potem na cesti. Končno je utihnil, zaglušen od šelesta dežja. V bajti je na tleh ostal otrok, reven in tih.

„Hitite za njo!“ je zakričala razburjeno Polževka. „Teci, Matija . . .“

Toda Matija se ni premaknil z mesta, namestu njega se je oglasil Polž:

„Kaj govoriš, kdo bo obsedeno žensko lovil ponoči? Da bi mu vrag glavo odtrgal?“

„Dela se obsedeno, da bi se znebila otroka,“ je godrnjala gospodinja.

„Kaj se bo neki delala? Saj sama pomniš, kakšna je bila pri nas, da se ji je v glavi mešalo po vsaki lunini izpremambi. Sedaj je še bolj neumna od takrat, ko je gorelo pri Škripovih.“

„Ona je pa zažgala.“

Polž je mahnil z roko.

„Kdo jo je videl? Ljudje vse zvrnejo na norce, medtem pa hudobni uganjajo svoje hudobije.“

„No, kaj pa boš naredil s pankrtom? . . .“ se je zadrta gospodinja. „Kaj misliš, da bom jaz morda krmila, kopala in zibala to najdenko?“

„Za plot je vendar ne vržeš. Končno se pa ne boj, Zofka pride sama ponjo, če ne danes, pa jutri.“

„Če ne pride, odpelješ najdenko k županu.“
Jaz nočem v izbi takega otroka, niti eno noč,
je govorila ježno gospodinja.

„Kaj pa začneš z njo?“ se je razvnel Polž.

„Jaz jo vzamem v hev,“ je zašepetal Ovčar.

Približal se je k pragu, nerodno vzdignil otroka s tãl, se vsedel z njim v kot, na klop in ga začel zavijati in gugati. V izbi je postalo tiho; potem se je iz temnejše polovice prikazala Lenka, Andrejček in Stanko in so obkolili Ovčarja, ogledavaje otroka.

„Suho je kakor trska,“ je zašepetala Lenka.

„Niti premakne se ne, samo gleda,“ je dodal Andrejček.

„Sesati bo morala iz cunje,“ je zopet rekla Lenka. „Jaz prinesem čisto.“

„Pojdite večerjat,“ se je oglasila gospodinja, že z manj jeznim glasom.

Pogledala je na otroka najprej oddaleč, potem se je sklonila nad njim, končno se je dotaknila s prsti njegovega žoltega in nagubanega obraza.

„Psica, ne mati!“ je zagodrnjala. „Lenka,“ je dodala glasneje, „nalij kapljo mleka v skledico in nakrmi najdenko, ti, Matija, pa pojdi večerjat.“

„Naj Lenka sedaj já, jaz sam nakrmim siroto,“ je rekel hlapec.

„On jo nakrmi! . . . Saj je še držati dobro ne zna! . . .“ se je razvnela dekle, hoteč mu vzeti otroka.

„Pusti jo!“ je zagodrnjal Ovčar.

„Dajte jo sem! . . .“ je zavpila Lenka.

„No, ne raztrgaj je, Lenka,“ je rekla gospodinja. „Nalij mleka in zvij čisto cunjjo, Matija naj jo pa krmi, če hoče.“

Čez nekaj časa je držal Ovčar v roki cunjico v obliki sesalke in krmil z njo otroka v nezadovoljstvo Lenke, ki je, pozabivši na večerjo, neprestano delala opazke:

„O, glejte! ves obraz ji je polil . . . O, kako razliva po tleh . . . Zakaj ji pa vi v nos vtikate cunjjo? še zaduši se dekletce! . . .“

Hlapec je čutil, da je slaba pestunja, toda otroka ni pustil iz rok. Sam je hitro pojedel malo prežganke, ostanek je pustil v skledi, zakril siroto s suknjo in se umaknil na ležišče v hlev.

Ko je vstopil, je eden konj zahrskal, drugi je v temi okrenil glavo in začel obvohavati otroka.

„Podravite se, pozdravite!“ je rekel Ovčar. „Dobili ste novega hlapca, ki ne more niti biča držati. Ha! . . . ha! . . .“

Na dvorišču je neprenehoma padal dež. Vrata hleva so se priprla in vse je utihnilo. Ko je pa čez nekaj časa prišel iz izbe Polž, pogledat, če se ne jasni, se mu je zdelo, da sliši, kako v hlevu hrope Matija.

„Že spita,“ je zamrmral gospodar.

Pogledal je na nebo in se vrnil v vežo.

„Kaj, ali je ne bo zeblo?“ je vprašala gospodinja moža.

„Že spita,“ je odvrnil.

V vratih je zaškripal zapah, na ognjišču je dotleval ogenj in končno ugasnil. Bilo je že pozno.

Petelini so zapeli polnoči, pes jim je odlajal in se stisnil pod voz pred dežjem; v bajti so vsi zaspali.

Tedaj so tiho zaškripala vrata v hlevu in skozi nje se je prikazala senca; pomikala se je ob steni poslopja in se previdno ukradla do staje. Bil je Matija. Izpod suknje je prinesel plakajočega otroka in ga pristavil k vimenu krave.

„Sesaj, živinče,“ je zašepetal, „ko te je zavrgla lastna mati. Sesaj...“

Čez hip se je po staji čulo slabo mlaskanje. Deževalo je neprestano.

VI.

Železnica se je imela nepreklicno začeti zidati spomladi; že sami napovedi tega dogodka je sledilo gibanje v vasi. Pozimi so namestu bajk pri preslici pripovedovali o neznanih ljudeh, ki so hoteli od gospodarjev kupiti svet; o ubogem kmetu, ki je prodal hrib peska, in kupil za to deset oralov najboljše zemlje; o novih židih, ki so prihajali v mestece, v krčmo in v mlekarno.

V decembru so se vrnili grajski s poletnega potovanja in takoj se je raznesla vest, da hočejo prodati posestvo. V resnici je gospod sam igral nedavno na orglje in se samo nasmejal, ko so ga grajski ljudje boječe vprašali: če je res, da zapusti očetovino? Gospa pa vsak večer pripoveduje hišini, kako veselo bo v Varšavi, kamor se preselijo. V pozni uri je hišina šepetala to novico pisarju, ki se je hotel z njo oženiti; pisar jo je drugi dan navsezgodaj dalje pravil kot tajnost oskrbniku,

opoldne so jo pa že pripovedovali v hlevih, stajah in ovčarnah vsi, seveda kot največjo tajnost.

Končno je proti večeru vest prišla do krčme, iz krčme se je raznesla po bajtah in nazadnje je dospela do mesteca.

Polž, ki je često delal v graščini, je tudi slišal ono govorico in videl njene posledice. Videl in čudil se je moči edine besede – „prodaja“.

Res je delala čudeže. Radi nje so hlapci zanemarjali delo, radi nje se je oskrbnik o novem letu odpovedal službi. Radi nje so hujšala mirna in delavna živinčeta, radi nje so snopje izginjali iz skednjev in pšenica iz kašče. Ona je požirala vozove in vprego, trgala zapahe in tečaje od poslopij, deske iz ograj in kole iz plotov. Ona je vsak večer gnala grajske posle v krčmo, če je bila pa temnejša noč, je poginilo radi nje sedaj kaj perutnine, sedaj ovca, sedaj manjše prase.

Velika beseda, glasna beseda! Razlegala se je po celi graščini, po vasi, po mestecu, odkoder so trgovci vsak dan prinašali v graščino dolžna pisma. Bila je napisana na obrazu vsakega človeka, v otožnih očeh vsakega živinčeta, na vseh vratih, na vseh oknih, ubitih in zadelanih s popirjem. Njenega glasu ni slišalo samo dvoje ljudi: gospod, ki je kar naprej igral na orglje, in gospa, ki je kar naprej sanjala o odhodu v Varšavo. Kedar ju je pa kdo sosedov vprašal: če je res, da prodasta posestvo? – se je on samo nasmejal in skomizgal z rameni, ona je pa odgovorila z vzdihom:

„Rada bi prodala, ker je na kmetih strašno dolgčas. Pa kaj, ko papa še ni našel kupca! . . .“

Polž, ki je nekoč srečal graščaka in ga pozorno ogledoval, ni verjel v ono prodajo.

„Kakršen je, tak je,“ je premišljeval kmet o graščaku, „toda vendar bi mi bilo hudo ob taki nesreči. Že njegovi dedje in pradedje so bivali tu, tu je vzrastel, in njegovi očetje zavzemajo polovico tukajšnjega pokopališča. Kamnu bi se milo storilo, ne človeku, če bi ga premaknili s tako starega mesta. Končno, ali je bankrot, kakor drugi? Denar ima, to je znano.“

Tako je pri sebi premišljeval kmet, ker je meril gospoda s svojo mero, posebno pa že ni razumel tega, kaj pomeni mlada žena, ki se dolgočasi na kmetih.

In ko je tako premišljeval, zaupajoč v mirni obraz graščakov, se je vršilo v krčmi, pod vodstvom krčmarja Jozela, med gospodarji važno posvetovanje.

Nekega jutra, sredi junuarja, je priletela k Polževim stara Sobjeska. Zimsko solnce se še ni moglo ogledati po svetu, toda babi so lica že plamtela ognja in oči so ji bile krvavo zatekle. Priletela je v izbo v kožuhu, starem kakor ona sama, s srajco, raztrgano na upalih prsih.

„No dajte vodke,“ je zaklicala, obstavši na pragu, „potem vam nekaj povem . . .“

Polž je hotel ravno iti mlatit, toda na tak način nagovorjen se je vsedel k peči in ukazal prinesiti babi vodke, ker je vedel, da starka ne govori tja v en dan.

Izpila je velik kozarec, udarila z nogo ob tla in zakričala: u-ha! . . . Potem si je obrisala usta in rekla:

„Veste, da prodaja graščak celo imetje: gozde, polja, vse? ... Edino grad in vrt si pridrži ...“

Polžu je prišel na misel travnik in stresel ga je mraz. Toda hitro je odvrnil:

„Bajke!“

„Bajke? ...“ je ponovila baba, prizadevaje si obvladati požirek. „Bajke? ... No, potem vam povem, da je to sveta resnica ... In še vam povem, da se bogatejši kmetje posvetujejo z Jozelom in Hribom, da bi kupili celo vas od graščaka. „Celo vas, naj se v tla vderem! ...“

„Kako se morajo posvetovati brez nas?“ je jezno vprašala Polževka.

„Ker vas hočejo odriniti. Pravijo, da boste že tako ravno pri železnici in da že pri nji veliko zaslužite v škodo ljudem ...“

Izpila je drugi kozarček in hotela govoriti dalje, toda stopilo ji je v glavo. Samo kričala je: u-ha! ... zgrabila Polža, da bi plesala z njim in — zmanjkalo ji je moči. Kakor pokošena cvetlica je obvisela na roki kmetu, ki jo je nesel v vežo in jo položil v kot na ležiče tako izdelano, da je pri tej priči začela smrčati.

Drugo polovico dneva sta se Polževa na tihem posvetovala: kaj je storiti v tem slučaju? Proti večeru se je oblekel kmet v novo suknjo, podloženo s kožuhovino in odšel v krčmo poizvedovat.

Ko je došel, je postalo na dvorišču temno in v krčmi so prižgali luč, ko je odprl vrata, je zagledal za mizo Hriba in Lukovca. Pri svetlobi lojevke sta bila v grobi obleki podobna ogromnim

kamnom, ki tuintam dremljejo na poljih in varujejo meje. Za sodom je stal Jozel v umazanem volneneni kaftanu s črnimi progami. Imel je špičast nos, špičasto brado, špičaste lakte in špičasto čepico, pa tudi v pogledu nekaj ostrega.

„Hvaljen bodi . . .“ je rekel Polž.

„Na veke,“ je odvrnil zaspano Jozel.

Hrib in Lukovec sta samo prikimala z glavami, široko razmaknivši komolce po mizi.

„Kaj pijeta gospodarja?“ je vprašal Polž.

„Čaj,“ je odgovoril krčmar.

„Dajte ga tudi meni. Samo črnega kakor smola in veliko ruma.“

„Ste prišli k nam na čaj?“ je malomarno rekel Jozel.

„Ne na čaj, ampak samo zvedel bi rad . . .“

„O tem, kar vam je Sobjeska pravila,“ je zagodrnjal krčmar.

Polž se je vsedel poleg Hriba in se obrnil k njemu:

„Kako to, hočete res kupiti vas od graščaka?“

Kmeta sta se ozrla na Jozla, ki se je nasmehnil. Čez nekaj časa je odvrnil Lukovec:

„I . . . tako se razgovarjamo, ker nimamo dela! . . . Kdo neki bi nabral v vasi denarja za tako kupčijo.“

„Dva skupaj bi lahko kupila, vi s Hribom,“ je omenil Polž.

„Morda bi res,“ je povzel Hrib, „toda záse in za one, ki stanujejo v vasi.“

„No, kaj pa jaz?“ je vprašal Polž.

„Niste nas klicali k svoji kupčiji, torej tudi ne vtikajte nosu v naše.“

„To ni vaša zadeva ampak občna.“

„Pravzaprav moja!“ je zaklical razsrjen Hrib.

„Tako kakor tudi moja.“

„Pravzaprav ni tako . . .“ se je branil in razbijal s pestjo. „Kdor mi ni všeč, tega ne pustim h kupčiji, pa mir besedi! . . .“

Krčmar se je nasmehnil.

Ko je videl Lukovec, da je Polž obledel, kar je bilo znak velikega srda, je prijel Hriba za róko.

„Pojdite, boter, greva domov,“ je rekel. „Čemu se prepirati v zadevi, ki je še negotova? Pojdite, boter?“

Hrib se je ozrl na Jozela in se dvignil s klopi.

„Torej hočeta kupovati brez mene?“ je vprašal iznova Polž.

„Vi ste kure poleti kupovali brez nas,“ je odvrnil Hrib.

Oba z Lukovcem sta podala roke krčmarju in odšla iz izbe, ne poslovivši se od Polža.

Jozel je gledal za njima in se kar naprej smejal.

Ko so njihovi koraki utihnili po snegu, se je obrnil k Polžu.

„Torej vidite, gospodar, kako slabo je židom kruh odjedati? Jaz sem izgubil po vaši krivdi okoli petdeset rubljev, vi ste jih zaslužili petindvajset, zato ste si pa kupili jeze v vasi za kakih sto rubljev . . .“

„Pa hočeta res brez mene kupiti zemljo od graščaka?“ je vprašal Polž.

„Zakaj pa ne brez vas? kaj jima je mar vaša izguba, ko bo zanju dobro.“

Kmet je zmajal z glavo.

„No, no!“ je šepetal.

„Jaz,“ je rekel Jozel, „bi vas morda lahko spravil z vsemi, toda – kaj imam od tega? Že enkrat ste mi napravili škodo, srca pa tako nikoli nimate do mene.“

„Pa nas ne boš spravil?“ je vprašal Polž.

„Spravil bi vas, toda jaz stavim svoje pogoje.“

„No? . . .“

„Vi, Polž, mi daste najprej teh petdeset rubljev, ki sem jih poleti zaradi vas izgubil, in potem . . .“

Potem — postavite na svojem posestvu bajto in jo oddaste v najem mojemu svaku.“

„Kaj bo pa on tam delal?“

„Konje bo imel in vozil k železnici.“

„Kaj bom pa jaz delal s svojimi konji?“

„Vi boste imeli pa zemljo.“

Kmet je vstal s klopi.

„No, ali mi še ne daste čaja,“ je rekel.

„Saj ga še doma nimam,“ je odvrnil zaspano Jozel.

„Jaz vam pa petdeset rubljev ne plačam, in tudi bajte za svaka ne postavim.“

„Kakor vam drago,“ je odvrnil krčmar.

Polž je zapustil krčmo, zaloputnivši z vrati; Jozel je okrenil za njim svoj špičasti nos in špičasto brado in se melanholično smehljajal. Sredi nočne teme se je Polž zaletel v grajskega hlapca, ki je nosil na plečih vrečo žita, pozneje je zagledal grajsko deklo, ki se je kradla skozi plot in skrivala pod kožuhom gos; Jozel se je pa neprestano smehljajal. Smehljajal se je, ko je plačal hlapcu dva goldinarja

za žito z vrečo; smehljal se je, ko je poslušal gospodarje, kako so se posvetovali o nakupu gospodarstva; smehljal se je, ko je plačal Hribu dva rublja od sto na mesec, in smehljal se je, ko je dobil od mladega Hriba dva rublja od desetih na mesec.

Nasmeh nikoli ne izgine iz njegovih ostrih potez, kakor se umazani kaftan s črnimi progami nikoli ni ločil od njegovega telesa.

V Polževi bajti je že ugasnil ogenj na ognjišču in otroci so spali, ko se je kmet, vrnivši se iz krčme, začel v temi slačiti.

„No, kaj je?“ ga je vprašala žena.

„To je Jozelovo delo,“ je odvrnil. „On jih vodi, kakor orač vole.“

„Pa te ne puste vmes?“

„Oni ne, toda jaz pojdem sam h graščaku.“

„Jutri pojdeš?“

„Jutri. Če ne, mi odide travnik. Kaj naj pa jaz počnem brez njega, nesrečnež? . . .“ je vzdihnil kmet.

Prišlo je jutro, prišlo je drugo jutro, teden je že minul, a Polž se še ni napravil v graščino. En dan je govoril, da mora za trgovca zmlatiti žito; drugi dan, da je premraz, da bi šel od doma; potem zopet, da se je pretegnil in da se mora odpočiti. V resnici pa ni niti mlatil, niti se pretegnil, samo nekaj ga je zadrževalo na mestu. Nekaj, kar imenujejo kmetje boječnost, šlahta lenobo, učeni pa — pomanjkanje volje.

Te dni je malo jedel, nič delal, jezil se na vse in se potikal po celém gospodarstvu, neprestano

vzdihovaje. Največkrat je stal nad travnikom, pokritim s snegom in premišljeval; boril se je sam s seboj. Razum mu je rekel, da mora iti v graščino in enkrat že končati zadevo s travnikom, tako ali tako; toda neka druga moč mu je stiskala srce, vezala noge, ali mu je šepetala na uho: ne hitéti! še en dan počakaj! saj se bo samo uredilo ...

„Jože, zakaj pa ne greš h graščaku?“ je klicala žena. „Enkrat vendar moraš iti in se razgovoriti.“

„Če mi pa travnika ne proda, kaj potem? ...“ je odgovoril kmet.

In tako se je obotavljal, dokler mu nekega večera ni naznanila Sobjeska, da je bila danes deputacija iz vasi pri gospodu, s prošnjo, naj jim proda posestvo.

Sobjesko je strašno trgalo po kosteh, torej je prosila Polževko za naprstek vodke. Ko je dobila kozarec, se je razgovorila dodobra.

„Vidite, to je bilo tako. Šel je Hrib in šel je Lukovec z Orehovcem, oblečeni kakor na praznik sv. Rešnjega Telesa. Gospod jih je peljal v kanclijo, Hrib se je pa samo odkašljal in takoj začel od kraja:

„Slišali smo, gospod graščak, da hočete prodati očetovino. Svojo reč prodati ima vsak pravico, drugi pa jo kupiti, samo da plača kakor je treba. Vendar ne bi bilo lepo, da bi to, kar so vaši dedje in pradedje toliko časa imeli v lasti, in kar smo mi kmetje z našim delom upravljali, da bi taka stvar prešla v tuje roke. Zato naj gospod proda imetje nam, svojim kmetom in domačinom, ne

oziraje se na tuje ljudi, ki takega spomina ne spoštujejo.“ --

„Rečem vam,“ je nadaljevala Sobjeska, „govoril je tako krasno celo uro kakor kak duhoven na prižnici. Ko je pa Lukovcu križ zaspal, so vsi zaplakali. Kaj šele, ko so se začeli kmetje klanjati do tãl gospodu, gospod jih je pa začel stiskati za glave . . .“

„No, pa kaj, bodo kupili? . . .“ je prekinil nestrpno Polž.

„Zakaj ne bi kupili? . . . Kupili bodo! . . .“ je zakričala baba. „Samo za ceno so si malo navzkriž, kajti gospod hoče za vsak oral sto rubljev, kmetje pa dajejo po petdeset. Toda, rečem vam, tako so jokali in se poljubovali, tako povdarjali, da mora biti sloga med kmetom in gospodom, da bodo gotovo gospodarji pridali kakih dvajset rubljev, gospod jim bo pa popustil ostalo. Jozel pravi, da bi toliko pridali, ne več, samo se prenageliti se, pa gotovo sklenejo kupčijo . . . Moder je ta vražji žid! . . . Teh par tednov, kar se kmetje pri njem posvetujejo, ima pa tak promet v krčmi, kakor da se je Mati božja v vasi prikazala . . . Ah! čudodelna Mati! . . .“

„Proti meni pa vedno ščuje gospodarje?“ je vprašal Polž.

„Ščuje in ne ščuje,“ je odvrnila baba, „samo včasih tako omeni, da vi niste več gespodar, ampak trgovec. Kmetje so bolj razkačeni na vas kakor on. No morejo pozabiti, da ste pri njih kupovali kure po goldinarju, zemljemercem pa ste jih prodajali po dva . . .“

Po takih novicah se je Polž jutro potem napravil v graščino in se opoldne vrnil slabe volje domov.

„No, kaj je?“ ga je vprašala žena.

„No, bil sem in vse ti povem, samo jesti mi daj.“

Preoblekel se je, vsedel k skledi zelja in pripovedoval:

„I no, povem ti, šel sem skozi vrata, gledam, in po eni strani graščine so vsa okna odprta. V takem mrazu! slišiš ti, Neža? ... Mislim, morda je, kar Bog ne daj, kdo umrl? ... Pogledam, in tam v največji izbi (v tej z belimi stebri, veš? ki je tako velika kakor cerkev), se drsa po tleh lakaj, Matevž. Brez suknjiča, v predpasniku, s ščetko se podpira in se tako drsa, kakor fantje po ledu. Rečem mu: „Hvaljen bodi ... kaj delate Matevž?“ „Na veke“, reče on, „vidite, dá gladim tla, ker bo danes pri nas velik ples.“ „In gospod,“ rečem, „še ni vstal?“ „Eh,“ reče on, „gospod je vstal, samo sedajle pomerjata s krojačem kožuh, kajti gospod se za ples obleče kot krakovčan, gospa pa kot ciganka.“ „Jaz sem ga pa,“ rečem, „hotel prositi, naj mi proda travnik.“ Matevž pa, kot lakaj, na to: „Ne bodite neumni, Polž! Kako bo gospod govoril z vami o travniku, ko se pripravlja na krakovsko veselico ...“ In zopet se je začel drsati, da se mi je vrtelo od samega gledanja.

Odšel sem od okna in postal sem za hip poleg kuhinje. Slišim strašansko prasketanje, ogenj gori kakor v kovačnici, maslo šumi. Ko tako gledam, naenkrat prileti iz kuhinje Nace Kemper, ki je v

graščini kuharju za pomagača, toda revež ti je bil tako krvav, kakor bi ga bil kdo s sekiro česnil. Zavpijem: „Nace! za Boga, kdo ti je tako kri pušchal?“ „Ne meni,“ reče on, „ampak kuhar mi je vrgel v obraz zaklano raco in me tako pomazal.“ „Hvala Bogu,“ rečem, „da ni od tebe ta sok, toda zato mi povej, kako bi dobil graščaka?“ On pa reče: „Počakajte tukaj, kajti pripeljali so srno, pa jo pride gospod gotovo pogledat.“

Nace je tekel k studencu, jaz pa čakam in čakam, da mi je noga zaspala. Tako čakam.“

„No, in si videl gospoda?“ ga je prekinila nestrpno žena.

„Seveda sem ga videl.“

„In si govoril z njim?“

„Kako pak.“

„Kaj sta se zmenila?“

„Ha, no, jaz sem mu povedal; „Prosil bi milostnega gospoda radi onega travnika...“ On mi pa zašepeta: „Ili daj mi danes mir s kupčijami, danes nisem za to razpoložen.“

„Samo to?“ je vprašala žena.

Polž je pretegnil roke.

„Jutri pojdem tja, ali pojutrnjem, ko se naspé po plesu,“ je končal.

V tem času se je peljal Matija Ovčar s sanmi v gozd, po drva. S seboj je imel sekiro, malho, v njej malo živeža, pa hčerko neumne Zofke. Zapustivši siroto v jeseni, ni mati vprašala po nji do današnjega dne; tako je nadomeščal Ovčar najdenki mater. Sam jo je krmil, ji dajal ležišče v

hlevu in jo jemal s seboj k vsakemu delu, da ne bi zapuščenega otroka nikoli pustil iz oči.

Otrok je bil tako nadložen, da se ni niti ganil in ni dal od sebe glasu. Polževi, predvsem pa Sobjeska, so mu napovedovali hitro smrt.

„En teden se bo vzdržala.“

„Jutri umre.“

„Oho! je že po najdenki.“

Tako so govorili o nji v bajti. Toda najdenka je preživela teden, ni umrla tudi še drugo jutro in celo, ko so jo nekega dne že smatrali za mrtvo, je odprla zopet svoje motne oči v svet.

Matija je na podobna prorokovanja samo mahnil z roko, rekoč: „ne bojte se, nič ji ne bo! . . .“ Vsako noč jo je skrivaj postavil k vimenu krave, podnevi se pa ni ločil od nje.

„Kaj se ti, Matija, tako brigaš za tega bolnega otroka?“ je dostikrat rekla Polževka. „Ko bi govoril z njo s svetimi besedami, ko bi ji celo iz knjige čital, pa te še ne bo razumela, ker je strašno neumna. V svojem življenju še nisem videla takega glupca . . .“

„Ali, prazne čenče! . . .“ je odgovarjal hlapec. „Ona ima svoj razum, samo da govori ne. Kedar pa začne govoriti, užene najstarejšega človeka v kozji rog.“

In če je vozil gnoj na polje, če je mlatil ali vejal žito, če je krpal obleko, vedno je bila pri njem najdenka, kateri je pripovedoval o svojem delu, jo krmil z mlekom iz male steklenice, ali jo zazibal v spanec, pevaje s hreščečim glasom:

Šla je sirota po vasi,
Zli napadli so jo psi . . .

Danes jo je peljal v gozd. Zavil jo je v ostanek starega kožuha, potem v rjuho, privezal med prednjima ročicama na saneh in tako sta se peljala navzgor ali navzdol, pa po grapi, kajti okolica je bila hribovita. Naenkrat sta prišla v ravnico ravno proti solncu, čegar poševni žarki, odbiti od neskončne snežene površine, so jima z močnim bleskom kar vid jemali.

Otrok je zajokal, Ovčar mu je obrnil glavo v stran in rekel:

„Vidiš, saj sem ti rekel, da zameži. Noben človek, tudi največji gospod ne, tudi škof sam ne, ne more gledati v solnce, kajti to je božja svetilka. Gospod Jezus jo pri jutranjem svitu vzame v roko in ogleda svoje gospodarstvo na zemlji. Pozimi, ko pritiska mraz, hodi po najkrajši poti in dalje počiva čez noč. Zato pa poleti vstaja ob štirih in pregleduje cel svet do osmih zvečer. Tako je tudi človek dolžan gibati se od svita do solnčnega zahoda. Toda ti lahko spiš tudi še podnevi, ker dosti tako ne bi naredila, četudi ne bi spala. Heta! . . . tihot! . . .“

Pripeljala sta se v gozd.

„O, vidiš,“ je pripovedoval Ovčar otroku, „to je gozd, toda ne naš, ampak graščakov. Tu si je kupil Polž štiri sežnje drv in sedaj jih zvozimo domov, dokler je lepša pot in konj ne potrebujemo na polju. Ko odrasteš, boš sèm hodila z otroci po jagode. Samo ne hodi predaleč in pazi, da ti volk ne zastopi poti. Kljuse! . . . stoj! . . .“

Obstali so pred kupom drv. Ovčar je odvezal otroka s sani in ogledavši se na vse strani, ga po-

sadil na kup brinja, v zatišje. Potem je izvlekel iz malhe steklenico mleka in jo nastavil k ustom najdenke.

„Na, pij, pokrepčaj se, kajti čaka naju delo. Polen ni malo, in dobro se bo treba pretegniti, predno bodo naložene sani. Nočeš več?... Ahči!... Bog pomagaj! Če bo kaj treba, pa pokliči.“

„Vedno je s takim malčkom prijetneje kakor samemu,“ je dodal sam pri sebi. „Prej človek ni imel s kom izpregovoriti, danes se pa razgovori za vse čase.“

Začel je nakladati drva.

„Poglejte sedaj, kako gre delo izpod rok. Andrejček, ta bi takoj zgrabil poleno, razvalil cel kup, se zmučil in kmalu prenehal. Ti pa jemlješ drva z vrha, tako, lepo, potegneš počasi, naložiš na ramo in do sani. Tu imaš že eno. Ravno tako drugo. Jemlji počasi z vrha kupa, na rame in do sani. Tu imaš dve. Le pomalem, ne prenagli se, kajti drugače nehaš kmalu. Drva, pri pasji veri, nočejo iti na sani, imajo svoj razum in vedo, kaj jih čaka. Tako ljubi vsak svoj kot, če je še tako slab. Samo takemu je vseeno,“ je dodal z vzdihom, „ki nikjer nima svojega lastnega kota. Tu poginiti, ali tam poginiti, saj je vse eno...“

Tako je govoril Ovčar, počasi nakladaje drva. Včasih je počival, ali se je tolkel po boku z rokami, odrevenelimi od mraza, da bi se ugreel, ali pa je pokrival z rjuho siroto. Medtem se je pordečilo nebo in začel je vleči močen zahodnik, nasičen z vlago.

Gozd, premagan od zimskega spanja, je oživel, se začel gibati in govoriti. Strepetale so zelene igle smrek, potem vejice, potem so se zmajale razsežne veje in si dajale med seboj neka znamenja; končno so se zganili vrhovi in debela dreves. Zibali so se naprej in nazaj, kakor bi se posvetovali, ali pripravljali na vojsko. Zdelo se je, da jim že preseda večna nepremičnost in da se vsak hip cela vrsta premakne kam, četudi na konec sveta, bučeč in šumeč.

Kakšen trenutek je del gozda, kjer so stale sani Ovčarjeve, čisto miren, kakor ne bi hotel izdati pred človeškim bitjem svojih tajnosti. Tedaj se sliši oddaleč stopanje nešteti nog in korakanje celih oddelkov. Tu gredo iz globine vrste desnega krila; gredo, prihajajo, že so v isti vrsti z nami, že so šle mimo ... Tu se pa pomika levo krilo; sliši se škripanje snega, prasketanje vejic, šum pojenjujočega vetra; gredo, prihajajo, že so v isti vrsti s kmetom in zopet so šli mimo njega. Sedaj pa začanja srednji oddelek, osmeljen in ohrabren, stresati vejice, dajati si znamenja z vejami, sklicevati se z ogromnim šepetanjem. Že se priklanjajo vršički, že so velikani stopili korak naprej, že se pomikajo ... Obstali so ... Vidiijo dvojce človeških bitij, pred katerimi gozd ne izda svojih tajnosti. Tako stoji na mestu in jezno šumeč ju obmetava s šiskami in suhimi vejami, kakor bi hotel reči: „Pojdi odtod, Ovčar, pojdi odtod in ne oviraj nas ...“

Toda Ovčar je samo najet hlapec. Četudi se torej boji gozdnega šumenja in bi se rad umaknil

s poti velikanom, pa vendar tega ne more storiti, dokler ne naloži drv na sani. Že ne počiva več, ne mane si ozebljih rok, samo hiti nakladati polena, da bi utekel iz gozda še pred nočjo in pred zimsko burjo.

Medtem se nebo vedno bolj preprega z oblaki, gozd se napolnjuje z meglo in padati začena dež, drobnejši od maka, takoj zmrzujoč. Komaj bi odmolil par očenašov, pa glej: že je pokrita Matijeva suknja, rjuha najdenke in grive kônj s tenko, mrzlo in drobno se ledeno skorjo. Polena postajajo tako gladka, da se izmuzavajo iz rok; sneg na tleh postaja gladek kakor steklo, da ni več mogoče trdno stopiti. Matija vrže na sani zadnja polena in se nemirno ozira na zahajajoče solnce. Nevarno je vračati se domov s tako težo, ponoči in še za časa žledu.

Hitro je položil siroto na naložene sani, se prekrizal in pognal konja. Matija se boji mnogih reči na svetu, najbolj pa tega, da se ne bi na opolzkem potu prevrnile sani in ga podrle na tla, kakor pred leti voz.

„Heta!... tihot!...“ vpije Matija nad konjema.

Že so prišli iz gozda, pot postaja vedno slabša. Neokovane sani padajo vsak hip v drse in gotovo bi se bile že večkrat prevrnile, da jih ni držal Matija, ves tresoč se od mraza in strahu. Enkrat naj bi se izpotaknila hroma noga, pa bi bilo po njem in po najdenki; drva bi ju podrli na tla, in svoje bi naredil pa še mraz.

Že blizu ceste je postala pot tako opolzka, da sta konja obstala na mestu. Umolkniile so škri-

pajoče sani, zmučeni hlapec je prenehal vpiti: tihot! . . . in na poti je nastala tišina. Taka tišina, da se je oddaleč slišalo jezno šumenje gozda, žvižganje vetra med poleni in pritajeno plakanje otrokovo. Vedno bolj se je mračilo.

„Tihot! . . .“ je zakričal Matija.

Konja sta potegnili in se izpodrsnili na mestu.

„Tihot,“ je ponovil, podpiraje sani.

Šli so par korakov naprej, toda zopet so se ustavili.

„Pod tvojo pomoč pribežimo, o sveta božja Porodnica . . .“ je šepetal hlapec.

Vzel je s sani sekiro in začel pred konjema sekati ledno pot.

Po polurnem delu je došel do ceste; tu je prenehal. Na tem mestu se je vzdigoval visok hrib, čez katerega je bilo skoraj nemogoče priti v temi in po žledu. Vzel je z voza jokajočo siroto, se vsedel k sanem in vzešši v naročje otroka premišljeval: bo-li prišel Polž na pomoč? morda bo zaspal v topli izbi in hlapca prepustil usodi? . . .

„Morda pride, kônj mu bo žal. Ne boj se, ne joči,“ je šepetal siroti. „Usmiljeni Bog je povsod in naju ne bo pustil poginiti. Ne joči, ker z jokom nič ne opraviš.“

V tem se mu je zdelo, da se žvižganje vetra izpreminja v žvenklanje mnogih zvončkov. Klicali so: cin! cin! . . . z globokimi, tenkimi in zelo tenkimi glasovi, kakor pri procesiji. V začetku je mislil, da so to sanje; toda zvončki niso umolknili niti za hip, ampak so žvenkljali vedno glasneje, vedno bližje, kakor poleti roj komarjev nad tolmunom.

„Kaj je to?“ je zašepetal hlapec in vstal.

Daleč med hribi, obraščenimi z brinjem, se je pokazal rdeč plamenček najprej eden, potem drugi, tretji, četrti . . . Včasih so se skrili v grapah, potem so se zopet svetili visoko kakor na nebu in zopet izginili, med neprestanim in vedno glasnejšim spremljevanjem neštevilnih zvončkov. Vsakikrat, kedar so se plamenčki na novo pokazali, so svetili vedno jasneje, tako, da je bilo nazadnje pri njih svetlobi mogoče opaziti veliko število ogromnih, črnih predmetov, hitro se bližajočih proti Ovčarju.

Istočasno je prihajala hlapcu na ušesa zmes človeških glasov, topot konj in pokaanje z biči.

„Uha! . . .“

„Previdno, tu je hrib! . . .“

„Pot, da se lahko zlomi vrat! . . .“

„Hej tam! . . . ne norite! . . .“

„Ustavi sani . . . Jaz stopim doli! . . .“

„Poženi naprej! . . .“

„Jezus! Marija! . . .“

„Muzika se še ni razstresla?“

„Še ne, pa se še bo! . . .“

„Ha, la, la! . . .“

Sedaj je ovčar spoznal, da tu dirja vrsta sani, velikih in malih, čveterovprežnih in dvovprežnih, pri katerih je bilo nekaj ljudi, idočih po vrhu, s plamenicami. Njih svetloba sredi temne noči in zmrzujoče megle, je napravila čaroben učinek. Zdelo se je, da prihaja ta izprevod skozi okrogla vrata, osvetljena z rdečim ognjem, iz kakega brezdna, katerega ni nikoli mogoče zapustiti.

Veseli izprevod je pa kar naprej drvil, kriče, žvižgaje, pevaje, pokajoč z biči, četudi je bila pot polna drs. Hipoma se je ustavil, ravno pri Ovčarjevih saneh.

„Hej! kaj je tam?“

„Stojte! Nekak voz nam je zastavil pot . . .“

„Kdo je? . . .“

„Kmet z drvmi.“

„Umakni se, pasji brat! . . .“

„Ne umakne se, ker konja ne potegneta . . .“

„Potisnite ga v jarek! . . .“

„Dajte mir! . . . Raje ga prenesimo! . . .“

„Bravo! prenesimo kmeta! . . . S sani, gospodje! . . .“

In predno se je Ovčar zavedel, ga je obdal roj gospodov, v maskah, peresih, bogatih oblekah, s sabljami, metlami in kitarami v rokah. Eni so zgrabili njegove sani z drvmi, drugi njega samega, jih potisnili na vrh nevarnega hriba, ga peljali v dolino in ga postavili na tako mesto, odkoder se je že mogel vrniti brez velikega truda.

„O za Boga!“ je šepetal začudeno Matija, opazovaje čudake, med katerimi je poznal nekaj graščakov iz sosednjih vasic.

„Gotovo gredo na zabavo k našemu gospodu,“ je dodal čez nekaj časa. „Toda kar je res, je res; dobri gospodje so! . . . Ko ne bi bilo njih, bi ostal tam do jutra.“

Medtem so klicali z vrha:

„Dame se boje, peljati se navzdol . . .“

„Naj stopijo doli, peljemo jih peš.“

In cela družba je hitela zopet na vrh.

„Sani ne pojdejo tu naprej . . .“

„Zakaj ne pojdejo?“ je klical mladeniški glas.

„Anton, poženi! . . .“

„Ne svetujem, gospod . . .“

„Torej s kozla, tepec! . . . Sam grem, če se bojiš . . .“

Čez hip so zvončki močno zažvenkljali in z vrha hriba so pridržale kakor vihra dvovprežne sani, ravno okoli Ovčarja. Hlapec se je kar prekrižal.

Na vrhu so zopet klicali:

„Andrej! pojdi . . .“

„Stoj, grof! . . .“

„Ne podajajte se v nevarnost . . .“

„Poženi! . . .“

Druge sani so letele mimo kakor burja.

„Bravo! . . .“

„Predrzneži! . . .“

„Poženi, Hijacint!“

Sedaj je pridržalo z vrha bliskoma kar dvoje sani, ene poleg drugih. V vsakih je sedel voznik in gospod.

Divje vožnje so toliko izkopale opolzlo pot, da so se druge sani, ker so bile brez pasažirjev, lahko peljale brez nevarnosti, kar se je zgodilo s potrebno opreznostjo.

„Pojdimo že! . . .“ so klicali na vrhu.

„Vsak naj poda roko dami . . .“

„Poloneza . . .“

„Muzika naprej! . . .“

Ljudje s plamenicami so se postavili ob poti, muzikantje so poizkušali inštrumente, pari so stopali

v vrste. Zadonela je žalostna melodija poloneze Ogiñskega in družba, stoječa na vrhu se je začela pomikati par za parom, kakor barvana nit, ki se odvija s temnega klopčiča.

Ovčar je snel kapo, stopil za sani in izvlekel izpod kožuha glavo svoje najdenke.

„Glej,“ je rekel, „in dobro poglej, ker gotovo ne boš videla drugič v življenju take krasote. To je procesija, ne boj se! . . . Same graščakinje in graščaki, pa toliko jih je kakor ovac na pašniku . . .“

Par korakov proč je stal lakaj s plamenico; takó je hlapec lahko razločno videl vsak par mimo-idočega izprevoda in s tihim glasom pojasnjeval siroti:

„Poglej onega, ki mu gleda pleh izpod okrasov, na glavi ima pa meden kotliček? To je mogočen vitez! . . . Taki so pred davnimi časi premagali pol sveta, danes jih pa ni več . . .“

Prvi par je prišel mimo hlapca in izginil za hribom.

„Pa poglej onega s sivo brado in kito na kapi. To je mogočen gospod in senator . . . Taki so pred davnimi časi imeli v svoji oblasti pol sveta, danes jih pa ni več . . .“

Drugi par je izginil v temi.

„Ta v kolarju,“ je pripovedoval hlapec najdenki, „to je duhoven. Taki so pred davnimi časi znali vse, kar je le na zemlji in na nebu, po smrti so pa postali svetniki. Danes jih pa ni več . . .“

Tretji par se je skríl za hribom.

„Ta, ki je pisan kakor žolna, ta je tudi mogočen gospod. Nič ni delal, samo pil in plesal. V dušku

je lahko izpil mero vina, denarja je pa toliko potreboval, da je moral nazadnje prodati očetovino. Ko je bilo pa vse prodano, tedaj je tudi njega, reveža, zmanjkalo.“

Četrty par je prišel mimo.

„Glej, glej, kakšen ulan gre? ... O! taki so se mnogo bojevali ... Z Napoleonom so obhodili cel svet, premagali vse narode. Danes pa tudi teh ni več ...“

„Poglej, poglej, o! ... onele ... To je dimnikar, tam kovač, ta igra na kitaro, ta je kakor kmet, v resnici so pa sami gospodje tako oblečeni, tako nalašč, za zabavo ...“

Izprevod je šel mimo hlapca, poloneza Ogiñskega se je razlegala vedno slabeje, končno je umolknila. Najslabšo pot so prehodili in začeli so se zopet vsedati na sani, med krikom in smehom. Zopet je zažvenkljal zvonček, eden, drugi, deseti, cel roj, zopet so pokali biči, zatopotala kopita in veseli izprevod je dirjal dalje.

Hlapec se je pokril, položil otroka na sani, zgrabil vajeti in previdno, po izvoženi poti, pognal proti domu. Daleč pred njim so žvenkljali zvončki in migotali rdeči plamenčki; včasih je veter prinesel glasnejši krik. Končno je vse utihnilo in ugasnilo.

„Ne vem, če delajo prav, čeravno so gospodje, da se bavijo s takimi rečmi?“ je zamrmral Ovčar. — Kajti spomnil se je pod cerkvenim korom trohneče slike sivega senatorja (h kateremu je včasih molil) in razpraskanega obraza šlahčiča z obrito glavo, ki so ga kmetje imenovali prokletega, in črnega na-

grobnege spomenika viteza, ki je ležal vkovan v pleh, z mečem v roki in železno rokavico pod glavo, poleg oltarja svete mučenice Apolonije. Šlahčiči se pa s tem bavijo! . . .

Potem mu je prišel na misel škof, viseč v zakristiji, ki je lahko umrle klical k pričevanju, in redovnik, ki je na svojem plašču preplaval Vislo, in ona kraljica, ki je z Ogrskega na Poljsko pod zemljo uvažala sol za ubožce. Končno mu je stopil pred oči, kakor živ, njegov lastni ded, Rok Ovčar. Moder ded! z Napoleonom je hodil po svetu, na starost je pa postal celo berač pri cerkvi in vse tako natanko razlagal gospodarjem, da je več zaslužil ko cerkvenik.

„Večni pokoj daj Bog njegovi duši?“ je šepetal Ovčar. Toda še vedno ga je bolelo v srcu, da nikakor ne delajo šlahčiči lepo, baveč se s cerkvenimi rečmi. „Nazadnje bi se celo v mašne obleke napravili . . .“ je mislil.

Bil je morda oddaljen še par sto korakov od bajte, kar zasliši daleč za seboj zopet človeške glasove, pred seboj pa zagleda Polža.

„Rekli smo, da si ostal pod hribom,“ se je oglasil Polž, „ti pa, hvala Bogu, prihajaš. Si videl veselico?“

„Oho, ho! . . .“ je odvrnil Ovčar.

„Pa te niso pobili šlahčiči?“

„Zakaj naj me pobijejo? Še čez hrib so me potegnili s sanmi.“

„O! . . . In nihče ti ni nič žalega storil?“

„Nič. Samo eden mi je iz prešernosti potisnil kapo na oči.“

„Tako!... pri njih je že tako. Ali naredi človeku škodo, ali pa ti pomaga do belega dne. Kakor ga prime,“ je sklenil Polž.

„Kakor ga prime,“ je ponovil Ovčar. „Toda domišljijo imajo vedno gosposko. Tako so ti vragi drvili na saneh s hriba, da so se mi ježili lasje. Morali so se dobro napiti, ker si ni nobeden zlomil vratu. Kmet bi trezen ne ostal živ pri taki priliki.“

Čez nekaj časa jih je dohitelo dvoje sani. V prvih je sedel en potnik, v drugih dva.

„Ali ste iz te vasi?“ je vprašal prvi potnik.

„Da, iz te,“ je odgovoril Polž.

„Ali se je ta vesela družba peljala k vam?“

„Ne k nam, ampak k graščaku.“

„No, no... Pa krčmar Jozel je doma?“

„Gotovo je, če se ni peljal po kaki kupčiji,“ je odvrnil Polž.

„Ste kaj slišali, ali še ni prodal vaš graščak svojega posestva,“ se je oglasil surov glas z drugih sani.

„Čemu pa ti govoriš, Fric!...“ ga je ošteval poleg njega sedeči potnik.

„Ker naj vrag vzame vso zadevo,“ je odgovoril jezno surovi glas.

„Ehe, to so oni!...“ je zamrmral Polž in mračno pogledal na potnika.

Sani so zdrčale naprej.

„To mora biti kakšen žid,“ je rekel Ovčar, „ker so nekam neumno govorili in imajo brade.“

„Oni prvi je žid, toda druga dva sta Nemca iz Voljke,“ je odvrnil Polž. „Pomnim ju, ker sta me tega leta ustavila in nagovorila.“

„Že celo pri šlahti ni zabave brez žida,“ je govoril Ovčar. „Komaj so oni odšli že pride ta za njimi.“

„Kakor dim za ognjem.“

Med takimi razgovori sta prišla do vrat, kjer jih je čakal Andrejček z laterno. Hitro so stopili v bajto, ki je bila že vsa pokrita z ivjem, kajti mraz je bil vedno hujši.

Medtem so se sani z židom in Nemcema iz Voljke polagoma spuščale v dolino, šle čez most, prišle z nemalim trudom na prvo teraso in dospele do krčme. Tu so potnikom prihajali na ušesa pretrgani zvoki godbe; zagledali so rdeči svit smolnatih trsák, gorečih, pred graščino. Nemca sta zlezla s sani in stopila v krčmo, odkoder je čez nekaj časa prišel krčmar Jozel in se nekaj minut polglasno razgovarjal s potnikom. Nazadnje se mu je globoko priklonil in ukazal vozniku, naj ga pelje do graščine.

Za odhajajočim je pritekel iz krčme eden Nemcev in klical: hej! hej! Sani so se ustavile, Nemec se je oprl ob stranico in rekel:

„Danes ne bo nič iz te zadeve.“

„Zakaj ne?“ je vprašal počasi žid.

„V graščini je sedaj ples . . .“

„To je ravno dobro.“

„Šlahčič ne bo pustil plesa zaradi teh računov.“

„Torej bo prodal brez računa.“

„Ali pa bo ukazal čakati par dni.“

„Jaz nimam časa čakati,“ je odvrnil žid. „Poženi!“ je rekel vozniku.

V graščini je godba igrala vedno živahneje, v vasi ji je odgovarjalo lajanje prebujenih psov, v suhem drevju ob poti pa žvižg in stok vetra. Sani so se pomikale navzgor vedno bolj polagoma, konja sta se izpodtikala vedno pogosteje, voznik ju je vedno bolj obkladal z bičem, njegov pasažir je pa visoko vzdignil bobrov ovratnik in tuhtal.

Na dvorišču so plamtele smolnate trske, kuhinja je bila razsvetljena kakor z bengaličnim ognjem, stene graščine so odmevale od zvokov valčka. Okoli gospodarskih poslopij so se še razlegali zvončki sani, vozniki so se prepirali radi prostorov za svoje konje, na ograjah, obdajajočih dvorišče, so sloneli hlapci, gospodar in vaše ženske, opazovaje silhete plesavcev, ki so neprestano migotale v oknih dvorane. Nad tem vriščem, godbo, svetlobo, zabavo in ljudsko radovednostjo se je razprostirala zimska noč; iz njene globine je došel do graščine žid, zavil v bobrov ovratnik in — tuhtal.

Njegova skromna ekvipaža se je ustavila v senci, pred vrati; žid je stopil s sani in se z utrujenimi koraki vlekel do odprtih kuhinjskih vrat. Tu je nekaj rekel kuharju, toda ta se ni zmenil zanj — pokazal je na pomivavko, toda ta mu je obrnila hrbet; nazadnje je srečno naletel na fanta, ki je stregel gospôdi, ga zgrabil za ramo in rekel:

„Tu imaš goldinar; ko mi pa pripelješ lakaja Matevža, dobiš še enega.“

Fant je obstal in radovedno pogledal žida.

„Ali poznate Matevža?“ je vprašal.

„Poznam, samo pripelji ga.“

Kmalu je prišel Matevž.

„Tu imaš rubelj,“ je rekel prišlec, „ko pa pokličeš k meni gospoda, dobiš še enega.“

Lakaj je zmajal z glavo.

„Gospod ima sedaj mnogo posla,“ je rekel, „in gotovo ne pride.“

„Povej, da hoče z njim govoriti gospod Hiršgold, v zelo važni zadevi. Povej še, da je gospod Hiršgold prinesel s seboj list od očeta njegove gospe. Tu imaš drugi rubelj, da ne pozabiš imena: gospod Hiršgold.“

Lakaj je hitro odšel v graščino, toda vrnil se ni dolgo. Godba je prenehala, a lakaj se ni vrnil, zaigrali so polko, lakaj se še ni vrnil, končno se je pokazal.

„Prosim v delavnico,“ je rekel gostu v bobrovem ovratniku. Šel je naprej in odprl vrata v sobo, v kateri je stalo nekaj postelj, deloma že postlanih, gotovo pripravljenih za plesavce.

Žid je slekel bogato kožuhovino, vzel v roko bobrovo čepico in se vsedel na stol. Bil je dostojanstven, rdeč možak, z rjavo brado, v dolgem površniku. Noge v lakiranih čevljih je stegnil po sobi, se oprl ob naslonjalo stola in zagledavši se v plamen sveče čakal in premišljeval.

V dvorani je godba nehala igrati polko in po kratkem odmoru je zaigrala krepko mazurko. V graščini je naraščal vrišč in cepetanje, sedaj pa sedaj se je razlegalo plesno povelje, po katerem je izbruhnil hrup, kakor da se podira cela hiša. Žid je hladnokrvno poslušal, čakal brez nestrpnosti in premišljeval, kar naprej premišljeval.

Hipoma je nekaj zašumelo v predsobi, zaro-potalo, vrata so odskočila, kakor bi jih kdo snel in — pred pričakujočim gostom je stal graščak. Oblečen je bil v kožuh z rdečim ovratnikom, poln obročkov in drugih drobnarij, na glavi je imel rdečo čepico s pavovim peresom, nosil je široke hlače, z belimi in rožastimi progami, na nogah je imel podkovane čevlje.

„Kako se vam godi, gospod Hiršgold!“ je veselo zaklical graščak. „Kakšen nujen list imate od tasta? ...“

Gost se je počasi vzdignil s stola, se dostojanstveno priklonil, izvlekel list iz notranjega žepa površnika in rekel:

„Prečitajte.“

„Kako to! . . . Sedaj? . . . Toda jaz plešem mazurko, gospod Hiršgold . . .“

„Jaz pa določam daljavo železnici,“ je odvrnil gost.

Graščak se je ugriznil v ustno, odpečatil list in ga hitro preletel z očmi. V graščini je vedno bolj naraščal plesni vrišč, povelja pri mazurki so donela vedno pogostejše, glasneje in razločnejše.

„Torej vi hočete kupiti moje gospodarstvo?“ je vprašal graščak.

„In sicer takoj.“

„Toda, gospod, jaz imam slavnostni ples v hiši! ...“

„Name pa čakajo kolonisti. Ako do polnoči ne končam z vami, moram jutri končati z vašim sosedom. On dobi, vi izgubite.“

„No, dobro je to,“ je rekel graščak ves razvnet. „Moj tast piše o gospodu zelo pohvalno . . . Toda v takem trenutku . . .“

„Treba vam je napisati samo par besedi.“

Graščak je vrgel čepico na mizo.

„V resnici, gospod Hiršgold, neznosni ste! . . .“

„Jaz ne, to je kupčija. Prav rad bi ugodil vaši družini, toda nikakor ne morem izgubljati dragega časa.“

V predsobi je zopet zaropotalo in pridrvil je ulan s krikom:

„Boj se Boga, Vladko, kaj delaš? . . .“

„Nujna zadeva . . .“ je razlagal graščak.

„Toda tvoja dama čaka . . .“

„Torej naj me kdo nadomešča, kajti povem ti, zadeva je nujna in važna.“

„Toda dama! . . .“ je tarnal ulan, hiteč iz sobice.

V dvorani je prvi poveljnik mazurke ohripel tako, da je popolnoma umolknil. Vendar se je oglasil drug, krepak in globok glas:

„Gospe, r o n d, gospodje, košara! . . .“

„Koliko dajete?“ se je obrnil gospodar obupan proti kupcu. „Kakšen originalen položaj! . . .“ je dodal, žvenketaje z ostrogami.

„Jaz dam dva tisoč dvestopetdeset rubljev za kmetijo, brez pogajanja,“ je odvrnil odločno kupec. „Jutri dam samo dva tisoč.“

„E n a v a n t! . . .“ je zarjovel bas v dvorani.

„Nikdar!“ je odvrnil graščak. „Raje prodam kmetom.“

„Kmetje dajejo tisoč petsto rubljev, dajo pa — največ — tisoč osemsto.“

„Torej raje sam gospodarim . . .“

„Tudi danes sami gospodarite, pa ni nič iz tega . . .“

„T o u r n e z ! . . .“ je zaklical v dvorani.

„Kako to nič? . . .“ se je razburil graščak.

„Zemlja je rodovitna, gozdovi, travniki . . .“

Kupec je zamahnil z roko.

„Jaz vem, kako je vse,“ je odvrnil. „Vem od vašega oskrbnika, ki je odšel o novem letu . . .“

Graščak se je razjezil.

„Torej bom pa sam koloniziral! . . .“ je zaklical.

„In vi boste dobili po dva tisoč za kmetijo, medtem vam pa umré mlada gospa od dolgega časa,“ ga je zavrnil kupec z nasmehom.

„Chaine! od leve strani,“ je zadonelo povelje.

„Bog, kaj naj storim? . . .“ je vzdihnil graščak.

„Podpišite pogodbo,“ je odgovoril kupec. „Saj vam piše tast, da vam dam najvišjo ceno in da zaslužim zaupanje.“

„P a r t a g e z ! . . .“

V predsobi je tretjič zaropotalo, se izpotaknilo, udarilo ob vrata, zaklelo s hudičem in Perunom in v sobico je zopet pridrvil ulan.

„Vladko!“ je zaklical, „grof je smrtno razžaljen radi sramote, ki jo delaš njegovi zaročenki, in hoče oditi . . .“

„Za Boga! kako sem nesrečen,“ je zastokal graščak. „Napišite, gospod Hiršgold, pogodbo, takoj se vrnem . . .“

Odhitel je. Kupec je vzel iz torbice popotni tintnik in pero, iz žepa v čvetero zloženo polo popirja in napisal pri svetlobi stearinove sveče, sredi zvokov godbe, cepetanja nog, krikov voditelja plesa, nekaj vrstic. Potem se je zopet zatopil v svoje mirno premišljevanje.

Čez četrto ure je utihnila mazurka, in kmalu se je v sobici pokazal graščak izmučen, toda vselega obraza.

„Gotovo?“ je vprašal dobre volje.

„Gotovo.“

Prečital je in podpisal, rekoč smehljaje:

„Kakšno vrednost ima neki ta pogodba!...“

„Pred sodnijo nobene, toda za vašega tasta je važna. No, denar ima pa on,“ je odvrnil kupec.

Pihnil je na podpis, zložil počasi popir in nazadnje vprašal, malce ironično:

„Kaj se gospod grof še jezi?“

„E, posrečilo se mi ga je pomiriti,“ je odvrnil zadovoljno graščak.

„V tem letu bo prestal še večje žalitve od svojih upnikov,“ je zamrmral kupec. „No klanjam se, gospod, pa veselo zabavo.“

Podal je roko graščaku, ki je brzo zapustil sobico, vrnivši se v plesno dvorano.

Kupec je začel počasi oblačiti kožuh. Istočasno, kakor iz tãl, se je pojavil Matevž.

„Vi, blagorodni gospod,“ se je oglasil lakaj, pomagaje ga oblačiti, „vi ste kupili naše posestvo?..“

„Kaj je to čudnega? Saj on ni ne prvi in ne zadnji,“ je odvrnil kupec. Segel je v denarnico in dal lakaju tri rublje.

„Ukažem napreči, gospod,“ je rekel klanjaje se do tâl lakaj.

„Ni potreba,“ je odgovoril kupec. „Moja kočija je ostala v Varšavi, tu imam pa tako preprost voz, da mi ne pride na misel postavljati se z njim.“

Po teh besedah je odšel skozi vrata na dvorišče, medtem ko mu je lakaj delal globoke poklone.

V graščini so začeli plesati kontredans s štidesetimi pari, kar je trajalo do večerje. Po večerji so začeli zopet s polko, valčkom, mazurko in tako brez konca. Na vzhodu se je pokazal bel svit, po bajtah je zagorelo na ognjiščih, po dvoriščih so zaškripala vretena vodnjakov, po skednjih so zatopotali cepci, v graščini so pa kar naprej plesali in plesali.

Obenem z vzhodom zimskega solnca je ogrnil Polž suknjo čez rame in se šepetaje očenaš vlekkel skozi vrata. Včasih je pogledal na nebo in vpraševal z očmi: kakšno bo vreme? — potem je zopet okrenil uho proti graščini, odkoder je prihajalo lajanje psov in pretrgani zvoki godbe. Za tem odmevom je stopil na pot in mehanično krenil proti reki, pokriti z ledom, še vedno šepetaje z ustnicami očenaš, v glavi pa razmišljevaše: kako dolgo in veselo se zabava gospôda v graščini . . .

Gledal je v nebesno modrino, na sneg, pordečen od solnčnih žarkov, na oblake, ki so bili kakor skopani v škrlatu, vdihaval váse mrzlo jutranjo sapo in čutil, da ne bi tega neba, snega in mraza dal za najlepšo godbo in ples.

„Jaz nikakor ne bi menjal svoje bede z vašimi zabavami! . . .“ je zašepetal. „Izmučijo se, ne naspé se, kakor je treba in kolikor je dobro . . .“

Zopet se je spomnil molitve, odgnal iz srca posvetne misli in mrmral:

„Drugi očenaš – Oče naš, kateri si v nebesih...“

Naenkrat je za hribom zaslišal glasen razgovor. Stopil je za nekaj korakov v ono stran in zagledal dvoje ljudi v dolgih modrih suknjah. Eden je bil starega in obritega obraza, drugi je imel brke in brado.

Moža sta ga tudi opazila in starejši je vprašal:

„To je vaše posestvo, gospodar, s tem hribom?“

Polž ju je začuden ogledoval.

„Kaj me tako izprašujete za mojo revščino? ...“ je odvrnil. „Saj sem vam že letos povedal, da je posestvo moje in hrib tudi?“

„Če je torej tvoje, nam pa prodaj,“ se je oglasil bradač.

„Počakaj, Fric,“ mu je segel v besedo stari.

„Oče vedno rad mnogo govori!“ je zbadljivo dejal bradač.

„Počakaj, Fric,“ je nadaljeval stari. „Vidite, gospodar,“ se je obrnil h kmetu, „mi smo danes kupili od vašega graščaka to posestvo ...“

„No čemu pa to?“ ga je prekinil bradač.

„Počakaj, Fric. Toda glejte, gospodar, mi potrebujemo tudi vaš hrib, ker hočemo postaviti mlin na sapo ...“

„Herr Jezus! ...“ je vzkliknil bradač. „Oče je gotovo iz uma, ker se ni naspal! ... Slišiš,“ je rekel z jeznim glasom kmetu, „mi hočemo kupiti tvoje posestvo ...“

„Posestvo?“ je ponovil začudeno kmet, ozriši se okoli sebe. „Posestvo? ...“

Nekaj časa se je obotavljal, ker ni vedel, kaj bi odgovoril, končno je dejal:

„Kakšno pravico pa imate vi, kupovati moje posestvo?“

„Denar imamo,“ je odvrnil bradač.

„Denar? . . . Jaz ne prodam za denar. To je vendar moj svet. Tu smo živeli od deda, pradedu, še za časa robote in to se je imenovala naša prištava. Pozneje je moj oče dobil to posestvo, po ukazu, v last in to je zapisano pri komisiji. Potem sem jaz dobil tri orale tudi v last in tudi to je zapisano pri komisiji. Vladni zemljenierec je izmeril ta svet, na vseh popirjih so podpisi in pečati, kakor je treba, potem . . . Potem — s kakšno pravico hočeta kupovati moje posestvo, ko je moje? . . . Moja last, no? . . .“

V teku celega dolgega govora, ki ga je govoril Polž z razburjenim glasom, je gledal bradač po strani na kmeta in žvižgal skozi zobe, stari je pa iztegnil roke in nestrpno z njimi mahal po zraku. Ko je končno prišel ugoden trenutek, je zaklical:

„Saj mi ti hočemo plačati! . . . V gotovini . . . Po šestdeset rubljev za oral . . .“

„Niti za sto vam ne prodam,“ je odvrnil Polž, „ker nimate za to nobene pravice.“

„Toda lahko se dogovorimo zlepa.“

Kmet je pomislil in se hipoma zasmel.

„Tako ste že stari,“ je dejal, „pa še ne razumete, da vendar jaz zlepa ne prodam posestva.“

„Zakaj ne? . . . Za ta denar, ki vam ga ponujamo, lahko kupite za Bugom celo kmetijo.“

„Če je tam tako poceni svet, zakaj ga pa vi ne kupite, ampak silite le v našo vas?“

„Ha! ha! . . .“ se je zasmel bradač. „Kmet ni videti neumen, ko očetu pripovedujejo isto, kar mu jaz trobim od jutra do večera.“

„Počakaj, Fric“ je rekel stari in prijel Polža za roko. „Gospodar,“ je nadaljeval stiskaje mu roko, „govorimo kot kristjani, ne kot pogani. Istega Boga častimo, torej čemu se prepirati? . . . Jaz, glejte gospodar, imam sina, ki je izučen za mlinarja — in — rad bi mu postavil mlin na sapo, na onem-le hribu, ko bo imel mlin, tedaj se poprime dela, se oženi, ustanovi in jaz bom na stara leta srečen. Ti pa nimaš nič od tega hriba.“

„Toda to je vendar moj hrib, moj svet,“ je odvrnil kmet. „Pojdite h komisiji, pa vani pokažejo, da je to moj lastni svet in da nima nihče do njega pravice.“

„Pravice nima nihče,“ je potrdil stari, „toda jaz hočem kupiti . . .“

„Jaz pa ne prodam.“

Starejši tujec se je skremžil, kakor bi se mu delalo na jok. Potegnil je kmeta nekaj korakov na cesto in govoril s pritajenim glasom, tresočim se od razburjenja:

„Zakaj ste se tako ujezili name, gospodar? Glejte, moja sinova se prepirata med seboj. Eden bi bil rad kmet, drugi mlinar. No, jaz bi rad mlajšega spravil h kruhu, mu postavil mlin na sapo, ga oženil in imel blizu sebe. Ne bom več dolgo živel na svetu, star sem osemdeset let, torej . . . Ne pričakajte se z menoj . . .“

„Ali pa si vi ne morete nikjer drugje kupiti zemlje?“ je vprašal kmet.

„No, ne morem. Mi kupujemo v večji družbi nas je več skupaj . . . Predolgo bi bilo, o tem govoriti . . . Toda moj mlajši sin, Viljem, ta ni kmet . . . Če ne bo imel mlina, se bo izgubil ali pa pojde po svetu. Jaz, starec, bi ga pa rad imel pri sebi . . . Torej prodaj nam svoje posestvo,“ je govoril, vedno močnejše stiskaje mu roko. „Končno poslušaj,“ je dodal tišje, „dam ti petinsedemdeset rubljev za oral . . . To je velik denar! . . . Bog mi je priča, da ti dajem več kakor je vredno . . . Ni res, da prodaš? Saj si vendar pošten človek, kristjan . . .“

Kmet je z začudenjem in sočutjem gledal na starca, ki so mu rdeče oči zalile solze.

„Vi niste pri pravi pameti,“ je dejal Polž, „ko me tako dajete. Samo pomislite, ali je pametno, prositi človeka, naj si da odsekati roko ali celo prerezati grlo? Kaj naj pa jaz, kmet, delam brez zemlje? . . .“

„Kupiš si drugje svet . . . Imel boš dvakrat toliko . . . Celò sam ti poiščem táko vas . . .“

Polž je kimal z glavo, končno je odvrnil:

„Vi mi govorite kakor oni kmet k drevesom, kedar jih izkopava v gozdu in jih hoče vsaditi doma. Pojdi – pravi – boš pri bajti, boš med ljudmi . . . No in neumno drevje gre iz gozda, ker mora; predno ga vsade v novo zemljo, – se posuši. In vi hočete, da bi tako poginil jaz z ženo, z otroci in celim premoženjem. Kajti kaj naj počnem tisti dan, ko bi prodal svoje posestvo?“

Razgovor je prekinil bradač, ki je nagovoril očeta po nemško, s povzdignjenim, odločnim glasom.

„Torej ne prodaš?“ je vprašal starec.

„Ne,“ je odvrnil Polž.

„Po petinsedemdeset rubljev oral?“

„Ne,“

„Jaz ti pa rečem, da prodaš!“ je zaklical bradač in s silo pograbil očeta za roko.

„Ne.“

„Prodaš, gospodar,“ je ponovil starec.

Oba sta odšla na most, glasno pričkajoč se po nemško. Kmet si je podprl brado in gledal za njima.

Hipoma je obrnil oči na graščino, kjer je bila godba že utihnila in se stemnilo v oknih, in neka nova misel mu je šinila v glavo, kajti brzo se je vrnil v bajto.

„Neža!“ je zaklical, odprši duri v vežo. „Neža!.. Ali veš, da je graščak prodal gospodarstvo Nemcem?“

Gospodinja, stoječa pri ognjišču, se je pre-križala z žlico.

„Za božji čas! . . . Kaj si znorel, Jože? . . . Kdo ti je to povedal? . . .“

„Ravno sedaj sta me ustavila na cesti dva Nemca, mi povedala o prodaji gospodarstva in še.. Veš ti, Neža! . . . Hotela sta še od nas kupiti svet . . . Naš lastni svet . . .“

„Ti si čisto znorel!“ je kriknila Polževka. „Andrejček, steci na cesto, če so tam kakšni Nemci, ker oče nekaj govori . . .“

Andrejček je stekel in se čez minuto vrnil, pripoveduj, da je na poti, za mostom, videl res

dva človeka, v dolgih modrih suknjah. Polž se je medtem vsedel na klop, molče, s povešeno glavo, roke oprši ob kolena. V izbi se je siva jutranja svetloba mešala z rdečini bleskom ognja in dajala ljudem in predmetom mrtvo, pa grozno zunajnost.

Gospodinja se je hipoma ozrla na moža.

„Kaj si tako obledel,“ je dejala, „kaj si postal tako žalosten? Kaj ti je?“

„Kaj mi je?“ je ponovil. „Modro vprašanje!... Ali ne razumeš: če je graščak prodal posestvo, nam vzamejo Nemci travnik! . . .“

„Čemu ga bodo jemali,“ je odvrnila gospodinja z negotovim glasom: „Saj bi se jim lahko ravno tako plačevala najemnina kakor graščaku.“

„Ti govoriš, kar ti na jezik pride, ker ne veš, da so Nemci lakomni na pašo. Oho! oni imajo veliko živine . . . Končno,“ je dodal zamišljeno, „mi vzamejo travnik, da me potisnejo in preženò z zemlje.“

„Ne ve se še, kdo koga prežene,“ je odvrnila ježno Polževka.

„Jaz ne njih,“ je zašepetal mož.

Zena se je prijela za bok in vedno bolj povzdigovaje glas začela govoriti:

„O . . . glej no, kakšen kmet je to! . . . Samo videl je nemško zalego, pa mu takoj upade pogum. Vzamejo ti travnik, no, kaj potem? Živino jim bomo gonili v škodo, dokler ne prodajo.“

„Nam pa postrele živino.“

„Postrele? . . .“ je zakričala gospodinja. „Pa sodnija, kriminal? . . . Gospôda ne sme poškodovati kmetove živine, ali jo smejo mar Nemci? . . .“

„Če je ne postrele, nam jo pa odpeljejo. Škodo si bodo pa cenili večjo, kakor je živina v resnici snedla. Nemec ima razum, ne boj se. Z lokavostjo in pravdami ti zleze za deseto kožo.“

Gospodinja je umolknila za hip.

„No,“ je rekla po prevdarku, „bomo pa kupovali klajo.“

„Od koga? Saj je gospodarji že sedaj ne prodajo, ko se pa Nemec naseli na graščinski svet, ne bo pustil niti bilke trave.“

Na ognjišču je začel kipeti lonček, toda Polževka se ni zmenila za to, taka jeza in žalost se je je polotila. S stisnjenimi pestmi je skočila k možu, kričeč:

„Kaj govoriš, Jože, premisli . . . Tako je slabo, tako ni dobro, torej kako bo? . . . Kakšen kmet in gospodar si? Ne le da si sam ne znaš pomagati, ampak še meni, ženski, pogum jemlješ? . . . Ali te ni sram otrôk, te ni sram Lenke, da sediš na klopi in sukaš oči kakor mrlič, ko bi vendar moral svetovati? . . . Kaj misliš, da bom pustila radi tvojih Nemcev otroka gladu poginiti, ali da bom prodala krave? . . . In morda misliš, da bom pustila prodati zemljo? . . . Tega ne dočakate? . . .“ je kriknila, dvignivši roko. „Tega ne dočakaš ne ti, ne tvoji Nemci! . . . Ko bi morala takoj umreti, ko bi me že zakopali, pa se še izkopljem izpod zemlje in ne pustim delati krivice otrokoma . . . Ne! Kaj sediš tu, kaj me gledaš kakor tele? . . .“ je dodala s plamtečim obrazom. „Zajtrkuj in pojdi v graščino. Vprašaj, če je res gospod prodal gospodarstvo. Če ni še prodal, mu pade k nogam in ga prosi na

vse načine, da ti odstopi košček travnika, četudi za dva tisoč goldinarjev ...“

„Če je pa prodal? ...“

„Če je prodal?“ je zaklicala. „Če je prodal, naj ... naj ga Bog kaznuje ... naj ga vse nesreče preganjajo ...“

„Travnika pa vendar ne bo!“

„Tepec? ...“ je odvrnila, obrnivši se k ognjišču. „Dosedaj smo živeli mi, otroci in živina, po božji milosti, ne po graščakovi, torej bomo tudi še živeli.“

Kmet se je vzdignil s klopi.

„No, če je tako,“ je rekel po prevdarku, „pa daj zajtrk ... No, čemu pa jokaš? ...“ je dočal.

Polževko so po izbruhu energije v resnici zalile solze.

„Kaj ne bi jokala,“ je tarnala, „ko me je usmiljeni Bog kaznoval s takim mevžastim možem, ki sam ne zna svetovati in še meni jemlje pogum! ...“

„Neumnica,“ je odvrnil, namrdnivši se. „Tako j greš h graščaku in kupim travnik, četudi dam zanj dva tisoč goldinarjev. To je moj trdni sklep.“

„Če je pa graščak že prodal gospodarstvo?“ je vprašala žena.

„Bo že kako. Živeli smo dosedaj po božji milosti, ne po graščakovi, torej tudi zanaprej ne bomo poginili.“

„Odkod boš pa vzel klajo za živino?“

„Za to imam jaz razum in glavo. Ti skrbi za lonce, v moje zadeve se pa ne vtikaj, ker si ženska!“

„Nemci uženo tebe in tvoj razum.“

Kinet je udaril s pestjo ob mizo, da se je vzdignil prah v izbi.

„Vraga uženo, ne mene!“ je kriknil. „Ne premaknem se odtod, če bi moral takoj umreti, če bi me na drobne kosce sesekali! . . . Daj zajtrk. Tako sem se razjezil na te pasje ljudi, da še tebe potolčem, če mi ne narediš vse po volji. Ti, Andrejček, pa skoči po Ovčarja in se vrni takoj, kajti če vzamem jermen . . .“

V isti uri je pogledalo v graščini skozi špranje pri oknih v dvorano solnce. Na tla, zrisana od petà, in na stene, stoječe nasproti oknom, so padali snopje bele svetlobe, se rezko odbijali od zrcal, od pozlačenih okrajkov, od svetlega pohištva in — se pršili po celi ogromni sobi. Ob njihovem blesku so plameni sveč in svetilk postali žolti in motni. Obrazi dam so pobledeli, pod očmi so se prikazali sinji kolobarji, z razmršenih lās je padal puder, na pomečkanih suknjah so se pokazale luknje in niti so visele pri razparanih šivih. Izpod zlatokovanih pasov magnatov je pogledalo ponarejeno zlato, bogati baržun se je izpremenil v strgan bombaž, bobrovi kožuhi so se izpremenili v zajčje kože, srebrna oprava v pobeljen pleh. Muzikantom so omahnile roke, plesavcem so otrdele noge. Pojenjalo je popivanje, spanec je zatisnil oči, usta so sopla mrzlično. Po sredi dvorane so se vrteli samo še trije pari, potem dva, potem — nobeden. Ob stenah je zmanjkalo stolov za zdelane gospode; ženske so si s pahljačami zakrivale zmučene obraze in zevajoča usta.

Končno je godba utihnila, a kljub temu ni nihče izpregovoril, dvorano je napolnila grobna tišina. Sveče so ugašale, iz nekaterih svetilk se je valil gost dim.

„Morda gre gospôda k čaju? . . .“ se je oglasil gospodar s hripavim glasom.

„Spat . . . spat . . .“ so šepetali.

„Postelje za dame in gospode so pripravljene,“ je dodal gospodar, skušaje biti prijazen kljub zapanosti in nahodu.

Na te besede so se dvignili z divanov in stolov najprej najstarejše, potem mlāde dame in začele s šumom zapuščati dvorano, zavijaje se v atlasove obleke in obračaje obraze od oken. Za hip je postalo v dvorani prazno, v oddaljenih sobah pa šumno. Potem so se razlegali po dvorišču moški glasovi, zgoraj pa drobne stopinje, potem je pa – vse utihnilo. Godba je odšla z odra; ostalo je na njem samo nekaj stojal in stari žid basist, ki je spal, povesevši roko čez svoj inštrument.

V dvorano je prišel žvenkeaje z ostrogami graščak. S kalnim pogledom se je ozrl po stenah in rekel zevaje:

„Pogasi luči, Matevž . . . Odpri okna . . .
Aaa . . . Nisi videl nikjer gospe? . . .“

„Milostna gospa je v svoji sobi,“ je odvrnil lakaj, stoječ na pragu.

Graščak se je obrnil in odšel. Šel je skozi vežo, jedilnico. Končno se je ustavil pred vrati, ki so bila na koncu hodnika, in vprašal:

„Ali je dovoljeno? . . .“

„Prosim,“ je odgovoril ženski glas iz sobe.

Graščak je vstopil. Na stolu, prevlečenim s pomarančastim atlasom, je sedela njegova žena, oblečena kot ciganka. Oprla je roke ob naslonjalo, glavo, okrašeno z diademom je nagnila vznak, zdelo se je, da spi.

Graščak se je zgrudil na drug stol in dejal: „No, posrečila se je veselica ... Aaa! ...“

„Zelo lepo,“ je odvrnila gospa, zakrivaje usta z ročico.

„Gostje morajo biti zadovoljni.“

„Tako menim.“

Gospod je za hip zadremal in se zopet oglasil.

„Ali veš, prodal sem posestvo.“

„Komu?“ je vprašala gospa.

„Hiršgoldu. Dal je po dva tisoč petdeset rubljev za kmetijo. Aaa! ...“

„Hvala Bogu, da končno odidemo odtod,“ je odvrnila gospa. „So se že vsi razšli?“

„Gotovo že spè. Aaa! ... No poljubi me za lahko noč.“

„Mar moram jaz k tebi? Ti me poljubi. Tako sem izmučena ...“

„No, poljubi me zato, ker sem tako dobro prodal posestvo. Aaa! ...“

„Torej pojdi sèm.“

„Ko se mi pa ne ljubi ... Aaa! ...“

„Hiršgold? ... Hiršgold? ... je šepetala gospa.

„Ah, že vem! To je neki znanec mojega papá... Prva mazurka je bila prekrasna ...“

Graščak je smrčal.

VII.

V tednu po maskaradnem plesu je graščak s svojo ženo za vedno zapustil vas in se preselil v Varšavo. Na njih mesto je prišel pooblaščenec Hiršgoldov, pegast žid, ki se je nastanil v majhni sobi, ki mu je služila za pisarno, z železnim drogom je zapiral vrata na noč in spal z dvema samokresoma pod vzglavjem in po cele dni pregledoval ali pisal neke račune.

Iz graščine so del pohištva odpeljali z gospôdo, ostalo pa je Hiršgold ukazal prodati. Eden iz šlahte v okolici je kupil opravo iz dvorane, drugi iz jedilnice, tretji iz spalnice. Knjižnico so kupili židje na funte, župnik se je pobrinil za ameriške orglje, vrtni stoli so prišli v last Hribu, Orehovec je pa dobil, za tri rublje, velik bakrorez grške boginje Lede z labudom, pred katero je potem opravljal vsakdanje molitve s celo družino. Parketna tla so odpeljali celo v gubernijo, da tam okrase lokal okrožnega sodišča, damastne tapete s sten so kupili krojači in jih predelali v steznike za vaška dekleta.

Ko je nekaj tednov po odhodu gospode Polž pogledal v graščino, je ostrmel, videč tako opustošenje. V oknih ni bilo šip, v vratih, odprtih na stežaj, niti ene kljuke, stene okrušene, tla izkopana. Dvorana je bila podobna gnojišču, v budoarju gospe je Jozelovka, krčmarica, postavila nekaj kurnikov s piščanci, v gospodovi pisarni je pa stanovalo nekaj židov in so ležali ogromni kupi žag, sekir in lopat. Posli, ki so po dogovoru imeli tu

streho do kresa, so se potikali po kotih brez dela. Voznik je pil na življenje in smrt, oskrbnica je ležala bolna za mrzlico, eden od kočijažev, ki je obenem stregel gostom pri gostijah, je sedel v občinskem zaporu, kaznovan radi tatvine kljuk in vratic od peči.

„Božja kazen,“ je šepetal kmet in strah ga je obšel pri misli o neznani moči, ki je v trenutku razdejala graščino, stoječo tu od vekov. Zdelo se mu je, da se je nad vasjo in dolino, kjer se je rodil in dorastel in kjer so na veke počivali njegovi preprosti očetje, da se je nad tem tihim kotom sveta ustavil neki neviden oblak, iz katerega je udarila prva strela in razbila bivališče graščakovo.

Nekaj dni pozneje je bila okolica polna novih ljudi. Bili so žagarji in tesarji, večjidel Nemci, ki so prišli, da izvrše nujno delo. Hodili so in se vozili po poti okoli Polževe bajte v trumah, včasih uvrščeni kakor vojaki. Nastanili so se v graščini, pregnali posle, odpeljali ostalo živino iz hlevov in napolnili vsa poslopja. Ponoči so kurili velike ognje na dvoriščih, zjutraj so pa korakali v celih krdelih v gozd.

V začetku se ni opazilo njih delo. V kratkem je pa oni, ki je imel dobro uho in stal na hribu, lahko slišal šum, prihajajoč od gozda. Ta šum, dan za dnem, se je delil na posamezne glasove, kakor bi kdo s prsti bobnal po mizi, tako, da se je nazadnje čisto razločno slišalo udarjanje sekir in hreščanje padajočega drevja. Gozd se je nekako zniževal, na njegovem valovitem obrisu so se kazali vedno novi zobje, ljudem so izginjali izpred oči

vrhovi in v temno-zeleni steni so se začele svetiti nekake špranje, potem kakor okna, in končno — razpoke, skozi katere je pogledalo nebo, začudeno, da prvič, kar svet stoji, gleda v dolino od te strani.

Gozd je padel. Ostalo je samo nebo in zemlja, na njej pa nekaj brinjevih grmov, malo leščevja, nekaj mladih smrečic, neštete vste gob in celi kupi ležečih dreves, s katerih so hitro odsekavali veje. Nikomur od listnatega naroda ni prizanesla roparska sekira.

Nikomur, niti dobu, po čegar stoletni skorji so drsali ognjeni jeziki strel. Gledaje v nebo, ni premagovavec viharjev niti zapazil črvov, kretajočih se pod njegovimi nogami, udarci sekir ga niso nič bolj zanimali kot trkanje detlov. Padel je hipoma, prepričan v zadnjem trenutku, da se je svet preobrnil in da na tako negotovem svetu ni vredno živeti.

Bil je drug dob, na čegar suhi veji se je bil pred več leti obesil nesrečni Šimen Golob. Ljudje so se drevesa odtedaj ogibali s strahom. Ko je zagledal tolpo žagarjev s sekirami, je zašumel: „Bežite odtod kar najhitreje, kajti moje ime znači smrt. Samo en človek se je dotaknil z roko mojih vej in je umrl.“ Ko pa žagarji niso kar nič hoteli poslušati njegovega dobrohotnega opominjanja, ampak ga začeli sekati in mu vedno globeje v telo spuščati ostrino železa, se je strašno razsrdil, zarjovel: „Zmečkam vas! ...“ in se zvrnil na zemljo.

Smreka, ki se je v njeni votlini skrivalo dvoje veveric, se je, videč povsod uničevanje, tešila z nadejo, da uide zli usodi že radi svojih stano-

vavcev: „Sočutje jih bo ganilo, kajti kaj sta jim zakrivili bedni, mali veverici?“ je šepetala in padla v padcu pa zmečkala prestrašeni živalici.

Tako so poginjala močna drevesa, drugo za drugim; nad njih grobom je plakala nočna megla in so čivkali ptiči, oropani rodni bivališč.

Starejši ko gozd in močnejši ko hrastje so bili ogromni kameni, gosto v okolici razsejani po poljih. Kmetje se jih niso dotaknili, nekaj radi tega, ker se ni dal noben premakniti z mesta, nekaj pa, ker jih niso nič potrebovali. Sicer se je pa med ljudmi govorilo, da so v prvih dneh stvarjenja uporni hudiči s temi kameni hoteli kamenjati dobre angelje, in da jih ni vredno premikati, kajti lahko bi celo okolico zadela nesreča. Tako je ležal vsak na svojem mestu, obdan od visoke trave in porastel z mahom. Edini, ki je kamenu motil mir, je bil pastir, ki je prenočujoč na polju, zanetil pod njim ogenj, ali orač, ki je opoldne izmučen počival pod njim, ali človek, ki je lakomen denarja iskal pod njim skritih zakladov. Hujšega se kamenu ni nič zgodilo.

Danes je pa tudi tem skalam odbila zadnja ura. Istočasno z uničevanjem gozda so začeli neki ljudje stopati okoli sivih kamenov. Na vasi so izpočetka mislili, da Nemci iščejo zakladov, toda celo Andrejček je zapazil, da vrtajo luknje.

„No, niso neumni ti Nemci, ko vrtajo kamenje,“ je dejala enkrat, pomivaje posodo, Polževka proti stari Sobjeski. „Vrag vedi, čemu delajo to? ...“

„E ... vidite, botra, jaz vem, čemu delajo to,“ je odvrnila baba, mežikaje z rdečimi očmi.

„Čemu pa? Samo zato, ker so neumni?“

„Ne!...“ je pravila Sobjeska. „Oni, vidite, vrtajo, ker so, vidite, slišali, da v takem kamenu sedi žaba...“

„Torej kaj potem?“ je vprašavala Polževka.

„Torej oni, vidite, hočejo pogledati, če je to res.“

„No, kaj pa imajo od tega?“

„Vrag to vedi,“ je odgovorila Sobjeska tako prepričavno, da je morala Polževka priznati, da je vprašanje izčrpano.

Medtem pa Nemci niso iskali žab v kamenih, ampak so v izvrtane luknje polagali naboje, jih zasipavali s peskom in začeli skale razstreljevati. Cel dan je trajala kanonada, ki se je nje bobnenje razlegalo po najoddaljenejših koncih doline, oznanjeva je vsem in vsakemu posebej, da se niti skala ne upira Nemcu.

„Trd narod so Nemci!“ je zamrmal Polž, ogledovaje razdejane velikane.

Pa je premišljeval o kolonistih, ki so kupili graščinsko posestvo in hoteli kupiti njegovo zemljo.

„Kako to, da jih ni videti,“ je dodal. „Morda sploh ne pridejo?...“

Nekega dne, bilo je v začetku meseca aprila, je šel Polž po navadi pred solnčnim vzhodom iz bajte, molit jutranjo molitev in pogledat, kakšno bo vreme. Na vzhodu se je že svetilo, zvezde so pobledle, samo jutrnica je bleščala kakor biser na nebu, na zemlji so jo pa s čvrčanjem pozdravljali prebujeni ptiči.

Kmet je uprl oči v meglo, ki je kakor sneg belila polja in travnike, in šepetal: „Kedar rano vstaja zora.“ Nakrat je od gorenjih pôlj zaslišal ropot. Bilo je škripanje polagoma se pomikajočih vozov in glasen razgovor ljudi.

Radoveden in nemiren je hitel na hrib in zagledal nenavaden izprevod. Bila je zelo dolga vrsta vozov, pokritih s platnom, izpod katerega so gledale tu človeške glave, tam hišna oprava ali kmetijsko orodje. Poleg vozov so korakali ali sedeli spredaj, tako da so jim noge visele dol na vago, ljudje v dolгих, modrih suknjah in v kapah. K nekaterim vozovom so bile privezane krave, v daljših presledkih med vozovi so se podile črede svinj. Čisto na koncu vrste se je pa pomikal voziček, malo večji od otroškega, na katerem je ležal možak, z nogami visečimi do zemlje; na eni strani ojesa je vlekel pes, na drugi ženska.

„Nemci gredo,“ je šinilo kmetu v glavo, toda odpodil je prvo misel. „Morda so cigani?“ je tuhtal. „Ne cigani so oblečeni v rdeče, ti pa v modro in žolto. Morda so pa žagarji? ... Žagarji ne bi gonili s seboj živine, končno pa, po kaj bi pa hodili, ko gozda ni več ...“

Tako se je bojeval kmet z mislimi, ali boljše, ogibal se ene, da gredo kolonisti, ki so kupili graščinski svet.

„Ti so, ali pa ne,“ je šepetal, oziraje se na cesto.

Medtem so Nemci prišli v dolino in čez hip jih ni bilo več videti. Kmet si je zmel oči. Morda so se razpršili v dnevni svetlobi, morda jih je pa

požrla zemlja? Kje so pa!... Veter je zavel od one strani in zopet prinesel počasni ropot koles, škripanje ojes, šum ljudske govorice. Zopet so se izza hriba pokazale konjske glave, modre kape voznikov, sive rjuhe vozov in glave Nemk v pestrih robcih, zavezanih pod brado. Zemlja se, korak za korakom, udaje pod kopiti njihovih izstradanih konj. Že so prišli na zadnji vrh, oblit z zlatimi potoki solnca, kričé, sveteč se, pozdravljani z žvrgolenjem škrjancev, ki jih bodo jeseni pobijali in jedli.

Daleč za njimi, kamor niso segale niti ogromne sence njih vozov, kjer se je za meglo zibal črni gozd, se je slišal glas cerkvenega zvona. Mar pozivlje, kakor po navadi, ljudi k molitvi, ali jim pa le naznanja prihod tujega naroda?...

Polž se je ozrl. V bajtah, na drugi strani doline, so bila vrata zaprta; na dvoriščih se ni nihče premaknil in gotovo ne bi nihče prišel pred vrata, ko bi tudi klical: »poglejte gospodarji, koliko Nemcev prihaja!...« Vas je še spala.

Sedaj je vrsta vozov, ki so bili polni glasnih ljudi, začela prihajati mimo Polževe bajte. Izmučeni konji so šli počasi, krave pogosto obkladane z udarci, so komaj vlekli noge za seboj, svinje so se kričé grizle. Samo ljudje so bili zadovoljni, se smejali, kričali z voza na voz in z rokami ali biči kazali v dolino. Končno so se pripeljali v dolino, šli čez most in krenili na levo, na odprto polje.

V malem presledku, za dva ali tri očenaše za njimi, se je pokazal voziček, ki sta ga vlekla pes in ženska, in se ustavil pred vrati Polževega gospodarstva. Tu je veliki pes padel na zemljo, težko

dihaje se je mož s trdom dvignil na vozu in se vsedel, ženska je pa vzela zanjko z vratu in otiraje potno čelo, gledala na Polževo bajto.

Kmeta se je polotilo sočutje. Šel je s hriba in se približal potnikom.

„Odkod ste, ljudje, in kdo ste?“ je vprašal.

„Mi smo naselniki, tam izza Visle,“ je odgovorila ženska. „Naši so kupili tu zemljo, torej gremo za njimi.“

„Vi pa niste kupili zemlje?“

Ženka je skomizgala z rameni.

„Ali je pri vas tako navada, da ženske vozijo može?“ je vprašal dalje Polž.

„Kaj naj storimo, ko nimamo konja, sam pa oče ne bi mogel iti.“

„To je vaš oče?“

Potnica je prikimala z glavo.

„In tako bolan?“

„Dà!“

Kmet se je zamislil.

„Torej gre oče kot prosjak za njimi?“ je vprašal zopet.

„O ne!...“ je odvrnila odločno. „Oče uči otroke, jaz pa, če imam čas, šivam, če pa nimam kaj šivati, grem pa na polje delat.“

Polž jo je začuden gledal, končno je rekel:

„Vi gotovo niste Nemci, ko tako gladko po naše govorite?“

„Mi smo z Nemškega,“ je odvrnila ženska.

„Mi smo Nemci,“ se je oglasil prvič mož na vozičku.

Med razgovorom je prišla iz bajte in se približala k vratom Polževka z Andrejčkom.

„Močen pes!“ je zaklical Andrejček.

„Le poglej,“ mu je rekel Polž, „kako ta gospodična celo pot vleče bolnega očeta na vozičku. Ali bi ti, lump, kaj takega storil?“

„Čemu pa? Saj ima ata konja! . . .“ je odvrnil fant.

„Tudi mi smo imeli konja, toda sedaj ga nimamo,“ je zagodrnjal potnik na vozičku.

Bil je suh, bled človek, z rdečimi lasmi in prav tako brado.

„Gotovo bi si radi odpočili in kaj jedli po taki poti?“ se je obrnil Polž k potnici.

„Jaz ne maram jesti,“ je odvrnila ženska, „toda oče bi morda pil kaj mleka.“

„Teci, Andrejček, po mleka,“ je dejal Polž.

„Ne zamerite,“ se je oglasila Polževka, „vi Nemci, gotovo nimate nič svoje zemlje, ker prihajate sèm k nam?“

„Tu je naš svet,“ je odvrnila potnica, „kajti jaz sem rojena tu za Vislo.“

Mož, sedeč na vozičku, je nevoljno mahnil z roko in začel govoriti s pretrganim glasom:

„Mi, Nemci, imamo svoj svet, celo večji od vašega, toda tam je slabo. Ljudi je veliko, zemlje malo, zasluži se težko kaj. Potem moram pa še plačevati velike davke, potem je še težka služba pri vojakihi, potem pa še z različnimi kaznimi obkladajo človeka . . .“

Odkašljal se je, malo odpočil in govoril dalje:

„Vsak hoče, da bi mu bilo dobro na svetu in hoče tako živeti, kakor je njemu všeč in ne tako,

kakor drugi ukazujejo . . . V našem kraju je slabo, tako torej prihajamo sem . . .“

Andrejček je prinesel mleka in ga dal potnici, ki je dala piti očetu.

„Bog vam plačaj!“ je vzdihnil bolnik. „Tu so dobri ljudje . . .“

„Da bi le vi nam ne delali hudega,“ se je polglasno odzvala Polževka.

„Kaj vam pa moremo storiti?“ je vprašal bolnik. „Ali vam zemljo vzamemo? ali bomo gonili živino v škodo? Ali bomo kradli ali razbijali? . . . Naši ljudje so mirni, nikomur ne hodijo na pot, če le njim nihče ne hodi . . .“

„Saj ste kupili našo vas,“ je opomnil Polž.

„Zakaj jo je pa vaš gospod prodal?“ je dejal bolnik. „Ko bi bilo na tem posestvu namestu enega gospoda, ki ni nič delal, ampak samo denar izdajal, trideset kmetov, naši ne bi bili sem prišli. Ali – zakaj pa vi sami niste kupili vasi skupno? Vaš denar je tak kakor naš, vaše pravice so take kakor naše. Toda, četudi ste že oddavna na tem mestu, vendar se niste brigali, da bi kupili to posestvo, ampak je bilo treba pripeljali celo izza Visle naselnike. In šele; ko so naši kupili to zemljo, vas začenja bosti v oči. Graščak vas ni bodel.“

Zasopljen je spustil glavo na prsi in ogledoval svoje shujšane roke. Čez trenutek je zopet začel:

„Končno, komu pa prodajajo naselniki svojo zemljo? Kmetom. Za Vislo so vse za nami kupili kmetje in povsod kupujejo samo kmetje . . .“

„Že dolgo si prizadeva eden vaših, da bi dobil moje posestvo z zvijačo od mene,“ se je oglasil Polž.

„Toda . . . ne bo nič! . . .“ se je vtaknila vmes Polževka.

„Kdo neki?“ je vprašal bolnik.

„Kaj vem, kdo je?“ je odvrnil Polž. „Bila sta pri meni že dvakrat, neki starec in neki bradač, lakomnita se pa na onile hrib. Pravita, da postavita nanj mlin na sapo.“

„To je Hamer,“ je polglasno omenila potnica, ozrši se na očeta.“

„A, Hamer,“ je ponovil bolnik. „On je tudi nam napravil sitnosti,“ je dodal glasno. „Naši so hoteli iti za Bug, kjer se dobi zemlja po trideset rubljev oral, on jih je pa vlekel semkaj, raditega, ker pri vas delajo železnico. No in kupili so naši tukaj zemljo po sedemdeset rubljev oral, no in so zlezli v dolgove pri židu in ne vemo, kaj še pride.“

Medtem je potnica jedla kruh iz debelo mleto moke in krmila z njim psa, oziraje se na drugo stran travnika, kjer so se bili sredi hriba ušotorili naselniki.

„Pojdimo, oče,“ je rekla.

„Pojdimo,“ je ponovil bolnik. „Koliko smo vam pa dolžni za mleko?“ je vprašal Polža.

Kmet je skomizgnil z rameni.

„Ko bi hoteli,“ je odvrnil, „jemati za tako stvar denar, vas ne bi bili povabili.“

„Ha, Bog vam povrni, ker ste tako dobri,“ je dejal bolnik.

„Srečno pot!“ sta odgovorila oba Polževa.

Bolnik je zopet legel na vozičku, stokaje, potnica si je déla zanjko na pravo ramo, čez prsi in

pod levo roko, veliki pes je vstal s tal in se otresel, v znamenje, da je pripravljen iti dalje.

„Bog povrni! ostanite zdravi! . . .“ je rekel bolnik.

„Bog vas spremlja!“

Voziček se je počasi pomaknil proti šotorišču.

„Čuden narod so Nemci,“ je rekel Polž proti ženi. „Mož je tako moder, pa se vozi na vozičku.“

„Pa tudi ona,“ je odvrnila Polževka. „Ali je že kdo slišal, da bi kdo vozil starega moža tako dolgo pot kakor konj? . . .“

„Niso slabi ljudje.“

„Gotovo niso najslabši in tudi neumni niso.“

Po tem pogovoru sta se soproga vrnila v bajto. Razgovor z bolnikom ju je pomiril. Nemci se jima niso zdeli tako strašni kakor poprej.

Po zajtrku je šel Ovčar v hrib orat zemljo za krompir, Polž se je pa ukradel za njim.

„Saj moraš vendar plot postaviti!“ je klicala za možem gospodinja.

„Saj ne uteče!“ je odvrnil kmet in hitro duri za seboj zaloputnil, ker se je bal, da ga ne bi obrnila žena.

Čez dvorišče je hitel sključen, ker je hotel v očeh žene biti kar najmanjši, in sklonjen je lezel v hrib, kjer se je ravno potil nad plugom šepasti Matija.

„Kaj pa Nemci?“ je vprašal hlapca.

Polž se je vsedel na pobočje hriba, tako, da ga od bajte ne bi bilo mogoče videti, in pazno prižgal pipo.

„Vsedli bi se sèm,“ je pokazal Matija z bičem na vzvišen prostor, „tedaj bi tudi name prišlo malo dima.“

„Kaj ti je toliko za dim,“ je odvrnil gospodar, izpljunivši. „Ko končam, dam ti pipo in se je do sitega nakadiš, pa vsaj babe oči ne bodo bolele, da me vidi.“

Matija je šel po njivi, priganjaje kljuseti, Polž je pa sedel na pobočju in gledal. Sedêl je, oprl komolce na kolena, glavo pa na roke, da se mu je na vrat pomaknil klobuk, kadil počasi pipo ... vlekel in kar naprej gledal.

Par sto korakov od njega za reko, na hribu so Nemci postavljali šotorišče. Polž je kar naprej kadil pipo, pa gledal in si vsako kretnjo te trume razlagal v svoji glavi.

Že so Nemci vozove, pokrite s platnom, uvrstili v kvadrat, naredivši iz njih nekako ograjo, med katero se je nahajala živina in konji, zunaj pa ljudje. Ta je izvlekel prenosne jasli na štirih nogah in jih postavil pred krave, drugi vsipal krmo v jasli, tretji je hitel z vedrom po vodo k reki. Ženske spravljajo izpod rjuh železne kotličke in vrečice sočivja, kópa otrôk pa teče k jarkom po drva.

„Kaj je te druhali!“ se je oglasil Polž. „Iz cele vasi ne bi spravil toliko otrôk skupaj.“

„Kakor uši,“ je odvrnil Matija.

Kmet kar naprej kadi pipo in se čudi. Ali je začarano, ka-li? ... Včeraj je bilo to polje še pusto in tiho, danes pa – cel semenj. Ljudje nad vodo, ljudje v jarkih, ljudje po poljih. Sekajo grmovje, znašajo butare dračja, palijo ogenj, krmijo in na-

pajajo živino. Že je en Nemec odprl trgovino na vozu in gotovo prodaja, kajti okoli njega se gnete kopa žensk in izteguje roke: ta po soli, ona tam po jesihu, druga po sladkorju. Že je nekaj mladih Nemk naredilo zibelke iz rjuh na rogovilah, in zdaj z eno roko posnemajo juho v kotlih, z drugo pa zibljejo rjuhe. Že se je našel tudi živinozdravnik, ki ogleduje noge podkovanih kljuset, tudi brivec, ki brije na stopnici voza starega Nemca. Na polju kričé, tekajo semintja, delajo, na nebu se pa solnce dviga vedno višje.

Polž se je okrenil k Ovčarju.

„Ali si opazil, Matija, kako hitro delajo? Od nas, iz bajte, je vendar bližje do jarkov nego od tamle, pa od nas hodijo po dračje po pol dne. Ti-le pa se obračajo, kakor bi trenil...“

„Oho-ho!...“ je odvrnil Matija, spoznavši, da to meri na njegovo počasnost.

„Ali pa poglej,“ je dejal Polž, „kako ti ljudje vsi skupaj delajo. Saj tudi naši ljudje včasih skupaj gredo delat; toda vsak se obrača sam záse in pogosto počiva, ali pa še druge ovira. Ti vražji ljudje se pa tako zvijajo, kakor bi eden drugega priganjal. Ne boš počival, četudi ne moreš več stati, kajti eden ti da v roko delo, drugi pa že čaka in te priganja, da končaš. Le poglej jih in sam povej.“

Ugašajočo pipo je dal Ovčarju in se zamišljen obrnil proti bajti.

„Urni ljudje so Nemci,“ je mrmral, „in modri...“

Njegove sokolje oči so v pol ure odkrile dvoje tajnosti novodobnega dela: urnost in organizacijo.

Okoli poldneva sta prišla k Polževim dva naselnika iz taborišča in prosila, da bi jim prodali masla, krompirja in sena. Masla in krompirja sta dobila brez težave, seno jima je pa Polž odrekel.

„Dajte vsaj voz slame,“ je prosil eden z zelo tujim naglasom.

„Ne, niti slame ne dam, ker je nimam,“ je odvrnil Polž.

Naselnik je od jeze vrgel kapo ob tla.

„Ta vražji Hamer,“ je klical, „kaj nam napravlja sitnosti! . . . Vrag je govoril, da najdemo tu graščinska poslopja in klaje in vse, v resnici pa nismo našli ničesar . . . V graščini ni klaje, v poslopih pa stanujejo židje, ki izsekavajo gozde in pravijo: ne premaknemo se odtod! . . .“

Ravno ko sta naselnika z vrečami krompirja na plečih zapuščala gospodarstvo, spremljana od vse kmetove rodbine, se je prikazala na cesti kočija, v njej pa Polžu že davno znana Nemca: starec in bradač. Bila sta oba Hamerja, oče in sin. Naselnika sta vrgla vreče na tla in z velikim krikom ustavila kočijo.

O čem so se razgovarjali, kmet ni razumel. Videl je samo, da sta naselnika huda, da kažeta z rokami sedaj na Polževo bajto, sedaj na graščinska poslopja. Enkrat sta se celo obrnila k njemu in rekla po poljsko:

„Celo norec ve, kako se človek naspi takole, toda živina si ne odpočije na polju v mrzli noči! . . . Na ta način ne bo minilo leto in vse bo vzel vrag . . .“

Potem sta zopet kričala po nemški, sedaj eden sedaj drugi, kakor bi celo v izbruhih jeze hotela ohraniti vrsto in red.

Zato sta bila pa oba Hamerja čisto mirna. Potrpežljivo in pazno sta poslušala pritožbe naselnikov, le včasih sta kaj rekla vmes. Ko sta se pa naselnika utrudila od krika, je povzdignil glas mlajši Hamer. Njegov kratki govor je vidno pomiril razsrjena možá, kajti podavši roko očetu in sinu, sta zadela na pleča krompir in s pomirjenimi obrazi odšla proti taborišču.

„Kako se imate gospodar!“ je zaklical iz kočije starejši Hamer Polžu. „Kaj, ali bo kaj kupčije z zemljo?“

„Ne.“

„Čemu ga nagovarjate,“ je segel nestrpno mlajši očetu v besedo. „Saj pride sam k nam.“

„Ne,“ je odvrnil Polž in dodal polglasno: „Kako sta se me hudirja prijela! . . .“

Kočija je oddrdrala naprej. Kmet je pogledal za njó, pomislil, končno je začel pripovedovati ženi:

„To so ti ljudje, ti Nemci! . . . Hamerja sta menda gospoda, ta dva pa, ki sta vzela od nas krompir, pa hlapcca; pa vendar drug drugemu podajajo roke, kakor brat bratu. Če se pa pri nas ljudje razjeze, pa že ne posluša drug drugega; ti pa, če se tudi jeze, vendar drug drugega razume in se pomiri . . .“

„Kaj boš, stari, vedno hvalil te Nemce,“ ga je prekinila Polževka, „na to pa ne misliš, da ti hočejo vzeti zemljo? Boj se Boga, Jože . . .“

„Kaj mi pa morejo? Z govorjenjem nič ne dosežejo, ker jim povem, kar jim gre. Ropati pa vendar ne bodo začeli.“

„Kdo jih pozna,“ je odvrnila žena. „To je gotovo, da jih je zelo veliko, ti si pa sam.“

„Volja božja!“ je vzdihnil kmet. „Razumejo, to vidim, bolje ko jaz, toda kedar se bo šlo, kdo dalje vzdrži, me ne uženo, o ne! . . . Le poglej,“ je dodal čez hip, „koliko detlov sedi na enem drevesu in vsi ga obdelavajo. In kaj je iz tega? . . . Detel slednjič odleti, drevo pa ostane drevo. Tako je tudi s kmetom. Sedi na njem gospod in ga obdelava, sedi občina in obdelava, sedi žid in ga obdelava, sedi Nemec in ga bo obdelaval, toda vendar nas ne uženó.“

Proti večeru je prihitela k Polževim stara Sobjeska.

„Dajte naprstek vodke,“ je zaklicala na pragu, „kajti drugače mi duša uide, tako sem hitela z novico . . .“

Nalili so ji naprstek, ki se ga ne bi sramoval nositi na prstu kak velikan; baba je pa izpivši začela:

„To ti je pri nas sodnji dan, Jezus! . . Stari, glejte, Hrib, se je vedno dogovarjal z Orehovcem, da naselniki ne bodo prišli sèm, ampak da se bo posrečilo njima, nanreč Hribu in Orehovcu, kupiti štiri ali pet kmetij, nanreč od graščinskega sveta . . . Kajti ona hočeta, tako sta mislila, da vzame Janko Hrib Pavlinko Orehovčevo, in da se naselita na posestvu po šlahčiško. Kajti Pavlinka se je vendar učila pri graščaku vezti in šivati, on pa, Janko, je

služil v kanceliji in sedaj hodi vsak praznik v gosposkem površniku . . . Dajte mi še naprstek žganja, ker me notri tako ščiplje, da niti govoriti ne morem.“

Zlila je drugi naprstek in pravila dalje:

„Medtem, vam povem, so pa naselniki zložili židu polovico denarja za posestvo, no in danes so prišli sem za stalno. Kakor to vidi moj Hrib, pa se ti začne grabiti za lase, pa prileti k Jozelu in in ga začne zmerjati: „Ti krota – pravi – kaj si križal Kristusa, in še mene si ogoljufal? . . . Ti, Kajfež, ti Judež! kaj si govoril, da Nemci ne plačajo o pravem času in izgube aro, in da bom jaz kupil posestvo? . . . Le poglej, ti obrezanec (in ga potegne k oknu), da je Nemcev prišla cela tolpa. . .“ Jozel na to: „Saj še ne vemo, če dolgo ostanejo, ker se kregajo s Hamerjem in ga bodo gotovo zapustili.“ Tedaj pa, kakor nalašč, pové Orehovec, da sta oba Hamerja prišla in da so se Nemci pobotali.

Hrib se je, tako vam povem, ugriznil v ustne, da je posinel in je kar naprej razbijal s pestmi in kričal: „Jaz poženem te podgane odtod! . . . Prišli so na vozeh, bežali bodo pa peš! . . .“ Jozel ga je pa potegnil za rokav, ga peljal v čumnato z Orehovcem vred, pa so nekaj po tiho računali.“

„Norec,“ je odvrnil Polž. „Ker se ni v pravem hipu izpametoval za kupčijo, tudi danes ne užene Nemcev. To so zviti ljudje.“

Zmešana od vodke se je baba zvalila na klop.

„Jih ne užene? . . .“ je dejala. „Nalijte še naprstek . . . Če jih on ne, jih užene Jozel, če pa ne

Jozel, pa njegov svak . . . Nalijte naprstek . . . Oni imajo tudi sredstva proti Nemcu. Kar vem, to vem . . . Nalijte . . . kajti mene skli . . . Nisem samo to videla v krčmi . . . Ko ne bi ta mučitelj kristjanov stanoval v naši vasi, bi vi vsi gospodarji o tem nekaj vedeli . . .“

Čez hip je začela nerazločno godrnjati, potem šepetati, končno je padla s klopi na tla in zaspala kakor otrok.

„Kaj pa pravi?“ je vprašala Polževka moža.

„Po navadi kakor vedno, kedar je pijana,“ je odvrnil kmet. „Židu gre na roko, pa misli, da lahko ta stori, kar le hoče.“

Ko je nastopila noč, je šel Polž zopet na hrib pogledat na taborišče Nemcev. Ljudje so se bili že skrili v platnena bivališča, živina pa med čveterokot vozov in samo krdelo konj se je paslo na travniku, nedaleč od jarka. Včasih je močnejše zasvetil plamen v dogorevajočih ognjih, včasih je zahrskal konj, ali se je razlegalo klicanje utrujenega čuvaja.

Polž se je vrnil v bajto. Vrgel se je na postelj, toda ni mogel zaspiti. Tema mu je vzela energijo, torej je z grozo premišljeval: ali se bo mogel sam, daleč od ljudi, upirati tolikemu številu Nemcev?“

„Napadejo me lahko . . . zažgo! . . .“ je menil, preobračaje se po postelji.

Medtem je okoli polnoči zaslišal oddaleč pok puške. Skočil je pokonci. Strel zadoni drugič. Kmet je stekel na dvorišče in našel ondi prestrašenega Ovčarja. Za vodo so se razlegali kriki, kletve in topotanje konj.

Polagoma se je hrup polegel, toda v taborišču niso spali do solnčnega vzhoda. Drugi dan je pa zvedel Polž od naselnikov, da so se neki ljudje prikradli do njihove črede. Kmet se je začudil.

„O taki umetnosti,“ je dejal, „se pri nas še ni slišalo.“

„Ker so vaši konji zaprti,“ ovrnil eden naselnikov. „Najbrže so hudodelci računali na to, da mi, utrujeni od pota, zaspimo. Toda mi ne zaspimo!“ je dodal, smeje se.

Vest o napadu na tabor naselnikov se je raznesla po okolici, povečana v vsaki vasi z novimi dodatki. Govorili so, da je nastala družba konjskih tatov, ki ukradene konje prodaja tja na Prusko, da so se Nemci celo noč bojevali z njimi in jih celo par ubili. Govorica o tem je prišla po nekaj dneh do ušes straževodja, ki je zapregel tolsto kobilo v voz, vzel iz čumnate sodček, od žene nekaj vrečic in -- odšel na zasledovanje.

Nemci so ga sprejeli v taborišču z izvrstnim brinovcem in pečeno gnatjo, Friderik Hamer je pa pojasnil, da sta se h konjem, kolikor je on spoznal, prikradla dva človeka, ki sta bila poprej v graščini, ki sta pa sedaj brez dela: Jaka Suknjar, bivši kočijaž, in Janez Rogač, strežaj.

„Sedela sta že v zaporu,“ je rekel straževodja, „za tatvino kljuk in vratic od peči. No, prišla sta vun, ker ni bilo dokazov . . . Kdo od vas je pa streljal na nju?“ je dodal čez hip. „Ali ima dotični dovoljenje za orožje?“

Ko je videl Hamer, da postaja stvar resna, je peljal straževodjo za taborišče in mu dal za-

željena pojasnila, ki so ga takó zadovoljila, da je kar odšel. Priporočil je še čuječnost nad konji in ponovil, da naj naselniki, ki nimajo dovoljenja ne nosijo orožja.

„Pa boste kmalu zidali hišo?“ je vprašal straževodja pri odhodu.

„Čez mesec dni bi moralo že stati naše poslopje,“ je odvrnil Hamer.

„Prav dobro! . . . prav lepo! . . . Takrat ga bomo zalili.“

Od naselnikov se je podal straževodja v graščino, kjer se je pegasti pooblaščenec Hiršgoldov tako razveselil njegovega prihoda, da je postavil buteljko krimskega vina. Toda na vprašanja, tičoč se tatvine, ni mogel dati nobenega pojasnila.

„Ko sem jaz, gospod;“ je pravil žid, „slišal, da streijajo, sem takoj zgrabil z eno roko en samokres, z drugo pa drug samokres in celo noč nišem zatišnil očesa, ker sem se bal da me ne napadejo.“

„Ali imate dovoljenje nositi samokresa?“

„Seveda ga imam.“

„Za dva?“

„Drugi je pokončan in jaz hodim z njim samo za parado.“

„Koliko imate pa delavcev sedaj?“

„Teh, ki hodijo okoli gozda? . . . Včasih jih je bilo po sto in več, navadno pa osemdeset. Kakor pride.“

„Potni listi so v redu?“

Pooblaščenec je takoj dal odgovor na vprašanje radi potnih listov, nakar se je straževodja poslovil od njega. Sedši na voziček, je rekel:

„Dobro pazite, kajti ko se je začelo v vasi hudodelstvo, ne prizanese nikomur. Če se pa kaj zgodi, pa najprej obvestite mene,“ je dodal.

Zadnje besede so tako prestrašile pooblaščenca, da je še tisto noč vzel v svojo pisarno ona dva žida, ki sta dotedaj spala v graščini.

Od graščine je obrnil straževodja kobilo proti Polževi bajti. Gospodinja je ravno vsipala kašo v lonček, ko je stopil v izbo debeli stražnik.

„Hvaljen bodi . . .“ je dejal. „Kaj je novega?“

„Pravzaprav nič, na večne čase,“ je odvrnila Polževka.

Straževodja se je ozrl po izbi.

„Kje je vaš?“

„Kam se je neki djal? Steci Andrejček po očeta.“

„Lepo pšeno. Táko vi sami pridelate?“

„Seveda.“

„Vsujte mi no iz lončka v vrečico, vam pa vrnem, ko drugič pridem.“

„Pa prejšnjo vrečico imate?“

„Na vozičku je. Morda mi prodaste eno kuro?“

„Lahko.“

„Kar zberite si jo, pa jo spravite na voziček pod kozla.“

Vstopil je Polž, žena pa je hitela izvršiti naročila.

„Niste nič slišali, gospodar, kdo je hotel Nemcem ukrasti konje?“ je vprašal straževodja.

„Kaj jaz vem,“ je odvrnil Polž, skomizgaje z rameni. „Slišal sem, da so parkrat ustrelili ponoči, drugi dan so pa govorili, da je nekdo pogledal h konjem. Kdo, tega pa ne vem.“

„V vasi govore, da sta bila Jaka Suknjar in Janez Rogač.“

„Tega ne vem. Slišal sem, da iščeta dela, pa ga ne moreta dobiti, ravno zato, ker sta sedela za hudodelstvo.“

„Vodke nimate? Prah tako piče v grlu . . .“

Polž mu je podal vodke in kruha s sirom. Straževodja je izpil, se malo odpočil, nazadnje se je pripravil k odhodu.

„Vi tu, za vasjo,“ je dejal pri slovesu, „morate biti pazni, kajti lahko vas okradejo, ali pa vas same obdolže hudodelstva.“

„Za božjo voljo,“ je odvrnil Polž, „nihče nas ni dosedaj okradel in mi nikogar, pa gotovo tako ostane do konca.“

Nato se je peljal straževodja k Jozelu. Krčmar ga je sprejel z velikim navdušenjem, ukazal kobilo peljati v hlev, gosta je pa povabil v najlepšo izbo, hvaleč se, da ima v redu vsa izpričevala.

„Toda nadpisa nad vrati nimate, kakor bi bilo treba,“ je opomnil gost.

„Tako j bo, samo da gospod straževodja ukaže!“ je odgovoril krčmar, izkušaje z izrazi vljudnosti zakriti notranji nemir.

Pri steklenici piva je omenil straževodja zadevo o napadu na taborišče.

„Kakšen napad je to!“ je odgovoril Jozel z začirčnim glasom. „Nemci so ustrelili, ker jih je bilo strah, ljudje pa takoj govore, da jih je napadla cela družba. Pri nas se vendar še ni nikoli kaj takega zgodilo.“

Straževodja si je obrisal z robcem brke in rdeče obličje ter rekel:

„Cela družba ali ne, toda Jaka Suknjar in Janez Rogač sta pa le hodila okoli kônj.“

Jozel se je skremžil in pomežikal z očmi.

„Kako sta mogla tam okoli hoditi,“ je odgovoril, „ko sta pa tisto noč pri meni spala.“

„Pri vas sta spala?“ je vprašal straževodja.

„Pri meni,“ je odvrnil Jozel malomarno. „Orehovec in Hrib sta ju videla, da sta bila oba že zvečer pijana kakor živina. Kaj naj pa delata,“ je dodal po premisleku, „če ne pijeta? Kedar kmet nima stalnega posla, zapije, kar čez dan zasluži, še tisti večer.“

„Saj sta lahko ponoči odšla od vaš,“ je opomnil straževodja.

„Morda sta res šla. Četudi je hlev ponoči zaprt, ključ pa v hiši.“

Razgovor je prišel na druge predmete. Straževodja je eno uro sedel pri Jozelu, ko se mu je pa kobila odpočila, je ukazal zapreči. Ko je sedel že na vozičku, je rekel krčmarju:

„Ti, Jozel, pa pazi na Suknjarja in Rogača . . .“

„Kaj sem jaz njiju oče, ali morda ona pri meni služita,“ je vprašal žid.

„Ne zato, ker bi služila, ampak zato, ker vas taki ljudje lahko okradejo.“

„Bom že gledal nanju.“

Ko je postavil straževodja sodček in vrečici v voz tako, da mu niso bile na potu, se je vrnil proti domu. Na poti je zadremal, toda v tem polsnu in polbedenju so mu stopale pred oči kar

naprej postave Jakoba Suknarja, Janeza Rogača in krčmarja Jozela. Enkrat je videl Suknarja z medenimi kljukami v rokah, potem zopet Rogača z železnimi vratici od peči, sedaj zopet oba, obdana od črede kônj, vedno pa kje blizu njiju ali baržunasto čepico, ali pa mirno se smehljajoči obraz Jozelov. Včasih se mu je za hip in kakor v megli pokazal junaški obraz Janka Hriba, ali sivi lasje njegovega očeta. V tem se je straževodja hipoma zbudil in presenečen pogledal okoli sebe. Toda razven njegove kobile, bele kure pod kozlom in občestnih dreves, ni bilo ničesar ondi.

„Fuj!“ je pljunil. „Sanje...“

Med kmeti je z vsakim dnem bolj izginjal dvom, da se bodo res naselili Nemci za stalno na graščinski zemlji. Računali so, da ne bodo o pravem času plačali obrokov Hiršgoldu, toda plačali so. Govorili so, da se prepirajo s Hamerjema, toda pobotali so se z njima. Menili so, da se bodo zbali zločincev, ki so se tihotapili k njihovim konjem, toda Nemci se jih niso bali, temveč celò sami v strah vzeli tatove.

„No, pa vendar še niso na trdnem, kajti kakor se zdi, ne bodo zidali, saj jim še zemlje niso odmerili.“

Tak pomislek je povedal v krčmi Orehovec nekega večera in ga zalil z ogromnim kozarcem piva. Toda ni si še dobro obrisal ust, kar nekaj zaropota pred poslopjem in v lepem koleslju se pripelje zemljemerec. Ni bilo dvoma, da je zemljemerec, ker je imel s seboj poln voz palic in vrvi. Hrib ga je poznal, ker je imel često ž njim opraviti,

poznali so ga končno vsi gospodarji po dolgih brkih in nosu, rdečem kakor česminj.

Ko je Hrib ves poparjen spremljal Orehovca domov, mu je rekel ta, da bi ga potolažil:

„Veste, boter, morda pa ta človek, četudi je zemljemerec, ni prišel k nam, ampak pojde naprej, tu bo pa samo prenočil.“

„Daj Bog,“ je odvrnil Hrib, „ker bi rad videl, da bi se naša otroka vzela in da bi se ustanovil ta lump Janko.“

„Jima pa kupimo posestvo kje drugje,“ je segel v besedo Orehovec.

„Nikakor ne. Kakor hitro mi ta potepuh pride izpred oči, proda posestvo in potem kje pogine.“

„Moja Pavlinka ga bo poboljšala.“

Hrib se je žalostno zamislil.

„Vi, govorite, boter,“ je dejal, „ker ga ne poznate, kakšen pes je. Jaz in vi in Pavlinka ga bomo poboljševali in ga še ne poboljšamo. Tako ti ta malopridnež večkrat niti doma ne prenočuje, če se mu pa dobro godi, ga pa cel teden ne vidim! . .“

Gospodarja sta se poslovila in vsak se je vlegel k počitku z drobtino upanja v srcu, da se zemljemerec skozi vas samo vozi. Naslednji dan pa sta se prepričala, da sta bila v zmoti. Z jutranjim svitom je vstal zemljemerec, vzel v krčmi butaro palic, plehnato cev z načrtom, pleteno buteljko najmočnejšega žganja in odšel v graščinska polja.

Nekaj dni so ga videli, kako je hodil tja in nazaj, v spremstvu cele tolpe Nemcev. Eni so nosili pred njim, drugi za njim drogoe, drugi so raztezali vrvi, drugi so mu iz njegovih palic delali

mizico, zopet drugi so mu samo gledali čez ramo. Ukazoval je ljudem na desno in na levo, zapisoval v knjižico, risal na tablico, ko je pripekalo solnce, je razpel nad glavo solnčnik, ali se je pa prestavil na novo mesto in vlekel v velikih požirkih iz pletene buteljke.

Kmetje so molče gledali oddaleč te manevre. Četrty dan se je pa oglasil Višnjevski:

„Za vraga, ko bi jaz izpil toliko vodke, bi še boljše meril ko zemljemerec sam!“

Na to pa Vojteh:

„Zato je pa zemljemerec, ker ima tako močno glavo.“

Tudi Polž je videl zemljemerca in potem je videl, kako so po njegovem odhodu Nemci vzeli rjuhe z nekaterih vozov, zapregli konje in odšli na tri strani sveta.

„Morda odhajajo?“ je pomislil.

Toda odšli so le za par ur, nato pa so se povrnili vozovi težko obloženi in začeli dajati iz sebe svojo vsebino. Eden na kup tramov, drugi na drug kup desák, tretji na kup opeke. In tako so v dveh dneh zvozili les, kamenje, opeko in apno, nalagaje vse to na kupe, na hribu, nedaleč od tabora, nekaj sto korakov od Polževe beračije.

Istočasno so trije Hamerjevi hodili po hribu in odmerili okoli njega četverokoten prostor, obsegajoč okoli dva orala površine.

Po teh pripravaht je nastalo nekega dne gibanje v taborišču. Od gozda sèm je prišlo nekaj tesarjev v modrih hlačah in suknjičih, z žagami, svedri in sekirami. Istočasno jim je šlo iz tabora nasproti

nekaj naselnikov z lopaticami in škafi, v gotovi razdalji za temi se je pa vlekla tolpa žensk, otrôk in ostali moški naselniki, vsi v prazničnih oblekah. Ti trije oddelki so se zbrali pri hribu, kjer je stal voz s sodčkom piva, in drugi s suhim mesom in pecivom.

Stari Hamer je bil oblečen v baržunast obledel suknjič, njegov sin Fric v črn površnik in drugi, Viljem, v živordeč telovnik z rdečimi rožami. Vsi so imeti dosti posla. Oče je pozdravljajal goste, tekaje od tesarjev k zidarjem, od zidarjev pa k ženskam; Fric je spravljajal na kup debele, lesene kole, Viljem je pa nastavljal sodček s pivom.

Pri Polževih je opazil te priprave Ovčar in takoj sporočil v bajto. Tako je hitela cela družina na hrib, Polž z ženo, Lenka s Stankom in Andrejčkom spredaj. Ustavili so se na pobočju, na drugi strani reke, nasproti taboru in radovedno gledali, kaj bo iz tega.

„Gotovo postavljajo hišo,“ je rekel Polž, „kajti čemu bi prišlo drugače toliko rokodelcev.“

V istem času je stari Hamer, pozdravivši goste, vzel v roko količek in ga z lesenim batom zabil v zemljo.

„Hoch! . . . Hura! . . .“ so zakričali tesarji in zidarji.

Hamer se je sklonil in vzel v roko drug količek in ga nesel v ravni smeri proti jugu. Za njim je stopal Fric z betòm, za njim pa tolpa starših naselnikov, žensk in otrôk, ki jih je vodil oni stari učitelj, ki ga je bila hčerka s psom pripeljala na vozičku.

Naenkrat je učitelj snel čepico. Moški so se odkrili in cela tolpa je začela peti svečano himno:

Bog je zatočišče nam in moč,
Pomočnik, ki v sili je navzoč.
Brez strahú smo, naj se zemlja maje,
Morju v srce se valé gore,
Vod valovi naj bučé, kipé,
Gibljejo goré se trepetaje.
Z nami je Gospod, svetá vladár,
Jakopov je Bog nam zvest čuvar.

Pri prvem zvoku pesmi se je Polž odkril, Polževka se je prekrižala, ponižni Ovčar je pa pokleknil na pobočju. Stanko se je tresel ves prevzet in široko odprl oči in usta, Andrešček je pa stekel s hriba, prebrodil reko in v diru hitel k taborišču.

Ko je stopil par korakov proti jugu, je stari Hamer zabil v zemljo drugi količek in krenil proti zahodu. Za njim, v istem redu kakor poprej, se je pomikala množica, peva je dalje:

Potok milosti krepča ves dan
Božje mesto, božji sveti stan.
Bog je v njem, zatorej se ne gane;
On hití mu v bran, ko pokne zor.
Narodi hrumé, zaman upor.
Bog jim zagrmi, trepet vse zmane.
Z nami je Gospod, svetá vladar,
Jakopov je Bog nam zvest čuvar.

Kmetje so začudeni poslušali to petje, neznano jim in tako svečano. V primeri s tesnimi in melanholičnimi spevi v njih cerkvi, se jim je zdela ta pesem zmagoslavna. Niso mislili, da bi mogla kdaj na teh njivah, kjer se je dosedaj razlegal le vzdih:

„Pod tvojo pomoč pribežimo, o sveta božja Porodnica ...“

tolpa tujih prišlecev s povzdignjenim glasom klicati:

Z nami je Gospod, svetá vladar,
Jakopov je Bog nam zvest čuvar.

Iz globoke zamišljenosti je hipoma vzdramil Polža krik Stankov:

„Pojó, mati! . . . pojo! . . .“ je govoril s hripavim glasom fant, tresoč se in plakajoč.

V tem je pobledel, usta so mu posinela in padel je na zemljo.

Prestrašeni starši so ga dvignili in pazno prenesli v bajto, ga škropili z vodo in mirili s prigovarjanjem. Vedeli so, da je otrok strašno zavzet za godbo, da se v cerkvi joka in se smeja pri vsaki procesiji. Toda v takem položaju ga še niso videli.

Šele doma, ko je ponehal spev pod taborom, se je Stanko pomiril in zaspal.

Andrejček je, brodeč reko, zagazil do pasu in zmočil klobuk in rokave pri srajci; toda četudi mu je bilo mrzlo in mokro, vendar se ni zmenil za mraz, ker ga je zanimala nova prikazen.

„Čemu neki tako hodijo okoli hriba in pojò?“ je premišljeval. „Gotovo hočejo odgnati zlo, da jim ne bi lezlo v bajto. Ker pa, kakor sploh Nemci, nimajo zelišč, niti posvečene krede, zato pa na krajih polja zabijajo hrastove kole. No, da bi bil pa hrastov kol boljši zoper vraga kakor kreda, pa ni mogoče . . . Morda pa tako začarajo prostor,“ je dodal čez hip, „da jim bajta sama zraste čez noč? . . .“ Vendar je to misel zavrgel kot nepri-merno. Bil je star že petnajst let in vedel, da bajte ni mogoče vsejati, ampak samo sezidati.

Presenetila ga je tudi neka čudna razlika v obnašanju Nemcev. Pevalo in hodilo je po polju, izpotikaje se po neravnem svetu, nekaj starcev, žensk in otrok. Mlajši tesarji in zidarji so stali v dveh gručah na hribu, glasno se smejoč, razkoračeni in kadeč pipe. Enkrat se je celo zaradi teh ustavila procesija. Ko je namreč Viljem Hamer, ki je gospodaril pri sodčku piva, povzdignil kozarec, so mlajši zakričali *hoch!* in *hura!* Stari Hamer se je ozrl, bolehní učitelj jim je pa zažugal z roko.

Polagoma se je procesija približala Andrejčku toliko, da je že razločeval cvileče glasove otrôk, vreščeče glasove starih žensk in nosljajoči bas starega Hamerja. In tu, med temi nerednimi glasovi je zapazil čaroben ženski glas, čist, zveneč in neizrekljivo ganljiv. Srce je v njem drgetalo. V njegovi domišljiji so zvoki dobili podobo slik in zdelo se mu je, da vidi nad kupom mlade trave in suhega plevela lepo drevo -- plakajočo vrbo.

Pogledal je ostreje v gručo in spoznal, da poje hčerka učiteljeva, ki jo je videl prvič, ko je na vozičku peljala očeta. Tedaj ga je bolj zanimal veliki pes ko ona. Danes je pa njen glas tako obvladal dušo fantovo, da je polagoma pozabil na vse. Izginilo mu je izpred oči polje, Nemci, kupi tramov in kamenja; ostal je samo oni glas, napolnjujoč cel prostor. Nekaj mu je drgetalo v prsih, hotel je tudi peti in je začel polglasno:

Dan vesel je nam napočil,
Jezus Krist je vstal od mrtvih ...

Ta melodija se je najbolje skladala s pesmijo Nemcev.

Kako dolgo je to trajalo, ni pomnil. Zbudili so ga iz sanjarjenja novi kriki: h o c h ! in h u r a ! množice, zbrane pri vozu s sodčkom, kjer je Viljem Hamer že razdajal gostom kozarce piva. Andrejček je opazil med množico sivo suknjico hčerke učiteljeve ter mehanično prišel bližje.

Tu so ga takoj iztreznili. Neki mlad Nemec ga je opazil in pokazal drugim, drugi mu je zbil z glave klobuk, tretji ga je pahnil v sredo gneče in za hip so ga med ogromnim smehom podajali z roke v roko. Fant, premočen, povaljan v pesku, bos, v hodnični srajci, je bil podoben strašilu. Nakrat je izgubil zavest in se kotalil med Nemci kakor oblatena žoga. V tem se je srečal s sivimi očmi učiteljeve hčerke in – zbudila se je v njem divja energija. Becnil je z boso nogo nekega tesarja, zgrabil za suknjo zidarja, kakor mlad bik udaril z glavo v trebuh starega Hamerja in ko je nastalo okoli njega nekoliko prostora, je obstal s stisnjenimi pestmi, oziraje se, kam bi se zapodil, da si naredi pot.

Nastal je krik. Eni so se glasno smejali fantu in pili pivo, toda ti, ki jih je potolkel, so ga hoteli natepsti. K sreči ga je stari Hamer pogledal od bližje in vprašal:

„No, kaj pa delaš, mali? . . .“

„Čemu mi pa nagajajo? . . .“ je odgovoril Andrejček, ki mu je že šlo na jok.

Nemci so nekaj med seboj zagodrnjali, Hamer pa je prijel fanta za roko in ga peljal v stran. Sedaj ga je zagledal učitelj in zaklical:

„Kaj si ti iz one bajte, ki je za vodo?“

„Seveda.“

„Kaj pa delaš tu?“

„Pritekel sem pogledat vašo pobožnost, toda ti lumpje so me začeli pretepati . . .“

Hipoma je umolknil in zardel, videč uprte váse sive oči učiteljeve hčerke. Držala je v roki nekoliko odpit kozarec piva in približavši se, ga je podala fantu.

„Zmočil si se,“ je dejala, „ná pij!“

„Nočem! . . .“ je odvrnil Andrejček in zopet ga je bilo sram. Zdelo se mu je, da se tako lepi gospodični ne sme odgovarjati s tako surovim glasom.

„Kje si se tako zmočil?“ ga je vprašala rado-vedno.

„V reki,“ je odvrnil tiho. „Tekel sem k vam čez vodo.“

„Torej pij,“ ga je silila in mu podala kozarec s pivom.

„Da se vpijanim,“ je odvrnil fant.

Končno je izpil, pogledal v njeno blede obličje in zopet tako zardel, da je šinil dekletu preko usten neki žalosten nasmeh.

V tem trenutku so se oglasile gosli in bas. Hčerki učiteljevi se je približal s težkimi koraki Viljem Hamer in jo peljal k plesu. Odhajaje je pogledala še enkrat Andrejčka s svojimi hrepenečimi očmi.

Fantu se je zgodilo nekaj čudnega. Strašna jeza in žalost ga je zgrabila za grlo in mu udarila v glavo. Hotel je skočiti na Viljema Hamerja in strgati z njega njegov rožasti telovnik, potem pa

je zopet mislil, da bi se razjokal na ves glas. Hipoma se je okrenil, da bi odšel.

„Greš?“ ga je vprašal učitelj.

„Seveda.“

„Pozdravi od mene očeta.“

„Od mene ga pa opomni, da o kresu vzamem travnik,“ je pripomnil stari Hamer.

„Ali je to vaš travnik?“ je odvrnil Andrejček.

„Saj so ga ata vzeli od graščaka v najem . . .“

„Oho, graščak! . . .“ se je zasmel Hamer.

„Mi smo sedaj tu graščaki, in travnik je moj.“

Andrejček je odšel. Približavši se poti, je zagledal kmeta, ki je skrit za grmom, opazoval zabavo Nemcev. Bil je Hrib.

„Hvaljen bodi . . .“ je dejal Andrejček.

„Kdo je pri tebi hvaljen?“ je vprašal starec z jeznim glasom. „Gotovo ne Bog, ampak vrag, ko se bratite z Nemci . . .“

„Kdo se brati z njimi?“ je odvrnil začuden Andrejček.

Kmetu so se iskrile oči in drgetala vela koža na obrazu.

„Vi se ne bratite?“ je rekel, mahaje s pestjo. „Ali te mar nisem videl, ko si letel k njim, kakor pes čez vodo, da bi ti dali kozarec piva? Ali mar nisem videl, kako sta molila tvoj oče in mati skupaj z Nemci? K vragu sta molila! . . . Saj vas je Bog že kaznoval, kajti Stanku se je nekaj zgodilo. Toda počakaj! ni še konec vsega . . . Izdajavci! pasje-verci! . . .“

Obrnil se je in odšel proti vasi, preklinjevaje Polževo rodbino.

Andrejček se je vlekel domov začuden in žalosten. V bajti je dobil bolnega Stanka in bojazen mu je stisnila srce. Takoj je povedal očetu, kakó je srečal Hriba.

„Tako je neumen, kakor je star,“ je odvrnil Polž. „Kaj naj človek stoji pokrit kakor živina, ko molijo, četudi Nemci?“

„Pa je vendar njih pobožnost Stanku škodovala,“ je pripomnil Andrejček.

Polžu se je pomračil obraz.

„Kaj naj bi mu škodovalo,“ je odvrnil čez hip. „Stanko je že tak, da ga takoj strese, če le baba na polju zapoje.“

S tem je končal. Andrejček se je potikal po bajti, ker mu je bilo pa v njej tesno, se je umaknil med jarke. Hodil je tam sam brez cilja in poti. Včasih je zlezal na hrib, odkoder je videl Nemce, kako so vsi skupaj kopali temelj, potem je zopet šel v soteske, ali se je plazil skozi trnjevo grmovje.

Kjerkoli je pa bil, povsod je šla z njim senca učiteljeve hčerke, njeno blede obličje, sive oči in kretnje, polne hvaležnosti. Včasih mu je prihajal na uho kakor iz kake globine njen močni in ganljivi spev, ali stari, hripavi glas Hriba, ki je preklinjal.

„Morda me je pa uročila?“ je šepetal vznemirjen in – zopet mislil na njo.

VIII.

Še nikoli se ni čutil Polž tako zadovoljnega kakor to pomlad. Kajti odpočil si je za vse čase,

denar se mu je stekal v skrinjo in nagledal se je novih reči.

Prej mu je bil dan vedno tako dolg. Komaj se je, izmučen od dela, vrgel na postelj in zaspal trdo kakor kamen, pa je že žena vlekla z njega odejo in vpila:

„Vstani Jože, dan je . . .“

„Kakšen dan? . . .“ je vpraševal začuden, „saj sem se ravnokar vlegel.“ Kljub temu je zbral svoje kosti, od katerih se je vsaka posebej držala postelje in ni na noben način hotela vstati, si zmel oči, zeval, da mu je v vratu hreščalo in se rad ali nerad, vzdignil.

Bilo mu je tako težko, da je včasih z veseljem mislil na večno spanje v zemlji. Tu ga pa žena kar naprej priganja: „vstani no . . . umij se! . . . obleci se . . . Če ne, se zapozniš in utrgajo ti zaslužek . . .“

Tako se je oblekel, pripeljal iz hleva konja, ravnokakor kakor on izmučen, in se vlekel na delo v graščino ali v mestece, odkoder je vozil žide po svetu. Dostikrat ga je tako zdelalo, da je, obstavši na pragu bajte, mrmral: „pa ostanem doma!“ . . . Toda bal se je žene, končno mu je bilo tudi žal zaslužka, brez katerega ne bi ohranil gospodarstva.

Danes je drugače, danes se Polž naspi, kolikor hoče. Včasih ga žena iz navade potegne za noge, rekoč: „vstani, Jože!“ — toda tedaj odpré kmet eno oko, da mu ne bi spanec utekel in zagodrnja: „daj mi mir!“ . . . in spi dalje, tudi do sedme ure, ko v vaški cerkvi zvoní k jutranji maši.

V resnici ni imel po kaj vstajati. Pomladanska dela na polju je že davno končal Matija, židje so se iz mesteca usipali ob novi železniški progi, v graščino pa tudi ni nihče klical Polža, ker graščine -- ni bilo.

Včasih se kmet par dni ni dotaknil nobenega dela. Kadil je pipo, se potikal med poslopji, ali ogledoval bujno rastočo setev. Najljubša njegova zabava je pa bila, iti na hrib, vsteti se pod smreko in gledati na nemške naselbine, ki so rastle kakor gobe iz tâl.

Do konca meseca maja si je Hamer postavil že čisto vse, trije drugi Polževi sosedje: Gede, Treskow in Pifke, so pa dokončavali svoje stavbe. Lepo je bilo pogledati na njih gospodarstvo. Vsako poslopje je stalo sredi polja, vsa so si pa bila podobna med seboj, kakor krajcar krajcarju. Pri poti vrt, obsegajoč dva oral, obdan z lesenim plotom na štiri ogle; pri eni strani plota hiša, sestojeca iz štirih velikih sob, pokrita z deščicami, za hišo pa velikansko dvorišče, okoliinokoli zaprto s poslopji.

Vsaka teh stavb je bila brez primere širša, daljša in višja od kmetiških; bile so čiste in gladke, toda obenem okorne in surove, kajti dočim se na kmetiških bajtah ali lopah strehe nagibajo na štiri strani, so bile pri Nemcih strehe poševne le na pročelju in zadnji strani hiše.

Zato pa so imela okna po šest šip in vrata so bila delana po mizarški umetnosti. Andrejček pa, ki je vsak dan stekel k Nemcem, je še pripovedoval, da so v izbah tla iz desák, da so kuhinje v hišah posebej in da imajo peči železne plošče.

Tak gospodarski red je opazoval Polž izpod svoje smreke, sanjaje, da si kedaj tudi on sezida vse na tak način; samo streho postavi drugo. In ko je tako sanjal, ga je včasih kaj hipoma postavilo na noge. Hotel je nekam iti in prijeti za neko delo, ker mu je bilo dolgčas in ga je bilo sram, da postava; potem se ga je zopet polotil nemir, kakor bi mu kdo trkal na prsi in ga vpraševal: „Kaj bo zanaprej? ...“

V tem se mu je zbudilo hrepenenje po graščini in po poljih, po katerih je nedavno hodil s plugom, kjer pa so sedaj zrastle naselbine. Sedaj ga je zopet obvladal velik strah, da si ne bo mogel pomagati, če se ga lotijo Nemci, ki so posekali les, razbili kamenje, dà, pregnali celó graščaka ...

Vendar je kmet zbral razpršene misli in se umiril. Saj vendar opazuje Nemce in jim je sosed že skoro dva meseca in se nič hudega od njih ne more spomniti. Delajo pri svojih poslopih, pazijo na živino, da jim ne uhaja v škodo, celó njih otroci se ne potepajo, ampak se uče vsi v hiši Hamerja, kjer se je naselil bolehní učitelj.

„Redni ljudje so to,“ je rekel sam pri sebi Polž, „in celó lažje se živi z njimi, nego je bilo pod graščakom.“

Bolje je, kajti od dne, ko so prišli sèm, veliko kupujejo pri Polževih in dobro plačujejo.

Prodal jim je vendar dosedaj dvoje telet, trinajstero prasét, enajst gosi in šestnajst korcev žita, ne vštévši perutnine, masla in krompirja. Celó plesnjiv venec gob, še tega jim je prodal in tudi zanj so plačali.

Ne čisto v enem mesecu je dobil Polž od njih sto rubljev brez dela, za kar je bilo v graščini treba trdo delati celo leto.

Prav mu je večkrat govorila žena:

„Kaj mar misliš, Jože, da bodo vedno kupovali od tebe? Saj imajo tudi oni gospodarstva, celo boljša od tvojega. Veselil se jih boš k vječemu do zime, kajti potem ne bodo kupili od nas niti kolikor je za nohtom črnega.“

„Bomo videli, kako bo,“ je odgovoril kmet.

V duši je pa premišljal, da četudi ne bodo kupovali Nemci, pa bo gotovo dosti prislužil od onih, ki delajo železnico, da se le približajo v to stran. Celo nakupoval je. Kupil je par praset od Grahovca, od Višnjevskega nekaj gosi, ko so pa Nemci že manj povpraševali po maslu, je ukazal ženi nabirati ga in soliti.

„Ne boj se,“ je dejal, „vse pokupijo železničarji. Saj pomniš, kaj so nam inženirji pravili.“

Parkrat je na svojih trgovskih potih srečal Jozela, ki ga je vedno gledal topo in se smehljaj.

„Hud je naše vrag!“ je menil Polž. „Boji se, da mu prikrajšam zaslužek.“

Enkrat ga je krčmar nagovoril:

„Polž,“ je dejal, „storite mi uslugo!“

„Kakšno?“

„Postavite na svojem svetu bajto za mojega svaka.“

„Kaj bo pa delal?“

„Trgoval bo z železničarji. Drugače boste videli, da nam Nemci vse pobero izpred nosa.“

Polž je pomislil in odvrnil:

„Ne, nočem žida na svojem svetu. Dosti ste jih že vi snedli, pesjaki, ki so vas sprejeli v hišo.“

„Vi z židom nočete stanovati,“ je odvrnil Jozel razsrjen, „toda z Nemci pa nate celo moliti. Bomo videli, kaj boste imeli od tega.“

„Dober zaslužek voha, lump!“ je rekel pri sebi Polž, opazovaje žida, ki je pobledel od jeze.

In po malem je nakupoval dalje. Enkrat je kupil četrtinko prosa, drugi dan pol korca ječmenove kaše, potem zopet masti.

Potikaje se tako po okolici (kajti v domači vasi mu gospodarji niso hoteli nič prodati), je spoznal, da so cene vsemu blagu znatno poskočile. Ko je pa izpraševal kmete in gospodinje: čemu tako dražé? — so odgovorili:

„Čemu naj vam prodajamo ceneje, ko nam pa danes ali jutri bolje plačajo.“

„Kdo vam plača?“

„Če ne drugi, pa Nemci, ki so se naselili v vaši vasi.“

„Kaj ti tudi pri vas kupujejo?“ je vprašal radovedno Polž.

„Od kedaj že . . . Če je le kaj več na prodaj, takoj pride Nemec, še preje ko žid, in plača, ne da bi glihal. In kaj se melje moke zanje v mlinu! . . . Toliko, kakor za vojsko.“

„Ha!“ je pomislil Polž, „po vaseh kupujejo, ker je žito še na polju, njih je pa mnogo.“

Trgovske operacije Polževe in njegove žene z Nemci so strašno malo ugajale kmetom v njegovi domači vasi. Celo pred cerkvijo v nedeljo mu je malokdo odgovoril: „na večne čase.“ Ko je pa

hodil Polž okoli neke gruče, tedaj so se glasno pogovarjali med seboj o odpadnikih od svete katoliške vere, ki lahko nakopljejo na ljudi jezo božjo.

Celo Sobjeska je prihajala v njihovo bajto vedno redkeje in skrivaj in enkrat je izpivši vodko — rekla:

„Pri nas govore, da ste se čisto prekrstili v Nemce Res je,“ je dodala čez hip, „da je usmiljeni Bog povsod isti, toda vendar Nemec, to je grda stvar! . . .“

Da bi potlačil opravljanje, je dal na svèt svoje žene Polž neke nedelje župniku za mašo in šel ta dan z ženo in Adrejškom k spovedi. Vendar mu to ni nič pomagalo. Kajti Hrib je pred cerkvijo, Jozel pa zvečer v krčmi razkladal gospodarjem, da Polž ne bi molil tako goreče, ko ga ne bi težili grehi.

„Moral je kaj posebnega zagrešiti, ko sta kar oba z ženo šla k spovedi! . . .“ so govorili kmetje in pili pivo.

Koncem meseca maja je sporočil Ovčar Polževki, da že nekaj dni Nemci še pred solnčnim vzhodom nekam pošiljajo vozove. Vozovi ostanejo iz doma cel dan in se vračajo pozno zvečer. Potem je zopet opazil Ovčar, da vozi Viljem Hamer od doma vreče moke, kašo in slanino. S tem vozi nekam proti župni cerkvi, potem pa krene v jarek in ga ni mogoče videti.

Te vesti so učinile, da je začel Polž zopet bolj zgodaj vstajati in s hriba ogazovati okolico. Prepričal se je, da v resnici iz vsake nemške kolonije s svitom odhajajo vozovi, toda kam? tega ni mogel izslediti.

Namestu tega je pa zagledal nekega dne, ko je gledal malo na desno od cerkve, v jugozahodni strani obzorja daleč za polji žolto točko. Točka se je proti večeru povečala, drugi dan je bila podobna črti, polagoma je rastla, končno je pa nastal nekak žolt pesek, bližajoč se Belici. Istočasno je zvedel od Andrejčka, da so vozovi, ki se vračajo z dela, zamazani s peskom in glino.

„Pa jih nisi vprašal, kam hodijo?“ ga vpraša Polž.

„Vprašal sem, toda takoj me je zapodil Fric Hamer, tisti z brado,“ je odvrnil fant.

Polžu je hipoma šinila misel v glavo.

„Ejej!“ je zaklical, „sedaj vem, kam hodijo. Gotovo že delajo železnico, ni dvoma.“

„Čudno, da ni k nam še prišel noben železničar kupovat,“ je omenila Polževka.

„Ker so še daleč. Toda jaz pojdem sam k njim,“ je odvrnil Polž.

„Vražji Nemci!“ je dodal po prevdarku, „kako znajo varovati tajnost, da ne bi kdo drugi kaj dobil...“

„Pa pojdi čim prej v ono stran!“ je zaklicala žena. „Kajti sedaj bi se dalo največ zaslužiti...“

Kmet je obetal, da pojde jutri zjutraj; ker je pa zaspal, se je malo obotavljal, potem pa povedal, da je že prepozno; tako ga je komaj naslednji dan žena segnala z doma.

Po poti je stopil kmet v vas, kjer so že vsi govorili, da kopljejo le slabo miljo odtod od preteklega tedna sèm rove in sipljejo nasipe za železnico. Bilo je celó nekaj delavcev, ki so hoteli

dobiti dela, toda samo enega so vzeli, pa tudi ta se je vrnil po treh dneh, zdelan od napora.

„Pasje delo je to, ne človeško,“ so pravili Polžu v vasi. „Samo če ima konje, se še izplača iti tja, kajti vozniki zaslužijo pa štiri rublje na dan.“

„Štiri rublje? . . .“ je pomislil Polž in ošvrknil konja. „Tega ni bilo za grajskih časov! . . .“

Kako uro je vozil po stranskih potih, predno je nazadnje došel do mesta, kjer so delali. Od daleč je že videl ogromne, hribom podobne kupe glin, na katerih se je gibalo kakih sto ljudi, nedomačinov. Bili so veliki in bradati ljudje, v barvanih srajcah, neznansko močni. Eni so kopali glino, drugi so jo vozili strani v velikih samokolnicah, ki jih ne bi vlekel vsak konj.

Polž je zmajal g glavo.

„Oho!“ je zamrmral, „tega pa gotovo naš človek ne vzdigne.“

In začuden je ogledoval gore in prepade, v tako kratkem času izkopane od teh tujih ljudi.

Stopivši bližje je nagovoril enega izmed onih, ki so vozili samokolnice, toda ta mu ni niti odgovoril, zamišljen v svoje težko delo. Na srečo ga je ugledalo nekaj takih, ki niso nič delali, med njimi tudi žid v kratkem površniku.

„Kaj pa hočeš, gospodar?“ je vprašal Polža.

„Prišel sem vprašat,“ je odvrnil kmet, nekam zmešan, vrteč kapo v roki, „prišel sem vprašat, če morda potrebujete kaše ali masti? . . .“

„Moj dragi,“ je odvrnil žid, „mi imamo tu svoje dobavitelje. Dobro bi se nam godilo, ko bi morali kupovati vsak polič kaše od kmetov! . . .“

„Velika gospôda mora biti to!...“ je menil osramočen Polž. „Nočejo kupovati od kmetov, gotovo vse kupijo od šlahte...“

Žid je že odhajal. Hipoma ga je Polž, klanjaje se do tâl, zopet vprašal:

„Ne zamerite, pa z vožnjo bi pri vas kaj zaslužil? ...“

Židu je bilo všeč ta ponižnost.

„Pojdi, dragi,“ je dejal, „v ono stran, kjer vozijo pesek in gramoz, tam te morda vzamejo.“

Kmet se je priklonil še nižje, se vsedel na voz in šel kos pota skozi grape, dospel na drugo stran, kjer so nasipali velikanski nasip iz peska. Tu je zagledal precej vóz, med njimi tudi vozove nemških naselnikov.

Ugledali so ga tudi oni, kajti takoj je bil pri njem Fric Hamer. Bil je podoben nadzorniku.

„Odkod si se pa ti vzel?“ je vprašal jezno.

„Hotel sem tudi jaz dobiti dela.“

Nemec je naježil obrvi.

„Tu nič ne opraviš,“ je dejal. Videč pa, da Polž gleda okoli sebe in čaka, je stopil k pisarju in se nekaj časa z njim razgovarjal.

Nato je pisar pritekel h kmtu in klical:

„Ni potreba voznikov! ni potreba... Že teh imamo preveč... Nimaš za kaj čakati, ker samo drugim pot zastavljaš. Pojdi strani! ...“

Ta ukaz, izrečen osorno in s povzdignjenim glasom, je zmešal pohlevnega kmeta. Polž je obrnil konja tako hitro, da malodani zvrnil voza, ter se še hitreje odpeljal. Zdelo se mu je, da je razžalil neko visoko vlado, ki je posekala gozd, pregnala

šlahčiča, poslala v vas naselnike in ki sedaj celó zemljo preobrača, kopaje jame tam, kjer so bile prej gore in nasipaje gore v ravnini.

Peljal se je tedaj in pogosto tolkel po konjih, po glavi so se mu pa podile zmedene misli, da ga vsak hip zgrabi kdo za vrat in ga vrže v ječo, češ: „Kako si se upal, kmetavs, prositi za tako delo, ki so si ga pridržali Nemci? ...“

Skoro celo uro je blodil po jarkih, predno je dospel na čisto polje. Ozrl se je in videl žolte hribe izkopane gline, pogledal pred se in ugledal župno cerkev. To ga je iztreznilo.

„Saj so hodili vendar iz te vasi kmetje na delo, pa se ni nihče na nje jezil,“ je premišljeval Polž. Potem se je tudi spomnil, da pri vožnji peska in gramoza niso bili samo vozovi Nemcev, ampak tudi kmečki. Torej je tudi kmetom dovoljeno zaslužiti kaj pri železnici, ne samo Nemcem. Če je pa dovoljeno, torej zakaj so ga izpodili, in še tako hitro, da se ni mogel niti ogledati?

Pozneje se je spomnil Frica Hamerja, njegovih naježenih obrvi, njegovega razgovora s pisarjem in razumel, kaj se godi. Torej — pregnali so ga po prigovarjanju naselnikov. Izpočetka sam sebi ni mogel verjeti, toda kmalu je dobil novih dokazov za svoje mnenje. Čemu so naselniki skrivaj odhajali z doma na delo? Gotovo, da jih Polž ne bi videl. Ali čemu je Fric Hamer spodil Andrejčka, ko je fant vprašal hlapce, kam gredo? Zopet radi tega, da Polž ne bi zvedel o dobičkanosnem delu.

„O pasjeverci!“ je zagodrnjal kmet in prvič začutil nevoljo na Nemce. Ni se čudil, da so željni

zaslužka, toda do dna duše ga je razdražilo, da so hoteli prikriti takó očitno delo, kakor je gradnja železnice.

„Zviti Judeži? hujši so ko židje!...“ je dejal kmet, srce mu je pa kipelo od jeze.

Vrnivši se domov je Polž na kratko povedal ženi, da dela še ni dobil. Potem je odšel v Hamerjevo naselbino.

Približavši se novemu poslopju, je ugledal v vrtu nekaj Nemk, ki so kopale grede, med plotovi pa nekaj možkih. Tam je bil stari Hamer, dva naselnika in žid, Hiršgoldov pooblaščenec. Iz njihovih kretenj in razpaljenih obrazov je sklepal Polž, da se o nečem zelo živahno razgovarjajo, ali morda celò prepirajo.

Tudi Hamer je spoznal kmeta, toda očividno ga ni maral srečati: kajti obrnil mu je hrbet in s svojimi tovariši odšel na dvorišče, tja pod skedenj.

„Glejte ga no,“ je zagodrnjal Polž, „kako je moder! . . . Ve, za kaj se gre . . . Toda jaz te že dobim in ti vse povem v obraz.“

Toda z vsakim korakom naprej, mu je upadal pogum, na koncu ga je pa popolnoma zapustil.

„To je gospod, kákršnih je malo na svetu,“ je prevdarjal kmet o Hamerju, „jaz sem pa revež. Če mu kaj rečem, me gotovo poseka in kje najdem potem pravico?“

„Treba se je vrniti domov! . . .“ je zašepetal.

Toda žalost za izgubljenim zaslužkom mu zopet ni pustila, da bi se vrnil. Tako je omahoval. Stopil je malo naprej, se naslonil na plot, kakor bi gledal, kaj kopljejo Nemke na vrtu. Na ta način

se je polagoma približal Hamerjevi hiši; toda ni se še drznil stopiti na dvorišče.

V naselnikovem stanovanju je bilo eno okno odprto in razlegal se je iz njega šum, podoben brenčanju čebel v panju. Kmet je stopil bližje in zagledal v veliki izbi množico otrôk, sedečih v klopeh. Eden izmed njih je nekaj pripovedoval s kričečim glasom, drugi so pa mrmrali. Po sredi izbe se je izprehajal bolehni učitelj z ravnilom v roki in zaklical od časa do časa:

„Still! . . .“

Učitelj je slučajno pogledal skozi okno in uzrši kmeta, mu dal neko znamenje. Čez nekaj časa so otroci v izbi zamrmrali še močneje, sredi njih se je pa prikazala učiteljeva hčerka s knjižico v roki, ponavlja je od časa do časa z zvenečim in tankim glasom:

„Still! . . .“

„Gotovo jim pravi: molčite . . .“ je menil kmet.

V tem je zaslišal za seboj težke korake in kašelj. Okrenil se je, za njim je stal učitelj.

„Ali ste prišli pogledat, kako se uče naši otroci?“ je rekel učitelj, smehljaje se.

„Ne radi tega,“ je odvrnil kmet. „Prišel sem povedat vašemu Hamerju, da je podel človek, ker mi je snedel zaslužek.“

Povedal je, kako so ga danes spodili od dela pri železnici, po prigovarjanju Frica Hamerja.

Učitelj je kimal z glavo.

„Ravno tako dela tudi z našimi,“ je odgovoril. „O, ravno sedaj se Treskow in Fabricij prepirata s Hamerjem, ker ju je odrinil od vožnje pri železnici

in ker ju Hiršgoldov pooblaščenec pritiska radi denarja za zemljo.“

„Naj se ti pogovoré med seboj in židom,“ je odvrnil kmet. „Kaj sem pa jaz kriv, da me hočejo uničiti? Po njihovi zvijači človek sedaj ne zasluži niti groša. Pa kaj, ali naj jaz lakote poginem? . . . In zakaj? . . .“

„Kar je res je res, vi ste mu trn v peti,“ je dejal po kratkem prevdarku učitelj.

„Kaj sem jim storil hudega?“

„Vaš svet leži sredi Hamerjevega sveta, zato je njegovo gospodarstvo manj vredno,“ je dejal učitelj. „Pa to še ni vse. Hamer je mislil, da mu morda prodaste hrib s smreko, kjer hoče postaviti mlin na sapo za Viljema.“

„Kaj jim je toliko za mlin? saj imajo vendar toliko sveta.“

„Zaslužili bi več. Če pa Hamer ne postavi mlina, tedaj ga prihodnje leto gotovo postavi Gede za svojega nečaka.“

„Zakaj ga pa Hamerjevi ne postavijo na svojem svetu?“

„Ker imajo same nižine. To je najrodovitnejši svet v celi naselbini in modro so ga izbrali,“ je pravil učitelj, „toda mlina na njem ne postavijo . . .“

„Pa kaj so si ta mlin tako v glavo vbili,“ ga je prekinil jezno Polž in tolkel s pestjo ob plot.

„To je važna zadeva,“ je odvrnil tišje učitelj. „Ko bi imel danes Viljem mlin, bi se v dveh tednih oženil s hčerko Knapa iz Volje in bi dobil z njo dvajset tisoč rubljev . . . Dvajset tisoč rubljev! . . . Ker pa tega denarja ne bo, Hamerjevi

lahko pridejo na boben . . . Raditega," je končal učitelj, „ste jim vi kost v grlu. Kajti ko bi vi prodali svoj svet, bi vam oni dobro plačali in bi sami prišli iz zadrege.“

„Ne prodam," je odvrnil kmet. „Kaj sem jim jaz rekel, naj pridejo sem? Jaz nikakor nočem poginiti radi njihove koristi. Kakor kmet enkrat zapusti očetovino, je že po njem . . .“

„Hudo bo," je rekel učitelj, razprostrši roke.

„Pa naj bo. Jaz se ne dam zlepa.“

Po teh besedah se je poslovil Polž od učitelja in se vrnil domov ker ni želel videti Hamerja. Šele danes je razumel, da se ne morejo med seboj pobotati, in da bo ta dobil igro, kdor bo dalje vzdržal.

„Božja volja!" je dejal kmet in celo pot šepetaje molil. Nejasna slutnja mu je rekla, da se začenjajo zanj težki časi.

Nekaj dni po tem razgovoru z učiteljem je zbudil našega Polža ob solnčnem vzhodu Ovčar.

„Vstanite, gospodar!" je hitel ves zasopljien hlapec, „vstanite in pojdite vun, kajti okoli reke se je nabralo cel kup ljudi.“

Polž se je vzdignil, oblekel in tekel v jarke, odkoder so mu leteli na uho neki glasovi. V četrte ure se je preril skozi grmovje, rastoče po grapah in hribih, predno je došel na ravno. Tu je nad Belico zagledal trumo kopačev, ljudi, ki so vozili samokolnice, vozove naselnikov in vozove nekaterih gospodarjev iz vasi. Med njimi je bil tudi Višnjevski.

Polž je stopil k njemu.

„Kaj se godi tu?" je vprašal.

„Naredili bodo nasip, potem pa most čez Belico,“ je odvrnil Višnjevski.

„Kaj pa vi tu delate?“

„Najel nas je Fric Hamer, da vozimo pesek; zato smo tu.“

Sedaj je zagledal Polž med trumo oba Hamerja: Frica in starega in stopil k njima.

„Dobri sosedje ste,“ je rekel razsrjen. „Celo v vas ste šli po voznike, mene pa ni nihče vabil k delu...“

„Ko boš stanoval v vasi, pa tudi tebe pokličemo,“ je odvrnil Fric, obrnivši mu hrbet.

V bližini je stal med kopači neki gospod, ki je bil videti predstojnik. Polž se mu je približal, snel kapo in začel govoriti:

„Ali je to pravica, blagorodni gospod, da bi Nemci bogateli pri železnici, jaz pa ne bi niti groša zaslužil, četudi bivam tu, pod reko? To leto sta bila pri nas dva gospoda, ki sta obetala, da prislužim veliko denarja, ko začno zidati železnico: No, in sedaj zidate železnico, jaz pa niti kônj nisem pripeljal iz hleva. Tak Nemec, ki ima okoli sedem kmetij zemlje, je še lakomen zaslužka. Jaz pa, ki imam samo deset oralov in sem izgubil delo, ker graščine ni več, hodim kakor berač in prosim. Saj imam vendar tudi jaz ženo in otroke, hlapca, deklo in nekaj živine. Moramo mar vsi poginiti, ker so se Nemci zoper nas zvezali? Ali je to pravica, blagorodni gospod?“

Tako je govoril v eni sapi Polž, vedno klanjaje se do tál. Predstojnik ga je od začetka gledal začuden; kmalu je pa razumel, za kaj se gre in se obrnil do Frica Hamerja s vprašanjem:

„Zakaj ga niste vzeli v delo?“

Fric je stopil par korakov naprej, predrzno pogledal neznanca in odvrnil:

„Kaj vi plačate za me kazen, če kedaj ni vôz? . . . Vi niste odgovorni za vozove, ampak samo jaz. Torej vzamem jaz take ljudi, ki se lahko nanje zanesem.“

Predstojnik se je od jeze ugriznil v ustno, toda molčal. Čez hip je dejal Polžu:

„Pomagati, moj dragi, ti v tem slučaju ne morem. Zato me boš pa vselej, kedar pridem v vašo okolico, vozil. Ne boš sicer zaslužil veliko, toda vsaj nekaj. Kje stanuješ? . . .“

Polž je pokazal na dim, ki se je dvigal nad jarki, rekoč, da je tam njegova bajta. Ko je pa gospod odhajal k delavcem, ki so čakali navodil, ga je objel v slovo za noge.

Videvši pa, da nima na kaj čakati, se je obrnil kmet proti domu. Na poti ga je nagovoril stari Hamer.

„No, kaj?“ je dejal stari, „slabo je, ker mi niste prodali sveta! Jaz sem vedel, da ne vzdržite z nami. Sedaj bo pa še slabše, ker se je Fric razsrdil na vas.“

„Bog je močnejši ko Fric,“ je odvrnil kmet.

„Premislite se,“ je dejal Hamer. „Plačam vam petinsedemdeset rubljev za oral.“

„Tudi dvakrat toliko ne vzamem,“ je rekel Polž.

„Slabo se vam bo godilo, kajti tu ne boste zaslužili nič. Vi bi morali ali stanovati pri graščini, ali pa imeti veliko sveta. Za Bugom bi kupili najmanj dvajset oralov za to, kar dobite od mene.“

„Jaz ne grem za Bug. Naj gredo drugi, če je tam tako dobro.“

Razšla sta se oba v jezi. Ko se je Polž že pod jarki obrnil nazaj, je videl Hamerja, ki je stoječ na istem mestu, z rokami v žepih in s pipo v zobeh, gledal neprijazno za njim. Ko je pa zopet Hamer, idoč v naselbino, pogledal nazaj, je zagledal na hribu kmeta, z rokami prekrižanimi na prsih, ki se je žalostno smehljaj in kimal z glavo.

Vsak izmed njiju se je bal drugega in mislil: kaj neki kuje zoper mene in zakaj je tako trdovraten?

Železniški nasip je vedno bolj rasel in se počasi pomikal od zahoda proti vzhodu. Čez nekaj let se bo pomikal tod vsak dan železni konj s stotinami vagonov, s hitrostjo letečega ptiča, vozeč ljudi in blago, bogateč premožne, pehajoč v uboštvo siromake, krepeč močne, pobijajoč slabe, razširjajoč modo in množeč zločine, kar se vse skupaj imenuje civilizacija. Toda Polž ni vedel nič o civilizaciji, morda tudi raditega ne, ker se mu je eno izmed njenih lepih del zdelo nekaj zloveščega.

Ko je šel na svoj hrib gledat, kako delajo, je pogled na železniški nasip vzbudil v njem vsakokrat mračnejše misli. Sedaj se mu je zdelo, da je peščeni nasip sikajoč jezik velikanskega gada, ki leži med kamenjem na zahodnem koncu obzorja in leze bližje vsak dan, da bi mu požrl beračijo; sedaj zopet, da je nasip meja, ki loči njegovo vas od ostalega sveta. Delali so že pet mesecev na obeh bregovih reke, in nasuli v eni vrsti kupe, ki so imeli obliko gomil. Polž je opazil to podobnost

in si domišljaj, da je končani nasip nekaj velikanski prst, ki mu kaže drugega za drugim – štiri grobe ...

Počasi so se pa napolnili presledki med nasipi; grobi so izginili in ostal je samo dolg kup peska, raven kakor puščica. V vsaki dnevni dobi je nasip spominjal na svojo navzočnost; opoldne se je bleščal, da je slepel oči, ponoči se je pa svetil kakor črta, narisana s fosforjem na zid.

Tudi Ovčar je opazoval prečudno reč, ki se je tudi njemu zdela upor proti svetovnemu redu.

„Nekaj nezaslišanega,“ je dejal šepasti hlapec, „nasuti toliko peska na polje in še zagrajati vodo. Ko Belica naraste, ne pojde skozi odprtino, ki so jo za njo pustili.“

Polž je šele sedaj opazil, da se konca nasipa na obeh straneh dotikata bregov reke. Ker so pa obzidali bregove, ni videl nič nevarnega, vsaj záse ne.

„Tako,“ je odgovoril Ovčarju. „Na oni strani nasipa se voda lahko razlije po polju, toda nam ne stori škode.“

Nič manj ga ni vznemirilo, da so Hamerjevi na svojem bregu Belice z veliko naglico v nižjih mestih delali nasipe, kakor bi se bali, da jim bo voda v slučaju povodnji zalila polje.

„Modri so Nemci!“ je menil kmet. „Dobro bi bilo tudi na našem bregu isto storiti.“ Tako je namerjal, ko spravi seno, da takrat oddeli svoje polje z nasipom od nemškega travnika, s pletenim plotom zavaruje vznožje hribom, da jih voda ne bi izpodkopala v slučaju poplavitve. Zdelo se mu

je celo, da bi lahko že danes, ko je toliko prostega časa, začel postavljati plot, toda – odlašal je od dne do dne in ostalo je, kakor navadno, pri nameri.

Slutiti ni mogel, kako strašna nesreča ga zato doleti.

Bilo je v začetku meseca julija, ko po košnji sena dozoreva žito in se ljudje pripravljajo k žetvi. Polž je pobral seno in ga spravil na dvorišče, da bi se čisto posušilo, Nemci so pa prevzeli svoj travnik in ga takoj zagrado od leseno ograjo od kmetovega sveta. To poletje se je odlikovalo z veliko vročino: čebele so rojile, žito rumenelo, Belica je bila plitvejša nego navadno in pri železniškem nasipu so umrli trije kopači vsled solnčarice. Izkušeni gospodarji so se bali ali dolgega dežja ob žetvi ali pa nevihte s točo vsak dan; kajti v nekaterih oddaljenejših krajih je padala toča.

Res je prišla nevihta.

Jutro tistega dne je bilo vroče in soparno; ptiči so le malo peli, svinje niso hotele žreti in izmučene so se skrivale med poslopji, iskaje sence. Veter je potegnil, pa zopet pojenjal; enkrat je bil suh in vroč, potem zopet hladen in vlažen; često je izpremenil smer, kopicil z raznih strani goste oblake, ki so – kakor se je zdelo – v višjih vrstah plavali proti zahodu, v nižjih proti polnoči.

Okoli desetih se je znaten del neba, na jugu od železniškega nasipa, prepregel s težkimi meglami, ki so hitro menjavale barvo, iz pepelne so prešle v železno barvo, tuintam popolnoma črno. Zdelo se je, da zgoraj gore saje, ki so se v velikanskih oblakih razlile nad zemljo in iščejo mesta, kjer bi

padle na tla. Včasih se je masa megel raztrgala v posamezne oblake, in tedaj je padala izmed špranj na omračena polja žalostna jesenska svetloba. Včasih se je megla znižala do zemlje, in tedaj so tonili v njej vrhovi dreves oddaljenega gozda. Toda kmalu je pod njo zavel topel veter in jih s tako silo vrgel navzgor, da so se od bežečih oblakov trgale krpe in so viseli kakor raztrgane cunje nad polji.

Hipoma se je za vasjo pokazal temnordeč oblak, ki je hitro letel ob železniškem nasipu. Zahodni veter je potegnil močnejše, istočasno ga je napadel od strani jug; z nasipa, s cest in stezic so se dvignili gosti oblaki prahu, megle pa, razprostirajoče se po nebu, so začele gluho bobneti.

Pri tem bobnenju so kopači in vsi delavci pri železniškem nasipu popustili orodje in odšli v dveh velikih gručah – eni proti graščini, drugi proti barakam, stoječim na polju. Naselniki in kmetje, ki so delali tam, so stresli pesek z vozov in v diru hiteli domov. S polja so odgnali živino, ženske so se umaknile z vrtov pod strehe; svet je postal zapuščen.

Grom za gromom je naznanjal nastop vedno novih oblakov, ki so nakopičeni že na večji del neba polagoma zatemnjevali solnce. Zdelo se je, da se je pred črnimi oblaki, polnimi strel, zemlja potuhnila in z bojaznijo sledi viharju, kakor jerebica jastrebu, zibajočemu se nad polji. Trnjevi in brinjevi grmi so požvižgavali, opominjevaje k pozornosti; vznemirjeni prah se je dvignil s ceste in se skril med žitom. Mladi klasovi so se šuščeč stiskali skupaj, voda v reki je postala motna. Daljni gozd je bučal.

Medtem se je zgoraj, iz oblakov, nasičenih z elektriko, utrgal temni zarodek tvorne sile, ki se je razgledal po zemlji, zaželel, zaupajoč v tvojo moč, posnemati večnega Očeta in ustvarjati, kakor On, iz nestalnih megel gibajoče se in oživiljene podobe. Tu je že zlepil otok; toda predno je imel čas, zamrmrati: „dobro je!...“ je potegnil veter in otok raznesel. Sedaj znaša velikansko goro; toda predno je dosegla vrh, je zopet potegnil veter in razpihnil vznožje. Sedaj se zbira na drug način in izkuša na enem mestu ustvariti leva, na drugem pa tiča; toda od ptiča je ostala samo raztrgana perut, lev se je pa razpršil v brezoblično temô.

Videč torej, da gore in otoki, narejeni od roke Gospodove, trajajo na veke, njeni pa komaj sekundo, da podobe, ki jih lepi ona, nimajo niti duše niti čuta, dà, niti moči, da bi se upirale ubogim sapam, da je vse njeno delo ničvredno, da je vsa njena moč samo domišljija, videč tedaj, da prav nič ne naredi, je temna noč vzkipela od gneva in zaželela uničiti vse, kar je na zemlji.

Med oblaki, vrtečimi se kakor črna jata vran, so se nakupičili zlovešči oblaki. Ti jim oblastno ukazujejo. „Vidite reko, v kateri odseva naša sramota?...“ V tem hipu se je nekaj utrgalo od neba do zemlje in v reko je udarila strela. „Slišite šumenje gozda? On se nam roga!...“ Polovico neba je preletel blisk in druga strela je udarila v gozd. „Pobijte polja s točo!... Izperite gore z dežjem!...“ In poslušni oblaki se vržejo na gore in polja. „Ha... ho!... ha-ho!...“ Na zemljo je padla velika kaplja, za njo druga... sto...

tisoč . . . „Ha . . . ho! . . . ha-ho! . . .“ Eno ledeno zrno, drugo . . . sto . . . To je prednja straža. Viharji trobijo budnico, dež bobna, oblaki rjovejo kakor psi, izpuščeni z verige, se gnetejo, teptajo; ena kaplja podi drugo, preganjajo se, prehitevajo, končno — se združijo v potoke, tekoče z neba na zemljo. Solnce je ugasnilo, dež in toča so se pa zlili v neredno maso, katere cilj in smer kažejo švigajoči bliski. „Uničuj! bij! . . .“

Po enournem nalivu se je upehani vihar odpočil, tedaj se je pa slišalo šumenje Belice, ki je že stopila iz struge. Kakor so široke ceste, so tekle umazane vode, potoki so šumeli po pobočjih hribov, travniki so bili preplavljeni, na drugi strani nasipa se je naredilo jezero.

Čez nekaj časa je zopet zavladata tema; z različnih točk obzorja so treskali bliski, naliv je narastel, strela je udarila v cesto. Navpične potoke dežja je gnal veter počez, jih nakopičil in trgal; svet je utonil v meglenem prahu.

Pri Polževih so se med viharjem vsi zbrali v prvi izbi, Ovčar je na oglu klopi zeval, poleg njega je Lenka pestovala v suknjo zavito siroto, peva je ji s tihim glasom: a, a, a! . . . Gospodinja je hodila s kota v kot, jezna, ker ji je dež zalil ogenj na ognjišču, Polž je pa gledal skozi okno, premišljeva je: ali mu naliv uniči pridelek? . . . Samo Andrejček je bil vesel: letal je pred bajto, se zmočil na dežju do kože, in potem s smehom pritekel v izbo, prigovarja je Lenki in Stanku, da bi šla z njim vun.

„Pojdi, Stanko,“ je dejal in potegnil brata za roko. „Dež je tako topel, joj! . . . Samo spere te, pa se takoj razveseliš . . .“

„Pusti ga,“ se je oglasil oče, „ker je slabe volje.“

„Pa tudi sam ne letaj po dvorišču, ker mi sicer zmočiš vso izbo,“ je pripomnila mati.

V tem hipu je udarila strela.

„Beseda je meso postala . . .“ je šepetala žena. Lenka se je prekrižala, Ovčar si je zmel oči, pa takoj začel zopet dremati, Polž je pa zagodrnjal:

„Nekje blizu . . .“

Andrejček je smehljaje poslušal bobnenje grōma. Hipoma je zaklical:

„To ti je pok! . . O, zopet! Ali ste slišali? . . Ako bi iz desetih pušk ustrelil, ne bi tako počilo. Usmiljen je Jezus, ne boj se . . .“

„Tiho tepec,“ se je razsrdila mati, „če ne, bo še vate treščilo.“

„Naj trešči,“ je odvrnil predrzni fant. „Ko me vzamejo k vojakom, bodo še bolj streljali, pa mi ne bo nič . . .“

In zopet je stekel pred bajto in se takoj vrnil moker, da je teklo od njega.

„Ta malopridnež se prav nič ne boji,“ je dejala dobrovoljno mati in se ozrla na moža.

Polž je skomizgnil z rameni.

„Saj je vendar kmetiški otrok . . .“

Ovčar je dremal, od časa do časa mehanično se umikaje pred muhami. Na dvorišču je lilo kakor iz škafa, grmelo je brez presledka, bliski so švigali na vseh straneh neba.

V tej gruči ljudi z jeklenimi živci, od katerih je eden mislil na svoje polje, drugi spal, tretji se bavil z nevihto, je bil vendar tudi eden, ki je s celim svojim bitjem čutil grozo viharja. Stanko, kmetiški otrok, je bil — kdo bi si mislil — nervozen.

Kakor perutnina je tudi on še naprej slutil bližajoči se vihar in se že od jutra potikal po bajti zaspan in nemiren. Ko je gledal oblake, je videl tam nekakšna posvetovanja in prišlo mu je na misel, da najbrž nekaj slabega nameravajo. Čutil je boleost trave, ki jo je v tla bil dež in drgetal pri misli: kako mora zebsti zemljo preplavljeno z vodo? Ozračje, nasičeno z elektriko, ga je zbadalo po celem telesu, bliski so mu vžigali oči, in pri vsakem tresku se mu je zdelo, da ga zadene v glavo in srce.

Stanko se ni bal viharja, ampak je samo trpel radi njega in trpeč premišljeval: odkod prihajajo in zakaj tako strašne reči na svetu?

Bilo mu je zelo hudo. Včasih je zaklopil oči, da ne bi videl bliskov, toda tedaj se mu je zdelo, da vidi bliske v svoji notranjosti, in obšel ga je strah. Včasih si je zamašil ušesa, da ne bi slišal grmenja, toda to ni zadostovalo za njegov nenavadno občutljivi sluh. Hodil je torej iz izbe v čumnato, iz čumnate v izbo, kakor bi bil zmešan; včasih je pogledal skozi okno, ali je brez povoda odprl vrata v vežo, ali je polegal po klopi. Bilo mu je hudo, povsod hudo, posebno tu, kjer se ni prav nihče zanj zmenil.

Hotel se je razgovarjati z Ovčarjem, toda Ovčar je spal. Nagovoril je Lenko, toda ona je pestovala

siroto. Ozrl se je na Andrejčka, toda ta ga je hotel takoj zvleči na dež. Bolesten in trpinčen se je za-
tekkel k materi, toda mati, huda, ker ji je dež po-
gasil ogenj, ga je odrinila, rekoč togotno:

„O, daj mi vendar mir. Ravno s teboj se bom
pečala, ko mi je cel obed pokvarilo . . .“

Zopet je odšel v čumnato in se vlegel na
škrinjo, toda tiščala ga je trda deska. Zato je vstal,
se vrnil v izbo in se naslonil očetu na kolena.

„Ata,“ je dejal tiho in pokazal na naliv skozi
okno, „zakaj je tako hudo?“

„Kdo to ve.“

„Ali Bog dela vihar?“

„Gotovo, Bog.“

Fant ga je objel za noge, bilo mu je malo
lažje in mirneje, toda v tem hipu se je oče nekaj
premaknil na klopi in pri tem tudi on odrinil Stanka.

Ko so ga po vrsti vsi pahnili od sebe, je za-
gledal psa pod klopjo; umaknil se je tja in četudi
je bil pes premočen, je položil nanj glavo, in ga
objel z rokami.

V nesrečo ga je zagledala mati.

„No, pogledjte,“ je zaklicala, „kaj dela danes
ta fant? . . . Takoj pojdi strani od psa, ker sicer
še trešči vate . . . Psa pa spôdi v vežo! . . .“

Ko je videl pes, da gospodinja išče polena,
je podvihal rep in se hitro umaknil skozi vrata,
Stanko je pa v obljuđeni izbi ostal sam, čisto sam
s svojim nemirom. Njegovo obnašanje je vzbudilo
nazadnje pozornost matere, ki je mislila, da je fant
morda lačen, ter mu je dala kos kruha. Fant je

vzel kruh, ugriznil košček, toda namestu da bi jedel — se je razjokal.

„Za Boga svetega, Stanko, kaj ti pa je?“ je kriknila mati. „Ali se bojiš, kali?“

„Ne.“

„Čemu si pa tako čuden?“

„Ker mi je tesno pri srcu,“ je dejal šepetaje in pokazal z roko na prsi.

Polž, ki ga je tudi plašila skrb za polje, je pogladil Stanka in rekel:

„No nikar si ne delaj skrbi, nikar . . . Naj bo tudi božja volja, da nam ploha uniči vso setev, vendar gladu ne bomo umrli.“

Obrnivši se k ženi je pa dodal:

„Glej, četudi je najmlajši od vas, je vendar najbolj razumen, ker ima skrb za gospodarstvo.“

Vihar se je polagoma polegel; istočasno je vzbudil Polževo pozornost nenavaden hrup, ki je prihajal od reke sèm. Kmet se je hitro obul in se vzdignil v klopi.

„Kam pa greš?“ je vprašala žena.

„Pogledat grem,“ je odvrnil, „ker tam nekaj ni prav.“

Odšel je in se čez nekaj minut vrnil ves upehan.

„Takó je, kakor sem pravil!“ je zaklical s praga.

„Ali nam je žito pobilo? . . .“ je kriknila žena.

„Žitu ni hudega,“ je odvrnil, „toda železničarjem je predrlo nasip . . .“

„Jezus! Jezus! . . .“

„Voda dere čez travnik in sega do našega dvorišča . . . Ker so pa ti vražji Nemci postavili jez, nam je odneslo kos hriba . . .“

„Za Boga! . . . Velik? . . .“

„Ne velik, toda vendar za kaki dve peči. Tudi tega je škoda.“

„Pa v stajo ste pogledali?“ je vprašal Ovčar.

„Kako ne bi? V staji je voda, v hlevu je voda, pa tudi tu v veži je polno vode. Dež že ponehava, na zahodu je že jasno. Takoj je treba vodo spraviti vun, ker se sicer živina prehladi.“

„Pa seno?“

„Je premočeno, toda če Bog da lepo vreme, se že posuši.“

„Lenka, zaneti ogenj! . . .“ je zaklicala gospodinja. „Andrejček, vzemi škaf in nečke in spravi vodo iz veže, vidva z Ovčarjem pa pojdita k živini. Najdenka naj ostane tu na klopi.“

„Daj ključ od kašče,“ je dejal Polž, „da vzamem lopato.“

Ko je solnce pokukalo izza oblakov, se je v Polževi bajti že vse gibalo. Na ognjišču je plapolal ogenj, gospodinja z Lenko in Andrejčkom je sušila seno, gospodar s hlapcem je pa metal vodo iz staje.

Istčasno se je na drugi strani reke nabrala množica Nemcev. Opazili so na površini Belice plavajoča drva in se napravili, da bi jih polovili. Oboroženi z dolgimi drogovi so zavihali hlače nad kolena in se brodeč previdno približali k glavnemu produ.

Čimbolj je ponehaval vihar, tem mirnejši je postajal Stanko. Ni ga trgalo po glavi, ni ga bodlo

po rokah, pa tudi po koži mu ni hodilo nekaj, kakor mravljinci. Včasih se mu je še zdelo, da grmi; napel je sluh . . . ne, ne grmi. Oče z Ovčarjem mečeta vodo iz staje in tolčeta z lopatami ob prag.

V veži letanje in ropot; Andrejček je nagajal Lenki, ko bi moral zajemati vodo.

„Ej Andrejček, miruj!“ kliče mati, „če zgrabim kaj trdega, boš imel maroge . . .“

Toda Andrejček se smeja še bolj, pa tudi na materinem glasu se pozna, da je kljub svoji jezi vesela.

V Stankovo srce se vrača upanje. Ko bi pogledal na dvorišče? . . . Toda — če zagleda nad bajto tako strašen oblak kakor pred viharjem? . . . li, kaj je tam? . . . Vtaknil je skozi vrata glavo, pogledal in uzrl namestu oblakov jasno nebo; raztrgani oblaki se umikajo nekam proti vzhodu, za hribe in gozde. V lopi je petelin zamahnil s perutmi, zapel in kakor v odgovor se je izza bajte pokazalo solnce. Na grmovju, na žitu in travi so bleščale rosne kaplje, kakor megla na steklenih jagodah; po temni veži so švignile zlate proge, v črnih kalužah se je zrcalilo modro nebo.

Stanka je obvladala otroška radost. Stekel je na dvorišče in začel letati po največji vodi, veseleč se, da mu izpod nog pluskajo mavrični snopi svetlobe. Potem je zagledal kos deske, jo vrgel v kalužo, stopil nanjo s palico v roki in si domišljal, da plava.

„Pojdi sèm, Andrejček! . . .“ je poklical brata.

„Nikamor mi ne boš šel, dokler vode ne spraviš vun!“ je kriknila mati.

Medtem je na drugi strani reke množica Nemcev lovila plavajoča drva. Kedar se jim je posrečilo vloviti večji kos, so kričali, smejoč se, hura! Ko je pa hkrati priplavalo več kosov, se jih je polotilo tako navdušenje, da so začeli v zboru peti:

Es braust ein Ruf, wie Donnerhall,
Wie Schwert geklirr und Wogenprall:
Zum Rhein, zum Rhein, zum deutschen Rhein,
Wer will des Stromes Hüter sein?

Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Lieb Vaterland, magst ruhig sein;
Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!...
Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!...

Stanko je skočil s svoje deske. Tako občutljiv za glasbo, je slišal prvič v življenju zbor več moških glasov. Omamljenemu od radosti in solnčne svetlobe se mu je zdelo, da sanja. Pozabil je, kje je, pozabil, kdo je, samo poslušal je – odrevenel od zamaknenja.

Po kratkem odmoru, pretrganim le od pljuskanja vode in smeha, so začeli Nemci zopet:

Durch Hundert Tausend zuckt es schnell,
Und aller Augen blitzen hell,
Der Deutsche bieder, fromm und stark,
Beschützt die heil'ge Landes Mark;

Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!...
Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!...

Fant ni slišal besedi, ni pojmil melodije, čutil je samo – moč človeških glasov. Zdelo se mu je, da prihajajo od hriba in od reke nekaki valovi, ki

ga objemajo z nevidnimi rameni in kakor bi ga božali, ga s silo vlečejo k sebi. Hotel je steči domu in poklicati Andrejčka, toda ni mogel niti okreniti glave; hotel je ostati na mestu, toda nekaj ga je gnalo naprej. Začel je torej iti; kakor omamljen, počasi, naprej, vedno naprej, nazadnje je začel teči ter je izginil za hribom.

Glasovi od one strani reke so pa klicali:

Er blickt hinauf in Himmelsau'n,
Die Heldenväter niederschau'n,
Und schwört mit stolzer Kampfeslust
Du Rhein bleibst deutsch wie meine Brust! . . .
Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Lieb Vaterland, magst ruhig . . .

Hipoma je petje utihnilo, za hip so se pa razlegali kriki:

„Stoj! Stoj!“

Polž in Ovčar sta prenehala z delom v staji in z lopatami v rokah prisluškovala. Nenadna tišina in tej sledeči kriki so presenetili oba, toda hlapca je nekaj vznemirilo.

„Letite no, gospodar,“ je dejal Matija, odloživši lopato, „čemu se tako derejo! . . .“

„I . . . jim je že tako v glavo padlo,“ je odvrnil Polž.

„Stoj!“ so klicali onstran reke.

„Vendar letite pogledat,“ ga je priganjal hlapec, „kajti jaz s svojo nogo ne pridem nikamor, tam se je pa nekaj zgodilo . . .“

Polž je stekel proti reki in za njim se je vlekel šepaje Ovčar. Ravno je lezel v hrib, ko ga je dohitel Andrejček, vprašujoč:

„Kaj pa je tam? . . . Kje je pa Stanko? . . .“

Na Ovčarjeva ušesa so prileteli neki klici. Obstal je in slišal močan glas, ki je klical za vodo:

„Tako nadzorstvo je pri vas . . . Poljska živina! . . .“

V tem se je v pobočju hriba pokazal Polž, s Stankom v naročju. Glava fantova je počivala na rami očetovi, desna roka je visela brez moči navzdol. Od obeh je tekla umazana voda.

Polž je imel posinele ustnice in oči široko odprte. Andrejček mu je, večkrat izpodrsnivši na blatnem hribu, pritekel nasproti.

„Kaj pa je Stanku, ata? . . .“ je zaklical prestrašen.

„Utonil je . . .“ je odvnil kmet.

Andrejček je s stisnjenimi pestmi skočil k očetu.

„Lažete! . . .“ je kriknil. „Saj ga imate na rokah . . .“

Potegnil je Stanka za srajco. Otrokova glava je padla vznak čez očetovo ramo.

„Vidiš, da je utonil . . .“ je zašepetal Polž.

„Kaj pravite,“ je kričal Andrejček, „saj je bil ravnokar na dvorišču! . . .“

Kmet ni odgovoril ničesar. Naslonil je zopet Stankovo glavo na svojo ramo in stopal, včasih izpodtaknivši se, proti bajti.

Pred vežo je stala Polževka. Z eno roko se je oprla ob nečke, z drugo je zaslonila oči in opazovala prihajajoče.

„No, kaj ste pa tam napravili?“ je zaklicala. „Kaj je to? Ali je Stanka zopet prijelo? . . . Ne-

sreča naša so ti Nemci in njih pasja pobožnost!... Zopet je Stanka nekaj prijelo..."

Stopila je k možu, prijela Stanka za glavo in rekla s tresočim glasom:

"No, Stanko... Nikar tako ne obračaj oči... No, Stanko... Zavedi se... poglej... Nič ti ne storim... Lenka, daj vode!..."

"Je ima že dosti," je zagodrnjal Polž, ki je še vedno držal sina v naročju.

Žena je stopila korak nazaj.

"Kaj mu je?..." je vprašala z rastočim strahom. "Čemu je ves tako moker?..."

"Ravnokar sem ga potegnil iz vode..."

"Kje iz vode?..." je zakričala žena. "Iz reke..."

"Iz tiste jame, ki je za hribom," je odvrnil kmet. "Voda je tam do pasu, toda njemu je bilo dosti..."

"Kaj je padel vanjo?..." je zastokala mati in se zgrabila za glavo. "Kaj pa držiš, stari... Če je padel noter, izlij iz njega vodo. Matija!... primi ga za noge... Obrnita ga... O neumni kmetje!... Tepci!..."

Toda hlapec se ni zganil. Zato je zgrabila sama fanta za noge in ga iztrgala očetu. Stanko je omahnil z glavo navzdol, z rokami je težko udaril ob zemljo, z nosa mu je pa priteklo malo krvi.

Sedaj ji je Ovčar iztrgal otroka, ga prijel čez pas in nesel v izbo na klop. Za njim so šli vsi, razven Lenke, ki je hodila nezavestno po dvorišču; hipoma je stekla z razpetimi rokami na cesto in klicala:

"Rešite!... Rešite Stanka!... Kdor veruje v Boga..."

Potem se je zopet obrnila proti bajti, pa ni šla noter. Padla je na naplavino, se sključila tako, da se ji je glava dotikala kolen in stokala med krčevitim jokom:

„Rešite! . . . Kdor veruje . . .“

V bajti je Polž skočil v čumnato, oblekel suknjo in hitel pred dom. Hotel je leteti, pa ni vedel, kam; begal je po dvorišču semintja in mahal z rokami po zraku.

Neki notranji glas je klical v njem: „Oče, oče! . . . Ko bi bil ti hrib ogradil s plotom, otrok ne bi bil utonil.“

Kmet je pa odgovarjal: „Nisem jaz kriv! . . . Nemci so ga začarali s petjem . . .“

Na cesti je zaropotal voz. Za hip se je ustavil pred vrati, nato drdral dalje. Za bajto so se slišali težki koraki in kašljanje: na dvorišče je prišel učitelj, s palico v roki, brez čepice.

„Kako je fantu?“ je zaklical Polžu. Ker pa ni mogel dočakati odgovora, je odšel v izbo.

„Kako je fantu?“ je vprašal s praga.

Stanko je ležal na klopi; mati se je vsedla poleg njega, njegovo glavo položila na svoja kolena in šepetala pri sebi:

„Že se pomalem pretaka kri . . . Celo toplejši je . . .“

„Kako je? . . .“ je ponovil učitelj in podrezal Ovčarja.

„Kaj jaz vem . . .“ je dejal tiho hlapec. „Ona pravi, da mu je bolje, fant se pa ni premaknil in se tudi ne premakne.“

Učitelj je vrgel palico v kot in stopil h klopi.

„Daj mi gosje pero . . .“ je rekel Andrejčku. Odreveneli fant je namestu odgovora skomizgnil z rameni.

„Pa mi daj kako cev . . .“

„Nimamo nobene cevi,“ je zagodrnjal Andrejček.

Učitelj je ogledal Stanka in ukazal materi oditi. Poslušno se je umaknila na sredo izbe in z odprtimi usti, včasih ihtoč, gledala. Stari je odmaknil klop, slekel Stanku mokro srajco, potem pa s silo izvlekel jezik in ga z nitjo privezal na spodnjo čeljust.

„Jezus! Kaj dela . . .“ je zamrmrala mati.

Polž je od časa do časa pogledal z dvorišča skozi okno; toda takoj se je umaknil, ker ni mogel gledati bledega telesa sinovega.

Položivši Stankove roke ob stegna, jih je sedaj učitelj vzdignil še čez glavo, potem jih je pa zopet položil k stegnom. Zopet jih je vzdignil, zopet spustil, in tako jih je dvigal in spuščal, da bi s tem gibanjem zbudil v otroku dihanje. Polž je opazoval skozi okno, odreveneli Andrejček je stal pri ognjišču, mati je plakala. Nazadnje, ko se ni mogla več obvladati, je žena strgala robec z glave, in zgrabivši se z rokami za lase, je začela biti z glavo ob steno, ječaje:

„Zakaj sem ti dala življenje . . . Zakaj si se rodil? . . . Otrok kakor zlato . . . tolikim boleznim je kljuboval in glejte . . . sedaj je utonil! . . . Ravnokar je bil v izbi . . . vsi so ga videli in glejte — utonil je! . . . O usmiljeni Bog, zakaj si me tako težko kaznoval? . . . Da je otrok, kakor ščene, utonil v mlaki, brez rešitve . . . brez rešitve! . . .“

Omahnila je ob steni na kolena in kleče stokala s presunljivim glasom.

Kake pol ure je učitelj izkušal oživiti Stanka. Gibal mu je roke, gnetel prsi in poslušal, ali se ne oglasil srce. Toda fant ni dal nobenega znamenja življenja. Tedaj je stari učitelj, videč da nič ne opravi, pokrtil truplo otrokovo z rjuho, se prekrižal zmolil očenaš in — zapustil bajto. Za njim je odšel molče Ovčar.

Na dvorišču je prišel učitelju nasproti Polž. Bil je kakor pijan.

„Čemu ste pa vi prišli, učitelj? ...“ je rekel s pritajenim glasom. „Kaj vam je še premalo nesreče? ... Ubili ste mi otroka z vašim petjem. Kaj pa še hočete več? ... Ali mu hočete pogubiti dušo, dokler še ni odšla na oni svet, ali še nas ostale prekleti, da bi vsi poginili? ...“

„Kaj pa govorite, Polž? ...“ je vprašal učitelj in ga gledal presenečen.

Kmet je začel majati z glavo in mahati z rokami, kakor bi mu zmanjkovalo sape.

„Ne jezite se, gospod,“ je dejal. „Vi ste dober človek, jaz vem ... Naj vam Bog povrne ...“

In hipoma je poljubil učitelju roko.

„Toda pojdite odtod ... On je radi vas, Nemcev, poginil, moj Stanko! ...“ je zakričal kmet. „Enkrat ste ga začarali, da je samo omedlel, sedaj pa ... ste porabili tako moč, da mi je utonil ...“

„Človek!“ je zaklical učitelj, „kaj pa govoriš? ... Kaj nismo kristjani, kakor ti? ... Kaj se ne prekrižujemo pred satanom in njegovimi deli, kakor vi? ...“

Kmet mu je gledal v obraz z blodnim pogledom.

„Zakaj je pa utonil? . . .“

„Lahko, da se mu je izpodrsnilo. Kaj jaz vem? . . .“

„Voda je v jami tako plitva, da se lahko vunskoči . . . Samo vaše petje ga je zmešalo . . . Že drugič ga je zmešalo . . . Ni res, Ovčar? . . .“

Ovčar je pokimal z glavo.

„Ali je kedaj prijel fanta krč?“ je vprašal učitelj.

„Nikoli.“

„In ni bil nikoli bolan?“

„Nikoli! . . .“

Ovčar je majal z glavo.

„Od zime je bil bolan,“ se je oglasil hlapec.

„Ha?“ je vprašal Polž.

„Resnico govorim,“ je nadaljeval Ovčar. „Od zime, ko ga je enkrat tako premrazilo, da je cel teden ležal, je bil Stanko bolan. Letel je včasih kakih sto korakov, pa se je zmučil in takoj govoril: „Matija, duši me!“ . . Ko je pa enkrat, to pomlad, prihitel pod hrib, kjer sem oral, tedaj se mu je zmešalo. Moral sem iti k reki po vodo in ga močiti.“

„Torej tudi takrat“ je pravil Ovčar, „ko so si Nemci merili prostor za bivališče, ni Stanka zmešalo njih petje, ampak to, ker je hitro tekkel v hrib in se zmučil . . .“

„Pa mi nisi nikoli nič o tem omenil?“ ga je prekinil Polž.

„Pravil sem gospodinji, pa me je takoj zavrnila: „Kaj pa ti veš? . . . Celo življenje hodiš samo za živino, tepec ti, pa govoriš kakor padar“ . . .“

„No, vidite,“ je dejal učitelj. „Fant je gotovo bolehal na srcu in to je reveža pogubilo. Kjerkoli bi padel, v vodo, ali na zemljo, povsodi bi umrl, če se mu je srce ustavilo . . . Nismo mi temu krivi, niti naše krščanske molitve.“

Polž je pazno poslušal in se polagoma zavedal.

„Morda je pa,“ je mrmral, „Stanko umrl naravne smrti? . . .“

Potrkal je na okno in poklical iz izbe ženo. Pojavila se je čez nekaj časa na pragu.

„Kaj je?“ je rekla in si mela oči, zatele od joka.

„Zakaj mi nisi povedala, da je Stanko bolehal že od zime? Saj ni nikoli smel teči, kadar se je pa spéhal, ga je dušilo in se mu bledlo.“

„Seveda je bolehal,“ je odvrnila, „toda kaj bi mu bil ti pomagal?“

„Seveda ne, ampak to je gotovo, da je fanta zmirom čakala smrt.“

Mati je tiho zaplakala.

„Seveda ne bi bil ušel smrti,“ je dejala ihtéč, „tako ali tako. Danes je pa nesrečnež sam slutil vihar, kajti hodil je po izbi kakor nezavesten in se stiskal k vsem . . . O, ko bi mi bilo to prišlo na misel, ne bi ga bila pustila iz bajte . . . V klet bi ga bila zaprla. Šla bi bila za njim, kamor bi se bil le premaknil . . .“

„Tudi v bajti bi bil umrl, ko bi bil prišel zanj čas,“ se je oglasil učitelj.

„Res je,“ je vzdihnil Ovčar. „Če usmiljeni Bog koga pokliče k sebi, ga ne zadrži ni oče ni mati . . .“

Učitelj je odšel, žalostni starši so pa ostali na dvorišču z Ovčarjem, vzdihovaje in plakaje. V njih srca je stopila že resignacija, že sta govorila med seboj in s hlapcem, da brez božje volje človeku niti las z glave ne pade.

„Še pesek ne nastane brez božje volje...“ je dejal Polž. „Kolikokrat ustrele na kakega zajca, koliko psov izpuste za njim, toda on uide zdrav, kedar je Bogu tako všeč. Toda kedar odbije njegova ura — pogine na ravnem polju. Vjame ga vsako kuže, ali ga pastir zadene ravno v glavo s kamenom, pa je po njem.“

„Poglejte mene,“ se je oglasil Ovčar. „Voz drv me je stisnil, v bolnico so me dali in dela nisem mogel dobiti, pa vendar živim, ker moj čas še ni prišel. Ko pa pride, bo po meni, če bi se tudi skril pod veliki oltar.“

„Pa ne samo ti,“ je dodal Polž. „Največji gospod, najbogatejši knez, ko bi se tudi zaprl v kamenito palačo z železnimi okni, ne uide smrti ob svojem času. Tako je tudi s Stankom...“

„Ti moj otrok! ... moje veselje! ...“ je zaplakala mati.

„No, veselja z njim ne bi imela,“ je dejal Polž. „Saj še živine ni mogel pasti.“

„O, ne...“ je pritrdil Ovčar.

„Tudi za plug ne bi bil znal prijeti...“

„O, ne...“

„In iz njega ne bi bil postal kmet...“

„Gotovo ne. Moči ni imel, niti zdravja.“

„On je bil čisto nenavaden otrok,“ je dejal Polž. „Za gospodarstvo se ni najmanj zanimal,

samo po jarkih je hodil, ali v vodo gledal in premišljeval . . .“

„Ali pa sam s seboj govoril,“ je pripomnil Ovčar, „ali se je razgovarjal s travo in s ptiči. -- Sam sem dostikrat slišal,“ je vzdihnil, „in rekel: ti revež žene boš dolgo živel! . . . Med gospodo bi te občudovali, toda med kmeti — ne moreš živeti . . .“

Tako so razlagali ti kmetiški ljudje nepojmljivo sodbo božjo. Ob solnčnem zahodu je prinesla gospodinja pred vežo dežo mleka in hlebček kruha, toda noben se ga ni dotaknil. Prvi se je razjokal Andrejček, ko je komaj enkrat zajel večerje, in stekel vun med hribe, Polž pa ni niti pogledal jedi. Ovčar se ni ničesar dotaknil, ampak odšel v stajo, mrmraje.

„Moj Bog, tak gospod, tak graščak! . . . Imel bi bil po očetu pet oralov zemlje in je vendar utonil. In jaz? . . .“

Zvečer je prenesel Ovčar Stanka v kamrico na postelj. Mati mu je položila dva denarja na oči, da bi se zaklopile in pred Materjo božjo je prižgala lučko. Stariši sami z Andrejčkom in Lenko so se vlegli po vrsti na tla v izbi, toda zaspali niso mogli. Pes je lajal celo noč, Lenko je kuhala vročina, Andrejček je pa kar naprej vstajal s slame in hodil gledat v kamrico, ker se mu je zdelo, da se je Stanko zganil in premaknil.

Toda Stanko se ni premaknil.

O prvem svitu je začel Polž delati rakev. Delal jo je celi dan; žagal je deske, stružil, zbijal in se že smejal, češ, da mu tako gladko gre mi-

zarjenje izpod rok. Ko se je pa spomnil, kakšen mizar je, se ga je polotila taka žalost, da je pustil delo in jo pobral na cesto, nevedé, kam beži.

Tretjega dne je upregel Ovčar konja v voz in položivši nanj rakev s Stankom se počasi odpeljal proti župni cerkvi. Za vozom so šli Polževka in Lenka, najbližje pa Andrejček, ki je pazil na rakev, da se ne bi zibala, in prisluškoval: ali se ljubljeni brat res ne bo zganil in oglasil? Parkrat je celo potrkal na rakev.

Toda Stanko je molčal. Molčal, ko so prišli pred cerkev in ga je župnik poškopil z blagoslovljeno vodo; molčal, ko so ga odnesli na pokopališče in ga tam z rakvijo postavili na zemljo; molčal, ko mu je lastni oče, pomagaje grobokopu, kopal grob, mati in Andrejček se pa zdihovaje poslavljal zadnjič od njega; molčal tudi tedaj, ko so se začele težke grude zemlje valiti na rakev...

Celo Ovčarja so zalile solze. Polž se je samo okrenil in zakril obraz s suknjo, kakor rimski senator, da ne bi videli, da joka.

Tudi v tem hipu mu je nekaj v srcu šepetalo: „Oče! oče! ko bi bil ti hrib ogradil s plotom, otrok ne bi bil utonil.“

Toda Polž je odgovoril sam pri sebi: „Nisem jaz kriv, moral je umreti, torej je umrl, ko je prišla njegova ura...“

IX.

Nastopila je jesen. Namestu svetlih pôlj so se temnila otožna strnišča, v jarkih se je rdečilo

grmovje, štoklje so s skednjev odletele proč, proti jugu.

V gozdu, če ga je kaj ostalo, si komaj uzrl še kakega ptiča, na polju pa človeka; samo tuintam po nemški strani je nekaj žensk v modrih krilih izkopavalo zadnji krompir. Celo pri železnici so končali velika dela. Nasipi so bili že nasuti, kopači in zidarji so se razšli po svetu, namestu njih so se pa prikazovale lokomotive, vozeče šine in prečnice. V začetku so videli na zahodnjem koncu nasipa samo črn dim kakor s pogorišča; čez nekaj dni je izmed žoltih hribov pogledal dimnik, in nekaj dni pozneje — dimnik, posajen na ogromen kotel. Kotel se je sam brez konj peljal na vozu in še vlekel za seboj nekaj drugih vóz, obloženih z lesom, železom in ljudmi. Kjer se je ustavil, tam so ljudje poskakali na tla, polagali na nasip lesene prečnice, na les pribijali šine, in kotel se je zopet peljal naprej.

Ovčar je vsak dan opazoval delavce in rekel enkrat Polžu:

„Glejte, kako so to pametni! . . . Dokler je navzdol, se spuščajo kar brez konj. Kajti čemu res mučiti živino v takem slučaju?“

Nekega dne se je pa kotel s celo vrsto vóz ustavil nasproti jarku. Ljudje so skladali šine in prečnice, kotel je pa stal, kadil in pihal. Stal je kako uro in Ovčar je gledal kako uro, premišljevaje: kako ga bodo sedaj premaknili z mesta?

Hipoma je v največje začudenje hlapcevo kotel zažvižgal, da je šlo skozi ušesa, in se premikal nazaj brez nobene pomoči. Sedaj šele se je Matija

kakor skozi meglo spomnil, da so mu enkrat galicijski kosci pripovedovali o stroju, ki sam gre. Takrat so mu bili zapili njegov denar, za katerega bi bil moral kupiti čevlje.

„Je že res, da sam gre, zato pa se tudi vleče kakor stara Sobjeska,“ se je tolažil Ovčar. V srcu je pa čutil strah in menil, da take tuje umetnosti ne bodo v korist ljudem.

In četudi je bil slabega razuma, je vendar dobro prorokoval, kajti takoj, ko se je pokazala prva lokomotiva, so se pričele v okolici prej neznane tatvine.

Od loncev, ki so jih sušili na plotu, od koles, ki so jih hranili na dvorišču, do perutnine v lopah in kônj v stajah, vse je nekdo kradel. Naselniku Gedeju je bil ukraden iz jedilne shrambe kos slanine; gospodarja Martinčaka so vrgli, ko se je vračal malo vinjen iz sejma, z voza neki ljudje s počrnjenimi obrazi, sami pa so se z vozom peljali Bog ve kam. Celo ubogega krojača Jojno Netopirja so napadli zločinci v gozdu in mu oropali krvavo prislužene tri rublje.

Tudi Polžu prva lokomotiva ni prinesla nič dobrega. Krmo za živino je bilo težko kje dobiti; zato pa ni nihče vprašal pri njem po žitu, par sodčkov masla se je valjalo v kleti neprodanih, kure so pa sami pojedli, ker se tudi za té ni našel kupec. Vso vaško trgovino z železnico in mestecem so spravili náse Nemci; nihče se ni hotel več zmeniti za kmetovo zrno in ga kupovati.

Tako je posedal Polž v izbi brez dela (kje naj bi pa delal, ko ni bilo več graščine), posedal pri

peči, kadil pipo in premišljeval: ali bo vedno tako težko dobiti sena? ali res ne bo nobenega kupca več po žito, jajca in maslo? ali nikoli ne bo konec tatvin? Medtem ko je on tako razsodno vsako reč pretehtaval v svoji glavi, so pa Nemci s svojimi pridelki hodili po nekaj milj daleč na razne strani in vse prodali. Tudi tatovi so kar naprej kradli, kjer le ni bilo čuječega očesa ali kjer pri poslopijih ni bilo močnih zapahov.

„Slaba bo!“ je dejala Polževka.

„Ili . . . Se bo že kako poravnalo,“ je odgovoril mož.

Na ubogega Stanka so polagoma pozabili. Samo včasih je mati k obedu prinesla eno žlico preveč na mizo in opazivši to, si otrla oči s predpasnikom; časih je zopet Lenka, klicaje Andrejčka, v hitrici ga imenovala Stanka; včasih je pes letal okoli poslopij, kakor bi nekoga iskal, ko ga pa ni našel, se je vlegel in lajal. Toda vedno redkeje se je to dogajalo.

Andrejček je najbolj občutil bratovo smrt. Zato tudi ni rad sedel v izbi, ampak se je vedno, ko ni bilo dela, potikal po polju. Potikaje se okrog, je včasih zašel v naselbino k staremu učitelju in tam iz radovednosti pogledal v neko knjižico. Poznal je že polovico črk, in tako ga je učitelj brez truda naučil še ostale; ko je pa poznal vso abecedo, ga je zopet učiteljeva hčerka za razvedrilo vadila v čitanju. In fant je govoril tiho, včasih se nalašč zmotil, da bi ga popravila, ali je tudi pozabil črko, da bi se ga ona, sklonivši se nad knjižico, dotaknila z rameni.

Ko je enkrat prinesel v bajto začetnico in pokazal, kaj zna, je vzradoščena Polževka poslala učiteljevim dve kuri in pol kope jajc, Polž pa je, srečavši učitelja, obljubil, da mu bo dal pet rubljev, ko bo začel Andrejček moliti iz knjižice, in bo navrgel deset rubljev, če se fant nauči tudi pisati. Tako je bil Andrejček, ko je prišla jesen, vsak dan in parkrat na dan v naselbini in se je učil, ali vsaj skozi okno gledal v učilnico in na ušesa vlekel govorico učiteljeve hčerke, kar je malo jezilo enega izmed tujcev, bratranca Hamerjevega.

V mirnem času bi morda tako beganje Andrejkovo obrnilo nase pozornost Polževih; toda danes so se pečali z nečem drugim. Vsak dan so bolj spoznavali, da imajo premalo paše, krav pa preveč... Niso se o tem pogovarjali, toda vsi so mislili samo o tem. Mislila je gospodinja, videč vedno manj mleka v golidi; mislila je Lenka, ki jo je vznemirjala huda slutnja, pa je vsak dan božala krave; mislil Ovčar, ki je celo konjem jemal po pest sena, da bi ga vrgel kravam. Največ je pa gotovo mislil Polž sam, ki je dostikrat obstal pred hlevom in vzdihoval.

Tako je dozorevala beda sredi splošnega molka, ki ga je nehote pretrgal Polž sam. Neko noč je brez povoda vstal s postelje in se vsedel na posteljno stranico.

„Kaj ti pa je, Jože? ...“ je vprašala žena.

„Oj! ... Sanjalo se mi je, da nam je čisto zmanjkalo krme in da je vsa živina poginila ...“

„V imenu očeta in sina ... Da ne bi napovedal nesreče.“

„Za pet repov nam ne zadošča krma, pa je zastonj,“ je dejal kmet. „Ugibam na vse strani, toda nič ne pomaga . . .“

„No, kaj pa misliš narediti?“

„Kaj jaz vem, siromak.“

„Morebiti . . .“

„Ko bi eno prodal? . . .“ je končal kmet.

Beseda je bila izgovorjena. Dva dni pozneje je Polž, stopivši v krčmo po žganje, Jozelu nekaj spomnil o kravi, in takoj v pondeljek sta prišla v bajto dva mesarja iz mesteca.

Polževka sploh ni hotela nič z njima govoriti, Lenka je pa začela ihteti. Tedaj je prišel na dvorišče Polž.

„No, kaj je gospodar,“ je začel eden mesarjev, „ali hočete prodati kravo?“

„Kaj jaz vem . . .“

„Katera pa je, pokažite jo.“

Polž je molčal, da se je moral oglasiti Ovčar:

„Če katero prodaste, prodajte lisko . . .“

„Pripeljite jo vun,“ je priganjal mesar.

Matija je odšel v hlev in čez nekaj časa pripeljal nesrečno kravo. Zdelo se je, da je vsa začudena, ker so jo vlekli na dvorišče ob nenavadnem času.

Mesarja sta ogledala lisko in pogovorivši se med seboj, vprašala po ceni.

„Kaj jaz vem,“ je odvrnil Polž.

„Kaj bi dolgo govorili! Sami vidite, da je staro živinče. Petnajst rubljev vam dam.“

Polž je zopet umolknil, tako da ga je moral zopet Ovčar zastopati pri prodaji. Žida sta kričala na vse grlo, se zaklinjala, vlekla kravo na vse strani

in nazadnje, ko sta se skregala med seboj, dala osemnajst rubljev. Eden je vrgel živali vrv okrog rogov, drugi jo je mahnil s palico po lopatici, pa hajdi! na pot...

Krava, ki je menda začutila vonj po krvi, se ni hotela premakniti z mesta. Najprej je krenila proti hlevu, toda mesarja sta jo potegnila proti cesti; potem je zamukala tako žalostno, da je Ovčar prebledel, nazadnje se je pa uprla z vsemi štirimi v zemljo in gledala Polža s prevrnjenimi očmi, iz katerih je odsevala žalost in strah.

Iz izbe se je slišal jok Lenkin; gospodinja ni smela niti pogledati na dvorišče, Polžu se je pa zdelo, da mu spenjeno in upehano živinče govori:

„Gospodar, vsaj pogledjte, kaj delata z menoj, ta žida... Saj me hočeta vendar odgnati in zaklati!... Šest let sem bila pri vas in sem vam, kar ste hoteli, delala pokorno. Zavzemite se zame sedaj v taki nesreči!.. Gospodar... gospodar...”

Polž je molčal. Ko je tedaj krava videla, da je nihče ne reši, se je ozrla zadnjič po dvorišču in — odšla skozi vrata.

Ko je bila na cesti in bredla po blatu proti mestecu, se je vlekel za njo Polž. Šel je oddaleč, stiskal v pesti židovski denar in mislil:

„Kje bi te bil jaz prodal, naša hraniteljica in dobrodejka, ko se ne bi bil bal nesreče za vse?... Nikakor nisem jaz kriv tvoje bede. Usmiljeni Bog se je razsrdil na nas in nam zapóred pošilja smrt...”

Včasih se je krava, kakor ne bi zaupala, okrenila nazaj, proti domu. Tedaj je Polž zopet šel za njo in omahoval v duši: ali ne bi vrnil židu de-

narja in mu vzel živinčeta? Otel bi jo, celo doplačal, ko bi mu v tem hipu kdo odstopil krme za zimo.

Na mostu se je kmet ustavil in oprt na ograjo brez misli gledal v vodo. Tako se mu je vse poslabšalo pri gospodarstvu! . . . Dela nima, žita nihče ne kupuje, poleti mu je utonil sin, jeseni mu poginja živina, kaj pa prinese zima?

In zopet mu je šinilo v glavo:

„Sedaj bi še lahko revico odkupil! . . . Zvečer bo prepozno.“

Hipoma je zaslišal za seboj glas starega Hamerja.

„Ne greste k nam, gospodar?“

„Šel bi,“ je odvrnil Polž, „če bi mi prodali krme.“

„Tudi krma ne pomaga,“ je dejal stari, s pipo v zobeh, kajti kmet med naselniki si ne more pomagati. Toda prodajte svoje posestvo, pa bo vam in meni bolje.“

„Ne.“

„Sto rubljev dam za oral! . . .“

Polž se je prijel kar za glavo od začudenja in pokimavši z glavo odvrnil:

„Kaj ste, gospod Hamer, obsedeni, ka-li? . . .“ Meni se je milo storilo, da sem radi vas moral prodati živinče, vi pa še hočete, da bi vam prodal vse svoje imetje! Jaz bi se mrtev zgrudil na pragu, ko bi se moral izseliti iz bajte, ko bi pa prišel skozi vrata, bi me morali nesti naravnost na pokopališče. Vam, Nemcem, ni nič, zapustiti kraj, ker ste nestalni ljudje, danes tukaj, jutri tam; kmet pa

je stalen, kakor ta kamen ob cesti. Jaz poznam tu vsak kot, povsod najdem v temi, vsako grudo zemlje sem z lastno roko obrnil, vi pa pravite: „prodaj in pojdi v svet!“ Kam naj grem jaz, ki se mi že toži, če grem le nekoliko delj ko v cerkev, ker mi je vse okrog neznano. Pogledam na gozd -- drugačen je, kakor pa doma, pogledam na grm -- takega okoli nas nisem videl; tudi zemlja je drugačna, dà, celò solnce drugače vzhaja in zahaja nego pri meni... Pa kaj naj počnem z ženo, kaj s fantom, ko bi se moral odtod izseliti? In kaj bi rekel, ko bi mi zastopili pot očetje, rekoč: „Za Boga, Jože, kje te bomo iskali, če nam bo v vicah prevroče, in ali doseže tvoja molitev naše grobe, če se preseliš kam na konec sveta? ...“ Kaj jim jaz odgovorim, ali pa Stanku, ki se je radi vas tu vlegel?“

Hamer se je tresel od jeze, ko je to poslušal; malo, da ni pipe vrgel na tla.

„Kakšne bajke mi tvežeš!“ je zaklical. „Kaj je malo vaših prodalo gospodarstvo in odšlo v Volinijo*), kjer so zdaj gospodje? Oče pride h komu po smrti!... Kdo je kaj takega slišal? ... Ti glej, da po svoji trdovratnosti sam ne pogineš in mene ne uničiš. Radi tebe mi hira sin, denarja nimam, da bi plačal, sosedje me dajejo... Kaj misliš, da so v tvojem neumnem hribu zakopani zakladi? Jaz hočem kupiti svet, ker je tu najboljši prostor za mlin na sapo. Plačam sto rubljev, nezaslišana cena, on mi pa čenča, da drugod ne bi mogel živeti!... Verfluchter!...“

*) Nekdanje vojvodstvo na južnem Litvanskem.

„Jezite se, ali ne jezite, jaz ne prodam posestva.“

„Prodajal ga boš,“ je odvrnil Hamer, grozeč s pestjo, „toda jaz ga takrat ne bom hotel kupiti!... Leto osorej te ne bo več med nami...“

In okrenivši se je odšel proti domu.

„Pa tvoj fant naj mi ne hodi več v naselbino,“ je dodal, obstavši. „Nisem za vas pripeljal učitelja...“

„Prava reč! pa ne bo hodil, ker mu ne privoščite zraka v izbi,“ je zagodrnjal Polž.

„Tako, zraka mu ne privoščim,“ se je razvnel Hamer. „Oče je tepec, naj bo pa še sin.“

Razšla sta se. Kmet je bil že tako hud, da ni niti več žaloval po kravi.

„Naj ji tam grlo odrežejo, če že mora biti,“ je dejal sam pri sebi. Toda spomnivši se, da živinče ni nič krivo njegovega prepira s Hamerjem, je globoko vzdihnil.

Doma je zaslišal javkanje. Lenka se joka, ker ji gospodinja odpoveduje službo. Polž se je molče vsedel na klop, medtem je pa žena razkladala dekletu:

„Jesti ti pri nas ne bi zmanjkalo, to je res, toda odkod naj vzamem denar za plačilo in koledo? Le sama pomisli. Rasteš hitro, po novem letu bi se ti spodobilo večje plačilo, pa pri nas ga ne dobiš, sploh nikakršnega. Sicer pa tudi ni dela záte, ko smo kravo prodali... Pojdi torej, jutri ali pojutrnjem, k stricu,“ je nadaljevala gospodinja, „povej mu, kakšna beda je pri nas: da ni zaslužka, da smo morali živinče prodati mesarju. Povej mu to in okleni se njegovih nog s prošnjo, da bi ti

našel boljšo službo. Čim preje, tem bolje. Če nam pa kedaj usmiljeni Bog pošlje pomoč, se pa vrneš . . .“

„Oho!“ je šepetal Ovčar, poslušaje iz kota izbe. „Ne vrne se človek, če enkrat odide . . .“

In potem je dodal:

„Kmalu se menda konča tudi moje gospodarstvo pri vas. Za kravo Lenka, za Lenko jaz.“

„Iii . . . ti, Matija, lahko ostaneš,“ mu je segla v besedo gospodinja. „Pri konjih mora vedno kdo biti, in četudi ti eno leto ne bi dali plače, jo dobiš pa drugo. Z Lenko je pa kaj družega. Ona je je mlada, komaj je prišla na svet, čemu naj torej trpi bedo?“

„Je že res,“ je pritrdil Ovčar po prevdarku. „Celo dobri ljudje ste, da ste v taki zmešnjavi mislili najprej na to, da se ne bi dekletu slabo godilo.“

Polž je molčal, občudovaje ženin razum, ki je takoj opazila, da Lenka pri njih nima več kaj delati. Obenem se ga je polotil strah pri misli, da se tako hitro niči njih gospodarstvo. Leta in leta so trpeli, da so kupili tretjo kravo in v službo vzeli deklo, danes je pa en sam dan dovolj, da sta oba odšla od hiše.

„Ali naj se lotim mizarstva? ali vprašam gospoda župnika za svet? ali pa ne vem . . . Toda kaj bo župnik z menoj govoril! Če dam za mašo za dober svet, bo župnik maševal, sveta mi pa le ne bo dal. Kje bi dobil dober svet? Morda se bo pa nazadnje samo kaj prekrenilo. Gotovo se bo prekrenilo. Usmiljeni Bog je kakor oče: kedar

vzame bič, tepe, če bi tudi prosil, kričal, dokler se mu roka ne utrudi. Potem pa zopet pošlje človeku milost; da le potrpežljivo pretrpi, kar mu je odmerjeno.“

Tako je prevdarjal Polž in prižgal pipo. Žal mu je bilo Lenke, še bolj krave, spomnil se je travnika in Stanka, bal se je Nemcev, toda – kaj pa je hotel storiti? Potrpežljivo čakati, dokler se samo ne prekrene.

Tako je čakal.

V začetku meseca novembra Lenke ni bilo več pri Polževih; odšla je k stricu, od strica pa na novo slušbo. Tudi nanjo so pozabili, samo gospodinja je včasih vprašala sama sebe: ali je res, da je bil v tej izbi neki Stanko, da se je pri tem ognjišču obračala neka Lenka, da je v hlevu stala tretja krava? ...

Medtem so se v okolici množile tatvine, Polž pa je premišljeval časih, da bi si v mestecu kupil velikih žebcljev in ključavnic za poslopja, časih, da bi iztesal zapahe in čez noč zastražil vsa vrata z njimi.

„Kradejo pri drugih, tudi mene lahko okra-dejo,“ je mislil in večkrat iztegnil roko po sekiri, hoteč iztesati vsaj zapah. Toda pokazalo se je, da leži sekira predaleč, ali da ima on prekratke roke, torej – je pustil vse pri miru.

Drugič, ko je slišal o zločinih, je vzel suknjo in odprl skrinjo, da bi vzel iz nje denar za ključavnice. Kaj je bilo iz tega? Pomislil je, da bi izdal toliko in toliko rubljev v teh težkih časih, pa ga je zbolelo srce. Hitro je torej shranil denar

na dno in slekel suknjo, da ga ne bi premagala izkušnjava.

„Treba je čakati,“ je dejal, „do spomladi. V tem času nas morda obvaruje dobrotni Bog škode, končno pa -- saj pazita Ovčar in Burek. Ho! ho! ta dva sta čuječa...“

Kakor bi hotel potrditi to mnenje, je rjovel in lajal Burek cele noči, Ovčar je pa vstal večkrat vsako noč, vrgel suknjo čez ramo in hodil po dvorišču.

Neke zelo temne noči, ko je padal z neba dež s snegom in je bilo na zemlji blata čez gleženj, jo naenkrat skočil Burek proti grapam in začel besno lajati. Ovčar je skočil z ležišča in spoznavši, da mora biti kdo za skednjem, je zbudil Polža. Oborožila sta se oba z drogovi in sekirami ter sta brodeč po blatu šla za psom, ki je parkrat zacvilil, kakor da ga je kdo udaril.

„Tatovi so,“ je zašepetal Matija. Istočasno so se slišali koraki, kakor bi dvoje ljudi nosilo težko breme.

„Na, psiček, na! . . . Na, psiček, na! . . .“ so prigovarjali Burku, ki je sluteč za seboj svoje gospodarje, vedno bolj silil v neznane ljudi.

„Ali jih napadeva?“ je vprašal Matija Polža, „ali jih pustiva pri miru?“

„Ko pa ne vem, koliko jih je,“ je odvrnil Polž.

V tem hipu se je zasvetilo od Hamerjeve nasebine, na dvorišču se je zaslišal topot konj in kriki:

„Udri! zgrabi! . . .“

„Stoj! . . .“ je zaklical Ovčar, Polž se je pa, umaknivši se za skedenj, oglasil:

„Hej vi! kdo ste? . . .“

Sedaj je nekaj korakov pred njim padlo na zemljo nekaj težkega, iz srede teme so pa odgovorili:

„Počakaj, nemški stražnik! . . . kmalu izveš, kdo smo . . .“

„Zgrabi ga!“ je kriknil Polž.

„Udri ga!“ je zaklical Ovčar.

In skočila sta slepo naprej proti jarkom. Toda zločinci so utekli v grape, preklinjevaje Polža.

Kmalu so pridirjali Nemci na konjih, Andrejček je pa pritekel na dvorišče z lučjo. Vsi so odšli za skedenj in pri rdečem blesku svetilke našli v blatu že zaklanega prešiča.

„O, naše prasè!“ je zaklical Fric Hamer.

„Kaj so vam ga ukradli?“ je vprašal Polž.

„Zaklali in ukradli, četudi je v izbi gorela luč.“

„Drzne zverine!“ je zagodrnjal Ovčar.

„Mislili smo,“ se je oglasil s konja Hamerjev hlapec, „da vi kradete.“ Pa se je zakrohotal.

„Tako ste nam hvaležni za pomoč! Naj vas . . .“ je zagodrnjal Polž.

„Pojdimo za njimi,“ je rekel Fric razburjen, „morda katerega dobimo.“

„Pa pojdite,“ je odgovoril jezno Polž. „Vidiš jih! . . . Doma govore, da mi krademo, tu pa prosijo, da bi se zanje postavljali v nevarnost.“

„Jaz grem z njimi, ata,“ je prosil Andrejček.

„Vrni se domov in Burka primi za gobec,“ je kriknil oče. „Takega prešiča smo jim rešili, da se bodo tatovi gotovo maščevali nad nami, ti ljudje pa govore, da smo mi kradli! . . .“

Fric Hamer ga je izkušal pomiriti in celo ozmerjal nerodnega hlapca, toda Polž in hlapec sta se vrnila domov. Res je mesto njiju priletelo nekaj moških iz naselbine, toda Hamer je izgubil veselje do gonje, in tako so Nemci pobrali prešiča in se v temi, po blatu, vrnili na svoje gospodarstvo.

Čez nekaj dni je prišel orožnik, zaslišal naseltnike, izpraševal Polža, obiskal Jozela, prebrskal jarke na vse strani, se spotil, se umazal, toda — nikogar ni našel. Iz vseh preiskavanj pa je naredil zelo važen zaključek, da so namreč zločinci že davno utekli. Ukazal je torej Polževki, da naj dene na voziček lonček masla in rumeno kuro s črnimi pikami, ter se je vrnil domov.

Tatvine so za nekaj časa prenehale; vendar je Polž, spominjajo se groženj, vedno še premišljeval, da je treba poslopja preskrbeti s ključavnicami, stajo in hlev pa z zapahi. Uredivši vse v svoji glavi je čakal, da mu pride veselje, ko bo rad dal denar za železo in iztesal zapahe. Oboje pa je odlagal od dne do dne, spominjaje se prislovice, da se „počasi tudi daleč pride“ in čakal ali čakal še boljše misli, kako zavarovati poslopja, ali pa popolnega miru pred tatovi.

„Ključavnice moram kupiti,“ je dejal, „toda zakaj naj pokončujem črevlje v takem blatu?“

Medtem je zima pritisnila. Po hribih je vzrastel kožuh do komolca, Belico je pokrila led, trd kakor kamen, ceste so poledenele, vejam dreves je dal Bog srajce iz snega, Polž je pa vedno razmišljeval o navorah in ključavnicah. Kadil je pipo, da je bilo v izbi polno dima, prekladal nogo na nogo,

ali je sedel pri mizi in opiral glavo, sedaj na desno, sedaj na levo roko in premišljeval, kar naprej premišljeval. In ravno, ko je bil že v drugi polovici svojih premišljevanj, je priletel nekega večera v izbo Andrejček, ves razvnet. Mati, ki je imela posla pri ognjišču, se ni zmenila za fant; toda oče je, čeravno je bila bajta slabo razsvetljena, opazil, da ima Andrejček raztrgano suknjo, razkuštrane lase in maroge pod očesi.

Polž je kakor nehote nekaj časa gledal zasopljenega Andrejčka, končal nato svoje premišljevanje, iztrkal pipo in rekel:

„Zdi se mi, fant, da te je nekdo po obrazu udaril? ... In gotovo kake trikrat ...“

„Jaz sem mu že pokazal, je odvrnil Andrejček s temnim pogledom.

Mati je bila tedaj v veži, torej ni takoj slišala razgovora. Oče pa tudi ni hitel z vprašanji, ker je ravno zamašeno cev vrtal z žico. Šele ko je predrl cev, je vprašal dalje:

„Kdo te je pa tako počastil?“

„Tisti konjederec Herman,“ je zagodrnjal Andrejček, zmajavši z lopaticami, kakor bi ga kaj srbelo.

„Tisti Hamerjev?“ je vprašal oče.

„Dà, tisti.“

„Kaj si pa delal pri Hamerju, ko ti je prepovedano tja hoditi?“

„Tako sem pogledal k učiteljevim skozi okno,“ je odvrnil fant ves zardel in takoj hitro dodal:

„To nemško seme je priletelo iz kuhinje in se zadrlo: „Kaj pa gledaš v hišo, zločinec?“ „Kaj sem ti ukradel?“ pravim jaz. „Še nič,“ pravi on,

„toda gotovo misliš krasti.“ Potem pa zavpije: „Boš šel strani, če ne, ti dam po zobeh!“ Jaz pa pravim: „Pa poskusi!“ On: „Sem že poskusil.“ Jaz pa: „Morda poskusiš še enkrat?“ On pa: „Tu imaš še enkrat“ . . .“

„Uren Nemeč!“ je zagodrnjal Polž. „Pa mu nisi ti nič naredil?“

„Kaj naj bi mu bil naredil?“ se je razjezil Andrejček. „Zgrabil sem poleno in ga oplazil čisto malo po glavi . . . Morda dvakrat, no — naj bo trikrat. Ta podlež se ti je pa takoj zgrudil na tla in se onesvestil. Hotel sem mu jih v naglici še par priložiti, toda iz bajte so prileteli òni. Fric je imel celò puško v roki, zato sem zbežal.“

„Pa te niso vjeli?“

„Oho! kako naj me vjamejo, ko sem tekel kakor zajec.“

„Križ je s tem fantom,“ se je oglasila mati, ko je slišala pripovedovanje. „Še ubili ga bodo ti Nemci.“

„Kako neki?“ je odvrnil oče. „On je hitrejši od njih in jim uide.“

Tlačil je pipo in zopet začel razmišljati o zločincih, ključavnicah in zapahih.

Toda drugi dan, ravno opoldne, so prišli pred Polževo bajto Fric Hamer, njegov brat Viljem in hlapec Herman, ki je imel glavo tako obvezano s cunjami, da se je videlo komaj eno oko. Vsi trije so se ustavili na cesti, Fric je pa začel vpiti na Ovčarja:

„Hej, ti tam! . . . Povej gospodarju, da naj pride vun.“

Polž je slišal krik in stekel pred vrata, v naglici zapenjaje po poti pas okrog srajce.

„Kaj hočete?“

„Tožit gremo tega ubijavca,“ je kričal Fric, razsrjen. „O! le poglej, kako je poškodoval Hermana . . . Tu imam zdravniško izpričevalo, da so rane nevarne,“ je dejal, kazaje kmetu polo popirja. „Sedel bo v ječi, ta vaš Andrejček . . .“

„Učiteljevi se je hotel prisiliti! . . . Za mrežo se bo slinil! . . .“ je jecal nerazločno Herman, kajti imel je usta kar dvakrat prevezana.

Polž se je malo prestrašil.

„Sram naj vas bo,“ je dejal, „ko hodite za take neumnosti k sodišču; saj je tudi Herman udaril fanta dvakrat po obrazu, pa nam še na misel ne pride, da bi šli tožit . . .“

„Aha! dal sem mu jih, prav . . .“ je jecjal Herman. „Toda kje se mu pa kaj pozna? . . . Kje so sledovi krvi? . . . kje zdravniško izpričevalo? . . .“

„Poštenjaki ste,“ je dejal Polž. „Ko smo vam rešili prešiča, tedaj ni nihče povedal niti orožniku, da smo bili mi. Ko je pa fant Hermana za šalo česnil s palico, že letite tožit . . .“

„Samo pri vas je vreden prešič toliko, kakor človek,“ je odvrnil Fric. „Toda pri nas ni dovoljeno, človeka poškodovati . . . ko odsedi v ječi, se bo odvadil pobojev, ta kmetavzarski lump! . . .“

In odšli so vsi trije v občinsko pisarno.

Po tem dogodku je Polž pozabil na zločine, ključavnice in navore, ter začel zopet razmišljati: kaj bo storilo sodišče z Andrejčkom? Večkrat se je posvetoval z Ovčarjem.

„Veš ti, Matija,“ je dejal, „jaz menim, ko bo stal pred sodiščem naš mali Andrejček zraven velikega Hamerja, se ne bo fantu zgodilo morda nič hudega . . .“

„Gotovo se mu ne bo nič zgodilo,“ je potrdil hlapec.

„Vendar,“ je nadaljeval Polž, „sem radoveden, kakšna kazen ga more zadeti za poškodovanje?“

„Glave mu že ne vzamejo,“ je odvrnil Ovčar, „pa tudi nič posebnega mu ne bodo storili. Pomnim, ko je Šimen Krojač pobil do krvi Vojteha, da so zaprli Šimena za dva dni. Ko je pa Potoška, žena Andrejeva, ranila z loncem Repnikovco, je morala plačati kazen.“

Polž je obstal in rekel čez hip:

„Res je. Saj so se tudi pri nas ljudje stepli, pa ni nobeden šel v ječo. Samo bojim se, če so morda Nemci dragocenejši nego mi, kmetje.“

„Kako naj bo dragocenejši tak nevernik?“

„Pa vendar . . . Le pomisli, kako hodi straževodja okoli njih. Celo s Hribom ti ne bo tako govoril, kakor s Hamerjem.“

„Resnica. Toda tudi straževodja vam pove, če ste sami z njim, med štirimi očmi, da je Nemec — lump.“

Polž se je nekoliko pomiril. Vendar je še vedno premišljeval o kazni, ki more zadeti Andrejčka, prvo nedeljo je pa šel z ženo in fantom skupaj v cerkev, da bi vprašal ljudi, ki bolj poznajo sodišče, za svèt.

Doma je ostal Ovčar sam, ki je varoval najdenko in pazil na lonce na ognjišču.

Bilo je že popoldne, ko je začel na dvorišču pes besno lajati, kakor bi ga kdo dražil. Ovčar je pogledal skozi okno in zagledal pod bajto tujega človeka, gosposko oblečenega. Imel je dolg pepelnat jopič in rjavo kapuco na glavi, tako da je bilo videti le malo obraza.

Hlapec je šel pred vežo.

„Kaj pa je?“

„Usmilite se, gospodar,“ je odvrnil tujec, „in pomagajte nam v nesreči. Nedaleč od tu, za vašo bajto, so se nam polomile sani, pa jih še popraviti ne moremo, ker so nam hudobni ljudje ponoči ukradli sekiro iz koša.“

Ovčar ga je pogledal nezaupno.

„Ste-li od daleč?“ je vprašal.

„Šest milj odtod. Z ženo greva obiskat sorodnike, še kake štiri milje. Dobro vodke vam dam in klobaso, če mi pomagate.“

Ko je slišal besedo „vodka“, so se Matiju sumnje takoj začele majati. Pokimal je še parkrat z glavo, se pretegnil, slednjič je sklenil pomagati bližnjemu, pustil najdenko v izbi in odšel s sekiro za potnikom.

V resnici so nedaleč za poslopji stale sani, vanje vprežen konj, na saneh je bila sključena ženska, še bolj zavita ko njen mož. Zagledavši Ovčarja, je začela ženska hvaliti Boga, mož je pa takoj napil Matiji iz velike steklenice.

Hlapec se je branil radi lepšega, potem je pa potegnil iz steklenice, da so mu stopile solze v oči, ter začel popravljati sani. Ni bilo veliko dela pri njih, morda za kake pol ure; kljub temu hvaležnost

obeh potnikov ni poznala nobene meje. Ženska je dala Ovčarju kos klobase in štiri preste, njen mož je bil pa tako ginjen, da je zaklical:

„Vozil sem se že daleč, pa še nikjer nisem dobil tako poštenega človeka, kakor si ti, bratec. Zato – ti pustim nekaj v spomin. Nimaš, bratec, morda steklenice?“

„V izbi bi morda katero dobil,“ je odvrnil Matija z glasom, ki se je tresel od radosti, čuvši, da mu pustita vodke.

Potnik je pregnal žensko s sedeža in privlekel na dan črno steklenico iz debelega stekla.

„Pojdiva,“ je rekel hlapcu. „Ti mi za trud daruješ nekaj žebļjev, za slučaj, ko bi se še kaj sani polomile, jaz ti pa dam za tvojo pomoč tako okrepčevalno pijačo, da ni vodka nič proti nji! Kajti notri je vodka, pa tudi zdravilo.“

Šla sta hitro v bajto, tujec je pa pravil:

„Če te boli glava ali trebuh – izpiješ en požirek te pijače; če ne moreš spati, ali če imaš krč, ali če te začne tresti mrzlica, izpij požirek moje pijače in kakor hlap pojde bolezen iz tebe. Pa varuj to pijačo,“ je dejal potnik, „in je ne dajaj vsakemu, ker je nekaj posebnega. Še moj rajnki ded se jo je naučil delati od redovnikov v Radečnici. Celo zoper uroke je skoraj tako dobra kakor blagoslovljena voda.“

Končno sta dospela do bajte. Matija je odšel v izbo po žebļje in steklenico, potnik je pa ostal na dvorišču, leno se oziraje po poslopjih in ogibaje se pred Burkom, ki se je besno zaganjal vanj. Vsak drug čas bi bila morda ta pasja jeza ustavila

Ovčarja; toda danes je bilo težko paziti na gosta, ki mu je za malenkostno delo dal vodke, klobase in še obetal čudovito pijačo. Hlapec je torej prinesel iz izbe trebušnato steklenico in jo z nasmehom podal potniku; ta mu je pa nalil pol drugi četrt pijače, opominjevaje ga, da ne bi koga drugega napajal, ampak sam užival, pa samo o posebnih prilikah.

Končno sta se poslovila. Tujec je hitel k sanem, Ovčar je pa zamašil steklenico s cunjo in jo skril v hlevu pod jasli. Mikalo ga je zelo pokusiti vsaj kapljico te čudovite pijače, toda – premagal se je, pomislivši:

„Kaj je človeku samo enkrat slabo? Bolje je za takrat odložiti.“

Ob tej priliki je pokazal Matija nenavadno moč duha, ker po nesreči so se Polževi zamudili v cerkvi in revež je moral biti ves čas sam z otrokom. Pojedel je kosilo, zamudivši se pri tem dalje nego navadno, zazibal najdenko v spanje, pa jo zopet zbudil in ji pripovedoval sedaj o bolnici, kjer so mu popravili zlomljeno nogo, sedaj o potnikih, ki sta mu dala tako bogato darilo. Toda kljub vsej pazljivosti mu je prihajala na misel pijača redovnikov iz Radečnice, skrita pod jaslimi. Kamor je pogledal, povsod jo je videl. Trebušnata steklenica je gledala izmed loncev na ognjišču, se zelenela na steni, bleščala pod klopjo, potem zopet potrkala na okno, ubogi Matija je pa samo mežal in mislil:

„Daj mir! prilegla se bo v slabših časih.“

Malo pred solnčnim zahodom je zaslišal Ovčar na cesti veselo petje. Stekel je pred vrata in zagledal

Polževo rodbino, vračajočo se iz cerkve. Bili so ravno na hribu in zdelo se je, da njih črne sence prihajajo na sneg z rdečega neba. Andrejček se je pomikal, z glavo pokonci in rokami na hrbtu, po levi strani ceste, gospodinja v modri janki, razpeti, da se ji je videla srajca in prsi, je šla po desni strani ceste, gospodar je pa šel v kapi, pomaknjeni na ušesa, privzdignivši suknjo kakor bi hotel plesati, naprej, od desne strani ceste na levo in od leve na desno, pevaje:

Za stodolom¹⁾, za śwagrowom²⁾
Dej mi spokój, bo³⁾ zawołom⁴⁾,
Jak⁵⁾ zawołom: „Dyć⁶⁾ się wynoś⁷⁾” ...!“
Aż⁸⁾ usłyszysz sam jegomość⁹⁾ ...
Czy¹⁰⁾ zawołasz, nie zawołasz,
Jak się uprę, nie wydołasz¹¹⁾.

Celo hlapcu je postalo prijetno od njihove veselosti ter se je smejal, pa ne radi tega, ker so se bili napili, ampak — ker jim je bilo tako dobro na svetu.

„Veš, Matija! ...“ je kriknil Polž oddaleč, opazivši stoječega v vratih, „veš, Matija, Nemci nam nič ne bodo mogli ...“

Pritekel je in se težko obesil Ovčarju na vrat.

„Veš, Matija,“ je pravil gospodar, idoč z njim v izbo, „dobili smo po maši Janka Hriba. Fant je lump, ampak dober! ... Ko smo mu povedali, da je Andrejček potolkel Hermana, nam je iz radosti plačal kar četrt vodke in se priveril, da bo sodišče oprostilo našega fanta ... Janko pa ve, saj je pisal

1) Skedenj. 2) Svakov. 3) Kajti. 4) Zavpijem. 5) Kakor. 6) 7) Poberi se! 8) Takó da. 9) Njegova milost (graščak). 10) Ali. 11) Ne vzdržiš

v kanceliji in bil tudi sam že za razne prekljarije pri sodišču. Ho! ho! on že ve . . .“

„Če me zapró, jim zažgem . . .“ je pristavil Andrejček, močno zardel.

„Ne jezikaj!“ se je zadrila nad njim mati, „kajti če zares pogoré, pa lahko še náte pade sumnja . . .“

V takem duševnem razpoloženju so šli vsi v bajto in se vsedli k jedi. Toda ni jim šlo v slast. Gospodinja je, devaje zelje iz lonca v skledo, ga več stresla na mizo kakor pa v skledo; gospodarju sploh ni dišalo, Andrejček je pa pozabil, s katero roko je treba držati žlico. Predeval jo je iz desne v levo, pokapal suknjo, oparil očetu noge in nazadnje — šel spat. Njegovemu vzgledu sta brez obotavljanja sledila roditelja in kmalu je cela Polževa rodbina spala kakor zaklana.

Ovčar je zopet ostal sam, z nikomer ni mogel izpregovoriti in — zopet mu je prišla na misel trebušnata steklenica pod jaslimi. Zastonj je popravljal, da bi se raztresel, dogorevajoče oglje na ognjišču, ali vlekel stenj iz prasketajoče leščerbe. Hropenje Polževo je tudi njega naredilo zaspanega, toda duh vodke, ki se je razširjal po izbi, ga je napolnjeval z neizrekljivo tesnobo. Zaman se je branil zoprnih misli, ki so mu kakor večče nad lučjo, krožile nad glavo. Komaj je pozabil na bolnico, ga je začela kmalu mučiti žalost nad zapuščeno najdenko; komaj je pozabil na bedo otrokovo, kmalu se ga je lotila žalost nad lastno bedo.

„Ni pomoči,“ je zagodrnjal, „tudi jaz moram iti spat . . .“

Zavil je najdenko v kožuh in odšel v stajo. Tu se je vlegel na ležišče, kjer ga je prijetno grela topla sapa konj; zaklopil je oči, toda – vse zaman. Spanec ni prišel, ker je bilo za spanje prezgodaj.

Prevračaje se z ene strani na drugo, je kar nehoté zadel ob steklenico, s čudodelno pijačico. Pahnil jo je od sebe, toda steklenica mu je, proti vsemu zakonu nepremičnosti, vedno bolj silila v roko. Hotel jo je močnejše zamašiti, toda zamašek mu je ostal v prstih; ko je pa mehanično nesel steklenico k očem, da bi v mraku videl, kaj se godi ž njo – mu je vrat tiste čudne posode skočil k ustom in Matija je potegnil, ne da bi mislil na to, kaj dela, precejšen požirek zdravilne pijače.

Požrl je in se kremžil v temi, kajti pijača ni bila tako močna, ampak čisto nedolžna. Navadno zdravilo.

„No, treba se je bilo res lakomiti!“ je pomislil Ovčar in zamašivši steklenico, jo je spravil globlje pod jasli. Takoj je sklenil, da bo zanaprej vzdržnejši in ne bo pil brez potrebe pijače, ki niti okusa nima, nič kaj prida.

Zmolil je očenaš in takoj mu je postalo toplejše in mirniše.

Kmalu se zdi Ovčarju, da začenja njegovo ležišče ž njim vred padati. Leti ... leti ... leti ... Bog! kam pa leti? ... Ne, saj ne pada, saj le plava po zraku, lehak kakor pero, kakor dim. Odpira oči in vidi nad sneženim hribom temno nebo, posejano z zvezdami. Odkod nebo, saj vendar leži v zaprti staji ... In vendar vidi nebo. Na kak način? ... Ne, ne vidi ga več, zopet ga je obdala tema. Hoče

se premakniti, toda ne more se. Končno – čemu naj se premika, ko mu je tudi tako dobro? Ali je mar na svetu reč, radi katere bi bilo vredno sploh prst zganiti? Ni je, ne, samo ena je — spanje, ki ga v tem hipu obdaja; tako globoko spanje, da se ne bi hotel Ovčar nikdar zbuditi iz njega. Oh ... oh ... težko diha in spi, spi, spi ...

Iz sna brez sanj, ki je moral trajati okoli deset ur, je zbudil Matijo občutek nekih bolečin. Čutil je silno pretresenje. Nekdo ga je sunil v bok, potem v glavo, potem ga je začel vleči za roke in za lase, klicaje:

„Vstani, ti slepar, vstani! ...“

Ovčar je mehanično hotel vstati, toda obrnil se je samo na drugo stran. Tedaj so se udarci v glavo ponovili še silneje, neki glas pritajen (tako se je zdelo hlapcu) je pa kar naprej vpil:

„Vstani, ti! ... Nisi vreden, da te zemlja nosi! ...“

Matija se je dvignil in vsedel. Toda ker se mu je bliščalo od dnevne svetlobe in je bila njegova glava težka kakor kamen, je zopet zaklopil oči, naslonil brado na roke in sedel. Začel je zbirati misli in prvi hip se mu je zdelo, da je bolan.

Sedaj ga je udaril nekdo enkrat, dvakrat. S trudom je odprl trepalnice in se prepričal, da ga bije — Polž. Kmet je kar norel od jeze.

„Čemu me tolčete?“ je vprašal Matija, ves začuden.

„Kje sta konja, ti slepar? ...“ je kričal Polž.

„Konja? ...“ je zamrmral Matija.

Zlezel je po vseh štirih s svojega ležišča in še enkrat ponovil:

„Konja . . . Kakšna konja? . . .“

Hipoma je začel bljuvati. Malo se je zavedel in pogledal po staji. Zdelo se mu je, da v njej manjka nečesa. Otrl si je čelo, kakor bi hotel zbuditi lene misli, pa je zopet pogledal. Staja je bila prazna.

„Kje sta pa konja?“ je vprašal sedaj Ovčar.

„Kje? . . .“ je kriknil Polž. „Tam, kamor so jih odpeljali tvoji pajdaši, slepar! . . .“

Hlapec je od začudenja razpel roke.

„Jaz nisem kônj odpeljal,“ je dejal, „celo noč se nisem premaknil od tod . . . Nekaj se mi je zgodilo, ker sem bolan . . .“

Opotekel se je, da se je moral z roko loviti za podboja staje.

„Kaj praviš? . . . Delaš se neumnega, kaj ne vidiš, da so mi ukradli oba konja? . . .“ je rekel Polž kipeč od jeze. „Saj je vendar tisti, ki je kradel, moral odpreti vrata in mimo tebe živali odpeljati.“

„Nihče ni vrat odpiral, nihče ni mimo mene konj peljal, naj me pri tej priči Bog kaznuje! . . .“ je dejal Ovčar in se bil ob prsi. In hipoma se je razjokal.

V tem hipu sta izza skednja priletela Andrejček in Polževka.

„Ata!“ je klical hlapec, „za plotom leži Burek crknjen . . .“

„Zastrupili so ga zločinci,“ je pristavila žena, „kajti pes se je penil . . . Zmrznila mu je pena na gobcu.“

Ovčar ki ni mogel stati, se je vsedel na pragu staje.

„Saj se je tudi njemu nekaj zgodilo,“ je odvrnil Polž, „ker se nič ne zaveda. Komaj sem ga zbudil . . . Pa še zbolel je . . .“

„Vrag naj ga vzame!“ je kriknila Polževka, grozeč mu s pestjo. „Spal je v staji in pustil, da so nam ukradli konja . . . Da bi ga zemlja vrgla iz sebe, kadar izdahne!“

Andrejček je z očmi iskal kamena, da bi ga vrgel v Ovčarja, toda — zadržali so ga stariši. Ko so bližje pogledali hlapca, so opazili na njem nenavadno izpremembo. Imel je pepelast obraz, usta bleda kakor mrlič in upadle oči.

„Morda so tudi njega zastrupili,“ je zašepetala gospodinja.

Polž je skomizgnil z rameni, ne vedoč, kaj bi odgovoril. Končno je začel izpraševati hlapca: če je bil kdo včeraj v bajti, za njih odsotnosti in če ga ni morda napojil?

Polagoma in s trudom, vendar ničesar ne zakrivaje, jim je povedal Matija o onem potniku, ki mu je popravil sani, tudi o čudodelni pijači menihov iz Radečnice, ter končal ihteč:

„Gotovo so mi zavdali s kakšnim grdim zeliščem, da bi konja lažje odpeljali . . .“

Polža je zopet namestu sočutja pograbila jeza:

„Kaj, ti si vsprejel od njega pijačo,“ je klical, „in pil? . . . In ti ni prišlo na misel, povedati mi o tem, ko smo se vrnili od opravila . . . Kaj? . . .“

„Kako naj bi vam bil povedal,“ je odvrnil Matija, „ko ste bili sami precej nadelani.“

„Tebi nič mar,“ je vrisnil Polž. „Ti, pes, nimaš pravico gledati, če sem pijan, ampak moraš, če se

napijem, še bolj paziti . . . Ravno tak zločinec si, kakor oni, dá, še slabši, ker si mene izdal, četudi sem te vzprejel, ko si umiral gladu . . .“

„Oj! ne govorite tako . . .“ je zastokal Ovčar. Odmaknil se je od praga in se vrgel Polžu pred noge.

„Pri vas imam,“ je ihtel, „nekaj rubljev za-
služka . . Imam kožuh, suknjo in skrinjico . . Vze-
mite to, toda ne govorite, da sem vas izdal . . . Saj
še pes ni bil vernejši od mene, pa so ga tudi
zastrupili . . .“

Toda razjarjeni Polž ga je pahnil od sebe.

„Ne boš me premotil!“ je dejal ježno. „Skrin-
jico mi daje in svoj zaslužek, konja sta pa bila
vredna okoli osemdeset rubljev . . . Celo leto nisem
prihranil toliko, da bi mogel nova kupiti . . . Osem-
deset rubljev, o Jezus! . . . Osemdeset rubljev moram
proč vreči radi tega lumpa . . . Ko bi bil ti moj
otrok ne pa pritepenec, ti ne bi odpustil . . . Oba
fanta, četudi sinova, me nista toliko veljala . . .“

Njegov srd je rasel. Kmet se je tresel, stiskal
pesti in vpil:

„Kaj naj si pa jaz končno ubijam glavo!
Izgubil si konja — poišči ju, če ne, te pa izročim
sodišču, kakor zločinca . . . Pojdi, kamor hočeš, išči
kakor hočeš, toda brez konj mi ne hodi pred oči,
ker bo to moja smrt ali tvoja! . . . Tako si me
razkačil s tem hudodelstvom, da bi zagrabil sekiro
in ti razklal glavo . . . Pa tudi tega ščeneta vzemi,
pankrta Zofkinega, kajti tu pogine — pojdiva proč . . .
Če se vrneš s konjema — ti vse odpustim. Ko bi
se pa moral vrniti brez konj, pa bolje storiš, če
mi ne stopiš nikdar pred oči . . .“

„Iskal ju bom,“ je zaklical Matija in s tresočimi rokami začel oblačiti stari kožuh. „Morda mi Bog pomaga...“

„Vraga prosi, naj ti pomaga, ker si tak podlež, da me pripravljáš ob imetje!“ je zagodrnjal Polž in se okrenil, idoč v bajto.

„Pa skrinjico pusti,“ je dejal Andrejček.

„Povračilo za naše dobro srce!“ je dodala gospodinja, otiraje si oči s predpasnikom.

In vsi trije so odšli v izbo. Niti eden ni prijazno pogledal Matije, četudi jih je zapuščal morda za vedno.

Matija je ostal sam, počasi se odpravljaje na pot. Najdenko je oblekel v svoj telovnik, jo zavil v kos suknje in potem v rjuho. Sam se je prepasal s pasom in poiskal na dvorišču debelo palico.

Glava ga je zelo bolela in čutil se je tako onemoglega kakor po najtežjem delu. Toda lahko je že mislil in razumel položaj. Ni se jezil na Polža, da ga je tepel in izgnal z doma, ker je gospodar imel prav; ni se bal, da od tega hipa nima več strehe nad seboj, kajti ljudje kakor on je sploh nimajo nikoli. Ni bil v skrbeh niti za prihodnjost, niti svojo in sirotino, kajti svet je vendar velik, Bog pa povsod. Namestu tega ga je mučila druga žalost: po ukradenih konjih.

Konja sta bila za Polža delavska stroja, toda za Ovčarja – prijatelja in brata. Kdo je hrepenel po njem na tem svetu, kdo ga je odkritosrčneje pozdravil, ko je stopil v stajo, ali se poslovil od njega, ko jo je zaprl, če ne konja? Toliko let so bili skupaj, trpeli bedo, pomagali si med seboj,

razveseljevali se na samoti in glej danes — nima več teh prijateljev! Nekdo ju je ukradel, odpeljal v pomanjkanje, on pa, Ovčar, je to dovolil.

Matiji se je zdelo, da sliši njuno hrzanje. Reveža sta opazila, kaj je z njima in kličeta hlapca na pomoč. „Pridem, pridem!“ je mrmral. Vzel je zavito dekletce v eno roko, palico v drugo in odšel, šepaje, za skedenj. Ni se ozrl niti na bajto; nagleda se je še, ko se vrne s konjema.

Za skednjem je zagledal Burka iztegnjenega, toda ni imel časa misliti nanj, kajti tu je opazil sledove kônj, vtisnjene v sneg kakor v vosek. Tu se pozna véliko kopito enega — ondi nekoliko pokvarjeno drugega — tam pa — sta ju zasedla zločinca in odjahala v diru. Kako sta bila hudobneža brez skrbi! Toda Ovčar vaju najde, četudi je šepast in slab, kajti v njem se je zbudila kmetiška podjetnost. Če sta utekla tudi na konec sveta, Ovčar pojde za vama na konec sveta; če sta se zakopala v zemljo, Ovčar izkoplje z rokami zemljo; če sta odletela v nebesa, Ovčar pride tudi v nebesa in se postavi molče k vratom, kjer bo s svojo pokoro nadlegoval svetnike, da se razprše po nebesih in mu pripeljejo konja.

Sledovi so s polja krenili na cesto, ki je peljala do cerkve, toda čisto niso izginili. Matija jih je videl razločno in čital iz njih celo zgodovino potovanja. Tu se je kostanjevec izpotaknil, ondi je vranček splašen skočil s pota, tu je pa zločinec stopil s kostanjevca in mu popravil uzdo. Gospoda, toda zločinca! hodita krast v novih čevljih; šlahčič se ne bi sramoval iti v takih na lov ...

Onkraj župne cerkve je spoznal Matija, da sta zločinca krenila s ceste, a kar je bilo še huje, vsak na drugo stran: ta, ki je jahal na kostanjevcu — na desno, oni na vrancu — na levo. Ovčar je malo pomislil in krenil na levo; morda raditega, ker je bil vrančev sled razločnejši, morda pa — ker je imel rajši to kljuse.

Okoli poldneva je prišel Matija, vedno idoč za vtiski kopit, nedaleč od vasi, kjer je stanoval podžupan Grahovec, Polžev boter. Ker ni bilo daleč, je stopil Matija k Grahovcu, upajoč, da mu dajo jesti, ker je bil že gladen, pa tudi sirota mu je že jokala na roki.

Našel je podžupana v bajti, ravno, ko ga je kregala žena — kar tako, brez povoda. Orjaški kmet se je sedeč na klopi pri steni opiral z eno roko ob stol, z drugo na okno in poslušal žensko zbadanje tako pazljivo, kakor bi mu čitali pri občinski seji poročilo. Pazljivost pa ni bila odkritosrčna, kajti kolikorkrat je žena vtaknila glavo med lonce na ognjišču, se je Grahovec pretegnil in zazdehal ali se je s stisnjeno pestjo tolkel po glavi, držeč se tako čmerno, kakor da se je že davno naveličal tega govorjenja.

Vpričo tujih ljudi je žena navadno pritrdjevala svojemu možu, da ne bi omajala njegove časti. Zato je tudi Grahovec z zadovoljstvom sprejel Ovčarja; ukazal je ženi, da mu prinese gorke jedi, otroku pa mleka. Ko je pa hlapec še povedal, da sta Polžu ukradena oba konja in da on, Matija Ovčar, zasleduje zločince, pa da je vstopil po dober svèt k svojemu podžupanu, ga je Grahovec — po-

častil s suhim mesom in vodko. Pripravljen je bil celo spisati zapisnik; nesreča le, da mu je, kakor je rekel, zmanjkalo v izbi uradnih priprav in popirja.

Potem je peljal Matijo na skriven razgovor v čumnato, kjer sta kako uro šepetala. Pokazalo se je, da Grahovec že izdavna zasleduje tatinsko družbo, da celò pozna njene voditelje; narediti jim pa vendar nič ne more, ker ni še nobenega zasačil pri tatvini, in kar je še huje, močni vplivi mu vežejo roke. Matiji je povedal celò ime potnika, kateri ga je bil včeraj za popravo sani obdaroval s pijačo redovnikov iz Radečnice, in mu povrhu še razodel, da ona ženska, ki je sedela na saneh kot žena, ni bila niti ženska niti žena, ampak nihče drugi kakor brat Jozelovega svaka, oblečen v ženske cunje.

Sedaj je Matija razumel, zakaj je včeraj mladi Hrib s tako radostjo pogostil oba Polževa po cerkvenem opravilu, da sta se vrnila pijana, toda — prisegel je podžupanu, da do gotovega časa ne zine niti besedice nikomur.

„Pred scdiščem ne opravimo nič,“ je končal Grahovec, „proti lumpom, toda sami — jim že pokažemo, da jih le na samem dobimo, najprej pa vse odkrijem. Tudi konja se dobita, zato naj te nikar ne skrbi.“

Ovčar ga je objel za noge in rekel:

„Vse naredim, kar ukažete, če bi tudi s smrtjo moral poplačati.“

„Naredi tako,“ je odvrnil podžupan. „Za sledom, okoli moje bajte ni vredno hoditi, ker tako vem, da pelje k Jozelovemu svaku. Toda radoveden sem

za drugi sled, na desno od ceste, ker nas morda oni pripelje h kateremu izmed naselnikov, morda pa do onega žida, ki pazi na ostanek gozda. Pojdi torej, bratec, po tem sledu, kar najdalje moreš; če pa kje kaj dobiš, naznani mi takoj. Do jutra se moraš vrniti, kajti gnezdo zločincev se ne drži dolgo.“

„Pa dobimo konja nazaj? . .“ je vprašal Matija.

„Če bi ju morali iz črev potegniti!“ je odvrnil podžupan in oči so se mu grozno zaiskrile.

Bilo je že okoli dveh, ko se je začel Matija poslavljal. Grahovec je opomnil, da bi bilo dobro pustiti najdenko v izbi, toda žena njegova ga je tako pogledala, da je kar umolknil. Tako je torej Polž zopet zavil dekletce v kos suknje in v rjuho, jo posadil na levo roko, palico vzel v desnico in odšel.

Vrnivši se na cesto, je našel takoj sledove konja-kostanjevca in po enourni hoji je opazil, da mora biti bivališče zločincev kje blizu v okolici, kajti sled je bil zelo zmeden. Sprva se je oddaljil od ceste, potem se je približal, zopet oddaljil, krenil proti gozdu, končno prišel med jarke, na drugo stran železniškega nasipa. Mraz je pritiskal vedno bolj, toda Matija, ves zasopel, ni čutil mraza; po nebu so se od časa do časa podili oblaki, na zemljo je pa nekaj časa naletaval sneg, pa zopet prenehal; toda Matija je iskal tem pridneje, ker se je bal, da ne bi sneg izbrisal sledov. Hodil je kar naprej, gledal pod noge in ni niti opazil, da se mrači, sneg pa naletuje vedno gostejši.

Že zelo izmučen je včasih posedel, toda za kratek čas, kajti zdelo se mu je, da sliši hrzanje

kostanjevčevo. Enkrat se je oglasilo celo tako glasno (morda v njegovi razboleli glavi), da je pustil sled in zbravši zadnje sile, začel teči kar čez drn in strn za glasom. Čim bolj je hitel, tem razločnejše je rezgetalo; vdiralo se mu je, ko je lezel v hrib, se drsal po drugi strani, se boril z grmovjem, ki ga je zadrževalo, padal, vstajal in šel, kar naprej šel za glasom.

Končno je rezgetanje utihnilo, tedaj je pa Matija opazil, da tiči med jarki, do kolen v snegu in da je nastopila noč.

Z velikim trdom je zlezel na hrib, da bi spoznal okolico in ne zablodil. Toda zagledal je samo sneg, le tuintam kak grm. Sneg na desni, na levi, sneg za njim, pred njim in pod njim — okoli pa tema. Izza oblakov ne gleda niti ena zvezda, kmalu je tudi na zahodu ugasnila večerna zarja. Nič, samo tema in sneg, omadeževan s črnim grmovjem.

Izkušal je priti s hriba. Tu se mu je zdelo prestrmo, tam je bila prevelika gošča. Nazadnje je dobil mesto, kjer bi lažje prišel doli; stopil je, tipaje s palico, par korakov naprej in — padel nekaj komolcev viško. Prava sreča, da je bilo na tem mestu snega do pasu; drugače bi se bil ubil z otrokom vred.

Prestrašena sirota je začela tiho ihteti (glas je imela vedno slabši), Matije se je pa polotil nemir.

„Če sem zašel,“ je razmišljal „kajti to je vendar znana okolica, naši jarki. Toda kako priti iz njih?..“

Zopet se je začel premikati, toda že po grapah, po snegu sedaj do kolen, sedaj do gležnjev, sedaj

čez kolena. Šel je kake pol ure, dokler ni prišel na poteptano mesto. Pokleknil je, potipal z roko in spoznal, da so to njegovi lastni sledovi.

„Še vedno napačna pot!“ je zagodrnjal in se obrnil proti drugi grapi. Zopel je šel nekaj časa naprej in našel nekaj predor v snegu pod hribom. Potipal je z roko steno hriba in obliko jame in zapazil, da je tu mesto, kjer je pred kratkim padel s pečine.

Nastavil je uho, ker se mu je zdelo, da sliši nekaj šum. Toda le grmovje mu šelesti nad glavo. Tam, zgoraj, je potegnil veter in podil oblake, iz katerih se je vsipal droben, toda oster sneg, ki je Matijo zbadal po rokah in po obrazu, kakor roj komarjev.

„Mar je prišla že zadnja ura? . . .“ je pomislil. „I — ne . . .“ je zašepetal, „najprej moram vendar najti konja, da me ne bodo imeli za zločinca.“

Zavil je siroto, ki mu je bila na rokah trdno zaspala, ne meneč se za njegovo kretanje in grdo vreme, in začel je hiteti po grapi samo da bi hodil.

„Nisem neumen, da bi sedel,“ je mrmral, „kajti če se le vsedem, zmrznem takoj, konj pa vendar ne pustim zločincem . . .“

Ostri sneg je padal vedno gosteje in pobelil Matijo od nog do glave. Ko je Matija slišal veter, šumeč vrh hribov, je bil vesel, da ga metež ni zasačil na polju, ampak v jarkih, kjer je vendar še nekaj topleje.

„Še prav toplo je — pa se vendar ne vsedem, ampak hodil bom do jutra, ker sicer zmrznem.“

Bilo jo še dolgo do polnoči, ko so Ovčarju noge popolnoma odpovedale službo; že ni mogel več gaziti snega. Obstal je torej in začel cepetati na mestu. Toda ker ga je tudi cepetanje izmučilo, je stopil k neki pečini in se s pleči naslonil na glinasto steno.

Ta prostor se mu je zdel izboren. Bil je malo vzvišen nad grapo in imel neveliko jamo, ravno za človeka; od vseh strani so ga obdajali grmi, da sneg ni še preveč nagajal. Kakor nalašč je začutil Matija, da je na desni od njega širok kamen, visok kakor kakšen stol.

„Sedel ne bom,“ si je mislil, „ker bi zmrznil. Toda posedim pa lahko malo, da se odpočijem. Res je,“ dodal čez nekaj časa, „na mrazu se ne sme spati in ležati, toda sedeti pa ne škoduje.“

Vsedel se je torej smelo, potegnil kapo na ušesa, močneje zavil siroto, ki je kar naprej spala in razmišljeval, da bo, ko se malo odpočije, nekaj časa cepetal, potem zopet počival, pa zopet cepetal in bo tako dočakal jutra.

„Da bi le ne zaspal,“ je mrmral.

V tej jami ga sneg ni več dosegel, zdelo se mu je celo, da je postalo malo topleje. Matiji so se zmrzle noge odtajale, mesto mraza je pa čutil, da mu nekaj leze po podplatih kakor mravlje. Te mrzle mravlje so začele, ko so zlezle med prste, begati po celem stopalu; potem so prišle na zlomljeno nogo, nato na zdravo in dospele do kolen.

Čudno, ena taka mravlja mu je začela lezti tudi po nosu. Hotel jo je otresti, toda kmalu se mu jih je vsedlo cel roj na roko, kjer je spala

najdenka, potem na drugo. Ovčar jih ni odganjal, nekaj zato ne, ker mu to lazenje ni pustilo zaspati, nekaj pa, ker mu je bilo prijetno. Kar nasmehnil se je, ko je čutil, da mu prešerni mrčes že sega do pasu, in še na misel mu ni prišlo, da bi vprašal: odkod so se vzele mravlje? Saj je vedel, da sedi v jarkih, med grmovjem, kjer je dosti mravljinšč, na mraz je pa nekako — pozabil.

„Da le ne bi zaspal . . . Da ne bi zaspal,“ je ponavljal. — Končno mu je pa prišlo na misel: zakaj ne bi zaspal? Noč je, saj je vendar v hlevu . . . Dà, v hlevu, toda takoj pridejo zločinci. Zato jih čaka Matija z velikansko palico v roki in da ne bi zaspal, se ne bo vlegel, ampak bo sedel na kladi.

Oho! . . . sliši se neko šepetanje . . . Že gredo zločinci . . . Že so celò odprli vrata hleva in vidi se sneg na dvorišču. Matija se pritiska k steni in stiska svojo palico . . . Jim bo že pokazal! . . .

Toda zločinci so menda opazili, da Matija čuje, in so odšli. Za Boga, odšli so! pravzaprav utekli in bežijo, da kar šumi . . . Ovčar se je zasmejal in pomislil, da sedaj že lahko zaspi ali vsaj mirno zadremlje. Popravlil se je na sedežu, se stisnil v kot in z obema rokama pritisnil najdenko na prsi, da mu ne bi vzdrsnila z roke. Potrebuje samo nekoliko spanja, ker je zelo zdelan. Potem se bo takoj zbudil, ker mora nekaj opraviti, toda kaj? . . .

„Kaj imam še opraviti? . . .“ je tuhtal. „Orati? . . . Ne — saj je že izorano . . . Konja napojiti? . . . Dà, dà, konja . . .“

Po polnoči je veter razgnal oblake in na nebu se je pokazal lunin krajec. Njegova medla svetloba je padala Matiji ravno v oči, toda hlapec — se ni zganil. Kmalu se je mesec umaknil za hribe, pripodili so se novi oblaki s snegom, toda Matija se še ni premaknil. Sedel je v jami, glavo je imel naslonjeno na steno, z obema rokama objemaje najdenko.

Zjutraj je vzšlo solnce, toda Matija se tudi še sedaj ni zganil. Zdelo se je, da začuden gleda na železniško progo, ki je bila oddaljena nekaj korakov od njega.

Solnce je stalo že visoko, ko se je na železniški progi pokazal čuvaj. Zagledal je kmetiškega človeka in zavpil; toda Matija je molčal; zdaj je čuvaj stopil z nasipa in se bližal v snegu sedečemu možu. Šel je okrog njega od daleč, kriknil parkrat: „hej! hej! oče, kaj ste se ga navlekli? ...“ Končno je pa, kakor ne bi verjel lastnim očem, stopil v votjino in se moža dotaknil z roko.

Obraz možev je bil trd kakor vosek in tudi otrokov obraz je bil trd kakor vosek; ivje je stalo na trepalnicah tega moža, na ustih otrokovih se je blestela zmrzla slina.

Čuvaju so omahnile roke od začudenja. Hotel je zakričati, toda videč, da je sam, se je obrnil in bežal proti strani, odkoder je prišel. Takoj za hribom je zagledal veselo se vijoč dim k nebu in vas, kjer je bila občinska pisarna. Tja je hitel čuvaj.

Nekaj ur pozneje je pripeljal naš čuvaj na saneh podžupana in stražnika, in vsi trije so naložili trdi trupli. Ker pa je bil Matija zmrznil kakor je

sedel in mu niso mogli radi velikega mraza niti rok raztegniti, niti nog iztegniti, so ga naložili na sani kakor je bil. In tako se je peljal in pripeljal do občinske pisarne, sedeč z otrokom na roki, glavo naslanjaje zadaj na sani, z obrazom obrnjen k nebu, kakor da pripoveduje, končavši svoje račune z ljudmi, Bogu svoje grehe in svojo bedo.

Ko se je žalostni izprevod ustavil, so ženske ječale, celò židje s pljuvali na tla, edino Janko Hrib, sin bogatega Hriba, je pušil smodko za šest grošev in se smejal. Roke je držal v žepu, prestavil sedaj eno, sedaj drugo nogo, obuto v čevlje čez kolena, izpuščal dim iz smodke in se smejal. Kmetje so ga gledali z nevoljo, češ, da nima niti pred smrtjo spoštovanja. Toda ženske, četudi hudó jezne, ga niso sovražile, ker fant je bil zal. Visok, plečat, lepega stasa, v obrazu sama kri in mleko, oči kakor plavica, brke in brada blond kakor šlahčič. Za oskrbnika bi bil lahko tak zal fant, ali vsaj za nadzornika v žganjarni! Ljudje so pa šepetali med seboj, da je lump, ki enkrat pogine v cestnem jarku.

„Gotovo je, da Polž ni prav storil, ko je izgnal reveža v tak mraz,“ se je oglasil župan,*) ko je pazno ogledal mrliča.

„Gotovo ni bilo prav,“ so zamrmrale ženske.

„No, razjezil se je, ker so mu konje ukradli,“ je pripomnil eden izmed kmetov.

„Kônj ne bo več dobil, dve duši je pa le pogubil, pa jih je?“ je zakričala neka starejša ženska.

*) poljsko: wójt; Grahovec je bil pa podžupan, kar se v poljščini imenuje: soltys.

„Od Nemcev se je tega naučil!“ je dodala druga.

„Vest ga bo pekla do smrti!“ je rekla tretja. Grahovca je vedno bolj jezilo, zato se je oglasil:

„I . . . saj ga Polž ni gonil, sam je silil, da bi zasledil zločince, ki nam kradejo konje . . .“

In grdo, četudi samo mimogrede, je pogledal Janka Hriba, kateri pa je vrnil zaničljivi pogled in rekel:

„Tako bo z vsakim, ki se raditega trudi za konjarji. Njih ne dobi in še sam pogine.“

„Tudi nanje pride vrsta,“ je dejal Grahovec.

„Ne pride! . . . Kajti ti ljudje so premeteni,“ je odvrnil Janko Hrib.

„Bo že Bog dal, da pride,“ se je protivil Grahovec.

„Ne govorite tako glasno, če ne, tudi vas še okradejo,“ se je zasmel Janko.

Med tem razgovorom je stražnik odšel v pisarno, občinski tajnik je ogledoval z veliko paznostjo oba mrliča, župan se je pa držal kislo, kakor bi poper grizel. Končno se je oglasil, kazoč na sani:

„Takoj moramo ponesrečenca peljati v sodnijo. Tam je glavar, je zdravnik, pa naj store z njima, kar je treba . . . Pojdi naprej,“ se je obrnil k vozniku, „jaz pa pridem s tajnikom za vami. Prvič se mi je zgodilo, da mi je kdo v občini zmrznil . . .“

Voznik se je popraskal za ušesi, toda moral je poslušati. Sicer je pa bilo do sodišča samo par vrst. Vzel je torej vajeti v roko in pognal konja, sam je pa šel ob saneh peš in se ni kaj brigal za svoje pasažirje. Z njim skupaj je šel podžupan in

še en kmet, ki je imel pri sodišču pravdo, ker je bil poškodoval vedro v sosedovem vodnjaku. Ko je stražnik videl, da so že odšli, je stekel iz pisarne in jih dohitel na konju.

V istem času, ko so peljali zmrzla mrliča iz občine k glavarstvu, so od glavarstva v občino z odgonom gnali „neumno Zofko“. Nekaj mesecev namreč potem, ko je bila pustila otroka Ovčarju v varstvo, je Zofka prišla v zapor. Zakaj? — sama ni vedela. Očitali so ji, da berači, da je vlačuga, da je neredna, da je hotela zažgali in vselej, kadar so jo zasačili pri novem prestopku, so jo tirali iz zapora v ječo, iz ječe v zapor, iz zapora v bolnico, iz bolnice zopet v ječo in tako célo leto.

Na teh potovanjih se je obnašala Zofka popolnoma ravnodušno. Samo kedar so jo pripeljali v kak nov prostor, je prve dni skrbela, če dobi dela? Potem je postala apatična in je večji del časa prespala ali na ležišču ali pod ležiščem, ali na hodniku, ali pa na dvorišču zapora. Končno ji je bilo vse eno.

Včasih se je zbudilo v njej hrepenenje po svobodi in misel na zavrženega otroka, tedaj je pa zbesnela. Takó enkrat ni jedla cel teden, drugič se je hotela obesiti za robec, tretjič bi pa bila skoraj zažgala ječo. Oddali so jo torej v bolnico; a ko se ji je zacelila zastarela rana na nogi, so jo po nekaj mesecih (ki je pa v njih spoznala nekaj novih zaporov) poslali v rojstno občino pod policijsko nadzorstvo.

Zofka je šla tedaj od glavarstva v rojstni kraj, pod nadzorstvom dveh kmetov, katerih je eden

nesel pismo o njej, drugi mu je pa delal družbo. Šla je po cesti, eno nogo imajoč obuto v čevelj, drugo v sandal, na hrbtu luknjasto suknjo, na glavi pa robec kakor rešeto. Niti silni mraz niti pogled na znano okolico ni napravil nanjo nobenega vtiska. Gledala je pred se; naenkrat pa, kakor bi jo bilo kaj zbodlo, je privzdignila suknjo, skočila pred svoja spremljevalca in šla s krepkim korakom, kakor bi se ji mudilo, domov. Ko je nato stekla naprej, je eden kmetov zavpil za njo: „Kaj pa tako letiš?“ Tedaj je obstala kakor steber na cesti, dokler ji ni ukazal zopet iti naprej.

„To mora biti čisto nora,“ je dejali drugi spremljevalec, tisti, ki je nosil pismo od glavarstva.

„Taka je bila vedno, četudi ni bila za navadno delo ravno najslabša,“ je odvrnil drugi, ki je poznal Zofko že davno, ker je bil doma v isti občini.

In zopet sta se začela razgovarjati o drugih stvareh. Do občinske pisarne ni bilo več kakor vrsto hodá in izza zasneženega hriba so že gledali temni dimniki bajt, kar se prikaže pred Zofko in njenima spremljevalcema stražnik na konju, za njim sani z Ovčarjevim in otrokovim truplom. Zofka, ki je šla vedno naprej, se je umaknila iz prevodu, toda kmeta sta jo, zapazivši tako nenavaden prizor, ustavila in se začela razgovarjati z podžupanom:

„O, za Boga!“ je vpil eden, „kdo pa je ta nesrečnik?“

„Ovčar, Polžev hlapec,“ je odvrnil podžupan. „Zofka!“ se je okrenil k spremljevalki, „saj je to tvoje dekletce na saneh.“

Zofka se je približala sanem in začela takoj ravnodušno gledati. Toda polagoma je dobil njen pogled človeški izraz.

„Kaj se jima je pa zgodilo?“ je rekla.

„Zmrznila sta.“

„Zakaj sta zmrznila?“

„Ker ju je Polž spodil z doma.“

„Polž? ... Polž ju je spodil z doma? ...“ je dejala, brezmiselno se igraje s prsti. „Seveda je to Ovčar, to pa ... gotovo je moje dekletce... Moja! ... samo nekoliko je od tedaj zrastle ... Ali je že kdo slišal, da bi bil kedaj otrok tako zmrznil? ... No, res da ji je bil precej od rojstva usojen slab konec ... Prav gotovo je to moje dekle! ... Pogledajte! ... Moje dekle, no — zastrupili so jo ...“

Kmetje so kimaje z glavami poslušali govorjenje uboge Zofke. Končno se je oglasil podžupan:

„Mi moramo dalje, zdravi. Hajdite, boter Martin.“

Boter Martin je vzel vajeti, zavihtel bič, v istem hipu je pa začela Zofka sedati na sani, k mrličema.

„Kaj delaš?“ je kriknil kmet-nadzornik, in jo zgrabil za suknjo.

„Saj je to moje dekle!“ je zaklicala Zofka in se vrgla na sani.

„Kaj zato, če je tvoja?“ je dejal podžupan. „Ti imaš drugo pot, ona pa drugo ...“

„Moje dekle! ... moje dekle! ...“ je začela kričati Zofka, držeč se za ročico sani.

Konja sta hipoma potegnili in Zofka je padla na sneg; toda prijela se je za krivine in sani so jo potegnile za seboj.

„No, boš že spet norela!“ je vpil eden kmetov-spremljevavcev in stekel za Zofko, za njim pa podžupan in tovariš.

„Moje dekletce!... Dajte mi moje dekletce!...“ je kričala besno, držeč se krčevito krivin.

Kmetje so jo komaj odtrgali, sani so pa zdrsnile naprej. Hotela je vstati in teči za otrokom, toda eden kmetov ji je pokleknil na noge, drugi jo je pa zgrabil za ramena.

„Kaj imaš od tega, neumnica?“ sta ji prigo-varjala. „Otroka vendar ne oživiš...“

„Moje dekle!... Polž je kriv, da je zmrznila!... Da bi ga Bog kaznoval!... Da bi tudi on zmrznil!...“ je kričala Zofka, skušaje se iztrgati spremljeavcema.

Čembolj so se pa oddaljevale sani, tembolj ji je pojemal glas, obraz sinji od srda, jo postajal bakren, blesk oči ji je ugasnil.

Končno se je umirila in postala apatična kakor po navadi. Ko je pa tudi šum odhajajočih utihnil, se je vzdignila s snega in ravnodušno, kakor preje šla z velikimi koraki proti občinski pisarni, samo včasih je globoko vzdihnila.

„Je že pozabila,“ je zamrmral kmet, noseč uradne papirje za njo.

„Sicer je pa norcu najbolje na svetu,“ je odvrnil njegov tovariš.

Potem sta oba umolknila, poslušaje škripanje snega pod nogami.

X.

Izguba konj je Polža privedla skoraj do blaznosti. Res je pretepel, osuval in nato pregнал od

hiše Ovčarja, toda to še ni izčrpalo njegove jeze. V izbi ga je dušilo, zato je odšel na dvorišče, hodil po njem podolgem in počez bled, s stisnjenimi pestmi, z očmi, zateklimi s krvjo in gledal temno izpod čela, nad čem bi se mogel maščevati.

Spomnil se je, da je treba kravama dati klaje. Šel je v hlev, začel tepsti živinčeti, ko mu je pa eno izmed njih čisto zbegano stopilo na nogo, je zgrabil vile in brez usmiljenja pretepal obe kravi. Potem je kakor brez pameti stekel za skedenj, tam pa opazivši truplo Burka, osuval psa, že trdega kakor les, in klel vse, kar je na svetu.

„Da nisi ti, pasje seme, žrl kruha iz tujih rok, ne bi bil jaz ob konja . . . Gnij tu in trpi do pomladi, prokleta bestija! . . .“ mu je dejal k sklepu in ga še enkrat sunil, da je kar počilo v zmrzli živali.

Vrnivši se v izbo se je tako premetaval, da so mu stopile pene okoli ust. Andrejček, ki je videl vse to, je prasn timer smeh; tedaj je pa Polž, odvezavši si pas, začel udrihati z njim po fantu, da se je revež zgrudil pod klop, ves zalit s krvjo.

Kmet vkljub temu še ni zapel pasu. Hodil je po izbi z jermenom v roki, čakaje, da tudi njo, kakor hitro se oglasi, nabije. Toda žena je molčala in se včasih prijala z roko za rob ognjišča, kakor bi ji zmanjkovalo moči.

„Kaj se majaš? . . .“ je zagodrnjal kmet. „Ali se ti še ni izkadila včerajšnja vodka? . . .“

„Nekaj mi ni dobro,“ je odvrnila tiho žena.

Polž se je ustavil in prepasal jermen.

„Kaj ti je?“ je vprašal.

„Črni kolobarji se mi delajo pred očmi in šumi mi v ušesih... O!... Kaj morda v izbi tako piska?...“ je govorila s slabim glasom, kažoč z rokami.

„Ne žlampaj vodke, pa ti ne po šumelo,“ se je zadril Polž, odšel zopet na dvorišče in pljuval.

Čudno se mu je zdelo, da žena niti besedice ni črhnila za Andrejčka, ko ga je pretepal. Ker ga je pa zopet zgrabila jeza, a ni imel nikogar več tepsti, je prijel sekirô in začel z njo sekati drva. Zdelo se mu je, da tu pod njegovimi nogami ležé ti, ki so mu ukradli konja; zato je pa delal, kakor besen, da so mu treske in celo polena letela nad glavo, frčéč na vse strani po dvorišču.

Končno so mu omahnile roke, zbolel ga je križ, srajca je bila pa premočena od potu; istočasno ga je pustila tudi jeza.

Vrnivši se v bajto ni našel v prvi izbi nikogar. Pogledal je v čumnato. Polževka je ležala na postelji.

„Kaj ti je?“ je vprašal.

„Malo mi je slabo,“ je odvrnila žena, kakor da se je vzbudila iz spanja. „Pa to ni nič.“

„Na ognjišču je ogenj ugasnil.“

„Ugasnil?“ je ponovila. Težko se je dvignila s postelje in z nemalim trdom nanovo zanetila ogenj za večerjo.

„Vidiš!...“ je dejal Polž, ki je skrbno ogle doval ženo. „Razgrela si se včeraj v krčmi, potem si pila vodo in na potu si še razpela janko. Gotovo si se prehladila.“

„Nič mi ne bo,“ je odvrnila jezno. Morda ji je celo odleglo, kajti pogrela je obed in ga dala za večerjo.

Andrejček je prišel iz kota in vzel v roko žlico, toda ni mu bilo za jed. marveč je jokal, da je tudi Polžu postalo hudo. Mati se pa ni kar nič zmenila za fantove solze, ampak je pospravivši posodo odšla spat.

Ponoči, ob isti uri, ko je nesrečni Ovčar pojedel v jarkih, je začela Polževko silno tresti mrzlica. Mož jo je pokril s kožuhom in mrzlica je počasi prešla. Drugi dan je šla kakor po navadi na delo, le včasih tožeč o glavobolu in bolečinah v križu. Vkljub temu je opravljala vsa opravila, toda Polž ji je bral v očeh, da ji nečesa manjka, in se zamislil.

Proti večeru so zaškripale na cesti sani in obstale pred njihovimi vrati. Čez hip je stopil v izbo krčmar Jozel. Žid je imel tako čuden izraz v obrazu, da je Polža kar zbodlo v srce, ko ga je ugledal.

„Hvaljen . . .“ je dejal Jozel.

„Na večne čase,“ je odprnil kmet.

Nastopil je trenutek molčanja.

„Nič ne vprašate? . . .“ se je oglasil žid.

„Kaj naj jaz vprašujem? . . .“ je odvrnil Polž, zroč mu v oči, in — prebledel, četudi ni vedel zakaj.

„Jutri,“ je govoril počasi Jozel, „jutri pokličejo Andrejčka pred sodišče, ker je poškodoval Hermana . . .“

„Ne bo sile,“ je dejal Polž.

„Vendar bo moral malo posedeti v zaporu.“

„Naj posedi. Se pa drugič ne bo tepel.“

V izbi je zopet nastopilo molčanje, sedaj daljše. Žid je kimal z glavo, Polž je pa gledal nanj, čuteč, da se vzbuja v njem nemir. Končno je zbral moči in vprašal rezko:

„Imate še kaj?“

„Kaj bi dolgo govoril,“ je odvrnil žid, mah-nivši s stisnjeno pestjo. „Ovčar in otrok, oba sta zmrznila . . .“

Polž se je dvignil s klopi, kakor bi se hotel zagnati v Jozela, toda omahnil je in se uprl ob steno. Postalo mu je vroče, potem pa so se mu začele tresti noge, potem pa mu je bilo tako čudno, da se ga je polotil strah.

„Kje . . . kdaj? . . .“ je vprašal topo.

„Kje? . . .“ je dejal Jozel. „V jarkih, na oni strani železnice in celo nedaleč od vasi. Pa kdaj? . . . Kdaj? . . . Sami veste najbolje, da to noč, ker ste ga včeraj zapodili . . .“

Kmet je skočil jezno pokonci.

„Uu! . . . tako lažete, Jozel, da se kadi za vami . . . Zmrznil! . . . Kaj pa je šel od mene v jarke? . . . Kaj ni bajt na svetu, a? . . .“

Krčmar je skomizgnil z rameni in umaknivši se k vratom odvrnil:

„Verujte, ali ne verujte – to je meni vse eno. Sam sem videl, kako so zmrznjenega Ovčarja z otrokom vred peljali v sodišče gotovo k preiskavi. Vi pa lahko ne verjamete! . . . Z Bogom, gospodar . . .“

„Prava reč! . . . Kaj morejo, če je zmrznil . . .“ je kriknil Polž.

„Ljudje nič, toda . . . Bog . . . Vi že v Boga ne verujete, Polž? . . .“ je vprašal žid izza praga in oči so se mu zableščale od ognja na ognjišču.

Zaprl je vrata izbe, se zaletel v nekaj v veži in odšel na dvorišče. Polž je slišal njegove težke korake, ki so polagoma pojemali do vrat; potem je slišal, kako se je vsedel na sani in zakričal: tihot! na konja. In slišal je še, kako so sani škripale, vedno dalj in dalj, tja do mostu.

Otresel se je, pogledal po izbi in opazil, da so iz drugega kota vanj uprte oči Andrejčkove. Neka mračnost se je lotila njegovih misli.

„Kaj sem jaz kriv, da je zmrznil?“ je mrmral pri sebi. V tem hipu se je spomnil pridige, ki jo je župnik ponavljal v cerkvi vsako leto. In zdelo se mu je, da sliši njegov od starosti izmučeni in stokajoči glas, ki je klical: „Bil sem lačen, niste me nasitili; bil sem nag, niste me oblekli; nisem imel strehe nad glavo, niste me sprejeli . . . Poberite se, prokleti, v večni ogenj, pripravljen hudiču in njegovim angelom . . .“

„Laže žid, kakor je Bog v nebesih . . .“ je dejal Polž, začutivši, da mu lezejo mravljinci po životu. In ko je to izrekel, bi bil prisegel, da je ravno sedaj v staji Ovčar z otrokom, oba živa in zdrava. Bil je tako gotov, da je vstal s klopi, hoteč poklicati hlapca k večerji. Toda ko je prijel za kljuko pri vratih, se je hipoma — odmaknil. Bal se je pogledati na dvorišče . . .“

Počasi ga je strah minil. Šel je na dvorišče, pogledal celo v zapuščeni hlev, potem vrgel kravama pest sena in ko se je zmračilo, odšel spat. Ženo

je zopet tresla mrzlica; pokril jo je s kožuhom, kakor prejšnjo noč, mrmraje:

„To ti je podel žid, ta Jozel!“

Na noben način mu ni šlo v glavo, da bi bil Ovčar z otrokom zmrznil. Nasprotno, čim dalje je mislil nanju, tembolj je bil prepričan, da ga je hotel Jozel samo prestrašiti, morda z namenom, da bi ga lažje ogoljufal. Zjutraj je pa s smehom pripovedoval o tem ženi, čudeč se židovski nesramnosti in skušal uganiti: zakaj mu je žid natvezel tako laž?

Toda takoj po obedu je prišel k njim podžupan z uradnim pozivom za Andrejčka, zaradi poškodovanja Nemca Hermana.

„Kdaj mora biti tam?“ je vprašal Polž.

„Jutri mora biti tam,“ je odvrnil podžupan. „Toda čemu naj hodi peš tako dolgo pot! Rajši naj prisede k meni, pa ga popeljem.“

Andrejček je malo prebledel in se molče začel oblačiti v novo suknjo.

„Ali bo kaj hudega?“ je vprašal oče nevoljen.

„Iii! . . .“ sedeti bo moral nekaj dni, morda teden,“ je dejal podžupan.

Polž je vzdihnil in začel jemati rubelj iz vozla.

„No, no . . .“ se je oglasil. „Ali ste slišali, podžupan, kaj govori ta Jozel, da sta Ovčar in otrok, oba zmrznila?“

„Kaj ne bi bil slišal,“ je odvrnil nevoljno podžupan. „Saj sta res . . .“

„Zmrznila? . . zmrznila? . .“ je ponovil Polž.

„Seveda. Toda,“ je dodal hitro, „vsakdo seveda vé, da ne po vaši, krivdi. Ni pazil na konja, vi ste ga v jezi zapodili, toda nihče mu vendar ni ukazal

hoditi s ceste med jarke. Pijan je bil, ali kaj in revež je poginil, po svoji neumnosti.“

Andrejček je bil že gotov in poslavlja se od starišev, povrsti objel oba za noge. Polžu so se solze zalesketale v očeh. Stisnil je sina za glavo in mu dal rubelj za vsak slučaj, priporočuje ga božjemu varstvu. Začudil se je pa silno, videč, da je mati do fanta čisto ravnodušna.

„Neža, saj gre Andrejček vendar k sodišču in v zapor ...“ jo je karal mož.

„No, kaj pa potem?“ ga je vprašala, zroč vanj z motnimi očmi.

„Ali si zelo bolna? ...“

„Ne, samo glava me malo boli in notri me žge in ... moči nimam nobene ...“

Takoj je odšla v čumnato in legla na postelj. Andrejček pa podžupan sta zapustila bajto.

Polž je ostal sam v izbi, toda čim dalje je sedel, tem nižje mu je klonila glava na prsi. Zdelo se mu je, da dremlje, sedaj zopet, da sedi nad sivim poljem, daleč na vse strani se razprostirajočim, na katerem ni niti grmovja, niti plevela, celo kamenja ne, ničesar. Samo nekje na strani (kmet ni smel tja pogledati) stoji Ovčar z otrokom na roki in njega gleda v oči.

Polž se je stresel. Na tem polju ni Ovčarja, če pa je, tedaj je kje ob strani, na robu, tako daleč, da ga niti ugledati ni mogoče in se vidi samo rob njegove suknje, morda pa še ta ne ...

Misel na Ovčarja mu je začela biti zoprna. Kmet je vstal s klopi, se pretegnil, da so mu kosti zahreščale in začel pomivati kuhinjsko posodo.

„Na, kam sem prišel!“ je zagodrnjal. „Eh! . . včasih pride vsa nesreča nad človeka, toda človek se ne sme udati.“

Ta prevdarek ga je okrepčal in začel se je sukati okoli doma. Svinjam je nesel krompirja in pomij, za krave je prinesel klaje, narezal rezanice, potem je pa nanosil vode iz reke. Dolgo že ni delal nič podobnega; zato se mu je zdelo, da se je pomladil – in – dobil poguma. In bilo bi mu popolnoma dobro, vkljub ženini bolezni, vkljub temu, da je moral Andrejček k sodišču, ko ne bi bilo spomina na Ovčarja. Saj je vendar Ovčar, ni še dva dni temu, nosil vodo, Ovčar je rezal reznico, Ovčar je krmil živino . . .

Čim bolj se je mračilo, tem mračnejši je postajal Polž. Najbolj ga je mučil molk v izbi, tišina tako globoka, da so prebujene podgane začele tekati po tleh in glodati pod. Čim bolj se je temnilo, tem razločnejše je videl kmet, da mu manjka nečesa; dosti, prav dosti reči mu manjka. Čim tišje je bilo, tem razločnejše je slišal tresoči in jokavi glas župnika, ki je, bijoč s pestjo ob prižnico, vpil: „Bil sem lačen, niste me nasitili; bil sem nag, niste me oblekli; nisem imel strehe nad glavo, niste me vsprejeli . . . Poberite se, prokleti, v večni ogenj, pripravljen hudiču in njegovim angelom . . .“

„Vražji Nemci! koliko jih je bilo radi njih uničenih . . .“ je mrmral kmet, skušaje končno pozabiti Ovčarja. In dvignil je roko proti oknu, tako, da bi dobro videl prste in začel računati:

„Stanko se mi je utopil, to je eden . . . Nemci so bili pri tem . . . Moral sem prodati kravo me-

sarju, to sta dva, kajti radi Nemcev mi je zmanjkalo klaje... Konja so mi ukradli, to so štirje, zato, ker sem iz rok hudobnežev otel nemškega prešiča... Burka so zastrupili — to jih je pet... Andrejčka so mi peljali k sodišču zavaljo Hermana — to jih je šest... Ovčar in sirota — jih je osem... Osem so jih ugonobili!... Pa še Lenka je morala radi njih oditi, ker sem obubožal in še žena mi je bolna, gotovo od žalosti, torej deset... Jezus Kristus!... Jezus!...”

Hipoma se je zgrabil z rokami za lase in se začel tresti kakor otrok, tako tesno mu je bilo pri srcu. Še nikoli se ni tako bal, nikoli, četudi mu je že parkrat gledala celo smrt v oči. V tem hipu šele, po tem štetju oseb in živali, ki mu jih je zmanjkalo doma, je Polž spoznal in se prestrašil nemške moči... Torej ti mirni Nemci so mu kakor vihar razdrli vse gospodarstvo, vso srečo, vse delo življenja. Pa ko bi vsaj sami kaj kradli, ubijali... Pa nič! čisto mirno prebivajo, kakor drugi ljudje, orjejo malo širje, molijo, uče otroke. Celo njih živina ne dela škode na polju, tuje trave ne ugrizne...

Nič, čisto nič slabega jim ne more očitati, pa so ga vendar spravili ob vse, bajto so mu opustošili, ker so mu sosedje. Kakor se dim vali iz njih opekarne in suši zelišča, tako se vali iz njih nasebine nesreča, ki uničuje ljudi in živali. Ali je on sploh za kakšno rabo? Kaj niso ravno Nemci posekali starega gozda, razbili kakor zemlja stare kamene na polju, izpodili graščaka iz graščine?... In koliko graščinskih ljudi, ki so izgubili službe,

je prišlo v bedo, pa so začeli piti, ali pa celo krasti . . .“

In šele danes, prvič, je prišla iz ust Polževih obupna misel:

„Preblizu njih sem . . . Oddaljenejšim gospodarjem niso tako škodovali . . .“

Za hip je pa pristavil:

„Kaj pomaga, če rešim posestvo, ko mi pa ljudje na njem umirajo . . .“

Nova misel se mu je zdela tako zoprna, da se je hotel tudi nje oprostiti. Pogledal je na ženo — zdi se mu, da spi. Vrgel je drva na ognjišče, potem je pa začel poslušati podgane, kako glojejo tla. Tedaj ga je zopet zbodla tišina v hiši in v šumenju vetra, ki je vlekel od vrat proti ognjišču, je zopet slišal stokajoči glas duhovnika: „Bil sem lačen in me niste nasitili; bil sem nag . . .“

V tem so se na dvorišču zaslišali koraki. Kmet se je vzravnal in čakal. „Andrejček? . . .“ mu je šinilo v glavo. „Morda je Andrejček . . .“ Zaškripala so vrata v veži in neka — gotovo tuja — roka je iskala vhoda v izbo. „Jozel? . . . Kak Nemec . . .“ je mislil kmet. Hipoma se je umaknil ves osupel; v glavi se mu je zavrtilo. Na pragu izbe je stala — Zofka.

V začetku sta molčala oba, končno se je oglasila Zofka:

„Hvaljen bodi . . .“

In je začela drgniti prezeble roke, obrnivši se k ognju.

Polžu so se kar naprej mešale v glavi podobe Ovčarja, sirote in Zofke; gledal jo je, kakor na človeka z onega sveta.

„Odkod si se pa ti vzela?“ je vprašal s pri-tajenim glasom.

„Iz zapora so me poslali v občino, v občini so mi pa povedali, naj si poiščem dela, ker nimajo denarja za požeruhe, ki nič ne delajo.“

In ugledavši polne lonce na ognjišču, se je začela oblizovati kakor pes.

„Hočeš jesti?“ je vprašal Polž.

„Seveda.“

„Pa deni v skledo kaše. Tu je pa kruh.“

Zofka je takoj izpolnila, kar ji je bilo ukazano. Začenši jesti, je vprašala:

„Ali ne potrebujete dekle?“

„Ne vem še,“ je odvrnil Polž. „Žena mi je zbolela.“

„Glejte! ... Tako je pri vas prazno. Kje pa je Lenka?“

„Odšla je.“

„Hi! ... Pa Andrejček?“

„Peljali so ga v sodišče.“

„Ste videli! ... Pa Stanko?“

„Utonil nam je to leto,“ je zašepetal kmet in odrevenel pri misli, da ga bo Zofka zdaj vprašala po Ovčarju in hčerki.

Toda ona je jedla z zverinskim tekom, ne izpraševaje o ničemer več.

„Ali vé, ali ne? ...“ je premišljeval kmet.

Ko je Zofka nehala jesti, se je globoko od-dehnila in udarila z roko ob kolena tako veselo, da je tudi Polž dobil pogum. Hipoma je vprašala:

„Ali me prenočite?“

Kmeta se je zopet polotil nemir. V tej samoti bi bil vsak gost zanj blagoslov, toda Zofka! ...

Če ne ve, kaj je z Ovčarjem, kakšna nesreča jo je prignala danes v bajto? Če pa vé — čemu je prišla? . . .

In ko je tako premišljeval, boječ se v srcu, je nastala v izbi zopet tišina in kmet je zopet zaslišal glas župnikov: „Bil sem lačen — pa me niste nasitili, nisem imel strehe nad glavo — niste me vzprejeli . . . Poberite se, prokleti v večni ogenj . . .“

„Pa ostani tu,“ je dejal, „in spi v izbi.“

„Četudi v lopi,“ je odvrnila.

„Ne, v izbi.“

Sam ni vedel zakaj, a bojazen ga je zdaj zapustila, zato je pa tem močneje čutil težo nemira. Zdelo se mu je, da ga neka nevidna roka grabi za pljuča, se dotika srca, vleče za čreva. Čutil je okoli sebe nesrečo, in to ga je najbolj grizlo, da ne vé, niti kakšna je, niti kdaj ga zadene. In zopet so mu prišle na misel besede:

„Kaj pomaga, če ostane posestvo, ko pa ljudje na njem umirajo . . .“

In potem je dostavil:

„Morda se nam pa že smrt bliža? . . . No, če je pa smrt, kaj potem?“

Ogenj je ugašal. Zofka je pomila skledo in se v svojih cunjah vlegla spat na klop. Polž je odšel v čumnato, a ni niti mislil, da bi se slekel; sedel je k nogam bolne žene in sklenil bdeti, če mogoče, celo noč? Zakaj? ni vedel. Ni vedel tudi tega, da se to čudno stanje njegove duše imenuje oslavljenje živcev.

Pa vendar — čudno! — je Polž uganil, da mu je prinesla Zofka kakor nekaj milosti v bajto;

kajti z njenim prihodom mu je senca Ovčarja in sirote bledela v domišljiji. Namestu tega so mu prihajali s tem večjo nadležnostjo na misel Nemci in spremljajoča jih sila nesreče.

„Stanko — eden,“ je mrmral kmet. „Krava — sta dva . . . Konja — so štirje . . . Ovčar in otrok — jih je šest . . . Lenka — sedem . . . Andrejček — osem . . . Burek in žena — deset . . . Toliko! . . . četudi še ni nihče proti meni prsta dvignil . . . Gotovo poginemo, kakor vidim, vsi! . . .“

In tako računa je je čutil, da mu stiska glavo nekaj kakor železen obroč. To je bil sèn, težak sèn, spremljevalec gluhe bolesi. Sanjal je, da nastaja iz njega dvoje ljudi. Eden je bil on sam, Polž, ki sedi v čumnati pri nogah svoje žene, drugi je bil pa Matija Ovčar (toda ne oni, ki je zmrznil, ampak neki nov Ovčar), ki je stal pod oknom čumnate, na vrtu, kjer so poleti rastle solnčnice. Ta novi Ovčar je bil popolnoma drugačen, drugačen od starega: mračen in osvetoželjen. „Kaj misliš ti,“ je dejal gost skozi okno z nagubanim čelom, „kaj misliš ti, da ti jaz odpustim krivico? Ne to, da sem zmrznil, kajti zmrzne lahko tudi pijanec, ampak da si me spodil od hiše kakor psa. Samo pomisli, kaj bi ti rekel, ko bi s teboj tako grdo ravnali za prazen nič? Ko bi te izgnali na mraz, bolnega, brez žlice jedi? Ti nisi imel z menoj niti trohe usmiljenja, za toliko let dela . . . Kaj ti je pa storila najdenka, da si jo uničil? . . . Ne skrivaj glave, ne obračaj se, samo povej: kaj naj storim s teboj za tvojo pregreho? Sam povej, saj imaš razum, da ne uideš kazni in ti Bog ne pomaga..“

„Kaj naj mu rečem?“ je premišljeval Polž, ki ga je oblival pot. „Saj govori resnico, da sem ničvrednež. Naj si vendar sam izmisli kako maščevanje potem se morda prej usmili in me ne bo mučil po smrti.“

V tem hipu se je bolna žena premaknila na postelji in Polž se je zavedel. Odprl je oči, toda kmalu jih je zaklopil. Skozi okno je padala v čumnato močna rdečkasta svetloba; na šipah so se bleščale ledene rože.

„Se-li dani? . . .“ je pomislil kmet in nehote vstal s postelje. Toda kmalu je spoznal, da se ne dani, kajti rdečkasta svetloba se je tresla.

„Kaj gori? . . .“ je zagodrnjal, začutivši smrad, kakor bi se nekaj smodilo, smrad, ki je bil tako močen, da je omamljal.

Polž je pogledal v drugo izbo, toda Zofke ni bilo več na klopi.

„Ali nisem rekel! . . .“ je zaklical in skočil na dvorišče. — Streznil se je že.

V resnici je gorela njegova bajta. — Gorel je del strehe, ki je bil proti cesti. Radi debele plasti snega, ki je pokrival streho, se je ogenj razširjal zelo počasi. Še v tem hipu bi ga bilo lahko pogasiti, toda Polž ni niti mislil na gašenje.

Vrnil se je v čumnato, stresel ženo in vpil:

„Vstani, Neža! . . . izba gori! . . .“

„O, daj mi vendar mir! . . .“ je odvrnila jezo žena, še vedno nezavestna, pokriva je si glavo s kožuhom.

Polž jo je zgrabil in spotaknivši se ob dva praga odnesel zavito v kožuh pod lopo. Potem ji

je prinesel obleko in postelj, snel vrata v čumnato in vlek vun skrinjo, kjer je bil shranjen denar, končno je razbil okno in začel metati vun suknje, kožuhe, vrečice sočivja, stole in kuhinjsko posodo. Izmučil se je, se ranil na rokah in spotil, ni pa še izgubil poguma, dobro vedoč, s kakšnim neprijateljem se bojuje.

Medtem je bila že vsa streha v plamenu, skozi razpoke v steni je začel prihajati v izbo dim in ogenj. Hipoma je pogledal na skedenj in — okamenel. Iz notranjosti skednja so tudi začeli švigati plameni in lizati sneg na strehi. Poleg poslopja je stala Zofka, grozeč s pestmi in kričeč na vse grlo:

„Tu imate, Polž, zahvalo za mojega dekletca! . . . Sedaj poginete vi, kakor ona! . . .“

Zbežala je proti jarkom, zlezla na hrib in začela pri blesku ognja plesati in ploskati z rokami.

„Gori! . . . gori! . . .“ je vpila.

Polž se je okrenil na mestu kakor obstreljena zver. Potem je počasi šel k hlevu, sedel na klado in pokril obraz z rokami. Ni mislil več na rešitev, videč v tem začetek božje kazni za smrt Ovčarja in najdenke.

„Vsi poginemo tu!“ je mrmral.

Že sta goreli obe poslopji kakor ognjena stebra, da je vkljub mrazu Polžu postalo v lopi vroče in se je začel tajati sneg na dvorišču, ko je zaslišal od Hamerjeve naselbine krik in topot. Nemci so mu hiteli na pomoč.

Kmalu se je nabralo na dvorišču hlapcev, žensk, otrok z vedri in mački, pripeljali so celo

ročno brizgalko in uvrstivši se v dva oddelka začeli pod vodstvom Frica Hamerja podirati stene poslopij in gasiti požar. Šli so v ogenj kakor na ples, smejoč in prehitevajoč — drznejši so se spravili s sekirami na ohranjene dele skednja, ženske in otroci so pa nosili vodo iz reke.

Na hribu se je pokazala zopet Zofka.

„Poginete, Polž, četudi so vas Nemci vzeli v varstvo!..“ je kričala, grozeč s pestmi.

„Kdo je to?.. Kaj je to?.. Zagrabite jo!..“ je završalo med naselniki. Dva bližnja sta pohitela na hrib, toda Zofka se je skrila med jarki.

Fric Hamer se je približal Polžu.

„Zažgano?“ je vprašal.

„Seveda,“ je odvrnil kmet.

„Ona-le tam?“ je dostavil Fric in pokazal z roko na hrib.

„Da, ona-le.“

„Ali ne bi bilo bolje, ko bi bili vi nam prodali posestvo?..“ je dejal Fric čez nekaj časa.

Kmet je povetil glavo in molčal.

Kljub velikemu prizadevanju je skedenj pogorel, od vse bajte so pa rešili del sten. Nekateri naselniki so še zalivali z vodo pogorišči, drugi so pa obstopili Polža in njegovo bolno ženo.

„Kam pojdete sedaj?“ je začel zopet Fric.

„Nastanimo se sedaj v hlevu,“ je odvrnil kmet.

Nemke so šepetale med seboj, da naj bi ju vzeli v naselbino, toda naselniki so majali z glavami, češ da je bolezen Polževkina morda nalezljiva. Fric se je hitro pridružil zadnjemu mnenju in ukazal bolnico prenesti v hlev.

„Pošljemo vam sem,“ je dejal Fric, „vsega, kar potrebujete, potem bomo pa videli . . .“

„Bog vam povrni,“ je odvrnil Polž in sklonivši se ga je objel za noge.

Naselniki so se začeli razhajati. Fric je pustil eno izmed žensk pri bolnici, enemu izmed hlapcev je pa ukazal pripeljati slame za pogorelce. Hermanu je pa zašepetal, da naj se takoj pelje v Voljo, po mlinarja Knapa.

„Danes bomo menda končali račun s tem kmetom,“ je dejal proti Hermanu. „Zadnji čas je že! . . .“

„Brez tega,“ je odvrnil Herman in pokazal z glavo na pogorišče, „ne bi bili vzdržali do pomladi.“

Fric je zaklel. Kljub temu se je prijazno poslovil od Polža, svetovaje mu, da naj ženo pelje k zdravniku, ker je zelo bolna. Sklonivši se nad bolnico, je rekel:

„Čisto brez zavesti je . . .“

Toda Polževka je, ne da bi odprla oči, odvrnila nenavadno odločno:

„Aha . . . brez zavesti! brez zavesti! . . .“

Fric je odskočil osupel. Čez hip je pa zašepetal:

„Meša se ji! . . . vročino ima . . .“

In stisnivši Polžu roko je odšel za drugimi v naselbino.

Zdaniilo se je že, iz naselbine so pripeljali slamo, hleb kruha in steklenico mleka, Polž je pa hodil kar naprej po dvorišču, po katerem se je vlačil smrdeč dim od pogorišč. Sklenile so se mu kakor obupanemu povešene roke, on je pa hodil,

ogledoval in navdajala ga je bridka bolest. Tu pod lopo leži stol in klop. Kako sta stara! . . . Sedel je na njih, ko je bil še otrok in včasih delal s pipcem zareze in križe, o! še zdaj se poznajo. Tu je pa skrinja, celò s ključem v ključavnici. Kmet jo je odprl in privlekel iz nje manjšo vrečico s srebrom in večjo z bankovci, ter obe skril v kotu hleva, pod suho mrvo. Ko je storil to, je postal zopet ravnodušen proti vsemu in se zopet potikal po dvorišču. Tu so kupi pepela, izpod katerih molé črna, kadeča se bruna; to je njegov skedenj in celoletni pridelki! Tam pa leži Burek; že so ga začele trgati vrane in izpod žolte dlake mu gledajo krvava rebra. Tu je pa njegova bajta – brez oken, brez vrat, brez strehe; samo iznad okajenih sten moli dimnik. „Kako je bajta majhna in kako visok je dimnik . . .“ je razmišljal Polž.

Okrenil se je in odšel na hrib, s slutnjo, da v tem hipu govoré o njem v vasi in mu morda tudi pridejo na pomoč. Toda iz vasi ni nihče prišel; na brezmejni snežni površini ni bilo niti enega živega bitja, samo tuintam so se svetili skozi drevje ognji, ki so goreli v bajtah.

„Že pripravljajo zajtrk,“ je mrmral pri sebi.

Izmučeni razum in razvneti domišljija sta učinili, da je včasih sanjal kar z odprtimi očmi. Glej zopet je pomlad in Polž vlačí z brano za oves. Pred njim hodita kostanjevca, mahaje z repi, nad njim čvrče vrabci, tam se Stanko ogleduje v reki, tam pa jezdi graščakov svak na konju, ki ga ne more brzdati. Izpod mosta, kjer pere žena

perilo, se razlega čofotanje, na vrhu kriči Andrejček, Lenka mu pa odgovarja iz izbe...

V tem hipu je začutil Polž smrad po dimu od pogorišč in hipoma – mu je vse omrzelo: omrzela mu je reka, v kateri se nikoli več ne bo ogledoval Stanko, hribi pokriti s snegom, bajta tesna, pusta, brez strehe, z grdo štrlečim dimnikom. Vse mu je omrzelo in -- prvič v življenju je zahrepenel zbežati odtod, kam tako daleč, v tako oddaljene kraje, kjer ga ne bi nič spominjalo niti na Stanka, niti na Ovčarja, niti na konja, niti na to nesrečno domačijo.

„Čemu neki? . . .“ je zagodrnjal in mahal s pestjo po zraku. „Kdo me sili tu ostati? . . . Nekaj denarja imam, ravno toliko dobim od Nemcev, pa si kupim drugo posestvo. Ali naj tu postavim novo poslopje, da mi zopet zažgo? tu naj gospodarim, da nič ne prodam? tu naj ostanem, da mi drugi snedó zaslužek? . . . Rajši nisem več kmet, ampak živim kakor Nemec, ki kupuje poceni zemljo, prodaja jo pa dragó in ima denar . . .“

Šel je s hriba k hlevu in legel na slamo, nedaleč od žene, ki je stokala v mrzlici. Kmalu je zaspal.

Opoldne se je na pragu hleva prikazal stari Hamer, za njim pa Nemka z dvema loncema vroče jedi. Videč, da kmet spi, ga je Hamer podrezal parkrat s palico.

„Hej! hej! vstanite,“ je zaklical.

Polž se je prebudil, sedel in si mel ves začuden oči. Zagledavši pa, da stoji neka ženska pred njim z dvema loncema, je začutil glad in

molče vzel od nje posodo in žlico. Potem je začel hlastno jesti.

Stari Hamer je sédel na prag, pogledal na kmeta, pokimal z glavo, potem izvlekel iz žepa porcelanasto pipo z upogljivo cevjó, jo zapalil ter dejal:

„Sedaj sem bil v vaši vasi. Bil sem pri Hribu, pri Orehovcu in še pri par gospodarjih, da bi vam kaj pomagali. Saj tako velewa krščanska dolžnost...“

Izpustil je počasi velik oblak dima, kakor bi čakal na kmetovo zahvalo. Toda Polž se ni niti ozrl nanj, ampak jedel hlastno dalje.

„Rekel sem jim,“ je nadaljeval starec, „da bi vas kdo sprejel na stanovanje, ali pa vsaj šel s konjem po zdravnika vaši ženi. No, oni pa — nič. Kimali so z glavami in rekli, da vas je Bog kaznoval za smrt onega hlapca in najdenke, zató da se v tako reč ne marajo mešati. Ti ljudje ne poznajo krščanskega usmiljenja.“

Polž je že nehal jesti, pa je še vedno molčal. Hamer je še parkrat potegnil dim iz cevi in končno rekel:

„No, kaj boste pa sedaj počeli v tej samoti?“
Kmet je obrisal usta in odgovoril:

„Prodal bom.“

Hamer je začel popravljati tobak v pipi.

„Imate kupca?“ je vprašal.

„Vam prodam,“ je dejal Polž.

Hamer se je zamislil in zopet nekaj imel opraviti pri pipi. Končno je odvrnil:

„Fi! kupiti — kupim, ker ste prišli v tako bedo, toda ne morem vam dati več kakor sedemdeset rubljev za oral.“

„Nedavno ste dajali sto . . .“

„Zakaj pa niste vzeli?“

„To je res,“ je dejal kmet. „Vsak izkorišča, kakor more.“

„In vi niste nikoli izkoriščali?“ je vprašal Hamer.

„Tudi jaz sem izkoriščal.“

„Sicer pa sta poslopji pogoreli.“

„Postavite si boljši.“

Hamer se je zopet zamislil.

„Torej vzamete?“ je vprašal Polža.

„Saj moram.“

„In jutri pojdeva k notarju?“

„Pojdeva.“

„Danes zvečer se pa dogovoriva pri meni.“

„Lahko že danes.“

„No, če je tako,“ je dejal Hamer čez hip, „vam pa jaz nekaj povem. Jaz vam dam petin-sedemdeset rubljev za oral in ne pustim, da bi tu poginili. Vašo ženo spravimo v naselbino in jo nastanimo v šoli. Tam je toplo. Oba prezimita pri nas, jaz vam bom pa za delo plačal kakor našim hlapcem.“

Polža je zbodla besedica — hlapec. Toda molčal je.

„Kajti vaši kmetje,“ je končal Hamer in vstal s praga, „ti vam ne dajo pomoči. Nimajo krščanskega srca. To je živina . . . Da ste mi zdravi.“

„Srečno pot,“ je odvrnil kmet.

Hamer je odšel. Pred solnčnim zahodom so prišle sani in odpeljale nezavestno Polževko v naselbino. Polž je ostal še na pogorišču. Predvsem je izkopal izpod mrve vrečico s srebrom, drugo z

bankovci in ju spravil v žepih suknje. Potem je znosil v hlev ostanek obleke in cunj, rešenih iz požara, nazadnje je pa vrgel kravama klaje. Zdelo se mu je, da gledata nemi živali nanj z očitanjem, kakor bi vpraševali:

„Kaj pa delate, gospodar? . . .“

„Kaj naj storim? . . .“ je razmišljal kmet.

„Res mi je ostalo nekaj denarja, celo dosti, toda kaj mi je s tem pomagano? Če bi tudi na novo postavil poslopji in kupil konja, pa se zopet kaj zgodi, kajti to mesto je nesrečno. Nemcu ni nič na tem, če dela krivico; jaz je pa ne morem.“

Zmračilo se je, toda Polž je še vedno stopal med pogoriščema semintja, čuteč, da ga nekaj drži na mestu, kakor da so mu noge primrznile k tlom. Začel se je jeziti in sam pri sebi ocenjevati svojo revščino.

„Uu! . . . pasja kost . . .“ je godrnjal. „Kaj bi neki žaloval! Zemlja nerodovitna, do ljudi daleč, zaslužka nobenega, česar pa ne požge solnce, uniči voda. Tako bi samo sedel, da bi me obdelavali zločinci.“

V njem je v resnici zakipelo od jeze; kmet je pljunil na tla, brcnil v zlomljena vrata in s trdimi koraki odšel proti mostu, na dom se pa niti ozrl ni. Na poti je srečal dvoje nemških hlapcev, ki sta veselo se razgovarjajoč šla prenočevat v njegovo hišo. Zagledavši Polža sta umolknila, toda, ko sta prišla mimo njega, sta se začela tiho smejati.

„Da bi jaz z vami prezimoval, lumpje? . . .“ je zagodrnjal Polž. „Da se le fant povrne iz za-

pora in mi žena ozdravi, pa pojdem v tak kraj, da vas nikdar moje oči ne bodo videle . . .“

Na jasnem nebu so se zabliščale zvezde in mesec v prvem kraju se je začel vzdigovati izza gozda. Za mostom je kmet krenil na levo in v kratkem stal pred naselbino Hamerjevo.

V vratih se je temnila in pokašljevala človeška senca.

„Kaj ste vi, gospod učitelj?“ je vprašal Polž.

„Jaz. No kako, ste se odločili prodati posestvo?“

Kmet je molčal.

„Morda je to tudi bolje . . . Gotovo je bolje,“ je nadaljeval učitelj. „Sami bi na tem koščku veliko ne izvojevali, ker vam ne gre, tako pa — vsaj druge rešite.“

Pogledal je okoli sebe in rekel s pritajenim glasom :

„Toda pobotajte se s Hamerji pri notarju, ker jim naredite uslugo. Ko z vami sklene kupčijo, odda Knap hčer Viljemu, izplača doto in mu še še posodi denarja. Drugače bi jih pa o kresu Hiršgold izgnal in prodal gospodarstvo Hribu . . . Težko pogodbo so podpisali z židom.“

„Tedaj bi Hrib kupil po njih naselbino?“ je vprašal Polž.

„Kdo drugi?“ je zašepetal učitelj. „Hrib hoče kupiti za sina . . . Jozel hodi tu okoli že cel mesec in Bog ve, kaj bi bilo, ko se ne bi bili vi odločili prodati svoje zemlje.“

„Hrib? . . .“ je ponovil kmet. „Jaz bi pa gotovo raje imel hudiča za soseda kakor tega nič-

vredneža. Sto Nemcev toliko ne zaleše kakor ta stari Judež.“

„Vendar pa z njimi malo glihajte,“ je dodal učitelj. „Ne bodo trdi, ker je že prišel Knap in morajo z njim končati.“

Na dvorišču so zaškripala vrata. Učitelj je brzo izpremenil snov pogovora.

„Vaša žena,“ je dejal glasno, „leži v šoli. Pojdite torej . . .“

„Ali je Polž?“ je zaklical z dvorišča Fric Hamer.

„Da, jaz.“

„No, pa pogledajte k ženi, prenočite pa v kuhinji. Bolnico oskrbuje Avgustovka, vi se pa morate naspati, kajti jutri pred svitom gremo.“

Odšel je za ogel hiše in vrata so zopet zaškripala. Očividno se je vrnil v izbo.

„Kje pa vi stanujete, gospod učitelj,“ je vprašal kmet.

„Navadno stanujem v šoli, danes pa prenočiva s hčerko v hlevu.“

Polž se je začudil in odvrnil:

„Gotovo so mojo ženo samo do jutri položili v izbo. Jutri naju pa vržejo v stajo . . . Dolgo ne moreva ostati tukaj.“

Stopila sta v temno vežo. Nekje iz notranjosti hiše je prihajal glasen razgovor, vmes pa so se slišali izbruhi smeha in ropotanja stekla. Učitelj je prijel kmeta za ramo in ga potegnil k vratom na levo. Odprl je. V veliki izbi, zastavljeni s klopmi in razsvetljeni z malo svetilko, je ležala na žimnici

Polževka; stara ženska ji je pokladala mokre robce na glavo. V izbi je ostro dišalo po jesihi.

Kmetu je srce zastalo. Šele sedaj, ko je začutil vonj jesiha, je spoznal, da mora biti žena zelo bolna, težko bolna.

Ko je stopil k ležišču, ga je začela Polževka ogledovati, mežikaje z očmi. Hipoma se je oglasila s hripavim glasom:

„Kaj si ti, Jože? . . .“

„Seveda sem jaz.“

Bolnica je zaklopila oči in začela z rokami odgrinjati kožuh, s katerim je bila pokrita. In zopet se je oglasila, sedaj s krepkejšim glasom:

„Kaj delaš, Jože? . . . Kaj delaš? . . .“

„Saj vendar vidiš, da stojim.“

„Aha! stojiš . . . Jaz vem, kaj delaš . . . Ne boj se! . . . Vse vem . . .“

„Pojdite proč, gospodar,“ je posegla vmes Nemka in potisnila kmeta k vratom. „Pojdite – kajti ona se vznemirja, to pa ni dobro Pojdite . . .“

Potisnila ga je iz izbe.

„Jože! . . .“ je kriknila Polževka. „Jože! vrni se . . . Nekaj ti povem . . .“

Kmet se je obotavljal.

„Bilo bi brezumno,“ je zašepetal učitelj, „blede se ji že, revici. Ko ji pridete iz pred oči, morda zaspi.“

Peljal ga je na drugo stran veže, v kuhinjo, kamor je takoj prihitel Fric Hamer in vlekel Polža naprej v izbo.

Pri svetli luči, za mizo, polno vrčkov, sredi oblakov dima iz pip, je sedel stari Hamer, poleg njega pa mlinar Knap. Bil je krepak mož kakor vreča moke, obraza velikega, rdečega in svetečega se. Sedel je brez suknjiča, držal v eni roki vrček piva in otiral z drugo spoteno čelo z robcem. Izpod razpete srajce, pri kateri so se bliščali zlati gumbi, so se videle prsi, porastle z gosto dlako.

Na desni strani mize so imeli nastavljen precejšen sodček, iz katerega je Viljem Hamer pridno natakal vrčke piva.

„Kako se zoveš oče?“ je veselo kriknil Knap s surovim glasom, z močno nemškim naglasom.

„Polž.“

„No, res, pravi polž! . . .“ je zakričal in se zasmel. „Ali nam prodaš svoje posestvo, s hribom za mlin na sapo?“

„Kaj jaz vem? . . .“ je odvrnil kmet nesmelo. „Morebiti prodam . . .“

„Ha! Ha! . . .“ je kričal Knap. „Viljem! . . .“ je zarjovel, kakor bi bil Viljem oddaljen kilometer daleč, „natoči mu piva, temu kmetu . . . Pij na moje zdravje, jaz bom pa na tvoje . . . Ho! ho! ho! . . . Četudi nisi nikoli pripeljal k meni žita, trkam s teboj. — Ti bodi zdrav in jaz naj bom zdrav . . . Zakaj nam pa nisi poprej prodal svojega posestva?“

„Kaj jaz vem,“ je odvrnil kmet, hlastno izpivši pivo.

„Viljem! . . . natoči mu . . .“ je rjovel Knap. „Jaz ti pa povem, zakaj nisi prodal. Zato, ker ne znaš biti odločen. Ho! ho! . . . odločnost, to je podlaga.“

Jaz sem rekel: mlin mora biti v Voljki in je mlin v Voljki, četudi so mi ga dvakrat zažgali židje. Ni res Hamer? . . . In sem še rekel: moj Konrad mora biti doktor in Konrad bo doktor. In sem še rekel: ti, Hamer, tvoj Viljem mora imeti mlin na sapo in Viljem bo imel mlin na sapo. Človek, ki ni dosti odločen, je kakor mlin brez vode Viljem! . . . natoči mu piva . . . Ni res, kako dobro pivo je? . . . Moj zet Krauze dela táko pivo . . . Ho! ho! . . .“

„Kaj je to? . . .“ je zaklical, nagnivši se proti sodčku. „Kaj je to -- ni piva? . . . Basta! . . . gremo spat . . .“

Vstali so izza miz. Fric je potisnil Polža v kuhinjo in zaprl vrata.

Kmet je bil omamljen, ne da bi vedel, ali od piva, ali od hrupne govorice Knapove. Pri leščerbi je ugledal v kuhinji dvoje ležišč; na enem je nekdo spal, drugo je bilo prazno. Polž je sedel na prazno; čutil je, da je nekam vesel ter je začel kimati na desno in levo, na desno in levo . . .

Mislil ni nič; raje je poslušal razgovor, ki se je razvijal v sosedni izbi po nemški. Po preteku nekaj časa je zaslišal glasne poljube, novo vrsto vzklikov, odmikanje mize in stolov in smeh Knapa. Potem je postalo v kuhinji svetlo in skozi njo sta šla Fric pa Viljem.

„Le spite, spite! . . .“ je zaklical Fric Polžu. „Kakor hitro se zdani, pojdemo . . .“

Mlada Hamerja sla odšla v vežo, iz veže na dvorišče, njuni koraki so utihnili nekje pri skednju, Polž je pa kar naprej kimal z glavo na desno in

levo. Preteklo je zopet nekaj časa, med katerim so se razlegali po prostorni izbi težki koraki, potem pa surovi glas Knapa, ki je govoril:

„Vater unser, der Du bist im Himmel . . .“

Mlinar je med molitvijo sezuval čevlje, jih vrgel daleč od sebe in nazadnje, ponavlja je: amen . . . amen . . . legel na postelj, ki je pod njim zaškrípala.

Končno je umolknil, nekaj minut pozneje je pa začel hropeti s tako čudnimi glasovi, kakor da ga kdo istočasno duši in kolje.

V kuhinji se je leščerba stemnila, zaprasketala, še parkrat zableščala in ugasnila, smrdeč po žgani maščobi. Skozi zamrzone šipe je pogledal mesec in na glinastih tleh se je razložila ploskev medle svetlobe, razdeljena na šest ploskvic vsled sence oknovega okvirja.

Mlinar je grozno hropel in stokal. Kmet, omamljen po pivu, se je majal na desno in na levo, se smejal, nevede komu in prevdarjal:

„No, prodam! . . . Kaj pa potem? Kaj ne smem tega storiti? Saj je vendar bolje oditi v drug kraj in kupiti kakih petnajst oralov dobre zemlje, kakor pa ostati na desetih slabih in biti še sosed z Jankom Hribom. Saj bi me ta in njegov stari najrajši živega spekla . . . Prodaj, torej prodaj, da bi le kmalu . . .“

Vstal je, kakor bi hotel že iti k notarju. Toda spomnivši se, da je do notarja daleč, je padel zopet na ležišče in se tiho smejal sam pri sebi.

Močno pivo, vlito v prazen želodec, ga je omamljalo vedno bolj.

V tem se je na svetli ploskvi šip narisala človeška silhueta. Nekdo je z dvorišča izkušal pogledati v kuhinjo.

Kmet se je nehote pomaknil k oknu. Pogledal je . . . se iztreznil . . . in pohitel iz hulinje . . . Pri škripanju vrat se je prebudil hlapec, ki je spal v veži in zaklel, toda Polž se ni zmenil zanj. S tresočimi rokami je poiskal kljuko v veži, pritisnil nanjo in se znašel na dvorišču, v obraz mu je pa zavel mrzel veter.

Pred hišo je stala ženska in gledala skozi okno. Polž je skočil k nji, jo zgrabil za rame in zašepetal v največjem strahu:

„Kaj si ti, Neža? . . . Ti? . . . Boga se boj, kaj delaš? Kdo te je oblekel?“

Res je bila Polževka.

„Sama sem se oblekla, samo čevljev nisem mogla obuti in sem jih narobe obula . . . Pojdi domov,“ je dejala in ga potegnila za roko.

„Kam domov?“ je odvrnil Polž. „Saj si tako bolna, Neža, da ne veš, da nam je dom zgorel in skedenj . . . Kam pojdeš, v takem mrazu? . . .“

Na dvorišču so se oglasile doge Hamerjeve; Polževka se je obesila možu na roko in mu trdovratno prigovarjala:

„Pojdi domov . . . Pojdi domov . . . Nočem umirati v tuji izbi kakor kočarica . . . Ne! . . . Jaz sem gospodinja . . . Nočem se bratiti z Nemci, sicer mi župnik še rakve ne poškropi z blagoslovljeno vodo . . .“

Vlekla ga je, in on je pa šel. In tako sta šla oba k vratom, potem skozi vrata, potem proti zamrzli reki, da bi kar najhitreje prišla do doma. Za njima so tekli psi in ju z besnim lajanjem trgali za obleko.

Šla sta molče. Šele nad reko se je ustavila izmučena žena in malo odpočivši se začela govoriti:

„Misliš, da jaz ne vem, da so te Nemci zapeljali in jim hočeš prodati zemljo? . . . Morda ni res? . . .“ je dodala, divje mu zroč v oči.

Polž je povsíl glavo.

„Ti izdajavec! . . . ti zatajevavec! . . .“ je izbruhnla hipoma, grozeč mu s pestjo. „Ti prodajaš zemljo? . . . Ti bi prodal celo Gospoda Jezusa židom! . . . Naveličal si se biti pošten gospodar, kakor je bil tvoj oče, in hočeš iti potepati se med ljudi? Kam pojde pa Andrejček? . . . Hodil bo za tujim plugom . . . Kako pa mene pokoplješ? . . . Kot gospodinjo, ali kot kočarico? . . .“

Potegnila ga je za seboj in stopila sta na led. Ko sta prišla na sredo reke, je začela zopet Polževka.

„Stoj tu, Judež! . . .“ je zaklicala, zgrabivši ga za obe roki. „Ti misliš še prodati zemljo? Jaz ti ne verjamem več . . . Poslušaj,“ je dejala v mrzlični razdraženosti. „Če le prodaš, prekolne Bog tebe in fanta . . . Ta led se vdere pod teboj, če se ne odrečeš hudičevim mislim . . . Jaz ti po smrti ne dam miru . . . Nikdar ne boš imel spanja, kajti če bi tudi zaspal, vstanem iz groba in ti bom oči odpirala . . .“

„Poslušaj! . . .“ je kriknila v napadu besnosti. „Če prodaš zemljo, ne povžiješ najsvetejšega zakra-

menta, ker ti zavežem grlo, ali pa se ti razlije s krvjo ..."

"Jezus! ..." je zašepetal kmet.

"Kamor boš stopil, ti zgori trava pod nogami ..." je klela nezavestna žena. "Kogar boš pogledal ga boš uročil in zadene ga velika nesreča ..."

"Jezus! Jezus! ..." je stokal kmet. Iztrgal se ji je iz rok in si zamašil ušesa.

"Prodaš? prodaš? ..." je vprašala, približavši svoj obraz k njegovemu obrazu.

Polž je zmajal z glavo in razpel roke.

"Naj se zgodi, kar hoče," je odvrnil, "ne prodam."

"Če bi moral tudi poginiti na svojem ležišču."

"Če bi tudi poginil."

"Tako ti Bog pomagaj? ..."

"Tako mi Bog pomagaj in nedolžno trpljenje Njega ..."

Polževka se je opotekla. Mož jo je zagrabil čez pas in čisto vlekkel do hleva, kjer sta spala Hamerjeva hlapca.

Kmet je posadil ženo na prag, sam je pa začel razbijati s pestmi po vratih.

"Kdo je?" sta vprašala z zaspanim glasom.

"Odprita! ... Vstanita! ..." je odvrnil Polž.

Eden izmed hlapcev je odprl vrata.

"Kaj ste vi, Polž?" je rekel začuden, zavijaje se v kožuh.

"Pojdita na svojo naselbino, ker moram tu položiti ženo."

Hlapec se je začel praskati po kuštravi glavi.

„Ali norite, ali kaj? . . . Saj vendar posestvo ni več vaše . . .“

„Čegavo pa? . . .“ je vrisnil razkačen kmet in ga zgrabivši za prsi potisnil na dvorišče.

„Pojdite! . . .“ je dodal, umaknivši se drugemu hlapcu, ki je s čevlji v rokah dobrovoljno zapustil hlev.

Hlapca sta se godrnjaje začela hitro napravljati; Polž je prijel ženo za roko in jo položil na ležišče, ki je bilo še gorko. Žena je težko soplala.

„Iz tega bo še tožba!“ se je oglasil starši hlapec. „Tako se ne sme voditi ljudi za nos. Stari je na vašo besedo pripeljal Knapa, ženo vam je, kakor treba, oskrbel, vi se pa ponoči umanjcate. To ste poštenjakovič . . .“

„Gotovo mu je Gede vse odkril,“ je pripomnil drugi hlapec.

„Gede ni tako podel,“ je odvrnil starši, „on se drži pogodbe. To diši po židu . . . Morala sta ga pregovoriti Jozel in Hiršgold, oba lumpa, ki sta nas vse potegnila v nesrečo.“

Polž je razdražen zaloputnil vrata hleva. Nemca sta povzdignila glas:

„Poplačaš nam to goljufijo! . . .“

„Zemlje ti bo manjkalo . . .“

„Videl boš, kako ti židje povrnejo.“

„Gladu pogineš, ali boš pa iztegoval roko pred cerkvijo.“

„Pišita me . . .“ jima je kriknil Polž v odgovor.

Obrnila sta se in odšla proti naselbini, grozeč s pestmi in zmerjaje sedaj po poljsko, sedaj po nemško. Ko so utihnili njih jezni glasovi, je Polž

odšel iz hleva in začel stopati semintja po dvorišču, prisluškovaje, če ne gre morda kdo po cesti.

„Nič ne pomaga,“ je pomislil, „treba bo iti po kako žensko in po zdravnika...“

Včasih je odprl škripajoča hlevna vrata in pogledal po ženi. Zdelo se mu je, da spi, malo umirjena, ker ni več hropla.

Tako se je potikal okoli do jutra. Po solnčnem vzhodu je vrgel kravama klaje in ji napojil, ko se je pa čisto zdanilo, je šel v hlev, ker se je hotel malo naspiti.

Skrbelo ga je, da je žena tako mirna. Zato je kljub temu, da so se mu oči sprijemale in mu je bučalo v glavi, stopil k nji in jo ogledal, zbravši zadnjo pozornost. Prijel jo je za roko, se dotaknil ust — ni se zganila. Bila je mrtva in že čisto mrzla.

„Na, pa imaš!...“ je zagodrnjal. „A...a... vse naj že vrag vzame!...“

Zaprle se je v hlev in nastlavši malo slame v kotu, legel nanjo. Čez nekaj minut je trdno spal.

Bilo je že popoldne, ko ga je zbudila svetloba in krik. Odprle je oči in zagledal nad seboj staro Sobjesko.

„Vstani, Polž!... Saj je vendar vaša umrla... Čisto je umrla...“

„Kaj morem pomagati?“ je odvrnil kmet. — Obrnil se je s trebuhom k tlom in še bolj potegnil kožuh čež glavo.

„Rakev je treba kupiti.. Župniku naznaniti..“

„Naj pa drugi naznanijo.“

„Kdo? . . .“ je kričala baba. „V vasi pravijo, da vas je sam Bog kaznoval za Ovčarja in siroto . . . Nemci se maščujejo nad vami, da ha! . . . kajti tisti debeli mlinar iz Voljke se je sprl z njimi in odšel . . . Celo Jozel mi je prepovedal hoditi sem in pravi, da vam sedaj kar od strani valijo kure, ki ste jih ona leta prodajali železničarjem. Nesramni žid, malo da mu nisem obraza s kropom polila . . . No, zganite se, Polž! . . .“ je dejala baba in ga potegnila za kožuh.

„Ej! . . . pusti me,“ se je odzval kmet s pri-tajenim glasom, „kajti če te brcnem, vsa vodka izteče iz tebe . . .“

„O ti brezbožnik! . . . pasjeverec! . . . odpadnik od božje Cerkve! . . . Kaj si res izgubil vso vest, da ležiš, ko tvoja žena čaka krščanskega pogreba . . . Izpametujte se, Polž . . .“

„Piši me . . .“ je vrisnil kmet in mahnil po zraku z nogo, da je kar zavelo nad Sobjesko. Baba je dvignila roko in tarnaje zbežala v vas . . .

Polž je zaprl vrata in se zopet pokrili s ko-žuhom. Njegovo srce je obvladala neupogljiva, kmečka trdovratnost, ker je bil njegov sklep že gotov, da je po njem, brez rešitve. Ni tožil, ničesar ni obžaloval, mislil je pa samo o eni stvari: da bi zaspal in umrl v spanju. Sovražniki so ga prekleli, znanci zapustili, najbližji legli v grob. Ničesar in nikogar ni imel; kakor je svet velik, ni bilo člo-veške roke, ki bi ga vzdignila iz obupa, ali mu vsaj podala čašo vode, četudi je v vročini hrepenel po nji. Rešiti ga je moglo samo usmiljenje božje; toda on tudi v usmiljenje božje ni več zaupal.

Ko je tako ležal z obrazom obrnjenim k tlom, da ne bi videl trupla žene, se je spustilo solnce nad zahodne hribe; od župne cerkve je prihajal glas večernega zvona, po bajtah so pa pobožne ženske začele šepetati: „Angel Gospodov“. Istočasno se je zgoraj na cesti pokazala črna, sključena senca. Šla je naravnost proti Polževemu domu, počasi, z vrečo na plečih, s palico v roki, obdana od solnčne svetlobe. Ravno tako kakor angel Gospodov, ki ga usmiljeni Oče pošilja ljudem v zadnji uri.

Bil je Jojna Netopir, najstarejši in najubožnejši žid v okolici. Vse je delal in z vsem tržil, pa nikoli nič imel. S številno družino je stanoval v samotni bajti, ki se je bil en njen vogal vdrl vzemljo, ki ji je manjkalo četrtno strehe, v oknih, ki so bila zabita z deščicami in zalimana s popirjem, se je pa samo tuintam bliščala kakšna razbita šipa.

Jojna je šel v vas, kjer je imel upanje, da zakrpa kak kos obleke Hribu ali Orehovcu, v najslabšem slučaju pa pomaga pri kaki kupčiji krčmarju Jozelu, ki ga je često rabil, a slabo plačeval. Mrzel veter je zibal njegove kodre, grabil njegovo razmršeno brado, zbadal s krvjo zatekle trepalnice in se izkušal vriniti pod suknjič, pokrit z mnogimi krpami. Žid je sopal v sinje prste, prekladal svojo vrečo z rame na ramo in po poti premišljeval o rodbinskih težavah. Ali bo mogel kdaj kupiti svoji ženi, stari Libi, ščuko za obed v soboto? Kaj dela njegov sin Menahem, ki se je odtegnil vojaščini na Nemško in si že obril brado, se oblekel v kratek suknjič, toda ni imel denarja? Kdaj se neki povrne najprebrisanejši izmed njegovih zetov, Bencijon

Sufit, ki navadno sedi v zaporu za kakšen dohodninski prestop? Ali drugi zet, Wolf Krzykier, postane kdaj učitelj, četudi že deset let nič ne dela, ampak samo čita svete knjige? Ali se njegova hčerka Rebeka, grda, stara gospodična, kdaj omoži, in njegovi vnuki in vnukinje Haim, Fajvel in Mordko, Laja in Mirla, ali bodo kdaj imeli po dve celi srajci?

„O jej!“ je zagodrnjal žid. „Pa še tri rublje so mi vzeli, ti lumpje...“

Te tri rublje so vzeli zločinci Netopirju še jeseni; toda žid jih še ni mogel pozabiti; kajti to je bila ena večjih svot, kar jih je kdaj imel.

V tem hipu je obstal pogled Jojne na dimniku pogorele bajte Polževe in hipoma je žid težko vzdihnil: „Ej, kaj bi bilo, ko bi na mojo bajto Bog poslal ogenj in kam bi se dela žena, hčerke, zet, vnuki in vnukinje? ...“

Še bolj ga je genilo, ko je zaslišal mukanje krav hlevu. To pomeni, da so Polževi doma. Saj morajo biti, v vasi jih ne bi nihče vzprejel, ker jih že več nego leto dni vse sovraži. Zakaj jih sovražijo? ... No, zakaj pa njega, starega Jojno, vse sovraži, pa še govore, da je goljuf? ... Ljudje imajo svoje muhe, tak je red sveta, in on ga ne popravi več.

Krava je drugič zamukala (obe sta menjaje mukali do poldneva) in Jojna je krenil proti bajti, pogledat, kaj se godi pri Polževih.

„Morda kaj zaslužim?“ je pomislil.

Stopil je na dvorišče, se oziral na vse strani in majaje z glavo urno šel proti hlevu.

„Polž!... Gospodar!... Gospodinja, ali ste doma?...“ je klical iu trkal ob steno. Bal se je odpreti vrata, da ga ne bi, ako gospodarja ne bi bilo doma, sumili stikanja po tujih kotih.

„Kdo je?“ se je odzval Polž.

„Jaz, stari Jojna,“ je odvrnil. — Ko je pa odprl vrata, je vprašal ves osupel:

„Kaj vam pa je?... Kaj vam je, Polž?... Kaj je gospodinji?...“

„Umrla je.“

„Kako to, umrla?...“ se je začudil žid. „Čemu se šalite? O jej!.. morda je res umrla?...“ je dodal in pozorno pogledal ležečo. „Taka dobra gospodinja!“ je govoril dalje. „Velika nesreča vas je zadela, Bog obvari... Fej!“ je pljunil. „Kaj pa kar ležite, Polž, saj je vendar treba pripraviti pogreb.“

„Bosta dva skupaj,“ je zagodrnjal kmet.

„Kako moreta biti dva?... Kaj vam je slabo?“

„Ne.“

Žid je zmajal z glavo, pljunil in razmišljal.

„Tako vendar ne more biti,“ je dejal, „če se vi ne ganete, naznanim jaz. Samo povejte, h komu naj grem?“

Polž je molčal, toda krava je zopet zamukala.

„Čemu tako muka živina?“ je vprašal radovedno Jojna.

„Najbrže zato, ker je ni nihče napojil.“

„Zakaj je niste napojili?“

Kmet zopet ni odgovoril. Žid je za hip postal, končno se je potrkal s prstom v čelo, vrgel strani vrečo in palico ter vprašal:

„Kje imate škaſ, gospodar? Kje je vedro?..“

„Dajte mi vendar mir,“ je zagodrnjal kmet z jeznim glasom.

Toda Jojna ni odjenjal. Poiskal je škaſ in korec v hlevu, prinesel parkrat vode iz reke, napojil kravi in še poln korec postavil poleg Polža. Do krav je imel Jojna posebno sočutje, kajti pol veka je že zaman sanjal, da bi kdaj imel lastno kravo, ali vsaj kozo.

Odpočivši se po tem delu, tako težkem za njegove stare ude, je vnovič vprašal Polža:

„No, kako bo?“

Kmeta je ganilo njegovo usmiljenje, a mu ni dalo energije. Tako je samo privzdignil glavo in rekel:

„Če se kaj snidete z Grahovcem, naročite mu od mene, da naj ne dovoli prodati posestva, dokler Andrejček ne doraste.“

„Kaj naj pa povem v vasi? kajti sedaj grem tja.“

Toda kmet se je bil že pokrill s kožuhom in prekinil razgovor.

Žid je stal, oprl brado na roko in dolgo pre-mišljeval. Končno je zaprl hlev, vzel svojo vrečo in palico ter odšel, toda ne čez most, proti vasi, ampak po cesti v hrib. Sočutje njegovo do tuje bede je bilo tako močno, da je v tem hipu pozabil na svoje skrbi in mislil, kako pomagati Polžu. Pravzaprav ni niti mislil na Polža, ampak ga splòh ni mogel ločiti od sebe. Zdelo se mu je, da on sam, Jojna, leži v hlevu poleg umrle žene in da se mora na vsak način izkopati iz nesreče.

Šel je torej, kolikor so mu dovoljevale stare noge, najprej k Grahovcu. Bilo je že temno, okoli šestih zvečer, ko je dospel do njegovega gospodarstva. Potrlo ga je, ker ni bilo v bajti luči. Začel je trkati, pa nihče mu ni odgovoril. Prečakavši kake četrte ure na pragu, je obšel bajto okolinokoli in ko se je obupan že hotel vrniti, je hipoma stal pred njim, kakor bi iz zemlje vzrastel, Grahovec.

„Kaj pa ti tukaj, žid?..“ ga je jezno vprašal velikanski kmet, skrbno skrivaje za seboj neki dolg predmet.

„Kaj hočem?..“ je odvrnil prestrašeni Jojna. „Jaz sem namenoma pritekel k vam od Polža... Vi veste, da so pogoreli, Polževka je umrla, on sam pa leži poleg nje ves iz uma... Govori tako, kakor bi mu po glavi hodile grde misli in niti krav ni napojil. Jaz se bojim, da si kaj naredi nočno.“

„Poslušaj, žid,“ se je odzval kmet surovo, „le povej po pravici. Kdo te je naučil tega zavijanja? Ti sam nisi zločinec, toda vidi se, da so te zločinci sem poslali...“

„Kakšni zločinci?“ je zakričal Jojna. „Jaz se vendar vračam naravnost od Polža...“

„Ne laži, ne laži...“ je odvrnil Grahovec. „Povem ti, da me ne spraviš odtod; ko bi se drugim tako zlagal, bi ti niti krajcarja ne pustili v žepu...“

Zagrozil je Jojni in se umaknil med poslopja. Šele sedaj je zapazil žid, da ima Grahovec v roki puško. Gotovo je pričakoval zločincev.

Pogled na orožje je tako prestrašil Jojna, da bi se bil v prvem hipu skoro zgrudil na tla, potem je

pa bežal na cesto. Na nebu je svetil prvi krajec, pri slabi njegovi svetlobi se je pa zdelo židu, da je vsak grm in vsak štor morivec, ki ga bo najprej odrl, potem pa ustrelil s puško. Jojna bi umrl že vsled samega poka.

Kljub temu ni pozabil na Polža, ampak dospelši na cesto takoj hitel proti župni cerkvi, v župnišče.

Ondotni župnik je šele nekaj let sèm upravljaj župnijo. Bil je človek srednje starosti, zelo prikupen. Imel je višjo izobrazbo in vedenje dobro vzgojenega šlahčiča. Vsako leto si je nabavil več knjig, ko vsi njegovi sosedje in mnogo čital; ni ga pa to oviralo, da se ne bi pečal s čebelarstvom, hodil na lov, pohajal prijateljskih shodov in izpolnjeval duhovskih dolžnosti.

Bil je splošno priljubljen. Šlahta ga je ljubila radi njegovega razuma in vesele narave; židje zato, ker jih ni pustil zatirati; naselniki, ker — je v župnišču pogoščaval pastorje; kmetje, ker je prenovil cerkev, obzidal pokopališče, lepo pridigal, opravljal sijajne cerkvene pobožnosti, uboge pa ne samo zastonj krščeval in pokopaval, ampak jim tudi pomagal.

Razmerje med preprostim narodom in župnikom pa ni bilo posebno pristrčno. Kmetje so ga spoštovali, toda razgovarjati z njim si niso upali. Če so gledali nanj, so si mislili, da je Bog ve kako velik gospod in šlahčič, dobrotljiv in usmiljen, ki pa ne govori z vsakim. Župnik je čutil to in posebno ga je bolelo, da ga ni še noben kmet povabil na svatbo ali botrinjo, še nihče vprašal v nobeni reči

za svet. Hoteč jih ohrabriti, se je včasih začel razgovarjati; toda kmalu je opazil bojazen na obrazu kmetovem, v sebi pa zadrego in — prekinil razgovor.

„Ne morem biti demokratičen,“ ta misel ga je grizla.

Včasih, kedar so bila pota slaba in je župnik prebil nekaj dni brez družbe, se je vzbudila v njem vest.

„Slab pastir sem,“ je rekel sam pri sebi, „slab učenec Kristusov. Saj vendar nisem zato postal duhovnik, da bi zavzemal mesto med šlahto, ampak da bi služil malim . . . Podlež sem, farizej.“

Tedaj se je zaklenil, pokleknil na gola tla in prosil Boga apostolskega duha. Obetal je, da podari vse prijateljem, pomeče iz kleti steklenice, razdá med uboge elegantne talarje in ko bi imel kartati z graščaki, bo rajši tolažil trpine, poučeval nevedne in svetoval obupajočim. Toda vselej, kadar se je po postu in molitvi že . . . že budil v njem duh pokore in zatajevanja, je satan poslal v župnišče goste.

„Proklet sem . . . Bog, bodi milostljiv! . . .“ je mrmral v obupu, vstavši od klečanja, da bi naročil kaj v kuhinji in kleti. Četrť ure pozneje je peval posvetne pesmice in pil kakor kakšen ulanec.

Tega dne, okoli sedmih zvečer, ko se je Jojna bližal župnišču, se je napravljaj župnik na posete k sosednjemu graščaku. Imelo je priti več oseb, inženier iz Varšave z najnovejšimi vestmi, preferans*), imenitna večerja in izvanredna vina,

*) igra na karte.

kajti inženier je snubil gospodarjevo hčerko. Župnik je že par dni bil sam; zato je z mrzlično nestrpnostjo pričakoval trenutka odhoda. Tako se je dolgočasil, gledajoč skozi eno okno na dvorišče, na katerem je tolst hlapec cepil drva, skozi drugo pa na vrt, pokrit s snegom, in gola drevesa, na katerih so vreščali krokarji; tako je hrepenel po ljudeh, da kar ni mogel dočakati večera. Štel že ni več ur, ampak četrтинke, ko je pa mislil, da je preteklo četrт ure in pogledal na uro, se je prepričal osupnjen, da je preteklo šele nekaj minut.

Kapelan je stanoval v drugi hiši in šel takoj po solnčnem zahodu spat, pokrivši si glavo s suk-njeno, vatirano čepico. Samo to je tolažilo župnika, ki ni ljubil svojega pomočnika. Da bi na katerikoli način prebil do odhoda, je zahteval samovar in kadeč pipo sanjaril.

„Ali prideta danes Teofilova, ali ne? ... No, on je zabit kakor malokdo, toda ona ... Usmiljeni Bog, kaj mi roji po glavi! ...“

Toda kljub vzdihom je videl kar naprej zelenkaste oči gospe Teofilove, uprte kakor z žalostjo vase, in oni posebni izraz, s katerim je nedavno rekla:

„Gospod župnik, v življenju se vrše silnejše drame, nego na odru.“

On ji tedaj ni odgovoril, ampak samo čutil, da ga je nekaj stisnilo za prsi. Toda danes, ko je sedel tu sam in štel počasne udarce ure, je priznaval, da se v življenju ne vrše samo silne, ampak tudi strašne drame.

Kakšno peklo, sam pred seboj se skrivati s svojimi mislimi!

Potegnil je močnejše pipo in se hipoma stresel. Zdelo se mu je, da se njegov talar dotika svilenega krila.

„Jezus, usmili se me!“ je zašepetal, skočivši od mize. Toda kedarkoli je sedel, vselej je videl zelenkaste oči in čutil paleči dotik svilenega krila.

„Ah, da bi se vsaj kmalu odpeljal . . . Mraz me iztrezne . . . Saj bom cel večer igral preferans . . .“

Tako je mislil in ni verjel sam sebi. Vedel je, da ga ženske zadržé v salonu in da ugleda sebi nasproti, kakor po navadi, one čudovite oči in melanholični obraz, na katerem je bil čisto izklesan izrek:

„Gospod župnik, v življenju se vrše drame! . . .“

V tem je nekdo potrkal na vrata. Vstopil je Jojna in se priklonil do tâl.

„Dobro, da si prišel,“ je zaklical župnik. „Hotel sem ravno poslati póte, ker se je nabralo mnogo obleke, ki potrebuje poprave.“

„Hvala Bogu!“ je odvrnil žid. „Že teden dni nisem imel dela. Pa gospodinja mi je tudi rekla, da se je v kuhinji polomila ura . . .“

„Kaj znaš ti tudi ure popravljati? . . .“

„Seveda, saj imam pri sebi celo orodje.“

„Izvrstno! . . . krojač in urar.“

„Pa tudi dežnike delam, jermene režem in ponve pocinim, če treba.“

„No, če je tako, pa lahko pri meni prezimiš. Kdaj pa prideš delat?“

„Takoј pričnem.“

„Na noč?“ je vprašal župnik.

„Jaz delam po cele noči. Jaz ne morem več mnogo spati.“

„Kakor hočeš. Pa pojdi v delavnico in si naroči večerjo. Čaja ti prinesejo takoj.“

„Oprostite gospod,“ se je priklonil žid, „toda prosim, da bi bil sladkor posebej.“

„Ali piješ brez sladkorja?“

„O seveda, jaz imam sicer celo rad prav sladko, samo čaj pijem tako, sladkor pa shranim za vnuke.“

„Pij s sladkorjem! za vnuke pa dobiš družega,“ je odvrnil duhovnik, smejoč se židovi zvijačnosti. „Valentin, daj mi kožuh,“ se je obrnil hitro k služabniku, ko je slišal, da so že prišle sani.

Žid se je zopet priklonil.

„Oprostite, gospod,“ je dejal, „toda jaz prihajam od Polža . . .“

„Od Polža? . . .“ je ponovil duhovnik. „Aha! od onega, ki je pogorel.“

„Pravzaprav ne od njega, ker on si ne bi bil upal; toda revežu je nocoj umrla žena, njemu samemu pa nekaj ni prav v glavi, in tako ležita oba v hlevu, pa nikogar ni, ki bi prinesel vode, in celo krav niso napojili cel dan.“

Župnik je stopil za korak nazaj.

„Kako to, kaj ni nihče iz vasi prišel ponje?“

„Oprostite, gospod,“ se je priklonil žid, „toda v vasi govore, da ga je zadela jeza božja. In na ta način morajo poginiti, če jim kdo ne pomaga.“

Tako govoreč je gledal duhovniku srpo v oči, kakor bi hotel povedati, da je njegova dolžnost, pomagati Polžu.

Župnik je udaril s cevjo ob tla, da je počila pipa.

„Torej prosim, gospod, jaz grem v delavnico,“ je končal žid.

Vzel je palico in vrečo ter odšel.

Pred balkonom so se oglasili zvončki sani, opominjevaje duhovnika, da je čas, peljati se k sosedu. Valentin je stal v sobi s kožuhom v rokah.

„Tam me čakajo,“ je mislil župnik, kriveč ob tla cev. „Gotovo je tam oni inženier . . . Morda me bodo potrebovali pri zaroki . . . (Morda cel teden ne boš videl gospe Teofilove? . . .)“ je dostavil v njem glas, tišji od misli. „No, Polž gotovo vzdrži do jutra; umrle ženske pa ne oživim . . .“

Ah, kako je hudó, omahovati med sijajno večerno zabavo pa nočnim obiskom pri pogorelcu, ki leži poleg mrtve žene v hlevu . . .

„Daj sem kožuh!“ je rekel župnik. „Tako . . .“ je dostavil in odšel v svojo spalnico.

„Pol osmih je,“ je mislil. „Če grem k njemu, nimam več po kaj hoditi k onim.“

In zopet je v prazni sobi ugledal zelenkaste oči, otožen obraz in slišal izrek: „V življenju se vrše drame . . .“

„Kožuh! . . . – Tako . . . Poglej, Valentin, če so konji že tu?“

„Stoje pred balkonom,“ je odvrnil sluga.

„Aha . . . Svetla noč?“

„Svetla, prosim, gospod.“

„Aha! Pojdi še k gospodinji in ukaži, naj da jesti židu. Naj mu da svetlo luč, ako hoče delati ponoči.“

Valentin je odšel.

„Ne morem biti suženj vseh pogorelcev in žensk, ki so že umrle. Jutri bo še tudi čas. To mora biti nenavaden človek, da mu ni nihče iz vasi prišel pomagat.“

Nehoté je pogledal na razpelo in se stresel. Zdelo se mu je, da ima tudi križani zelenkaste oči.

„Za božje rane!“ je zašepetal, „kaj se godi z menoj? . . . In jaz, domačin, duhovnik omahujem med zabavo in tolaženjem siromaka . . . Duhovnik! . . . Domačin! . . . Kako nizko sem padel.“

Prijel se je z obema rokama za glavo in hodil po sobi. Valentin se je vrnil.

Župnik je obrnil vanj svoj pobledeli obraz.

„Vzemi košaro,“ je dejal z izpremenjenim glasom, „deni noter meso od obeda, kruha, steklenico medice in postavi vse to na sani.“

Sluga se je začudil, toda izpolnil ukaz.

„Morda umira?“ si je mislil duhovnik. „Kaj, ko bi šel s sv. zakramenti? . . . Nemogoče!“ je zašepetal, zopet uzrši one oči. „Na veke sem proklet . . . Bog bodi milostljiv . . .“

Tolkel se je na prsi in obupaval nad svojim večnim izveličanjem, pozabivši, da usmiljeni Oče ne šteje števila večernih zabav, niti izpitih steklenic, ampak one težke boje, ki jih bojuje s seboj človeško srce.

XI.

Čez pol ure so spenjeni župnikovi konji obstali pred Polževim gospodarstvom. Duhovnik je prižgal

svetilko, ki jo je privlekel izpod kozla na saneh in z lučjo v eni, s košaro v drugi roki šel v hlev.

Odpahnil je vrata z nogo in zagledal truplo Polževke. — Pogledal je na desno — na ležišču je sedel kmet, zaslanjaje oči pred bleskom svetilke.

„Kdo je?“ je vprašal Polž.

„Jaz, župnik.“

Kmet se je dvignil s tál in vrgel kožuh čez pleča. Z njegovega obraza je odsevalo začudenje; ni mogel razumeti, kaj se godi. Z omahujočimi koraki je stopil čez prag, obstal pred duhovnom in ga gledal z odprtimi usti.

„Česa hočete tu, gospod župnik?“ je rekel s tihim glasom.

„Prinašam ti mir in blagoslov božji. Obleci kožuh, ker je mraz in se pokrepčaj,“ je odvrnil duhovnik. Postavil je košaro na visoki hlevni prag in začel razkladati kruh, meso in steklenico medice.

Polž se je približal župniku, mu pogledal v obraz, se dotaknil z rokami kožuha in mu hipoma padel k nogam, ihtoč:

„Kakšen revež sem, gospod župnik... kakšen revež sem... Oj! kakšen revež sem...“

„Benedicat te omnipotens Deus,“ ga je blagoslavljal župnik. Toda ko bi ga imel prekrižati, ga je prijel za ramena in sedel z njim na prag. In tako sta sedela dolgo časa, bedni, plakajoči kmet v objemu krasno oblečenega duhovnika.

„No, pomiri se, bratec... vse bo dobro... Bog ne zapusti svojih otrok...“

Poljubil ga je in mu otrl solze. Polž mu je s krikom drugič padel k nogam.

„Če kar poginem . . .“ je ihtel. „Če kar grem v peklo za svoje grehe, ki me je doletela taka sreča, da ste se me celo vi, gospod župnik, usmilili . . . Kaj sem jaz vreden tega? Ko bi še sto let živel, ko bi šel po kolenih v sveto deželo, pa še ne bi tega odslužil . . .“

Odmaknil se je po kolenih in bil s čelom ob tla pred duhovnikovimi nogami, kakor pred najsvetejšim zakramentom. In dolgo časa je preteklo, predno je mogel župnik kmeta toliko pomiriti, da se je dvignil in oblekel kožuh.

„Pij!“ je dejal duhovnik, podavši mu kozarec medice.

„Ko pa ne smem, moj preljubi gospod.“

„No, bom pa jaz na tvoje zdravje,“ in se je dotaknil z ustnicami kozarca.

Polž je prijel medico s tresočimi rokami in zopet pokleknivši s težavo izpil.

„Kaj, ti tekne?“ je vprašal duhovnik čez hip.

„O, dobro! Kaj bo arak*) . . .“ je odvrnil kmet že z drugim glasom in poljubil župniku roko. „Dobrih zelišč mora biti precej notri,“ je dodal.

Na prigovarjanje je pojedel tudi kos mesa s kruhom in izpil še en kozarec medice. To ga je vidno pokrepilo.

„Povej mi, kaj se je s teboj zgodilo,“ je začel duhovnik. „Saj pomnim, da si bil premožen gospodar.“

„Predolgo bi govoril, moj dobrotnik. En sin mi je utonil, drugi je v zaporu, žena je umrla, konja

*) Arak (arrak) se na vzhodu sploh imenuje žgana, alkoholna pijača.

so mi ukradli, zažgali so mi . . . Vse moje nesreče so se pa začele od onega časa, ko je graščak prodal vas, ko so začeli delati železnico in ko so prišli Nemci. Radi onih prvih železničarjev, ki so po naših poljih postavljali drogoe, me je začela sovražiti cela vas. Tudi jih je ščuval Jozel zato, ker so merci kupovali pri meni kure in druge reči. Do danes jih ščuje . . .“

„Vi pa še vedno hodite k njemu po svet,“ mu segel v besedo duhovnik.

„Kam naj grem — prosim, gospod župnik? Kmet je nerazumen, žid se pa razume v vsem in dostikrat modro svetuje.“

Duhovnik se je zganil. Kmet je, razpaljen od medice, pripovedoval dalje:

„Ko ni bilo več graščaka, je odpadel zaslužek v graščini, pa še Nemcem sem moral oddati dva oral a travnika, ki sem ga imel v najemu od graščaka.“

„Aaa! . . .“ ga je prekinil župnik. „Kaj ni hotel tebi prodati graščak travnika za sto tva jset rubljev, ki je bil vreden svojih sto šestdeset.“

„Da, meni.“

„Zakaj pa nisi kupil? Nisi mu verjel. Vam se zdi, da gospoda misli samo, kako bi vam škodovala . . .“

„Kdo jih pozna, kaj mislijo, dobrotnik? Med seboj govore kakor židje, iz človeka pa samo norce brijejo. Saj vem, ko je ob oni priliki radi travnika začel gospod z gospo in svačkom šale zbijati z menoj, tedaj sem se zaklel, da bi tudi za sto

rubljev ne vzel onega travnika. Končno so pravili ljudje takrat, da bodo zemljo delili.“

„In ti si verjel?“

„Kako naj se jaz v tem izpoznam, ko gre vse le na goljufijo, čiste resnice pa človek nikoli ne izve. Največ se na to razumejo židje; toda enkrat govorijo tako, drugič drugače, kmet pa verjame to, kar je zanj boljše.“

„Hm! pa pri železnici nisi nič zaslužil?“

„Niti groša nisem videl, tako so me odrinili Nemci.“

„Kaj nisi mogel priti k meni,“ se je razjezil župnik. „Saj je vendar ves čas pri meni stanoval nadinžener.“

„Oj, prosim gospod, kaj sem to jaz vedel? Sicer si pa tudi ne bi bil upal iti v župnišče.“

„Hm! Hm! Kaj so te tudi Nemci dajali?“

„Oj! Oj!“ je vzdihnil kmet. „Odkar so sem prišli, so me nadlegovali, da bi jim prodal posestvo. Tako so mi prigovarjali, tako me obdelovali, da sem se šele tedaj udal, ko je poslal Bog ogenj; tedaj sem se z ženo preselil k njim...“

„In si jim prodal?..“

„Bog je obranil in moja ranjica. Vstala je s smrtnih postelje, zvlekla mene od njih in tako zaklela, da rajši poginem, kakor da bi prodal. Toda sedaj se bodo maščevali nad menoj...“ je dodal Polž, žalostno povesevši glavo.

„Nič ti ne store.“

„Ne oni, ampak stari Hrib. Kajti ko odide Hamer od tod, prevzame Hrib po njem gospodarstvo. On je pa hujši od Nemca.“

„O, to sem dober pastir!“ je pomislil duhovnik. „Moje ovce se grizejo med seboj kakor volkovi, Nemci jih mučijo, židje jim svetujejo, jaz pa se vozarim na zabave!... – Ostani tukaj, moj dragi,“ je rekel glasno, „jaz pa stopim v vas.“

Vstal je s praga. Polž mu je še enkrat poljubil roko in ga spremil do sani.

„Pelji čez most,“ se je obrnil župnik k vozniku.

„Čez most?... Kaj ne gremo tja?“ se je čudil voznik, zabuhel, kakor da so ga opikale čebele.

„Poženi, če ti ukažem!“ je odvrnil duhovnik nestrpljivo in se vrgel na sedež.

Sani so oddrčale, Polž je ostal sam in oprši se ob plot kakor nekdanj za boljših časov, poslušal pojemajoče zvončljanje kraguljcev in mislil:

„Kje je dobrotnik izvedel za nas? Menda pred duhovnikom kakor pred Bogom ni nič skrito... Strah božji... Saj ljudje mu gotovo niso naznanili, niti Nemci, niti Sobjeska... Morda Jojna? On je dober žid in usmiljen, celo kravi mi je napojil, toda kje bi se mu bilo ljubilo letati ponoči odtod v župnišče! Sicer pa je on šel v vas. Nekaj ne- navadnega, sam gospod župnik je prišel h kmetu, ga nasitil, napojil in še pomiril. O za Boga, kar jezi me, da bi se jaz objemal s tako osebo... Eh! celo cerkvenika si ne bi upal.“

Stal je, mislil in šepetal:

„Moralo se je veliko izpremeniti na svetu, ko se tak duhovnik ni sramoval sedeti s kmetom kot brat in celo na pragu pred hlevom. Če bodo morda zopet zemljo delili?... Če bodo morda kar šlahto z vsem skupaj odpravili?... Toda pošten gospod

je, prijazen. Ravno tak je kakor oni sveti škof, ki je Lazarja z lastnimi rokami dvignil in mu rane obvezal. On bo gotovo tudi svetnik in je celo že, ki vidi vse, kar se godi miljo daleč naokrog. Sedaj mi nihče ne bo pomagal, ker bi ga zadela nesreča... Oj! ko bi mi gospod župnik še odpustil greh radi ranjcega Ovčarja in najdenke, potem se ne bi ničesar več bal."

Vzdihnil je in dolgo časa zrl v nebo, posuto z zvezdami.

"Radoveden sem," je mrmral, "ali na nebu čez noč kurijo grmade, ali se kar samo tako sveti?"

Oddaleč, od mosta sem, so zopet zažvenkljali kraguljci, zarezgetali konji in v kratkem so se pred gospodarstvom ustavile sani župnikove. Kmet je stekel na cesto.

"Si ti, Polž?"

"Jaz, gospod župnik."

"Jutri pride k tebi stari Hrib, da ti pomaga. Pobotajta se in se več ne prepirajta. Proti večeru bo pa treba pokopati ranjico. Po rakev sem že poslal v mesto."

"O moj rešitelj!..." je jecjal kmet.

"Poženi, Pavel, kar more konj teči," je dejal duhovnik k vozniku. Izvlekel je uro iz žepa, in zapazivši, da je tri četrt na deset, je zamrmral:

"Zapoznil sem se, toda še pridem..."

In zopet je zagledal pred seboj zelenkaste oči, sedaj na površju snega, sedaj med zvezdami, sedaj na plečih rejenega voznika.

"Bog bodi milostljiv... Bog bodi milostljiv..." je šepetal duhovnik, boreč se z izkušnjavi satanovimi.

Polž je stal na cesti, dokler v temi niso izginile sani. Ko je pa v ozračju nastopila popolna tišina, je začutil dolgčas in nepremagljivo zaspanost. Počasi se je vlekel do hleva, toda – ni šel notri. Bal se je zdaj spati poleg mrtve žene in legel pred hlev.

Sanje je imel grozne, kakor jih ima navadno človek po hudem vznemirjenju. Sanjalo se mu je, da nekam pada, sedaj zopet, da tone v zelo mrzli vodi, sedaj, da blodi po okolici, v kateri nikoli ni bilo dne, ampak samo večni somrak – nazadnje pa, da izkuša žena, zapustivši ležišče, priti iz hleva, sedaj tiho odpiraje vrata, sedaj trgaje deske iz stene. Zbudil se je izmučen in otožen in nekaj časa se mu je celo zdelo, da je bil nočni župnikov obisk samo sen. S strahom je pogledal v hlev in se šele tedaj pomiril, ko je zagledal kruh, meso in načeto steklenico medice, ki jo je pustil župnik včeraj. Blesk svitajočega se dne je padal na ranjico in se odbijal v dveh medlih žarkih od njenih nezaklopljenih oči.

„Ne, ona se že ni zganila ponoči,“ je pomislil kmet in vzdihnil za dušo umrle.

Hipoma so se sani, ki so drčale po cesti, ustavile pred vrati. Hitro sta stopila na dvorišče dva človeka z veliko košaro. Polž se je začudil, zagledavši, da ono košaro nese stari Hrib in njegov hlapec.

„Pojdi sedaj, Jaka, v mesto po rakev, ampak takoj!“ se je oglasil Hrib proti hlapcu, ko sta postavila košaro nedaleč od hleva.

Hlapec je odšel, Hrib se je obrnil k Polžu, toda siva glava se mu je tresla in nemirno so begale rumenkaste oči.

„Moja krivda,“ je dejal in se trkal na prsi.
„Moja krivda! . . . Pa kaj, ste še jezni? . . .“

„Naj vam Bog da vse najboljše, ki ste me obiskali v taki bedi,“ je odvrnil Polž in se nizko priklonil.

Staremu kmetu je ugajala ta ponižnost. Prijel je Polža za roko in govoril nekaj z malo blagohotnejšim glasom:

„Jaz vam rečem: moja krivda! kajti tako mi je ukazal gospod župnik! Tako prihajam tudi prvi k vam in vam rečem: moja krivda! Toda tudi vi, boter, ste mi zelo nagajali.“

„Odpustite mi vse, kar sem le komu storil hudega,“ je dejal Polž, sklonivši se do ramen Hribu, „toda, kar je res, ne spomnim se več, v čem bi vam bil škodoval?“

„Jaz vendar ne zahtevam ničesar od vas. Vedno ste pa trgovali z železničarji brez mene . . .“

„In sem toliko pritržil,“ je vzdihnil Polž in pokazal na pogorišče.

„No, Bog, naš nebeški oče, vas je težko izkušal in zato vam rečem: moja krivda! Toda vi bi bili le lahko tedaj pred cerkvijo, ko si je ranjica kupila svilen robec (Bog ji daj večni mir!), tedaj bi bili lahko dali vsaj za pol četrta na srečo, pa ne tako prevzetno odgovorili, meni staremu . . .“

„Hej! . . . res je, da sem gobeždal po nepotrebnem.“

„In z Nemci ste se bratili brez potrebe,“ je povzel Hrib. „Andrejček je celo z njimi pil, (pomnite, tedaj, ko so začeli meriti prostor za hišo?) vi ste pa z njimi molili kakor brat . . .“

„Samo kapo sem snel. Saj imamo vendar mi kakor oni istega Boga.“

Hrib se je popraskal za ušesi.

„Pravijo, da imamo vsi enega,“ je odvrnil. „Jaz pa pravim, da mora biti njih Bog drugačen, ki se mora k njemu po nemški moliti . . . Toda ono,“ hipoma je izpremenil glas, „je minulo, se končalo in se ne vrne. Gospod župnik mi je pa včeraj povedal, da imate zaslugo, ker niste Nemcem prodali zemlje. In resnico je govoril. Kajti že je bil včeraj pri meni Hamer, da hoče o kresu prodati svoje gospodarstvo.“

„Morda bo tako! . . .“

„Seveda bo. Vražji Nemci,“ je zagrozil stari s pestjo, „so pred letom govorili, da nas bodo vse polagoma pregnali odtod, gosi so mi streljali na travniku, živino so mi enkrat vzeli, sedaj pa imaš.. Ustaviti so se morali požrešneži pri kmetu z desetimi orali, s svojo veliko prevzetnostjo! . . . Samo zato ste, Polž, vredni božje milosti in prijaznosti ljudi. Kaj pa ranjica?“

„Leži v hlevu.“

„Naj v Bogu počiva, predno jo pokopljemo na blagoslovljenem mestu. Dostikrat vas je ščuvala proti meni, toda jaz nikogar ne sovražim . . . Tu vam pa,“ Hrib je izpremenil glas, „tu vam pri našam iz vasi, od nas vseh, malo živeža. Tu imate kašo,“ je dejal in pokazal vrečico, „moko, grah, kos slanine . . .“

Na cesti, in sicer s hriba dol, se je razlegal topot in škripanje sani, ki so se zopet ustavile poleg Polževega gospodarstva.

„Ko bi bil gospod župnik?..“ je vprašal Hrib, pozorno poslušaje.

„Ne, to je kmet,“ je odvrnil Polž. „Pa tako trdo stopa kakor podžupan Grahovec.“

Res se je pokazal Grahovec, ki je, uzrši Hriba, zaklical:

„O!... vi ste tudi tukaj? Kajti k vam sem hotel iti... Kaj pa je s teboj, Jože?“ se je obrnil k Polžu.

„Žena mi je umrla.“

„Pripovedoval mi je isto včeraj Jojna, pa mu nisem verjel. Poglejte no!... Kje je pa ranjica?.. A tu...“

Zagledavši ranjico, je podžupan snel kapo in pokleknil v sneg. Hrib je storil isto. Dolgo časa se je slišal samo šepet molitve in tiho ihtenje Polževo. Potem sta kmeta vstala, vzdihnila, pohvalila čednosti ranjice, slednjič pa se je podžupan obrnil k Hribu.

„Ptička peljem k vam,“ je dejal, „samo malo obstreljenega, pa ne močno.“

„Ha!?“ je vprašal Hrib.

„Kaj – ha? ... Vašega Janka peljem k vam, ki mi je danes ponoči kradel konje in dobil v stegno nekaj zajčarjev.“

„O lump!... Kje pa je?...“

„V saneh sedi na cesti.“

Hrib je stekel v težkem diru proti oni strani. Slišalo se je par udarcev, krik in kmalu se je pokazal stari, kateri je vlekel za lase Janka, ki je kljub svoji starosti in velikosti vokal kakor otrok.

Njegov šivani suknjič je bil ves raztrgan, visoki čevlji premočeni z gnojnico; na levi roki je imel okrvavljeno cunjo, na obrazu pa obliž.

„Konje kradeš podžupanu? ...“ je vprašal razsrjen starec.

„Zakaj pa ne? kradem.“

„Pa se mu ni posrečilo,“ je posegel v razgovor Grahovec. „Ukradel je pa konja Polžu in se mu je posrečilo.“

„Ti si mu jih ukradel? ...“ je vrisnil Hrib in začel sina obkladati s pestmi.

„Seveda sem jih, samo ne bodite hudi ata,“ je vokal Janko.

„Za Boga, kaj se godi!“ je vpil Hrib.

„Kaj naj se godi,“ je odvrnil malomarno Grahovec. „Fant je zdrav, dobil si je tovarišev in kradel pri vseh v okolici, dokler ga nisem včeraj obstrelil.“

„In kaj bo sedaj?“ je zaklical Hrib, iznova obkladaje Janka s pestmi.

„Saj se poboljšam, ata . . . Ko se oženim z Orehovčevo in si ustanovim gospodarstvo . . .“

„Le počasi! Sedaj pojdemo k sodišču, ne pa na svatbo,“ je odvrnil Grahovec.

Stari Hrib se je zamislil.

„Kako, kaj ga boste tožili?“ je vprašal podžupana.

„Rajši ga ne bi, ker vem, da bo zavrelo po celi okolici. Toda če me ne odškodujete, pa tožim.“

Hrib je zopet pomislil.

„No, koliko bi pa stalo?“

„Od stopetdeset rubljev ne odstopim niti za las,“ je odvrnil podžupan, razpevši roke.

„O za Boga!“ se je razjezil Janko. „Ustrelili ste me iz ene cevi, pa še hočete toliko denarja kakor za top.“

„Če je tako,“ je segel v besedo Hrib, „naj gre pa vsa stvar pred sodišče, kajti jaz za lumpa ne plačam stopetdeset rubljev.“

„Meni stopetdeset, da ostane vse tajno,“ je dejal Grahovec, „Polžu pa osemdeset za ukradena konja.“

Hrib je iznova začel pretepati fanta.

„Ti razbojnik! . . . Povej, kdo te je pripravil do tega? . . .“

„Saj veste, da Jozel . . . Dajte mir,“ je tarnal Janko, „saj vas mora biti sram, pred tujimi ljudmi me pretepati.“

„Zakaj si pa Jozela poslušal? . . .“

„Ker sem mu dolžan sto rubljev.“

„Jezus Kristus!“ je zastokal Hrib, puleč si lase.

„No, kaj bi veliko premišljevali,“ se je oglasil Grahovec. „Vse skupaj tristo rubljev záme, za Polža in za Jozela. To ni veliko za vas.“

„Ne, toliko ne plačam!“ je vpil Hrib.

„Saj jaz sam plačam, ko se oženim z Orehovčevo,“ je odvrnil Janko.

„Kaj boš ti plačal! . . . Tega ne boš dočakal . . .“ je stokal stari.

„Ha! če je tako,“ je dejal razsrjen podžupan, „pa pojdi, Janko, pred sodišče. Ti nam nisi kradel za šalo, torej se tudi jaz s teboj ne bom šalil. Pripravi se.“

Prijel je orjaškega fanta pod pazduho.

„Ata, usmilite se! ... saj sem vendar vaš edinec,“ je tarnal Janko.

Stari Hrib je gledal po vrsti, sedaj na sina in Grahovca, sedaj na Polža.

„O, to ste skopi, ata! ... Za te bore groše me uničite za celo življenje!“ je rekel Janko.

„Vidiš, da si se opekел,“ ga je dražil podžupan. „Pomniš, kako si pred kancelijo vlekel smodko in se norčeval, da me bodo okradli? ... Jaz sem pa rekel, da me ne bodo, in zgodilo se je po mojem, ti pa sedaj jokaš kakor baba. No, zdaj se norčuj! .. No, pojdi! Bomo videli, ali nas res ne dohiti tvoj oče na cesti.“

„Tako, takoj! ...“ se je oglasil Hrib, videč, da podžupan v resnici vleže fanta k sanem.

Podžupan in Janko sta obstala. Hrib pa je pomigal Polžu in oba sta stopila v lopo.

„Jaz vam nekaj svetujem, boter,“ je začel Hrib z glokokim glasom. „Da se bomo razumeli, kakor se spodobi med sosedi, veste, kaj boste storili ...“

„Kaj jaz vem? Kje naj to izvem.“

„Oženite se z mojo sestro.“

„S Kramljačevko?“ je vprašal Polž.

„Dà, z njo. Vi ste vdovec in ona vdova, vi imate deset oralov, ona pa petnajst in je brez otrok. Jaz vzamem njen svet, ker se drži mojega, vam pa oddam petnajst oralov od Hamerjevega, pa boste imeli petindvajset oralov, vse lepo skupaj.“

Polž se je zamislil.

„Ko se mi pa zdi,“ je dejal, „da je oni svet, namreč Kramljačevkin, boljši od Hamerjevega.“

„Vam pa dam več travnika. Vam je prav? . .“ je silil vanj Hrib.

„Ne vem,“ je odgovoril Polž, praskaje se po glavi.

„No, torej vam je prav,“ je povzel Hrib. „Toda vi za mojo dobroto pačate stopetdeset rubljev Grahovcu in sto Jozelu.“

Polž je omahoval.

„Še svoje žene nisem pokopal, pa naj se že z drugo ženim?“ je vzdihnil.

To omahovanje je razburilo starega.

„Ne bodite neumni!“ je kriknil. „Kako boš shajal brez ženske pri gospodarstvu? Gotovo se oženite najdalje čez pol leta. Ranjica je umrla in je kapút. Toda ko bi se mogla sedajle oglasiti, bi te sama priganjala: oženi se, Jože, in ne vihaj nosu na takega dobrotnika, kakor je Hrib.“

„Kaj se pa prepirata?“ je vprašal Grahovec, stopivši k njima.

„Pravim mu, da bi se oženil z mojo sestro, s Kramljačevko, on se mi pa norčuje,“ je odvrnil Hrib.

„Ba! pa hočete, da bi iz lastnega žepa plačal Grahovca in Jozela,“ je odgovoril Polž.

„Ampak petnajst oralov sveta, pa štiri krave, pa par kônj in vsa hišna oprava, kaj pa to?“ se je razsrdil Hrib.

„No, seveda je vredno,“ je posegel v besedo Grahovec. „Samo kako bo pa on gospodaril na dveh posestvih?“

„Jaz jima zamenjam,“ je povzel Hrib. „Sestrino posestvo vzamem zase, pa jima dam petnajst oralov tu, pri Polževi beračiji.“

„Saj je to vendar Hamerjevo!“ je dejal Grahovec.

„Kako Hamerjevo!“ je zaklical Hrib. „Danes mi prodajo, in najpozneje po nedelji pojdemo k notarju in kupim celo Hamerjevo gospodarstvo. Za tega lumpa,“ je dodal, pokazavši z glavo na Janka.

„Torej že beže odtod?“ je vprašal Grahovec.

„Ii . . . ostali bi do konca sveta,“ je odgovoril Hrib, „toda ker jim Polž ni odstopil svoje zemlje, so se jim pa vsi računi zmešali. Sedaj so bankrot . . .“

Grahovec se je zamislil.

„No, se pa oženi, Jože, zakaj ne,“ je dejal hipoma Polžu, „Imel boš petindvajset oralov in ne avno slabo ženico.“

„Fi! . . . pripavna ženska,“ je dodal Hrib.

„Pa opravo ima,“ je dejal Grahovec.

„Pa ima lahko še šest otrok,“ je pripomnil Hrib.

„Cel gospod boš,“ je končal Grahovec.

Polž je vzdihnil.

„Ah!“ je odvrnil. „Najbolj je škoda, da moja Neža ne bo tega videla . . .“

„Ko bi pa ona videla, ti ne bi imel petindvajset oralov,“ ga je zavrnil Grahovec.

„Božja volja!“ je vzdihnil Polž.

„Škoda, da ne moremo piti na dobro srečo,“ je opomnil Grahovec.

„Saj imam jaz medico od gospoda župnika,“ je dejal Polž in počasi, s povešeno glavo, odšel v hlev. Čez malo časa je prinesel steklenico in zelen kozarček, ter se, nalivši ga, obrnil k Hribu.

„No, boter,“ je dejal, klanjaje se. „No, boter, napijam vam, da se ne bi od sedaj naprej nikoli več jezili. Tudi vas prosim kot brata, pravzaprav kot očeta, da bi rekli kakšno dobro besedo zame pri sestri, pri Kramljavčevki, ker bi se rad z njo oženil, z vašim dovoljenjem in božjim blagoslovom.“

Izpil je, se priklonil Hribu do kolen in mu potem podal poln kozarček.

„Jaz ti pa povem, brat Polž,“ je odgovoril Hrib, „da je moja draga sestra že včeraj, ko je bil gospod župnik pri nas, mislila nate. Danes ti je poslala največjo vrečičo kaše, hlebček iz pšenice in dežo masla in mi rekla, da bi pri nji stanoval, dokler ne postaviš lastne bajte. Jaz te tudi iz srca rad sprejemem, kakor rodnega brata, kajti ti edini iz cele vasi si se uprl brezbožnim Nemcem in si nemalo pretrpel v boju z njimi, kar naj ti Bog povrne.“

Izpil je in podal kozarec Grahovcu.

„Zelo sem zadovoljen,“ je dejal podžupan, ko so mu nalili medice, „zelo zadovoljen, da se je tako vse na dobro obrnilo. Zato ti želim, dragi Polž, srečo z novo ženo in z Andrejčkom, ki ga danes izpusté iz zaporu. Vam, dragi Hrib, pa želim srečo z novim svakom, kar se pa tiče nepoštenosti vašega Janka, da bi se ta nepridiprav vendar enkrat ustanovil. Tebi Janko pa, da bi na novem gospodarstvu boljše gospodaril nego Nemci in ne vtikal

nosu v tuje hleve, ker vem, da se kmetje že dogovarjajo in bi dobil po glavi pri prvi priliki, amen.“

„Po nedelji kupim gospodarstvo od Hamerja, po praznikih pa napravim dve svatbi!“ je zaklical vzradoščen Hrib.

Po teh besedah so se naši štirje kmetje začeli objemati in poljubovati. Polž pa je, videč, da je že zmanjkalo medice, poslal Grahovčevega hlapca v vas k Jozelu po steklenico vodke in steklenico ruma.

„Premalo, bratec!“ se je oglasil Grahovec. „Naroči, da naj ti Jozel pošlje tri lonce vodke in sodček piva, ker se bo danes k pogrebu ranjice nabralo gotovo cel kup ljudi.“

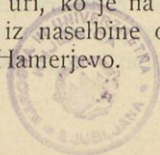
Polž je poslušal previdni svet podžupanov in prav storil.

Kajti ko so zvečer pripeljali rakev iz mesteca, se je nabrala k pogrebu Polževke taka množica ljudi, kakršne niso pomnili najstarejši ljudje v okolici.

* * *

Pogodbo, ki so jo sklenili kmetje med seboj, so izpolnili kar najbolj natanko. Hrib je med tednom kupil Hamerjevo gospodarstvo, in še pred postom se je obhajala svatba Janka Hriba z Orehovčevo in Jožefa Polža s Kramljavčevko.

Takoj s početkom pomladi je prišel v vas zemljemerec in izvršil zameno za svet med Hribom in Polžem. V isti uri, ko je na polju zasadil merec prvi drog, so se iz naselbine odpeljali vozovi, vozeči premičnino Hamerjevo.

24. VIII. 1946

Proti jeseni sta se mlada Hribova nastanila na gospodarstvu, Polž je pa imel že bajto in vse nade, da naraste njegova rodbina za novega člana. Porabivši to okolnost mu je druga žena pogosto grenila življenje s tem, da ga je imenovala berača in da se ima nji zahvaliti za vse premoženje. Tedaj se je Polž ves pobit izmuznil iz bajte na hrib in tam, ležeč pod smreko, razmišljal o tem čudnem boju, v katerem so Nemci izgubili zemljo, on pa – štiri najbližje csebe.

Ljudje so že davno pozabili Polževko, Stanka, Ovčarja in najdenko, naš Polž pa je pomnil celo poginolega Burka in kravo, ki je morala zaradi pomanjkanja klaje pod mesarjev nož!...

Izmed drugih oseb, udeležениh v boju kmeta Polža z Nemci, je neumna Zofka umrla v zaporu, stara Sobjeska pa v Jozelovi krčmi. Ostali, ne izvzemši niti Jojne Netopirja, žive in so zdravi.

Konec.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIČNICA

00000490115

